ԱՐՇԱԼՈՒՅՍ Յ. ՍԱՐԱԶԵԱՆ

ԱՐՑՈՒՆՔՏ ԿԵԼԱՐԱՆԻՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ "ԱՍՊՈՒԱԶԱՆ"

ՎԻԵՆՆԱ

1913

ΜΙΧ. ΠΑΡΤΙΚΙΑΝ

ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Η
ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΘΕΟΙ

9(38)
Բ

ՄԻՔԱՅԷԼ Յ. ԲԱՐԹԻԿԵԱՆ

Ս ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 Թ.

ԴԻՑԱՊԱՇՏ ՀԵԼԼԱԴԱՆ

ԿԱՄ

ՀԵԼԼԷՆ ԴԻՔ

Ա 4845

ԵԿԴՕՍԻՍ ԵՓՀՄԵՐԻԴՕՍ "ԱՄՐՕՏՍ,,

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԱՄՈՏԻ
ԱԹԷՆՔ
1936

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

A II
5810

... «Աղիւծներու ձեռքն ենք դեռ: «Մահուան ստիպն ենք» է որ կ'անցնինք: Ապահով չենք եւ սակայն չենք կրնար լռել մեր դիրքը: Աստուած 300 գառնուկներ յանձներ է մեր ձեռքը եւ կրսէ՞ «առածեցէ՛ք գառնուկներս»: Ի՛նչ մեծ երջանկութիւն է, այսքան մանչ ու աղջիկներ դաստիարակելը»:

Ա. Ց. ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ

22. Դեկտեմբեր 1919

ԿԸ ՁՕՆԵՄ

Յիւսատակին՝ ուսուցչապետս

ԲՐՈՖ. ՏՐ. Ա. Յ. ՀԱՅԿԱԶԵԱՆԻ

որ սերունդ դաստիարակելու իր անհուն ճշիրտին, օրինակը տուաւ գերագոյն անձնուրացութեան:

Իր երախտագէտ սանը՝

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԱՐՏԵՄԻՍ

Ուրի Աստուածուհին

Արտեմիս, երկուորեակ քոյրն էր Ապողոնի եղբօրը հետ ծնած էր Դելոս եւ ինչ որ է Ապողոն իր արականի հանգամանքովը, Արտեմիսն ալ նոյնն է իր իգականի հանգամանքովը, երկուքն ալ ներկայացնելով երկնային լոյսը՝ մին ցերեկուանը, իսկ միւսը գիշերուանը: Այս աստուածուհին կը կոչուէր նաեւ՝ Կիւնթիա[1], Փիբէ, Սելենէ եւն.:

Իր սեփական կարուածն էր բնութիւնը՝ իր բլուրներուն ու ձորերովը, անտառներուն ու մարգերովը, գետերուն ու աղբիւրներովը: Հոդ, իր յաւերժահարսերուն հետ, կ՚զբաղուէր վայրի անասուններ որսալով զբօսնելով կամ լոգնալով: Իր սիրական ժամադրավայրն էր Արկադիայի[2] անտառները՝ ուր կանդնուած էին նաեւ իր աղբաւայրերը եւ ուր կը գտնուէին իր նուիրական որսադաշտերը: Իրը անտառի եւ որսի աստուածուհին, առհասարակ բոլոր թըռչուններն ու անասուններն նուիրական էին իրեն, սակայն եղնիկը նկատուած էր ամենասիրելին:

Ինչպէս որ Ապողոնը՝ Փիբոսն (պայծառն) է, Արտեմիսն ալ՝ Փիբէն (պայծառուհին) է: Հետեւաբար, իբր աստուածուհին՝ անարատ ու մաքուր լոյսի, անարատ կոյսն է՝ որ երբեւիցէ չէ ճանչցած ամուսնական տուփանքը,

---

1) Ապողոն եւ Արտեմիս ծնած էին Կիւնթոս լեռը: Այս պատճառով, ինչպէս որ Ապողոնը՝ Կիւնթիոս, Արտեմիսն ալ կը կոչուէր՝ Կիւնթիա:

2) Արկադիացիները իրենց ազգային աստուածուհին նկատած էին Արտեմիսը եւ զայն կը կոչէին՝ Տիրուհի (ΔΕΣΠΟΙΝΑ):

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μεταξὺ τῶν ἀθανάτων δημιουργημάτων τῆς φαντασίας καὶ τῆς διανοήσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὑπερέχει κατὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ποικιλίαν ἡ μυθολογία, τὸ εὐρύτατον ἐκεῖνο σύστημα τῶν μύθων περὶ τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἡρώων καὶ τῶν τοπικῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων. Ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν πλούσιον δημιούργημα τῆς θρησκείας, εἶχε τεραστίαν ἐπίδρασιν ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τέχνης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ὅλου βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τοῦ κοινωνικοῦ, ἀκόμη καὶ τοῦ πολιτικοῦ, ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆ: ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Διὰ μέσου τῶν Λατίνων διεδόθησαν κατὰ τὸν Μεσαίωνα εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς Δύσεως γνώσεις τινὲς τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας. Καὶ ὅταν ἐφώτισε τὴν βάρβαρον ἕως τότε Εὐρώπην ἡ ἀστραπὴ τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁλόκληρος ὁ κόσμος τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἡρώων, τῶν Ἐρώτων, τῶν Νυμφῶν, τῶν Νηρηΐδων καὶ τῶν Δρυάδων ἀνέκυψεν αἰφνιδίως ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων καὶ ἐπλημμύρισε τὰς πολιτείας καὶ τὰ παλάτια τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Αἱ Ἑλληνικαὶ μυθολογικαὶ παραδόσεις ἔγιναν τὰ αἰώνια σύμβολα τῆς μοχθούσης ἀνθρωπότητος. Καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὸν σύγχρονον ἡμῶν βίον καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς ἡμῶν συναναστροφὰς εἶναι ζωνταναὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μυθολογίας. Εἰς καθημερινὰς συνδιαλέξεις μας, διὰ νὰ κάμωμεν ζωντανὴν τὴν ἔννοιάν μας, μεταχειριζόμεθα πολλάκις μεταφορικὰς ἐκφράσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν, ὅπως π. χ. Εἶναι μεγαλοπρεπὴς ὡς ἡ Ἥρα —ὡραία ὡς ἡ Ἀφροδίτη—περιεπλάκη εἰς τὰ δίκτυα τοῦ Ἔρωτος—ἔθυσαν γενναίως εἰς τὸν Βάκχον κλπ. κλπ.

Τὸν ἀθάνατον καὶ διαρκῶς ζωντανὸν τοῦτον κόσμον τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἡρώων ἀνέλαβε νὰ κάμῃ γνωστὸν εἰς τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ ὁ Ἀρμένιος λόγιος κ. Μιχαὴλ Παρτικιάν.

Ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία εἶναι γνωστὴ εἰς τὸ μορφωμένον κοινὸν τῆς Εὐρώπης μὲ θαυμάσια βιβλία, ἐπιστημονικὰ ἢ λαϊκώτερα, τὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένα εἰς διαφόρους Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας (ἰδίως εἰς τὴν Γερμανικήν, τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικήν). Ὁ κ. Παρτικιὰν μὲ ζηλευτὴν φιλοτιμίαν καὶ εὐσυνειδησίαν ἐμελέτησε πλεῖστα Εὐρωπαϊκὰ συγγράμματα, ὄχι μόνον μυθολογικά, ἀλλὰ καὶ ἱστορικά. Ἔλαβεν ὡς βάσιν τὸ Ἀγγλικὸν βιβλίον τοῦ H. A. GUERBER καὶ τὸ ἐκτενὲς Γαλλικὸν τοῦ P. DECHARME καὶ τὴν διασκευασθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ Ἑλληνικὴν μετάφρασιν, ἐπεδόθη ὅμως καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας μελέτας συγγραμμάτων Ἀγγλικῶν καὶ Ἑλληνικῶν περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἀκόμη καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας. Αἱ εὑρεῖαι αὗται μελέται τοῦ κ. Παρτικιὰν δεικνύουν πόσον εὐσυνείδητος εἶναι ἡ ἐργασία αὐτοῦ καὶ πόσον ὠφέλιμος θὰ εἶναι εἰς τοὺς συμπατριώτας του ἡ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφεῖσα «Μυθολογία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος».

Πραγματικῶς ἂν ἐξετάσῃ τις καὶ μόνον τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τὸν πίνακα περιεχομένων τοῦ προκειμένου βιβλίου, πείθεται ἀμέσως περὶ τοῦ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον θὰ προκαλέσῃ ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ. Τὸ κύριον βιβλίον περιλαμβάνει περὶ τὰς 500 σελίδας. Εἰς τὴν εἰσαγωγήν, ἡ ὁποία εἶναι ἀρκετὰ μακρὰ (περίπου 1 τυπογραφικὸν φύλλον) δεικνύει ὁ κ. Παρτικιὰν τὰ αἴτια καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὴν φαντασίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ μυθολογία, καὶ προσέτι τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς. Κατόπιν ὁμιλεῖ περὶ τῶν στενῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτησαν καθ' ὅλας τὰς ἱστορικὰς περιόδους μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀρμενίων. Εἶναι δὲ ἄξιος πολλῶν ἐπαίνων ὁ κ. Παρτικιάν, διὰ τὴν θερμότητα καὶ τὴν ἔξαρσιν, μὲ τὴν ὁποίαν γράφει ταῦτα. Ἡ λατρεία, λέγει, τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἦτο ὁ κρίκος, ὁ ὁποῖος συνέδεε τοὺς Ἀρμενίους διανοουμένους μὲ τὴν κοιτίδα τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἐπιστήμης, τὴν Ἑλλάδα. Καί, ἐξακολουθεῖ λέγων, ὅτι ὁ Ἀρμενικὸς λαὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ὑπὸ δυστυχεῖς συνθήκας κατέφυγεν εἰς τὴν ὡραίαν καὶ ἱστορικὴν χώραν, εἰς τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν, εἶχε καθῆκον νὰ γνωρίσῃ τὴν μυθολογίαν αὐτῆς... Τὴν πνευματικὴν ἀνάγκην ταύτην ἔρχεται νὰ πληρώσῃ τὸ ἀξιοσπούδαστον βιβλίον τοῦ κ. Παρτικιάν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Ἀρμενίου λογίου θὰ διαβασθῇ μὲ ζωηρότατον ἐνδιαφέρον ἀπὸ τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ. Καὶ μόνον τὰ περιεχόμενα ἂν προσέξῃ κανεὶς θὰ ἐννοήσῃ τὴν ποικιλίαν τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα περιέχει. καὶ συγχρόνως τὴν ζωηρότητα, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι γραμμένον τὸ βιβλίον. Θ' ἐποτελέσῃ τοῦτο διὰ τοὺς Ἀρμενίους, λαὸν εὐφυᾶ καὶ εὐφάνταστον, ἕν ἀπὸ τὰ μᾶλλον ἐλκυστικὰ καὶ ὠφέλιμα ἀναγνώσματα. Ὁ κ. Παρτικιὰν εἶναι παλαιὸς μαθητὴς τῆς Λονδινείου σχολῆς τῆς Δημοσιογραφίας. Εἰς τὸ χάρισμα τῆς εὐσυνειδησίας προσθέτει καὶ τὰ χαρίσματα τῆς δημοσιογραφικῆς εὐστροφίας καὶ λογοτεχνικῆς ἀξίας. Διὰ τοῦτο εἶναι ἄξιος θερμῶν συγχαρητηρίων, ὅτι καθιστάνει γνωστὸν εἰς τοὺς Ἀρμενίους μὲ τόσην ἀκρίβειαν καὶ μὲ τόσην ζωηρότητα τὸν πλούσιον κόσμον τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων τῆς Ἀρχαίς Ἑλλάδος.

Ἀδαμάντιος Ἀδαμαντίου

Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Φεβρουαρίου 1936

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Նախնի հելլեններու երեւակայութեան եւ իմացականութեան անմահ ստեղծագործութիւններուն մէջ, իր ինքնատպութեամբ եւ պէսպիսութեամբը, գերազանցապէս առաջին տեղը կը գրաւէ դիցաբանութիւնը, հին Աստուածներու, հերոսներու եւ հելլենական ցեղային աւանդութիւնները լայնածաւալ այդ դրութիւնը: Հելլէն դիցաբանութիւնը, որ կրօնիին փառաւոր մէկ ստեղծագործութիւնն էր, խոր ազդեցութիւն մը գործած էր ոչ միայն նախնի հելլենական բանաստեղծութեան եւ արուեստին՝ այլ եւ նախնի հելլեններու բնկերային քա՛ղաքական, ինչպէս նաեւ հին Հելլադայի պատմութեանը վրայ:

Միջին դարուն, Լատիններու միջոցաւ, Արեւմուտքի ժողովուրդներուն տարածուեցաւ հելլէն դիցաբանութեան մասին կարգ մը ծանօթութիւններ: Եւ երբ Վերածնունդի փայլակը լուսաւորեց, մինչեւ այն ատեն բարբարոս Եւրոպան, հին աստուածներու, հերոսներու, էրոսներու, Յաւերժահարսներու, Ծովանոյշներու եւ Մառանոյշներու ամբողջ աշխարհը, յանկարծակիօրէն իր վսեմ դուռը ցցեց դարերու խորերէն, ողողելով պեսուիչներն ու Արեւմուտքի իշխանները պալատները: Հելլէն դիցաբանական աւանդութիւնը, տառապող մարդկութեան դարաւոր խորհրդանշաններ եղան: Նոյն իսկ ներկայիս, մեր ժամանակակից կեանքին եւ մեր առօրեայ յարաբերութեանց մէջ, կենդանի են նախնի հելլէն դիցաբանութեան յիշատակները: Մեր ամենօրեայ խօսակցութեանց մէջ, մեր միտքն ու արտայայտութիւնը աւելի կենդանի դարձնելու համար, նախնի հելլէն դիցաբանութենէն փոխաբերական արտայայտութիւններ կ՛ունենանք, զոր օրինակ, կրսենք, Հերայի նման փառահեղ, Ափրոդիտէի նման գեղեցիկ, էրոսի ցանցին մէջ մխրճուած, Բագոսի տաճարին խնկարկեցին, եւլն. եւլն:

Հին Ասուածներու եւ հերոսներու անմահ եւ յարաբախոյժ այս աշխարհը, իր հայրենակիցներուն ծանօթացնելու ճախաձեռնարկ եղած է հայ վսաւորական Պ. Միքայէլ Բարթիկեան: Հելլէն դիցաբանութիւնը ծանօթ է եւրոպայի զարգացած հասարակութեան, սմանչելի հրատարակութիւններով— գիտական կամ ժողովրդային— որոնք եւրոպական զանազան լեզուներով գրուած են (մասնաւորաբար Գերմաներէն, Ֆրանսերէն եւ Անգլիերէն): Պ. Բարթիկեան, ճախանձելի եռանդով եւ խղճմտօրէն ուսումնասիրած է եւրոպական բազմաթիւ հրատարակութիւններ, ո՛չ միայն դիցաբանական այլեւ պատմական, իբր հիմ ունեցած է *H. A. Guerber*ի Անգլիերէն, *P. Decharme*ի բնդարձակ Ֆրանսերէն եւ իմ կողմէ Յունարէնի թարգմանուած գիրքերը, բայց, միեւնոյն ժամանակ ուսումնասիրած է Անգլիերէն եւ Յունարէն ուրիշ շատ մը գիրքեր, որոնք կը խօսին հելլէն դիցաբանութեան, պատմութեան եւ հնագիտութեան մասին: Պ. Բարթիկեանի այս խոր ուսումնասիրութիւնները ցոյց կուտան թէ որքա՜ն խղճամիտ աշխատութիւն մրն է, եւ որքա՜ն օգտակար պիտի ըլլայ իր հայրենակիցներուն, իր կողմէ գրուած այս «Նախնի Յունաստանի Դիցաբանութիւն»ը:

Եւ արդարեւ, եթէ ոեւէ մէկը ճնճղ, սոյն գրքին մի միայն Ներածութիւնն ու նիւթերու ցանկը, անմիջապէս պիտի համոզուի կենդանի շահեկանութեանը, որ պիտի արթընցնէ անոր ընթերցումը: Բուն գիրքը կը պարունակէ մօտաւորապէս 500 էջ: Յառաջաբանին մէջ, որ բաւական բնդարձակ է, (գրեթէ տպագրական մէկ պրակ) Պ. Բարթիկեան ցոյց կուտայ այն շարժառիթները, որոնք ծնունդ տուած են նախնի Յունաստանի դիցաբանութեան եւ աւելին ըլլալով, կը պարզէ անոր կարեւորութիւնը: Յետոյ կը խօսի այն սերտ յարաբերութենէն մասին, որոնք գոյութիւն ունեցած են պատմական շրջաններուն, հելլէններու եւ հայերու միջեւ:

Ամէն դրուատիքի արժանի է Պ. Բարթիկեան, այն եռանդին եւ ոգեւորութեանը համար, որով կը գրէ այս բոլորը: Գ՛ղեցիկին ու վսեմին պաշտամունքը, կըսէ, այն օդակն էր որ հայ վսաւորականները կապեց լոյսի եւ գիտութեան

որոնցից՝ Յունաստանից: Եւ շարունակելով կրսէ, թէ Յունաստանի հայ ժողովուրդը,որ դժբախտ պարագաներու տակ, Աստուածներու բնակարանը եղող այս գեղեցիկ եւ պատմական երկիրը ապաստանեցաւ., պարտականութիւն ունի ծանօթանալու այս երկրին դիցաբանութեանը:

Հոգեկան այս անհրաժեշտութիւնը կուգայ լրացնել Պ. Բարթիկեանի ուսումնասիրած գիրքը:

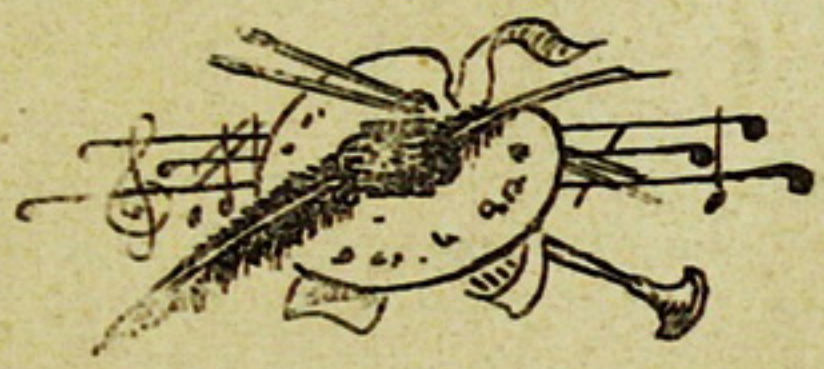
Տարակոյս չի կայ թէ հայ մտաւորականին այս գիրքը մեծ շահեկանութեամբ պիտի կարդացուի իր հայրենակիցներուն կողմէ: Գիրքին ներքեւը ցանկը միայն ինն. սեւ մեկը, շուտով պիտի բերուին ներքեւ պետութիւնը, ոյնն ատեն կենդանութիւնը՝ որով գրուած է գիրքը: Մրտացի եւ վառ երեւակայութեամբ հայերուն համար, ամենեն հրապուրիչ եւ օգտակար ընթերցանութեան գրքերեն մեկը պիտի կազմէ այս:

Պ. Բարթիկեան Լոնտոնի հրապարակագրական վարժարանի հին ուսանողներէն է: Իր խղճամտութեան շնորհիւն կը միանան եւ հրապարակագրական ու բանասիրական արժանիքի ձիրքերը:

Այս պատճառաւ, Պ. Բարթիկեան արժանի է ջերմ շնորհաւորութեանց, որովհետեւ հայերուն կը ծանօթացնէ այնքա՛ն հզօրսորեն եւ կենդանի գծերով, Հին Յունաստանի աստուածներով եւ հերոսներով հարուստ աշխարհը:

ԱՏԱՄԱՆՏԻՈՍ ԱՏԱՄԱՆՏԻՈՒ
Աթենքի Համալսարանի Բանասիրա.

ԱԹԷՆՔ 15 ՓԵՏՐ. 1936

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Մարդկային միտքը միշտ ալ հետիոտնակ մը, արարիչ մը փնտռած է իր շուրջ բոլորը տեսածներուն կամ զգայարանքներուն ներկայացող բնութեան զանազան երեւոյթներուն:

Փայտը ու աւերոտ երկրաշարժը, ծուխի ու կրակի աջտարակումով դաշտերն ու լեռները այրող ու մրկող հրաբուխները, իրերայաջորդ ցերեկն ու գիշերը, կեանք ու չերմութիւն պարգեւող արեգակը ու գիշերուան խաւարին մէջ ջինջ երգնակամարը զարդարող բիւրաւոր պսպղուն աստղերն ու արծաթափայլ լուսինը, ձմրան ցուրտն ու փուխէն յետոյ գարնան մեղմ ու հաճելի եղանակը, պտղատու ամառն ու աշունը, ամպոտ ու մռայլ օդերուն բերած հեղեղումներն ալեծուփ յետոյ պայծառ արեւն ու յազուարթ երկինքը, փոթրիկ հունտերէ խոշոր ու հսկայ ծառերուն մեծնալը, հողին ձգուած պզտիկ սերմերէ՝ հոսուէտ, սիրուն ու երփներանգ ծաղիկներու բնձիւղիլը, գեղեցկահամ պտուղներն ու կանանց՝ զարդ պուրակներու եղին բարակ ու անբռնաւ առուակներէ յորդահոս ու խոխոջագին գետերու կազմութիւնը, անսահման ծովն ու ամեհի ալիքները՝ որոնք սպիտակափրփուր, կը հարուածեն ու կ'ողողեն ափերը, այդ բոլորին մէջ գերմարդկային էութիւն մը՝ արարիչ մը կը տեսնէր խուզարկու եւ հետաքրքիր հոգիները, մէկը՝ որ որոշ նպատակի մը կ'ուզէր ծառայեցնել այս ամէնը: Կը հաւատար թէ ոգոր ու ամենակարող ձեռք մը կար այդ բոլոր երեւոյթներու եւ հրաշալիքներու եղին, որոնց կարգին էր նաեւ իմքը՝ մարդը՝ որ կը ծնէր, կը մեծնար ու կը հասնէր կատարելութեան, որ մրն ալ մեռնելու համար՝ որուն վերջնականապէս կորսեան գաղափարին հետ չէր հաշտուեր, հաւատալով նաեւ անդրշիրիմեան կեանքի մը:

Ու այս բոլորէն ծագում կ'առնէին արարչագործական, տիեզերագրական եւ դիցաբանական վարկածները, փոխանցուելով սերունդէ սերունդ եւ հետզհետէ բանձրանալով՝ կ'ստանային հաւատալիքներու եւ կրօնքի ձեւ:

Բոլոր կրօնքները՝ ունեցած են երկու երես, մին՝ յայտին, տեսանելիին, շօշափելիին, միսը՝ գաղտնին, անտեսանելիին ու անշօշափելիին: Մին՝ արտաքինը, միսը՝ ներքինը: Մին՝ զգեստը, միսը՝ հոգին: Մին՝ նիւթականը, միսը՝ բարոյականը: Ու մեր զգայարանքներուն ենթակայ՝ զանազան ձեւ ու կերպարանքով մարմնին ներքեւ թագնուած է եղեր՝ վերացականը:

Հետեւաբար, կրօնքները դասել՝ արտաքինէն պիտի լլլար քերը: Պէտք էր թափանցել այդ զգեստէն ներս, խորասուզուիլ անոր բարոյական անդունդներուն եւ իմանալ՝ զայն գոյութեան կոչող դրդապատճառներն ու շարժառիթները՝ որոնք հասարակ մարդու զգայարանքներուն կը ներկայանային՝ նիւթական անտառ կամ գեղարուեստական ձեւերով:

Կրօնքն անհրաժեշտութիւն մըն է մարդուս համար: Անխորտակելի պա-

հանչք մը՝ մարդկային հոգիին համար: Մարդն ու աստուածը իրար կապող շղթա՛ն է այդ: Մարդկային հոգին՝ միշտ ալ կ'ուզէ զինք կապուած զգալ՝ Մեծ Հոգիին—Աստուծոյ—հետ: Ուրվիեցու, իսկական կրօնքը՝ մարդուս սրտին ու հոգիին մէջն է: Հո՛գ է որ կը բարձրացուի իրական եւ յաւիտենական տաճարը: Եւ սակայն, նախնական ժողովուրդներ եւ հին դարերու մարդիկ, շօշափելի եւ իրենց զգայարանքներուն սահմանին մէջ եւ անոր բաւարարութիւն տուող ձեւերով միայն կրնային ըմբռնել՝ աստուծոյ ներկայութիւնն ու բնակութիւնը՝ ուր կրնային հետը հաղորդակցութեան գալ: Իսկ այն պարագային որ իրենք չէին կրնար մօտենալ կամ հասնիլ աստուծոյ, միջո՛ցը կը խորհէին աստուածը իրենց մօ-եղնելու:

Ուստի կը ծագի՝ մարմնաւորել, ձեւ ու կերպարանք տալ աստուծոյն եւ նոյնիսկ անոր վերագրել իր մարդկային, հոգեկան ու մարմնային յատկութիւններն ու կիրքերը: Մարդկային ընկերութեան մանկութեանը շրջանին, աստուածներու տրուած կամ վերագրուած հրէշային, անբնորհ, սարսափելի ու ահաւոր ձեւերը, կոպիտ ու տգեղ յատկութիւնները, մարդկային մտքի հասունցման ու զարգացումովը, աստցան՝ բանաստեղծական, շնորհալի, բարեմոյն ու բարեւար յատկութիւններ ու հանգամանքներ: Մարդկային աչքին առջեւ բացուեցան՝ տիեզերքի ու հոգւոյ երկու հոյակապ ու ոսկեայ գիրքերը՝ որոնց մէջ կրնայ պարզուէին՝ բնութեան ու բարոյականի աստուածակերտ հրաշալիքները՝ իրենց լուսաւոր գիծերովը, հաղորդակցութեան դիելով՝ մարդուս զգայարանքներն ու խիղճը՝ համաստարած գեղեցկութեան ու ներդաշնակութեան հետ:

Այս տիեզերական եւ համապարփակ ներդաշնակութիւնը, սակայն, չէր կրնար իմբնագլուխ կամ դիպուածով յառաջ գալ: Պէտք էր կեդրոնական կամք մը, վերին իշխան մը, տիեզերական երաժշտապետ մը՝ որ դասաւորած բլլար երկնային անհամար աստղերն ու արեւները, մոլորակներն ու գիսաւորները, աստղերն ու լուսիններ, միեւնոյն շամանդաղները, եւ նոյագի մը լարերուն նման լարած՝ որպէսզի կարենար մեզ հաղորդել՝ ներդաշնակ խազերով, այն բաղցրալուր ու հիասքանչ երաժշտութիւնը՝ զոր աչք ունեցողներ միայն կրնան տեսնել ու ականջ ունեցողներ միայն կրնան լսել ու ներշնչուիլ, այն ճառէն՝ որուն բարակ մէկ լարն ալ ինքը՝ մարդը կը կազմէր: Պէտք էր՝ հերթապահա՛յր մը՝ երգելու համար այն հոյակապ տողերն ու տաղերը՝ իրենց նոխ յանգերովը, ներդաշնակ չափերովը եւ վերացնող բանաստեղծութիւնովը՝ որուն մէկ տառը կամ բառը կը կազմէր՝ նոյնիսկը մարդը:

Ու այսպէս, անտեսանելի եւ սակայն զգալի շղթայ մը կը զօդէր տիեզերքը եւ զայն կազմող՝ ընչաւոր ու անշունչ բոլոր էակներն ու տարրերը, ինչպէս նաեւ մեծ ու պզտիկ աստուածները, մարդկութեան ներշնչելով՝ հասնիլ ու բարձրանալ դէպի անհունը, դէպի անսահմանը, դէպի կատարելութիւն: Մարդուս համար, իր շուրջը տեսած ամէն շարժում—յեղաշրջում, բարեշրջում, բուսային թէ կենդանական կենսաւորում— պատահական, բաղդի խնդիր բաներ չէին: Աստուածներէ՛ն էին եւ պատուածայ՛ն: Հելլէն հատատցեալը, դիպուածի արդիւնք չէր ընտեր այդ բոլորը: Իր հոգեկան համոզումն էր, թէ ինչպէս որ բաւերու պատահական հաւաքածոյէ մը չէր կրնար դուրս գալ ներթուած մը կամ երգ, աւազի ու քարի դէզէ մըն ալ չէ՛ր կըր-

ետաբ Պարթենոն մը դուրս գալ, բլլար այդ, ճոյնիսկ Պենդելիկոսեան մարմարէ: Պէտք էր Հոմերոս մը՝ բառերէն կերտելու Իլիական մը, Փիդիա՛ս մը, մարմարէն կերտելու Պարթենոն մը՝ իր անմահական Աթենասովը եւ կամ Ոդիսպիականի տաճարը՝ իր ամպրոպային Զեւսովը:

Եբրայական արուեստագործութեան նման, «ասաց Աստուած եւ եղեւ...» չէ հնդկական ստեղծագործութիւնը: Գերագանցապէս բանաստեղծ ու հովուերգու հնդկերը՝ բնական ու բնազանցական ամէն երեւոյթ, գունաւորեր էր սիրով, սիրաբանութիւնով ու սիրոյ աստիճանական զարգացումովն ու իբր արդիւնքը՝ ամուսնութիւնով եւ անոր պտղաւորումովը: Որովհետեւ, ուր է պտղաւորում կամ արգասաւորում, կը տեսնուէր թէ հետեւանքն էր ամուսնութեան՝ որ սիրոյ եւ սիրաբանութեան արդիւնքը միայն կրնար բլլալ:

Հնդկեան հոգեր ու գեղարուեստասէր միտքը, գերմարդկային ուժերն ու էութիւնները —իր աստուածները— միմեանց պատեհելու Բնութեան՝ իր զգայարանքներուն ներկայացուցած կռիւ ու կռիսի, այրանդակ ու վիրխարի ձեւերուն մէջ, զանոնք զգեցուց՝ մարդկային ճնորհն ու գեղեցկութեան ամենասիրուն յատկութիւններովը: Ժողովրդական հաւատքին աչքէ, աստուածները կ'ապրէին մարդկային նկարագիր ու յատկութիւններով, ու հնդկէն վառ մտածողութիւնը, վեհանձ ու ոգի տուաւ զինք շրջապատող եւ իր զգայարանքներուն ներկայացող բոլոր իրերուն եւ շարժումներուն:

Բոլոր ազգեր, իրենց նախնական շրջանին, եղած են առասպելաբան եւ դիցակերտ եւ սակայն ոչ մէկ ազգ, հին հնդկէն երու նման, կարողացած է ստեղծել այսման գեղեցիկ ու հարուստ դիցաբանութիւն մը: Դիցաբանութիւն մը՝ որ անդադիր ու անսահման ազդեցութիւն բրաւ ու դեռ խաղաց հնդկէն կեանքին ու մտքին վրայ: Հնդկեան առասպելներն ու դիցաբանական հիանալի ա. ւանդութիւնները՝ խորապէս ազդեցին հնդկէն կրօնքին, բանաստեղծութեան ու արուեստին վրայ: Դիցաբանական ամբողջ կառուցն ու դէմքերը՝ որ կը պարզուէին հնդկէն ճկուն ու ձեւառու երեւակայութեան աչքէ, կաղապարուեցան հնդկական ձեւերու մէջ: Հնդկէն հանճարը՝ անոնցմով զարդարեց մարմարակերտ տաճարներն ու արուեստի նոխութիւնովն ու հարստութիւնովը գեղակերտեց իր աստուածները՝ ամենէն ներշնչելով կրօնական զգացում, ամենէ՛ն առաս ու հսկայ ճ'ւթ հայթայթելով դիւցազներգակ ու ողբերգակ բանաստեղծներու, իսկ ընդհանուր վերածուելով մարմարեայ հրաշակերտ պիւններու՝ փիդիասեւ իր ճամաններուն անհատանելի գրոցին տակ:

Ու անոնք հոյակապ ու վեհասուք տաճարները՝ Զեւսի, Ապողոնի, Աթենասի եւ աստուածներու հոյլին: Աստուածային երկու ներդաշնակութիւններ —երաժշտութիւն եւ բանաստեղծութիւն— տաղաչափութեամբ ու ճարտարզուքեամբ, Հոմերոս եւ Որփէոսի հերթողական ու երաժշտական մտներուն տակ, մարդկայնացուցին աստուածները՝ որոնցմէ ներշնչուելով՝ փիդիասները, անըզգայ ու ցուրտ մարմարներու վրայ փոխադրեցին անոնց պատմութիւնները, կենդանի գիծ ու անձնական ճնորհիներով օժտելով իւրաքանչիւրը:

Դելփիքը, Ոդիսպիան, Էլեւսիսը, Աքէմի Ակրոպոլիսը՝ հնդկէն ստեղծիչ հանճարին մէ մէկ հրաշակերտներն, դարձան կրօնքի կեդրոններ՝ ուր կը դիմէին բանաստեղծը, արուեստագէտը, մտաւորականն ու բարեպաշտը, հաղաքական մարդն ու ռամիկը Յաղաքական յեղաշրջումներէ, մրցակցութիւն-

ներէ, պատերազմ եւ արտաւանքներէ, ազնուապետութիւն, բռնատիրութիւն կամ ժողովրդապետութենէ վեր, կար ու կը մնար՝ իշխող ու պարտադրող ձայնը՝ կրօնական սրբազան կեդրոններու, ձայն՝ որ կուգար աստուածներէ:

Հելլէն, անհուսօրէն գեղարուեստասէր ու գեղեցկապաշտ միտքը, այնպիսի այլաբանական զգեստներով հագուեցուց, իր զգայարանքներուն ներկայացող բոլոր ուժերը՝ Բնութեան եւ բոլոր բաները՝ որ աղերս ունէին իր հոգեկան աշխարհին հետ, որ ևմանը չտեսնուած ճոխութեամբ ու ներշնչողութեամբ փոխանցուեցան՝ Դիցաբանութիւն անունին տակ: Ու այդ բոլորին մէջ եւ արուեստի ներշնչումներուն —բանաստեղծի գրչին, արձանագործի գրոցին, երաժշտի բնարին — յոյսի ողերով օդաբներուն տակէն ընդելուզուած բարակ ցիծ մը՝ մեզ կ'առաջնորդէ գերագոյն էակի մը՝ որ կատարեալ է ու անհրաժեշտ, աղբիւրը ամէն բարիին, գեղեցիկ ու ճշմարտին, եւ որ իմնն է պատպանը՝ իրաւունքի ու արդարութեան, ստեղծիչը՝ տիեզերքի եւ հսկողը՝ անոր կարգ ու կանոնին, հա՛յրը՝ մարդկութեան:

Ու դիցաբանական աւանդութիւնները՝ որոնք խորհրդաւորուեցան Ոլիմպեան վեհափառութեան, անեղագոռ որոտումներուն, Զեւսեան ամպրոպային հրացայտ շանթերուն, Ապողոնեան ոսկեփայլ ու հրեղէն կառքերուն, Իրիսեան երփներանգ զօտիներուն, Հեփեստոսեան անդնդախոր դարբնոցներուն, Աթենասեան զգաստութեան, իմաստութեան եւ զօրավարութիւն, Ասկլեպիոսեան ամենաբուժութեան, Ափրոդիտեան գեղեցկութեան, Հերաեան մայրականութեան, Պոսիդոնեան անսահմանութեան ու կենդանարար տարածութեան, Դեմետրեան պտղաբերութեան եւ Պղուտոնեան անդրաշխարհի մէջ՝ ուր հոգիները կը գտնէին իրենց վերջին հանգրուանը, կը տարածուին՝ ոսկեծիր ու բազմահանգրէն շղարշի մը նման, ակնախտիղ գոյներով եւ հրքահիւս պատկերներով, իրենց հետքէ ամփոփելով Դելփիի, Ելեւսիս եւ այլ կեդրոններու կրօնական իմաստութիւնները՝ որոնք պայծառ աստղը եղան՝ Բեթղեհէմի, սրընդունարար կաթը՝ մսուրի մէջ պառկող մանկան, առաջնորդը՝ «երեսուն տարի անապատի մէջ մնացող» Նազովրեցիին, ներշնչողը՝ «ե՛s իս, սատանայ» գոչող Աստուածորդիին, ուսուցիչը՝«Հայր մեր որ յերկինս» սորվեցնող եւ աղեղան Ղազարոսի առակը պատմող եւ Յովհ. Գ: 3-ը բառզառ հրէայ փիլիսոփային, դասատուն՝ «սիրեցէք զմիմիանս» ուսուցանող բարոյախօսին եւ վերջապէս, «Տէ՛ր, անցք յինէ զգաւա՛թս այս» աղաղակող հեղնաբոր եւ «վասն փրկութեան մարդկանց» մեռնող եւ «երրորդ օրը յարութիւն առնող» Յիսուս Քրիստոսին՝ կատարելագործեալ եւ արբագրեալ ձեւով բառզած տիպար մարդութեան, բարութեան, արքացումին եւ աստուածացումին օրինակը՝ որ նոյնիսկ ներում կը հայցէ՝ իր սպանիչներուն:

Մարդկային հոգիի բնական պահանջն է ու առաջադրութիւնը՝ ղէպի կատարեալը. դէպի բարին ու արդարը հասնիլը: Դարերու ճի՛գն է եղած՝ այդ: Փիլիսոփաներ ու կրօնաւարներ մեկնած են ու մտնանձած՝ ատոր համբան: Դելփիի եւ Ելեւսիսի խորհուրդները՝ ոչ այլ ինչ էին բայց աստուածներու հետ հաղորդակցութեան, պաշխարհագրի, բառութեան, մարդագործման, արբագործման, հետեւաբար՝ հոգւոյ անմահութեան հաւատքը: Գաղտնի գիտութեան կեդրոններն էին այդ վայրերը՝ ուր կը բառզուէին երեք աշխարհներու — բնական, մարդկային եւ աստուածային — ներդաշնակութիւնն ու

կապը: Ներդաշնակութիւն մը՝ զոր ամբողջ տիեզերք ու անհունին մէջ բաւոլող երկնային մարմիններու վերագրեց՝ Պիւթագորաս: Բարոյականը, գիտութիւնն ու կրօնքը՝ վերածեց համադրութեան մը ու մասնաճեց, մաթեմատիկան՝ անմահին, աստեղաբաշխութիւնը՝ անսահմանին, հնչեղութիւնը՝ անհունին շղթայող տիեզերական ներդաշնակութիւնը: Ու բարոզեց՝ ներդաշնակութիւն մը ապահովել՝ փոքրիկ տիեզերք մը եղող մարդկային հոգիին փոթորիկներուն եւ ալեկոծութիւններուն մէջ ու միանալ՝ մեծ տիեզերքին հետ: Պատրաստել խիղճ ու հոգին՝ որպէսզի Աստուած կարենայ իր գաղթը դնել հոդ: Կրօնական ու բարեպարոշչական դրութիւն մըն էր այս՝ որ նոյնիսկ Քրիստոնէութեան մէջ գրաւեց՝ զգալի ու կեանդ մաս ու դեր:

Ինչպէս բնութեան, նոյնպէս եւ մարդկային հոգւոյն բարեշրջման եզրակայ ըլլալուն հաւատքը ունէին: «Տիեզերական ներդաշնակութեան» փիլիսոփայութ ւնը՝ չէր սահմանափակուած միմիայն բնութեան տարրերուն: Այլ ծիրէն դուրս չէ՛ր ձգուած նաեւ մարդկային հոգին՝ որ մաս կը կազմէր տիեզերական հոգիին: Բերանացի, տաճարներու մէջ, ձէս եւ կրօնական արարողութիւն անունին ներքեւ, աստուածներու պատուանոց արձաններ, կ'ատանդուէին այդ հաւատալիքներն ու փիլիսոփայութիւններն:

Հարցուցէ՛ք Սոկրատէս կամ Պղատոնի, Թաղէս կամ ուրիշներու, թէ ուրկէ՞ ստացած են եւ ներշնչուած՝ իրենց փիլիսոփայական վարդապետներուն մէջ եւ անոնք ձեզ պիտի առաջնորդեն Դելփիի ու Էլեւսիս: Կեդրոններ՝ ուր աստուածային կայծը կրծին մարդիկ, կը դիմէին՝ կեդրոնական հուրին— աստուծոյ— հետ հաղորդուելու եւ անոր մարդութեանը հասնելու ցանկութեանով: Քրիստոնէութենէն ոչ մէ՛կ տարբերութիւն ունեցող եւ անոր հիմը կազմող դաւանանք մը չե՞ն Էլեւսիսի խորհուրդները՝ ուր հոգւոյն արթցումը, մարմնային ու երկնային փորձութիւններուն եւ մեղքերուն յաղթելով, ապաշխարութեամբ, մարդագործումով, արթցումով ու հաւատքեամբ՝ Մեծ Լոյսին հասնիլ, Հադէսի չարչարանքներէն ազատիլ ու Եղիւսեան դաշտերու երանութիւնը վայելել կը բարոզուէր, այնման կենդանի գիծերով ու տպաւորիչ պատկերներով:

Քրիստոսէ դարե՛ր առաջ, Ակլեպիոսի ասակերտներն ու պատգողները, կը բարոզէին ու կը վկայէ ն նոյն «կոյրէ տեսանեն, եւ կաղէ գնան, բորոտ արբին, խուլէ լսեն, մեռեալէ յառնեն»ը եւ Նազովրեցիէն շա՛տ առաջ, Ապողոնն ու Դիոնիսոսը ուղղած էին՝ «Եկայք առ իս ամենայն վաստակեալք եւ բեռնաւորք, եւ ես հանգուցից զձեզ: Առէք զլուծ իմ ի ձեզ, եւ ուսարուք ջինէն, զի հեզ եմ եւ խոնարհ սրտիւ, եւ գտջիք հանգիստ անձանց ձերոց: Զի լուծ իմ քաղցր է, եւ բեռն իմ՝ վսեմոգի» կոչը:

Հայ ժողովրդական առասպել մը կըսէ [1]. —

«Բուլբուլը (2) կը սիրէր վարդը եւ կը գովաբանէր զայն. ոչ մէկ թռչուն կրնար հաւասարիլ անոր երգողական արուեստին մէջ:

«Օսար երկրէ թռաւ եկաւ ուրիշ թռչուն մը՝ Եադոն: (3) Եադոն ալ սիրեց վարդը եւ սկսաւ այնքան գովաբանել զայն, որ բուլբուլն հարկադրուեցաւ փախչիլ երթալ: Ու անոր երգերը մոռցուեցան»:

Սոյն առասպելը՝ այլաբանօրէն կը պարզէ Պարսիկ եւ Հելլէն ազդեցութիւնները, որ կային հայոց մէջ եւ կը խորհրդանշէ՝ վերջնոյն հասնելովը, առաջնոյն տեղի տալը:

«Հնկայական հելլենականութեան ազդեցութիւնը՝ որ սկսաւ խիստ արագ տարածուիլ Արեւելք Ալեքսանդր Մեծի աշխարհակալութենէ ետքը, Ելլադայի բարեբար հոգը բուրելով Հայաստանի վրայ, շատ մը բաներու մէջ շրջեց գաղափարները, աշխարհատեսութիւնը, նոյնիսկ ժողովրդեան լրկարագիրը: Շնչասպառ Յունաստանը փոխանցեց, ինչպէս շատ ուրիշ երկիրներուն, այսպէս եւ Հայաստանի: Անձնատուր ըլլալով հայերն հելլենականութեան՝ նախ իսկ գործով մասնակցեցան գեղեցկութեան անմահ աղբիւրին եւ գաղափարին»:(1)

Մեծն Աղեքսանդրի յաղթական բանակին հետ բերին իրենց անը, գեղեցկութեան եւ ճշմարտութեան գգացումը. բարձր բարոյական, հաղարական եւ անհատական ազատութեան անյաղթելի սէրը, հաղարական նոր կարգեր, մարդկութեան զգացումներ, հաղարացոց հայրենիքին ու վեհապետին հանդէպ ունեցած պարտքերն ու իրաւունքները, փոխանակ ասիական զեղծ դանդաղութեան՝ բերին յունական պինդ ժրութիւնը: Եւ յունական հաղարակակրթութիւնը այնքան մեծ ազդեցութիւն ձգեց որ նոյնիսկ Արտաշեսեան հարստութեան թագաւորներուն յունախօս պալատները իրարու հետ կը մրցէին՝ պարծանք համարելով յունասէր (ΦΙΛΑΕΛΗΝΟΣ) կոչուիլը:

Ասոնց օրակն էր որ Հայաստան բերուեցան հելլէն ստեղծագործներու արձաններն ու պատկերները ու հաստատուեցան զանազան վայրեր: Հայ թագաւորներու պալատներուն կը հրաւիրուէին հելլէն հռետորներ, բանաստեղծներ, գիտնականներ ու նկարիչներ: Հայաստանի թատրոններուն մէջ կը ներկայացուէին հելլէն մեծ ողբերգուներու երկտուածները, իսկ գիտենք թէ Արտաւազդ Բ. իճ արդէն կը գրէր, հելլէն լեզուով, բանաստեղծութիւններ եւ թատերգութ ուններ: Եւ հետզհետէ արթննալով փափաքը՝ զարգացած հայերու մէջ, արեւելի լեզու դարձած էր՝ յունարէնը: Պլուտարքոս իսկ կը վկայէ, թէ հայ

---

(1) Վալիերի Բրիւսով.— «Հայ բանաստեղծութիւնը եւ իր նոյնութիւնը դարերու ընթացքին մէջ»— Թրգմ. Հ, Յովսէփ Մարգարեան:

(2) Պարակերէն սոխակ:

(3) Յունարէն ΑΗΔΩΝ = սոխակ:

ԺԸ.

արեւուն խնդոյիներու ընթացքին, յուշարէն հերքուածներու ընթերցանութեամբ կ'զբօսնուին:

Տիգրան թագաւոր, իր յուշասիրութեանը վէշ այնման առաջ գնաց՝ որ նոյնիսկ կիլիկիոյ ու կապադովկիոյ յոյն կամ յունացած ժողովուրդներէն խմբական գաղթականներ փոխադրեց Հայաստան եւ իր նորակերտ մայրաքաղաքը — Տիգրանակերտ— բնակեցուց անոնցմով:

Անոնց եւ Մեծն Տդրատը: Ուսած ու դաստիարակուած՝ հելլէն լեզուով ու կրթութեամբ, մանկութենէն իսկ կրելով հելլէն ազդեցութիւնը, իշխանութեան գլուխ գալովը, Պահլաւերէնը կը դադրեցնէ արեւուն կամ պետական լեզու ըլլալէ եւ կը փոխանորդէ՝ իր նախասիրած յունարէնովը:

Գրիգոր Լուսաւորիչ եւ իր աշակերտները, հաչ ծանօթ՝ յունարէնի, գիտեր ցերեկ այդ լեզուով ընթերցանութեամբ կ'զբաղուէին:

Եւ երբ պատմագէտներ այսօր կը հաստատեն հայերու ցեղային կապակցութիւնը՝ հին հելլէններու հետ եւ Արեւելեան Թրակիայէն գաղթած ըլլալը, շատ բնական էր որ հիչ մըն ալ արեան ձայնը խօսէր Արարատ եւ Մասիսի ստորոտը տարածուած ժողովուրդին մէջ, դէպի յոյնն ու յունականը: Մանաւանդ հայ տաւերու գիւտէն առաջ եւ հրիսոնէութեան առաջին դարերուն, յունարէն լեզուն ու գիրը, դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը ըզգալի տեղ եւ հող գտած էին հայ արհուհիի եւ առաջատար դասակարգի մէջ:

Հայ եւ յոյն յարաբերութիւններու, հաղաքական եւ մտաւորական կապերը՝ նիւթ մըն է՝ որու վասին կարելի է հատորներ գրել, իսկ այդ մեր սահմանէն դուրս կը մնայ: Բաւ է յիշել, Բիւզանդական գահուն վրայ նրստած տասնէ աւելի մերազնեայ գահակալները, հայ զինուորներն ու զօրականները՝ որոնք տասնեակ եւ աւելի հազարներով, միչեւ կրեսէ եկան ու պատերազմեցան:

Հապա մտաւորականներու եւ ուսման տենչը ունեցող երիտասարդներու այն հոյլը՝ որ Հայաստանէն միչեւ Յունաստան եւ Աթէնք, դաստիարակուելու, գիտութեան եւ արուեստի լոյսը ստանալով իրենց հայրենիքը փոխադրելու կամքով ու ցանկութիւնովը կը համբորդէր, մեծագոյն եւ ամենափայլուն ապացոյցն է հայ հատակի նրբութեան եւ բարձրութեանը եւ դէպի հելլէնականը ունեցած իրենց սիրոյն: Ամիսներու յոգնատանջ համբորդութենէն յետոյ օտար երկրի մը մէջ ուսման հետեւիլ, ո՛չ սովորական մահկանացուներու եւ ոչ ալ ամէն ազգի անհատներուն յաջող առնելիք մէկ զոհաբերութիւնն էր:

Հայկական ոսկեդարու գրականութիւնն ու արուեստը, ա՛ս բան կը պարտին հելլէնագէտ մեր հայրերուն: Աթէնքի եւ Յունաստանի հոտն ու լոյսը կը հանդչեն այդ հեղինակներուն մէջ: Հելլէն լեզուի նոխութիւնը ըմբռնած մեր մտաւորականները, նոխացուցին ու վսեմացուցին նաեւ մեր լեզուն ու գրականութիւնը: Իրենց ներշնչումներուն խորհին, հելլէն բանաստեղծներու, հերթողներու եւ փիլիսոփաներու ազդեցութիւնը, ծիածանեան երանգաւորում մը կազմեն եւ նուրբ թելի մը նման կ'երկարին:

Մեղկ ու վայրագ Արեւելքի եւ ցուրտ ու դաժան Արեւմուտքի միջեւ, իրար ընդունող, հաղաքական եւ կրօնական դատերը նոյնացած, միտքն ու հոգին նոյն թրիչները ունեցող երկու ազգեր եթէ կան, ատոնք ալ Հայ եւ Յոյն

ժողովուրդներն են: Ջինջ ու կապոյտ երկնքով, չազատարդ ու ողորկութիւնովը վէպվէտուն ծովով, բարեխառն՝ հանելի ու փափուկ կլիմայով Հելլադան՝ իր աստուածանիստ Ողիմպոսովը, կարծես կը նոյնանար հայկական բնանկարովն ու իր վեհ Մասիսովը: Բարիին, գեղեցկին ու վսեմին փափաքն ու պաշտումն էր որ հայ մտաւորականութիւնը կը կապէր՝ լուսոյ եւ գիտութեան օրրանը՝ Հելլադային:

Եւ ո՞վ չէ ներշնչուած, ո՞վ չէ սքանչացած հելլէն հերթողութեան, արուեստի եւ փիլիսոփայութեան աղբիւրներէն: Նոյնիսկ փոքրիկ մէկ ումպը՝ քաւ է եղած, շատ շատերուն, վերանալու եւ ստեղծագործելու: Ո՞վ կարդացած եւ չէ զմայլած հելլէն դիցաբանութեան գեղեցկութենէն ու շնորհէն: Ո՞ր ազգ, ո՞ր ժողովուրդ տաւած է, այսքան ընդարձակ ու բանաստեղծական անհատականի այլաբանութիւններով, պատկերներով եւ վսեմութեամբ ողողուն դրութիւն մը՝ աստուածներու: Եւ ինչպէս որ համաշխարհային միտքը հազարաւոր տարիներէ ի վեր հետեւած է եւ այսօր ալ հետ ի հետ կը հետեւի, Հելլադայի հողին տակէն ելած իւրահանչիւր քարի կտորին, միլիոններ կը յատկացընէ պեղումներու, անհերքելի եւ անժխտելի փաստ մըն է թէ ինչպէս ժողովուրդներ, անհուսօրէն սէր ու պատում, գնահատանք ու նուիրում ունին՝ հելլէն մտքի ու արուեստի հանդէպ: Անսպառ նիւթ եւ անուղղ կը պարունակեն այդ լուիկ ու մարմարեայ յիշատակարանները ու արուեստի ստեղծագործութիւնները: Դարերու վերիվայրումներն ու քաղաքական կամ մտաւորական յեղաշրջումները, անոնցմէ շատերը ծածկող հողակոյտերը, անոնց կրած վնասներն ու անդամահատումները, ո՛չ միայն չեն նսեմացուցած անոնց արժէքները, այլ եւ անցնող իւրաքանչիւր օր եւ տարի, նոր արժէքաւորում, նոր գնահատանք եւ նիւթական ու բարոյական նոր զոհողութիւններ ապահոված է:

Ամէն օր, մեր շուրջը նշմարած արձաններն ու յիշատակարանները՝ իրենց անմահ պատմութիւնները ունին: Հոյակապ առասպելներն ու ճամբաները, պատկերներն ու լեռները՝ որոնցմէ անցնելու առիթը կ'ունենանք, աստուածային հովուերգութիւններու, հերոսութեան ու փառքի խօսքերը ունին: Գլգլացող իւրահանչիւր առուակ կամ խոխոջալով ջրվիժող գետերու մէջէն հին աստուածներու ձայներն ու գեղանի յաւերժահարսերու ներդաշնակ երաժշտութիւնն է որ կը լսուի: Երբ Երուսաղէմ եւ իր արուարձանները կոչուած են Սուրբ երկիր, որովհետեւ աստուածորդին պտած է այդ հողերուն վրայ, Հելլադան պէտք էր կոչուէր Սրբազնագոյն, երբ իր ծովերն ու ցամաքները, երկինքն ու ջուրերը, ծառերն ու ծաղիկները, մինչեւ անգամ ստորերկրեայ վայրերը՝ բնակութիւնն ընդունելու պատիւը ունեցած էին, աստուածներու հոյլին: Աւերակ ու փլատակ պատերու ու պարիսպներու ետին՝ Պերիկլէսի մը, Իկտինոսի մը ոտնաձայները կը լսուին: Մարմար սիւներու, գեղազարդ զոփաներու, եւ հսկայակերտ տաճարներու ետեւէն՝ Պիթիասի մը մուրճին ու գրոցին ձայնն է որ կը հասնի: Լեռան գագին, ժայռէ խուցի մը մէջէն. մոլսխինդի գաւսթը ձեռքը, մահու արհամարհած Սոկրատի մը խարոզչութիւնները կ'արձագանգեն:

* * *

Եւ Յունահայութիւնը՝ որ դժբաղդ ու աննախընթաց պայմաններու

-տակ իր մտաւոր ճախանձայրեռուն, ուսման տենչովը եկած ու ապրած պատմական ու պատեւական Հելլադայիճ՝ ասուածներու բնակավայրին, ապատանելու եւ Աստուր ասպնջական երկնիին տակ ճիգիճապէս եւ բարոյապէս անուղղ առնելու պատեհութիւնը ունեցաւ, պա՛րտք մրն էր մեզի, ծանօթանալու նաեւ Աստուր դիցաբանութեանը: Հայերէն լեզուով նման հրատարակութեան մը պահանջքը զգալի էր: Ահա, այս պակասը լրացնելու ցանկութիւնով է որ լոյս կը բերենք ներկայ երկասիրութիւնը, ըստ կարի ընդարձակ ծաւալով;

Զոր ու ցաւաճ ծանօթութիւններով, ձանձրացուցիչ դարձնելէ խուսափած ենք: Մեր նիպը եղած է, առհասարակ բոլորին հասնելի եւ ախորժելի ձեւով մը գրել, ուստի՝ ճշգական հանգամանք մը չէ որ տուած ենք անոր: Աւելի լլլալով, ծանօթութիւններով, փոքրիկ բաղդատականներ ըրած ենք՝ հայ դիցաբանութեան հետ, այն չափով որ մեզ կարելի եղած է աղբիւրներ հասնել:

Օգտակար նկատեցինք մասն Ե.ով յատկուածական ծանօթութիւններ տալ՝ Ակրոպոլ՝ սի եւ պատճառանց վայրերու. եւ պատգամարաններու շուրջ:

Բաց աստի, բանաստեղծներու եւ առհասարակ ուսումնասէրներու դիւրութեանը համար, գրքիս մէջ գործածուած յատուկ անուններու այբուբենական ձեկ ցանկը կցած ենք, երկիս վերջաւորութեանը, իրենց համապատասխան յունարէններովը:

Մեզ առաջնորդ եւ հիմ ունեցած ենք, H. A. GUERBER-ի THE MYTHS OF GREECE AND ROME անուն ժողովրդական հատորը: Մեր գլխաւոր աղբիւրներ եղած են P. DECHARME-ի հոյակապ գիրքը՝ զոր յունարէնի թարգմանած (ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ) եւ ծանօթութիւններով ճոխացուցած է՝ Աթէնքի համալսարանի փիլիսոփայութեան վարժարանի դասախօս Պր. Ասամանտիոս Ասամանտիու: Նոյնպէս, իբր աղբիւր, մեզի ծառայած է DICTIONARY OF CLASSICAL ANTIQUITIES — DR. OSKAR SEYFFERT. զոր անգլիերէնի թարգմանած եւ ճոխացուցած են HENRY NETTLESHIP, M. A. եւ J. E. SANDYS, LITT. D. Նոյնպէս, մեր առջեւ ունեցած ենք ΟΜΗΡΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ — ΓΕΩΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ. Հելլեն դիցաբանութեան շուրջ շարք մը ուրիշ հրատարակութիւններ եւ հելլեն Ազգ. մատենադարանի գանազան գրքերէն օգտուած ենք: Կրետէ եւ կնոսոս շուրջ, մեզ օգնած է ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ — ΠΑΝ. ΚΡΙΑΡΗ. Աթէնք եւ իր հնութիւններուն շուրջ՝ ATHENS AND ITS MONUMENTS — CHARLES HEALD WELLER, ինչպէս նաեւ MONUMENTS D'ATHÈNES — ALEX. PHILADELPHEUS իսկ Աթէնք եւ իր պատմութեանը մասին՝ ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ — ΓΕΩΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, եւ հելլէն հին պատմութեան շուրջ, յոյն, անգղիացի եւ ամերիկացի համաշխարհային համբաւ ունեցող հեղինակներու երկերուն դիմած ենք յաճախ:

Հայ դիցաբանութեան հետ փոքրիկ բաղդատական մը ընելու ցանկութեամբ տրուած ծանօթութիւններուն մեր աղբիւրները եղած են՝ «Հին հաւատք կամ հեթանոսական կրօնք հայոց».— Հ. Ղ. Մ. Ալիշան. «Հետազօտութիւն Հայ դիցաբանութեան»,— Հենրիկոս Գելզեր, թրգմ. Հ. Յովհան Թորոսեան, «Ձաւեր եւ խնճոյք Հին Հայաստանի մէջ».— Հ. Վարդան Վ. Հացունի: Տոյ-

եակաև պատերազմի եւ Ոդիսեւսի արկածներուև շուրջ մեր առջեւ ունեցած-ենք, «Հոմերի Իլիականև», թրգմ. Հ. Արտէն Կ. Բագրատունի եւ մէջբերումները ըրած ենք այս հատորէն, յիշելով երգերու թիւը եւ տողը: «Հոմերոսի ոդիսականև», թրգմ. Հ.Եղիա Վ. Թոմասեան, որմէ եղած մէջբերումները, կը կրեն հագներգութիւններուև եւ էջերուև թիւերը, նկատի ունենալով որ թարգմանիչը՝ գրելով չափածոյ եւ յանգաւոր, չէ պահած բնագրին կարգը:

Դիցաբանական շատ մը վայրեր այցելած եւ կարգ մը արձաններ եւ տեսարաններ անձամբ լուսանկարած ենք: Մեր կարելին ըրած ենք, առաւելագոյն թիւով պատկերներով զարդարել երկս:

Այս առթիւ, մեր հրապարակային երախտապարտութիւնը կը յայտնենք, Աթէնքի Ազգ. համալսարանի փիլիսոփայութեան վարժարանի յայտնի դասախօս ու յարգուած ղէմմ՝ Պր. Աստմանտիոս Աստմանտիու՝ որ չդադրեցաւ մեզ քաջալերելէ եւ նոյնիսկ իր երկարատեւ հիւանդութեանը շրջանին, իր անկողնին մով, մեզ տրամադրեց իր թանկագին ժամերն ու խորհուրդները՝ իբր իր գնահատանքին յայտարար նշանը, գրելով նաեւ երկիս յառաջաբանը:

Շնորհակալութեան խօսք ունինք, յայտնի հրապարակագիր՝ Պր. Ե. Տրտֆթալեասի եւ Աթէնքի համալսարանի մաթեմաթիկի դասախօս մեծայարգ ուսումնական Պր. Նիլոս Սաֆէլտորիու՝ որոնք բարեյապէս օժանդակեցին մեզ, գնահատելով մեր աշխատանքը:

Յիշատակութեան արժանի է նաեւ զինկոկրաճ Պր. Սարգիս Կիւտէնեան՝ որ գրիչ հիւէնեերու պատրաստութեանը մէջ մեծապէս օգնեց եւ կարելի չափը տարաւ անոնց խնամեալ ըլլալուն:

Բացառապէս յատկանութիւնը չունինք անսխալ եւ անթերի գործ մը հրապարակ հանած ըլլալու: Երախտապարտութեամբ պիտի ընդունինք բարեմիտ եւ ճիշտ դիտողութիւններն ու թելադրանքները, տրամադիր ըլլալով արթագրելու որեւէ թերութիւն կամ սխալ՝ որ ապրած կրնայ ըլլալ գործիս մէջ:

1 Մայիս 1936 Մ Ց. Բ.

ԱԹԷՆՔ

ԱԹԵՆԱՍ ՊԱՐԹԵՆՈՍ

(Ըստ որիճակութիւն Փիդիասի ոսկէփղոսկրեան
Աթենասէն: Մասնաւի լուսանկար):

Ազգային պանգարան—Աթէնք

ՄԱՍՆ Ա.

ՏԻԵԶԵՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԾՆՆԴԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՐՉԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.
ՏԻԵԶԵՐՔ ԵՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

„... խաւար ի վերայ անդնդոց"

Հին հեղինակները կը հաւատային թէ երկիրը գոյութիւն չ'ունէր ի սկզբան: Թոհ ու բոհ, խառնիճաղանճ կը տիրէր ամէն կողմ: Ծով, ցամաք եւ օդ իրար խառնուած էին: Չէր թանձրացած ցամաքը, հեղուկ չէր ծովը, թափանցիկ չէր եւ օդը:

Այս ձեւազուրկ զանգուածին վրայ կը տիրէր Քաոս[1] կոչուած հեղգ ու մեղկ աստուածուհիւնը՝ որուն դիմագիծն ու նմանուհիւնը բացատրել կարելի չէր, քանի որ համատարած մուխի մէջ կը մնար եւ լոյսի նշոյլն իսկ գոյութիւն չ'ունէր տեսնելու համար դինք: Այս անկերպարանութեան անսահման գահուն վրայ կը բազմէր Քաոսը՝ որուն սեւ զգեստները, գժխեմ ու խաւարին դէմքը, կեանդանութեան չող մ'իսկ չէին արձակէր իրենց չուրջը:

Ժամանակի ընթացքին, Քաոսէն ծնան՝ Երեբոս[2] եւ

---

1) Ըստ հին բանաստեղծներու, նախ հաւ տիեզերք կազմութ ւնր. կր տիրէր Քաոսը — երախաբաց, անյատակ ու անչափել անդունդը: Փ լիստիայական այս վարկածը, յունաց մէջ առաջին անգամ պատպանողը եղած է՝ Հեսիոդը: Աշխարհ ծագման, աստուածներու ծննդեան եւ ուրիշ հարցերու շուրջ, իր վարկածները ամփոփուած են՝ ΘΕΟΓΟΝΙΑ անուն գրքի մը մէջ: Վերոյ շեալ աստուածագրական վարդապետութիւնը սակայն, կ'ենթադրուի թէ յունաց մէջ մուտ գործած է, նախ հաւ Տրոյայի պատահարէն ապրած, փիւնիկեցի պատմաբան Սանխոնիաթոնի գրութիւններէն՝ որ իր կարգին, Մոչսէսէն փոխ առնուած է եւ որը մեզ կը տանի մինչեւ Բաբելոն եւ Ասորեստան: Արարչագիտական նոյն վարդապետութիւնն է եւ համանմանութիւնը բացորոշ, Ս. Գրոց Ա. գլխուն հետ, ուր 2րդ համարի մէջ կը կարդանք՝ «եւ երկիր էր աներեւոյթ (ամայի ու թափուր) եւ անպատրաստ, եւ խաւար ի վերայ անդնդոց»:

2) Խաւար:

Նիւխս[1] անուն, մանչ ու աղջիկ երկու զաւակներ ծներ-
ան առաջին գործը եղաւ գահընկեց ընել Քաոսը եւ տեղը
անցնիլ:[2] Եւ խորհելով թէ ընկերուհիով մը աւելի երջա-
նիկ պիտի կրնար ըլլալ, ամուսնացաւ իր իսկ քոյրը՝ Նիւք-
սի հետ:

Այս նոր ամոլը երկար ատեն չէսթց, մինչեւ որ եր-
կու սիրուն ու դեղեցիկ մանչ ու աղջիկ զաւակներ ունե-
ցան՝ Եթեր[3] եւ Հիմերա[4] անուն: Ասոնք ալ երբ չափահաս
եղան, դարձեալ գահընկէց ընելով իրենց ծնողքը, ձեռք ա-
ռին իշխանութիւնը: Ու առաջին անգամ. ըլլալով լուսա-
ւորուեցաւ անդունդը եւ երեւան եկաւ անոր անհեթեթու-
թիւնը: Երեւան եկաւ և խաւարին մէջ կորսուած, ընդար-
մացած Գիսաց[5]:

Գէան աբթննալով իր թմբլիքէն, ծնաւ աստեղազարդ
Ուրանոսը[6] որուն հսկայ գմբէթը, յաւաջիկային պիտի ծա-
ռայէր, իբր բնակարան՝ երանելի անմահներուն: Ճետոյ ծը-
նան Լեռներն ու Ովկիանոսը[7]:

Եթերն ու Հիմերան, ուշադրութեամբ քննեցին այս
խառնաչփոթութիւնն ու անձեւութիւնը ու տիրող թոհ ու
բոհին մէջէն գեղեցիկ բան մը գոյացնելու ցանկութիւնը
ունեցան: Սակայն նկատի առնելով իրենց ձեռնարկին մե-

---

1) Գիւեր: Ցոյն բանաստեղծներէն ոմանք, Նիւմսը կը նկատեն ամէն բանի — մարդոց եւ աստուածներու — մայրը եւ այս իսկ պատճառաւ, մեծ ըաւոով էր որ կը պատուէր հիներու կողմէ: Աչխարհահռչակ արձան մը ունէր Եփեսոսի Ազատեայ (Արտեմիս) տաճարին մէջ: Սովորութիւն եղած էր ուեւատեւ ոչխար մատուցանել, իբր զոհ: Աճաղաղն ալ նուիրական էր իրեն, նկատելով որ առտուան մօտենալը կ'աւետէր: Նիւմսը կը ներկայացուէր՝ կառ-
ք մը վրայ բազմած ու աստեղազարդ օղով մը ծածկուած: Համաստեղու-
թիւնները իր առջեւէն կ'երթային, իբր սուրհանդակներ: Ճանախ ալ կը եր-
կայացուէր՝ երկու թեւերուն տակ մէյ մէկ մանուկ բռնած, մին սեւ՝ գիշերը
խորհրդա ոող, իսկ մ'ւսը սպիտակ՝ ցերեկը խորհրդանշող:

2) Ըստ հոմերական աստուածածնութեան եւ աստղագործութեան, Ով-
կէանոսն էր ամէն բա ի հայրը եւ ծնուցիչը՝ որմէ առաջ եկան յաեւ ա-
ստուածները: Անմահական այս ջուրն էր որ կենդանացուցած էր տիեզերքը:
Այս վարկածը համաձայն է՝ յոնիական դպրոցի փիլիսոփայութեանը, ըստ
որում ջուրն էր ամէն ինչի աղբիւրն ու ծնողը:

3) Լոյս (եթերային): 4) Ցերեկ: 5) Ցամաք (երկիր):
6) Երկինք: 7) Ծով (ջուր):

ծուխիւնն ու զժուարութիւնը և պէտքը զգալով օժանդակութեան և օգնութեան, զխմեցին լրենց զաւակը Էրոսին[1]:

Նորաստեղծ ցամաքը՝ չ'ունէր տեւէ ձեւ ու գեղեցկութիւն: Ամայութիւնը կը տիրէր ամէն կողմ: Ծաղկութիւն և լեռներու կողքին չկային սաղարթապատ ծառեր, ձորերու մէջ չկային ծաղիկներ ու գաշտերու մէջ չկային քոյսեր, խոտեր ու մարգեր: Թռչունի ձայն չէր լսուեր ու կենդանութեան ո'չ մէկ նշան կար:

Այս պակասութիւններն ու անհրաժեշտութիւնները նշմարող Էրոս, վեր առաւ իր կենսատու նետերը և աձակելով, պատեց Երկրին ցուրտ կեղեւը: Ու ամէն կողմ իսկոյն ծածկուեցաւ կանանչութիւնով: Ծոյնպէսն ծաղիկներ զարդարեցին գաշտերն ու ձորերը, եղինեւրանգ փետուրներով թռչուններու գայլայլները սկսան լսուիլ ծառերու մէջէն ու առուակներու եղերքէն: Ամէն տեսակ անասուններ սկսան արածուիլ մարգապետիններու վրայ ու խորասոյզ ձուկեր սկսան լողալ գետերու վճիտ ջուրերուն մէջ: Ամէն կողմ կեանք, եռուզեռ ու գուարթութիւն կը տիրէր:

Աշխարհը՝ ըստ հին հեղինակներու

Հին հեղէնները կը կարծէին թէ աշխարհ սկաւառակի մը ձեւը ունէր եւ ոչ թէ գունդ մըն էր: Եւ կը կարծէին թէ լրենց երկիրը այս սկաւառակին կեդրոնական մասը կը կազմէր, իսկ ասոր ալ կեդրոնը բարձրացած էր Ողիմպոս՝ աստուածաբնակ լեռը: Երկիրը բաժնուած էր երկու հաւասար մասերու՝ որոնց մէջտեղը կը տարածուէր Պոնտոսը[2] իսկ այդ երկու երկրամասերու չուրջբոլորտիքը կը վազէր՝ Ովկէանոս կոչուած յաղթաջուրը՝ որմէ կը կարծէին թէ բոլոր գետերն ու ծովերը կ'ստանային լրենց ջուրերը:

Երկրին հիւսիսային մասը կը բնակէին, Գերհիւսիսայինք կոչուած բաղդաւոր ժողովուրդ մը՝ կատարեալ ու մշտնջենական երջանկութեան եւ յաւերժական գարնան

---

1) Սէր (բաղադրիչ, ստեղծող ոյժ):

2) Ըստ հին հեղինեներու, Պոնտոսը կը համապատասխանէր այժմու Միջերկրական եւ Սեւ ծովերը:

մէջ։ Ո՛չ հիւանդութիւն եւ ոչ ալ մահ կը ճանչնային այս մարդիկը։ Կ՛ապրէին հազար տարի եւ միշտ ալ երիտասարդ էին։ Արեւը տարին անգամ մը կը ծագէր ու մարը կը մըտնէր։ Պտուղները չուտով կը հասունային։ Բանութիւնն ու տառապանքը անծանօթ էին իրենց, իսկ կեանքէն ձանձրացածները, նուիրական ժայռէ մը վար կը ձգէին ինքզինքին ու կը մեռնէին։ Այնքան առաքինի էին այս մարդիկը՝ որ աստուածներն անգամ յաճախ կը մասնակցէին անոնց խնջոյքներուն։

Գալով երկրի հարաւային մասին, Ովկէանոս յաղթահարելու մօտ կը բնակէին Եթովպացիք։ Այս ալ ուրիշ ազգ մըն էր՝ որ նոյնքան առաքինի ու երջանիկ էր։ Աստուածները յաճախ ատոնց ալ այցելութիւն կուտային եւ կը մասնակցէին անոնց խնջոյքներուն։ Հետուն, Ովկէանոսի ափերուն մօտ կային՝ Երանելեաց կղզիները։ Այս տեղ կը փոխադրուէին առաքինի մարդիկ, աստուածներու հաճելի անձերը, առանց ճաշակելու մահը եւ հոգ կը վայելէին յաւիտենական երանութիւնը։ Այս կղզիները ունէին իրենց սեփական արեւն ու լուսինը, իսկ ցուրտ քամիները երբէք չէին հասնէր հոգ։

Երկրի ստորոտը կը պտնուէր Հադէսը՝ մեռելներու հոգիներուն ընդարձակ բնակավայրը։ Աւելի խորը կը գըտնուէր Տարտարոս կոչուած անդունդը՝ որ ամրափակ կը մնար, երկաթէ եւ արոյրէ դուռներով։

Իշխանութեան պայքարը

Քաոս, Երեբոս եւ Նիւքս յաջորդաբար զրկուած էին իշխանութենէ եւ սակայն Եթերն ու Հիմերան ալ չէին կարողացած ամուր մնալ իրենց գահուն վրայ կամ երկար ատեն իշխել ու վայելել։ Այս անգամ աւելի զօրաւոր դուրս եկան Ուրանոս եւ Գէան ու ձեռք ձգեցին իշխանութիւնը։

Իր մօրը հետ ամուսնացած Ուրանոս, չուտով, հակայ եւ հուժկու չատ մը զաւակներու տէր եղաւ։ Այսպէս, Գէան ծնաւ՝ Ովկէանոս, Հիպերիոն, Կիոս, Կռոնոս, Կրիոս, Յապետոս անուն վեց մանչեր եւ Տեթիս, Թեյա, Փեբէ, Հռէա, Թէմիս եւ Մնեմոսինէ անուն վեց աղջիկներ՝ որոնք

ծանօթ են իբր Տիտաններ և Տիտանուհիներ։

Այնքան զօրաւոր եւ հսկայակազմ էին իրենց զաւակները՝ որ չուտով սկսան վախ ազդել իրենց հօրը։ Ուրանոս չէր ուզեր զրկուիլ իր իշխանութենէն։ Ուստի, ամէն անգամ որ զաւակ մը կը ծնէր իրեն, իսկոյն Տարտարոս կ՛աքսորէր։ Շղթայակապ կ՛ընէր, արոյրէ դռներով այդ խաւարին պետութեան մէջ եւ ոչ մէկ հնարաւորութիւն կը ձգէր որ դուրս ելնէին բանտարկեալները։

Տիտաններն ու Տիտանուհիները աստանձին չի մնային Տարտարոսի մէջ։ Ուրանոսին ծնած էին Կիկլոպներ կոչուող միականի հսկաները՝ Արգես (Շանթ), Բրոնտես (Որոտում) եւ Ստորոպէ (Կայծակ), որոնք ալ չատ չ՛անցած արժանացան իրենց նախորդներուն բաղդին։ Ատոնց յաջորդեցին՝ Կոտսոս (Կատաղի), Բրիարէոս (Հուժկու) եւ Գիյէս (Հրաշակայ) անուն երեք զաւակներ եւս՝ որոնք ծանօթ են՝ Հեկատոնքիրէս (Հարիւրձեռնանք) անունին տակ։ Ատոնց ալ չխնայեց Ուրանոս։ Տարտարոսի արոյրէ մութ դռները՝ ատոնց վրայ եւս գոցուեցան ամրապէս։

Իր զաւակներէն զրկուած Գէա, չափազանց դժգոհ էր ու դառնացած։ Չէր կրնար հանդուրժել զաւակներուն կրած տառապանքին։ Թէպէտ չարունակ կը դանգատէր, բողոքներ կ՛ընէր եւ սակայն անդրդուելի կը մնար՝ չարախրտ Ուրանոսը։ Իր զաւակներուն ազատ արձակմանը համար եղած խնդրանքներն ու աղաչանքները, ո՛չ մէկ կերպով գոհացում կը գտնէին։ Անգութ հայրը կը վախնար իր զաւակներէն, որովհետեւ չարունակ իր ականջներուն կը հասնէին անոնց խուլ ձայնն ու ատրնկրնայ մռնչիւնները։

Անճար մնացած Գէան, օրէ օր կը զայրանար ամուսնոյն հանդէպ։ Սրտին մէջ կը մեծնար վրէժի զգացումը։ Միջոց մը կը փնտռէր, ազատելու զաւակները։ Ուստի որոշեց Տարտարոս իջնել եւ ջանալ համոզել Տիտանները, որպէսզի զաւակութիւն մը սարքելով, գահէն վար առնեն իրենց հայրը ու տիրանան անոր թագին ու մականին։

Գէան իր աքսորեալ ու բանտարկուած զաւակներուն քով երթալով, պատմեց իր ծրագիրը։ Բոլորը մտիկ ըրին ուշի ուշով ու համամտութիւն յայտնեցին եւ սակայն ո՛չ մէկը կը համարձակէր յանձն առնել ծրագրին գործադրու-

թիւնը։ Կռոնոսը — տիտաններու կըտսերագոյնը — մխայն, բերդաբգելութիւնն ու բանտի կեանքը իրեն համար անհանդուժելի դարձած, հոգիովը կ'ատէր իր հայրը՝ անոր անգթութեանը եւ չարութեանը համար։ Ու Գէան յաջողեցաւ համոզել Կռոնոսը։ Ջակեց չղթաները ու գերանդի մը տալով ձեռքը, ճամբու դրաւ, բարի ճանապարհ, յաջողութիւն եւ յաղթական վերադարձ մաղթելով։

Այսպէս զինուած ու քաջալերուած Կռոնոս, ճամբայ ելաւ եւ յանկարծակիի բերելով կալանաւորից իր հայրը ու տիեզերքին իշխելու մտադրութեամբ տիրացաւ թափուր գահին[1]։ Այս անակնկալ դաւադրութենէն եւ կատարուած նախատինքէն կատղած Ուրանոս, անիծեց իր որդին և մաղթեց որ օր մըն ալ անոր զաւակները ապստամբելով, իր բաղդին արժանացնեն զինքն ալ։ Կռոնոս, սակայն, ո՛չ մէկ կարեւորութիւն տուաւ հօրը անէծքին։ Եղբայրներն ու քոյրերը արձակեց իրենց բանտէն եւ ապատ աշխարհ հանեց։ Այս չնորհէն երախտապարտ տիտաննեը, յօժարեցան որ Կռոնոս իշխէ մինակը։ Աւելի գոհ մնացին, երբ Կռոնոս իր եղբայրներուն եւ քոյրերուն առանձին առանձին չըրջաններ յատկացուց եւ անոնց վրայ իշխանութիւն տուաւ։ Ովկէանոս եւ Տեթիսի յանձնեց բոլոր գետերու եւ ծովերու իշխանութիւնը։ Հիպերիոն եւ Փեբէի տուաւ արեւու և լուսնի կառավարութիւնը։

Այս բաներէ յետոյ, Կռոնոս ամուսնացաւ իր քոյրը Հռէային հետ ու ամէն ինչ կանոնաւորը ընթացք մը ստացաւ։ Ողիմպոսի շուրջ սկսած էր տիրել խաղաղութիւնն ու հանդարտութիւնը։ Կռոնոս գոհ էր այս յաջողութեններէն, երբ օր մըն ալ կինը զաւակ մը ծնաւ։ Ցիշեց հօրը անէծքը։ Գահն ու իշխանութիւնը կորսնցնելու մղձաւանջը սկսաւ զինք ալ անհանգիստ ընել։ Ապագայի վախէն ու կասկածէն տարուած, գնաց ու կնոջմէն ուզեց նորած ինը։ Հռէայի մտքին չէր գար որևէ կասկած, հետեւաբար առանց երկ-

---

1) Ըստ աւանդութեան, Կռոնոս կը կտրէ ու ծովը կը նետէ Ուրանոսի արանդամը՝ որուն ջաւրերու վրայ յառաչ բերած փրփուրներէն կը ծնի Ափրոդիտէն (Փրփրածին)։ Իսկ երկրի վրայ վազած արիւնէն կը ծնին Երիներայիճ ու Հսկաներ։

կընտրանքի, զաւակը դրաւ Կոռնոսի գիրկը։ Բայց անպտամ հայրը՝ հաղիւ թէ բռնեց երախան, լսկոյն կլլեց ու անհետացուց։ Անմխիթար մօր ցաւն ու վիշտը չափ ու սահման չ՚ունէր, մինչեւ որ նոր զաւակ մըն ալ ունեցաւ։ Եւ սակայն ան ալ նոյն չար բաղդին արժանացաւ, հրէշ հօրը կոլմէ։ Ծնող բոլոր զաւակները յաջորդաբար կ՚անցնէին Կռոնոսի անդնդակուլ արկղէն։ Ահեղ Հռէայի թախանձանքն ու խնդրանքը, որ գոնէ մէկ հատիկ զաւակ ողջ մնայ, ոչ մէկ ազդեցութիւն կ՚ընէին քարայրտ ու եռասէր հօր վրայ։

Զեւսի ծնունդը

Ուստի Հռէան ծրագրեց կերպով մը յաղթել դժուարութիւնները ու այս անել կացութեան ելք մը գտնել։ Մէկ միջոցը Կռոնոսը խաբել ու նորածինը թաքցնել էր։ Եւ այնպէս ալ ըրաւ։ Իր յաջորդ զաւակը՝ Զեւսը, ծնելուն պէս թաքցուց։ Բայց նոր զաւկի մը ծնունդը իմացող Կռոնոս, չ՚ուշացաւ ըստ սովորականին ներկայանալ եւ պահանջել նորածինը։ Անօգուտ մնացին աղաչանքն ու պաղատանքը։ Հռէայի աչքերէն վազող գետանման արցունքները գութի կաթիլ մ՚իսկ չձգեցին անօրէն հօր սրտին՝ որ կը չարունակէր պահանջել երախայրին անմիջական յանձնումը։

Հռէան տեղի տալ կեղծելով, վիշտ ու մորմոքի մէջ ու արցունքոտ աչքերով, Կռոնոսի թեւերուն վրայ դրաւ փաթաթ մը։ Սակայն փաթաթին մէջինը նորածինի չորեքուն մէջ դրուած խոշոր քար մըն էր։ Կռոնոս, առանց երկար բարակ հետաքրքրուելու ծրարի պարունակութիւնովը և վստահ ըլլալով թէ երախան կար այդ փաթաթին մէջ, խլկոյն կուլ տուաւ ու ձգեց հեռացաւ։ Հռէայի հրճուանքը չափ ու սահման չ՚ունէր։ Վտանգը բոլորովին անցած չէր ու իր գանձը կրծքին սեղմել եւ ուրախանալը բաւական

Հռէան քարի փաթաթ մը կ՚ուտայ Կռոնոսի

չէր պիչ-ք էր զաւկին վերջնական փրկութիւնն ու կեանքը ապահովել. Կռոնոս պէտք էր յաւերժապէս անտեղեակ մնար զաւկին գոյութեանը: Ուստի Հռէան իր զաւակը յանձնեց Նէյտան[1] յաւերժահարսերուն՝ որոնք զայն տարին Իդա լերան մէկ քարայրը[2], Հոս մանուկը կը դիեցնէր Ամալթէա[3] կոչուած այծ մը եւ քոյրը Մելիսան[4] ալ մեղր կուտար անոր: Այս այծը այնքան լաւ խնամեց ու հոգաց երախան, որ իր այս ծառայութեանը իբր վարձատրութիւն, համաստեղութեան կարգը դասուեցաւ:

---

1) Մելեան յաւերժահարսերը՝ դուստրերն էին Երեխոս թագաւորին:

2) Զեւս կոչուած է՝ Կրետացին եւ յաւերնայն դէպս, կ'ենթադրուի թէ Կրետէ ծնած է: Նոյնիսկ 1779-ին այս կղզին այցելող Ֆրանսացի հեղինակ մը կը գրէ թէ Հերակլիոնէն չորս մղոն դէպի հարաւ հետաքրքրութեան վայր կը գտնուէր քարակոյտ մը՝ զոր տեղացիները «Դիոսի Ցիշտակարանը» կը կոչէին: Ըստ աւանդութեան, Դիկտէ լեռան վրայ ծնաւ Զեւս եւ մայրը զայն քարայրի մը մէջ թաղցուց եւ յետոյ այնտեղէն առնելով յանձնեց Կուրետ կոչուած յաւերժահարսերուն՝ որոնք Իդա լեռան մէկ քարայրը փոխադրեցին: Վերջին շրջանի պեղումներն ու հետազօտութիւնները գտան նաեւ Դիկտէի արբավայրը (Պալէոկաստրոն կոչուած տեղը)՝ որ Զեւսին նուիրուած էր: Հետզհետէ կատարուող եւ լոյս աշխարհ բերուող զանազան հնութիւններ, ինչպէս որ հաստատեցին թէ շատ մը դիցաբանական առասպելներ՝ ճշմարտութիւններ էին (որպիսին են Զեւսի ծնած քարայրը, Միճովսի, Միճոտաւրոսի եւ Կնոսոսի պատմութիւնները), տարակոյս չկայ որ իրենց մէջ իրական պատմութիւններ կը պարունակեն, Եւրոպայի առեւանգումը՝ Փիւնիկէէն կրետէ, Մեղոսայի գլուխը եւ տակաւին ուրիշ շատ մը բաներ:— «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ».— Π. ΚΡΙΑΡΗ.

Իդա լեռան այս քարայրը, ըստ Հեսիոդի, կը գտնուէր Կրետէի Լեկտոն կոչուած վայրին մօտ եւ ծանօթ էր հնագէտներու: Վերջերս Լեկտոնէն մէկուկէս ժամ հեռաւորութեան վրայ՝ Արքալօխորիու կոչուած տեղը քարայր մը գտնուեցաւ եւ կ'ենթադրուի թէ այս է ակնարկուած վայրը՝ ուր քաղցուեցաւ եւ դիեցուեցաւ երախայ Զեւսը: Երիտասարդ հնագէտ Մարինաթոյի կողմէ այս տարի (1934) կատարուած պեղումներուն շնորհիւ, երեւան եկած այս քարայրէն ցարդ գտնուած են 600-ի մօտ ոսկիէ եւ պղինձէ երկոպրի կտցիններ (արդեօք հսկաներու պատերազմի զէնքե՞րն են)՝ որոնք հելլէն ոսկեդարու (1500-1600 Ն. Ք.) պատկանիլ կ'ենթադրուին:

3) Ամալթէան դուստրն էր Մելիսոսի: Կը պատմուի թէ օր մը, մանուկ Զեւս, գինի դիեցնող այծին մէկ եղջիւրը բռնեց բռնաւ եւ նուիրեց գինի խնամող հսկային, յայտնելով թէ ինչ որ ցանկար պիտի գտնէր անոր մէջ, ուրկէ ծագում առած է բանաստեղծներու երգած «Ամալթէայի եղջիւրը»:

4) Մելիսա, յունարէն կը նշանակէ՝ մեղու:

Այս կարգադրութիւններէն յետոյ, կարևոր էր նաեւ երախային ձիչն ու լացը թաքցնել Կառնոսէն։ Եւ որպէսզի Զեւսին լացը չ՚իմացուի, Հռէան հրամայեց մանուկին պաշտպանութիւնը տանձնած Կուրետեներուն,[1] որպէսզի իրենց նշանները պարնեն վահաններուն, ժխորալից մարտախաղեր կատարեն ու բարձրաղաղակ երգեն։

Կառնոս, իր զրաղմունքներուն բաղմութենէն, առեն-

ՄԱՆՈՒԿ ԶԵՒՍԸ
(Նկար՝ G. F. WATTS)

չ՚ուներ հետաքրքրութիւ թէ ինչ էին այդ ժխոր ու աղմուկներուն իմաստն ու նպատակը։ Ինք գոհ էր եւ ուրախ, տեսնելով թէ յաջողած էր իր զաւակները ոչնչացնել։ Իր գահը կը նկատէր ապահով եւ կը խորհէր թէ հօրը անէծքը

1) Կրետէ կղզին իր անունը առնցած է կը կարծուի։ Տարբեր վեկնութեան մը համաձայն, այդ պարտականութիւնը տրուած էր կորիբանցներուն՝ որոնք Հռէայի ճաշիճցներն էին եւ իրեն կ՚ընկերանային պարերու եւ զուարճութիւններու մէջ։

իմաստ պիտի չ'ուննենար իրեն համար, չնորհիւ իր ձեռք առած կանխամիջոցներուն։

Կոռնոսը ալ կ'իյնայ

Երկար չտեւեց Կոռնոսի գոհունակութիւնը։ Ու օր մը գուշակեց իրեն դէմ գործադրուած խաղն խարդաւանանքը։ Անմիջապէս ինքնապաշտպանութեան միջոցներու մասին խորհիլ և Զեւսի գոյութիւնը իրեն դէմ անվնաս դարձնելու ծրագիրները մշակել սկսաւ։ Առանց ատեն ուննենալու, սակայն, իր ծրագիրները իւզուծ դնելու, Կոռնոս յարձակումի ենթարկուեցաւ Զեւսէն ու սոսկալի կռիւ մը վերջ պարտուեցաւ։

Զեւս իշխանութիւնը ձեռք ձգելուն պէս, առաջնորդուեցաւ մօրը խորհուրդով ու իր կլլուած զաւակները ազատելու միջոցը մտածեց։ Ովկէանոսի դուստրը Մետիս դեղ մը պատրաստեց եւ երբ Կռոնոսին խմցուցին, անմիջապէս փսխեց, նախ կլլած քարը, ու յետոյ Պոսիդոնը, Պղուտոնը, Հեստիան, Դեմետրը ու Հերան։

Հօրը նման, Զեւս ալ իր թագաւորութենէն բաժիններ հանեց իր եղբայրներուն եւ քոյրերուն։ Տիտաններէն Մնեմոսինէն, Թեմիսը, Ովկէանոսն ու Հիպերիոնը խելացութիւնը ունեցան իրենց բաժինները տանալով հպատակութիւն յայտնելու Զեւսին, մինչեւ որ մնացեալները սակայն, մերժեցին ենթարկուիլ իրենց եղբօրը իշխանութեանը։ Ու այսպէս սկսան ահռելի կռիւները, ահաւոր պայքարները ու պատերազմ[1]։

---

1) Կռոնոս, ի բնէ նկատուած էր հուր՝ ձիի աստուածը եւ այս պատճառով, Յունաստանի շատ մը կողմերը, Կռոնիոն կոչուած է հունձքի ամիսը։ Պատկերներու եւ արձաններու վրայ կը ներկայացուէր՝ կռնակը կրկնոցով, ծեր ու յաղթանդամ, երկար մօրուքով, աջ ձեռքը գերանդի մը բռնած, իսկ ձախին ալ՝ երախայ մը։ Իր ծնականարութիւնները կ'ըլլային վեծաշուք եւ ծանօթ են Կռոնիա անունով։

Կռոնոս՝ շփոթելով Քրոնոս (ժամանակ)ի հետ, նկատուեցաւ ժամանակի աստուածը եւ անոր վերագրուեցաւ այլանդակ յատկութիւն մը՝ որով կը ծնանի՝ սպաննելու համար, կ'ըսեղծէ՝ կործանելու համար, հետեւաբար կոչուեցաւ՝ մահուան աստուածը։

Հռովմայեցիները Կռոնոսը նոյնացուցած են իրենց հունձքի աստուածը Սատուրնոսի հետ։

Բազմաթիւ էին Զեւսի թշնամիները եւ ոյժով զեր-
բազանց։ Դէպի խորհուրդ տուաւ որ Տարտարոս ձգուած-
ները արձակէ եւ իրեն զինակից ընէ։ Իր կողմնակիցները
չատցնելու մտածումով, Զեւս համաձայն գտնուեցաւ ու
արձակեց Կիկլոպները, պայմանաւ որ իրենց պատագբը-
մանը փոխարէն չանթեր հայթայթեն իրեն։

Զեւս իր այս նոր զէնքերովը, Ողիմպոսի գագաթէն,
ահ ու սարսափ ազդեց իր հակառակորդներուն՝ որոնք սա-
կայն առանց յուսահատելու, վերստին կազմակերպուեցան
ու քաջարար կռուեցան գահու յափշտակիչը յաղթելու եւ
իշխանութիւնը ձեռքէն խլելու համար։

Պատերազմը չափազանց բուռն եղաւ։ Երկու կողմէ
ալ ամէն մէկը ձեռք առած էին,
յաղթանակը ապահովելու հա-
մար։ Շանթարձակ Զեւսի բնա-
կավայրը կարենալ հաւնելու հա-
մար, աստուածները հսկայ ժայ-
ռեր գլորած եւ լեռ լեռան վը-
րայ դրած էին[1]։

Զեւս կը շանթահարէ տիտաններ

Կռուին վեկավարը եղող Կրո-
ոնոս, յոգնած էր պատերազմէն։
Այնքան արիւնհեղութիւն ու սոսկ գուպարներէ յետոյ,
երբ պարտուած էր, ձգեց ու հեռացաւ, գնաց Իտալիա (կամ
Հեսպերիա) ուր բարգաւաճ ու խաղաղ թագաւորութիւն մը
հիմնեց ու երկար տարիներ ապրեցաւ կատարեալ երջան-
կութեան մէջ[2]։

Տասը երկար տարիներ չարունակեցին տիտաններու
եւ Զեւսի միջեւ տեղի ունեցող պատերազմը։ Ոչ մէկ կող-
կ՚ուզէր տեղի տալ։ Սակայն, ի վերջոյ, ապստամբ տիտան-

---

1) Կ՚ենթադրուի թէ պատերազմը տեղի ունեցած է Թեսալիոյ շրջանը եւ այդ երկրամասին խորտուբորտութիւնը ու վերիվայրումները կը վերագրուին տիտաններու պայքարին;

2) Ըստ տարբեր վեկնութեան, Կրոնոս տիտաններու հետ բանտարկուեցաւ Տարտարոս, իսկ հաւանայն ուրիշ աւանդութեան մը՝ Զեւսի հետ հաշտուեցաւ եւ իշխեց երանելեաց կղզիներուն։

նեը եղան յաղթուողը։ Իբր պատիժ, տիտաննեը վերստին բանտարկուեցան Տարտարոսի մէջ ու երկտասարդ Զեւս, յաղթականօրէն բազմեցաւ գահուն վրայ։

Զեւս, պարտութեան մատնած ըլլալով տիտաննեը, աղատ ու համարձակ փափաքեցաւ վայելել իր ձեռք ձգած իշխանութիւնն ու գահը։ Դէան, սակայն, չէը ները այս բոլորը, իր զաւակներուն ժառանգութենէ զրկուիլը վրէժխընդրութեամբ կը լեցնէը սիրտը եւ կ'ուզէը որեւէ ձեւով պատժել Զեւսը։ Ուստի Տիւփոն կոչուած հարիւր գլխով վիշապը ստեղծեց եւ ղրկեց Զեւսի վրան։ Այս սոսկալի հրէշին աչքերէն, քիթէն ու բերնէն բոցեր կը ժայթքէին եւ ահեղագոչ ձայն մը ունէը, երբեմն առիւծի նման մռնչելով, երբեմն ալ ցուլի նման բառաչելով կամ չանի նման հաչելով[1]։ Ողիմպոսի աստուածները սարսափահար նկատեցին փախան եւ որպէսզի չճանչցուին, ոմանք կերպարանափոխուիլ եւ զանազան անասուններու ձեւը առան։ Զեւս, ինքն ալ, խոյի կերպարանք առաւ, իսկ իր թագուհի քոյրը՝ Հերան՝ կովի փոխակերպուեցաւ։ Այս բանը սակայն նուաստացուցիչ էր աստուածներու արքային համար։ Ուստի Զեւս ամօթը ըզգալով իր վախէն ու ինքզինքը ազատելու համար փորձած կերպարանափոխումէն ու փախուստէն, սրոչեց Ողիմպոս վերադառնալ ու իր չանթերովը բռնաննել Տիւփոնը։ Եւ խակապէս ալ Զեւս յաղթեց վիշապը։ Երկար ու վտանգաւոր պատերազմէ մը յետոյ սպաննեց իր թշնամին։

Պատերազմող տիտան մը

---

1) «Այս պատկերի մէջ՝ ուր հրեղէն, բոցաւունչ եւ ոռոտալից հրէ՛ մը կը նկարագրաւի՝ որ կը ժայթքի ընդմէջ երկնքի ու երկրի եւ ամէն ինչ տակնուվրայ կ'ընէ, դժուար չէ տեսնել հրաբղխային բարբոսումի մը բնեռեւոյթը։ Գաւցէ Պինդարոսի նկարագրած եսնա լեռան բարբոսումն է»։ P. DECHARME.

2) Հելլէն դիցաբանութեան մէջ սովորական երեւոյթ է խառն-ամուսնութիւնը եւ յաճախադէպ։ Ինչպէս տեսանք, Կռոնոս ամուսնացաւ իր քոյրը Հռէային հետ, Երեքոս իր իսկ քոյրը՝ Նիւխի հետ, Ուրանոս ամուսնացաւ իր

Յաղթանակէն հպարտ էր Զեւս բայց իր ուրախութիւնն ու գոհունակութիւնը երկար չտեւեց։ Այս անգամ ալ Էնկելադոս անուն ուրիշ հրէշ մը յարձակեցաւ վրան։ Ա՛յս ալ առիղծուած ու ղրկուած էր Գէայէ կողմէ, Տիւֆոնի վրէժը լուծելու համար։ Բայց ա՛յս ալ յաղթուեցաւ ու իր կարգին պատժուեցաւ, չղթայակապ նետուելով Եղնա լիռան հրաբուղխի մէկ քարայրը։ Էնկելադոս, ակնթարթը սկսաւ ոռնալ, պոռալ կանչել, կրակ ու բոց ժայթքել, յուսալով թէ կրնար սարսափ ազդել Զեւսին կամ ուժէ ձեռս հատցնել։ Սակայն երբ տեսաւ թէ անկարող էր որեւէ բան ընել, հետզհետէ հանդարտեցաւ։ Մխայն տեղն տեղն երբ իր տեղը կը փոխէր, հակայ մարմնոյն ծանրութեանը տակ երկիրը կը դողար ու կը ցնցուէր։[1]

Զեւս յաղթած էր իւր բոլոր հակառակորդներուն։ Ջինք անհանգիստ ընկերք թշնամի չէր մնացած հրապարակի վրայ։ Այլեւս ի՛ր իրաւունքն էր գահու վրայ մնալ։

մայրը՝ Գէայի հետ, ցոյցպէս Յապետոս՝ Իր եղբայրներէն Ովկէանոսի դուստրը գեղանի կլիմենէի հետ։ Այս միացումէն ծնան Ատլաս, Մենիդէոս, Պրոմեթէոս եւ Եպիմիթէոս պնուն չորս հսկաներ՝ որոնք նշանաւոր դերեր խաղացին հեղլէն դիցաբանութեան մէջ։

Հայկական դիցաբանութեան մէջ սակայն, երբէք չենք հանդիպիր Ըլման խառն ամուսնութեան դէպքերու եւ մերազնեայ աստուածներն ու աստուածուհիները մէյմէկ տիպարներ են պարկեշտութեան ու ընտանեկան սրբութեան։ Զրպաստուրիւրը՝ յատկանիշն է մեր աստուածուհիներուն։ Եւ այս իսկ պատճառով Անահիտը կը կոչուէր՝ «Մայր ամենայն զգաստութեանց»։

Նոյնպէս, Աստղիկ դիցուհիին վրայ հիւսուած զրոյցին մէջ, Հայաստան ժողովուրդին բարոյականի մարտութեան հոյակապ պատկեր մը կը պարզուի, ըստ որում Աստղիկ դիցուհին երբ գիշերացց Գուրգուրայ բռնած վայրը կ'իջնէր լողնալու, երիտասարդներ մեռնակայ բլուրներու վրայ կրակ կը վառէին, որպէսզի անոր յոյսին տակ դիտէին աստուածուհիին չքնաղ գեղեցկութիւնը։ Սակայն Աստղիկը, իր մերկութիւնը ծածկելու համար, հրամայած էր որ մեռնը պատէր։ Եւ կը պատմուի, թէ այս է պատճառը որ այդ ջրաղբը կոչուած է՝ Մուշ։

Առաքինութեան դիւցազն է նաեւ Արա Գեղեցիկը։ Որովհետեւ ամուսնական սիրով կապուած էր Նուարդ իշխանուհիին հետ, մերժեց Ասորեստանի դժխոյն Շամիրամի ձեռքը եւ արհամարհելով անոր գահն իսկ, ինկաւ դիւցազնաբար եւ զոհը դարձաւ իր բարոյական մարտութեանն ու ազգախնամութեանը։

1) Ինչ որ երկրաշարժ կը կոչեն։

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Եւ սակայն տեսաւ թէ դժուարին էր եւ ծանր իր պաշտօնը։ Երկինք, երկիր եւ ծովու ամբողջ իշխանութիւնը ձեռք պահել մեծ գործ մըն էր։ Եւ որպէսզի մի քիչ թեթեւնայ եւ յառաջխայն ալ դժգոհութիւններու առիթ չտայ, տիեզերքը մասերու բաժնեց եւ անհամաձայնութիւններու առաջքը առնելու համար, իր եղբայրներուն իշխանութիւններ եւ իրաւասութիւններ տուաւ։

Այսպէս, Պոսիդոն ստացաւ ծովերու եւ գետերու իշխանութիւնը։ Իբր խորհրդանշան, գլխուն վրայ պրաւ թագ մը՝ ջրաբոյսերէ եւ ծովու կճեպներէ զարդարուած եւ բնակութիւնը հաստատեց ջրաշխարհին մէջ։

Եղբայրներուն մէջ ամէնէն լրակեացն ու հանդարտաբարոն էր Պղուտոնը։ Աստը ալ բաժին ընկաւ Տարտարոսը եւ ստացաւ ամբողջ ստորին աշխարհի մականը։

Գալով Զեւսի, ինքն ալ ստանձնեց երկինք ու երկրի ղեկավարութիւնը եւ իր եղբայրներուն կալուածներուն վերին հակողութիւնը։

Զեւս իր հօր հանդէպ ցուցուցած վերաբերմունքը չի ցուցուց սակայն իր մօրը համար։ Ի նշան երախտագիտութեան, ազատ ձգեց զայն որ ուզած տեղը մեկնի։ Այսպէս, Հռէան, իր հետ առնելով իր նաժիշտները եղող Կուրետայքը (Կորիբանդներ), մեկնեցաւ Փռիւգիա եւ հոն կիւբելէ լեռան վրայ հաստատուեցաւ։[1]

Խաղաղութիւնը տիրեց ամէն կողմ։ Ոչ մէկ դժգոհութիւն ու տրտունջ կը լսուէր։ Միայն Տիտաններն էին

---

1) Այս իսկ պատճառով Հռէան շատեր կը նոյնացնեն Կիւբելէի հետ։ Իր առաջին հանգամանքով նկատուած է Մայր՝ աստուածներու, հետեւաբար բնութեան նախածնող զօրութեան մէկ խորհրդանիշը, իր երկրորդ հանգամանքով, նոյնացուած է իբր հնարիչը՝ այգեմշակութեան եւ երկրագործութեան։ Իբր Կիւբելէ, կը ներկայացուի գահու մը վրայ նստած եւ աստարակազարդ թագ մը կրելով գլուխը, իսկ ոտքերուն մօտ կը նստէր առիւծ մը։ Կիւբելէի հուրմերը կը կոչուէին Կարիբանտներ։ Այս աստուածուհիին տօնակատարութիւնը տեղի կ'ունենար մեծ շուայտութեամբ, մոլեգնութեամբ, այն աստիճան որ մասնակցողները յաճախ գիրար կը վիրաւորէին կամ կը հաշմէին։ Կիւբելէի պատմութիւնը մեծ ընդունելութիւն չգտաւ Յունաստանի մէջ, իր չափազանցութիւններուն եւ իր հուրմերուն մուրացկանութիւն ընելուն պատճառով

որ երբեմն երբեմն կը տրտնջային եւ սակայն անոնք ալ հետզհետէ հաշտուեցան գառն իրականութեան եւ իրենց բաղդին հետ[1]

---

1) «Հայասացի Արամազդը կարգի ակիզբն է աշխարհի մէջ, ան սեղծեր է ինչ որ բարի է: Այս գաղափարին կը համապատասխանէ այսպիսի առասպել մը, որ կը ցուցնէ թէ ինչպիսի պայքարներով հաստատուեցաւ Արամազդի բազաւորութիւնը: Անոր բազաւորութենէն առաջ՝ Աշխարհի տէրն էր Ջրուան, անսահման ժամանակը, որ կը փափաքէր որդի մը ունենալ. եւ սոր համար հազար տարի զոհ կը մատուցանէր: Ջրուան յղացաւ երկու որեակներ, մէկն իր փափաքներուն, իսկ միւսն իր տարակուսանքներուն համար: Նախ տարակուսանքէն յղացածը դուրս կուգայ, զարհուրոս, տգեղ, ժզոյն անձ մը, չար եւ կործանարար ոգին՝ Հարամանն, որ սատնայիչ բոլոր յատկանիշներէ ունի: Ան խաւարի աստուածն է եւ բնութեան մարդկան, օձի մարմնով կը ներկայացուէր: Բոլոր բնաւորութիւններն եւ սխեմերն եւ բոլոր հարուածներն ու տառապանքները իր գործն են: Ան կը հրամայէ չար ոգիներու եւ դեւերու բանակին: Ինչ վերջը կը ծնի լուսաւոր եւ անուշահոտ որդին՝ Արամազդը, բարութեան ակիզբը, որ կը ստեղծէ լուսինն եւ երկիր եւ ինչ որ անոնց մէջ կան: Ան է կեանքի մարդութեան եւ ճշմարտութեան աստուածը: Ինչ որ բարի եւ օգտակար է՝ Արամազդի գործն է զոր օրինակ՝ լոյսը, կրակը, ջուրը, հունձքերը, պտուղներն եւ ըմպանի կենդանիները: Արամազդ շրջապատուած է ազատներու եւ հազարաւոր հրեշտակներու բանակէն: Այսպէս կը ծագի հաւատքի երկարատ սկիզբը, այսինքն՝ բարութ եւ չարի հակառակութեան սկզբունքը: Ոգիներու այս երկու բանակին միջեւ եղած պայքարն՝ պիտի տեւէ մինչեւ ցվերջ ժամանակաց, եւ պ՛ըլլի վերջանայ Արամազդի յաղթութեամբ»:— Պատմութիւն Հայոց, Հ. Ս. Մ. էջ 211:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՊՐՈՄԵԹԷՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ՋՐՀԵՂԵՂ.

Մարդու ստեղծումը — „Պրոմեթեոս հրակիր"

Յապետոս եւ Ովկէանոսի դուստրը Կլիմենէն չորս որդիներ ունեցած էին՝ Ատլաս, Մենոէտոս, Պրոմեթէոս եւ Եպիմեթէոս անուններ ունցմէ Պրոմեթէոս՝ արամիտ, խելացի, յանդուգն, հեռատես եւ բանգէտ էր։ Տիտաններու պատերազմին մէջ մեծ օգտակարութիւն ունեցած էր Զեւսին եւ տիեզերքի իշխանութիւնը ձեռք ձգելուն օժանդակած։ Այդ ատթիւ, ինքն ալ, մարդկային ցեղի հոգածութիւնն ու խնամքը ստանձնած էր։ Եւ իսկապէս ալ շատ մեծ ծառայութիւններ ըրաւ, թէպէտ դժբաղդութիւններ ալ բերաւ անոր։

Արարչագործութեան ընթացքին երբ ստեղծուեցաւ երկիրը ու ծածկուեցաւ կանանչութիւնով, աղաւթախոտ ծառերով եւ ամէն տեսակ բոյսերով, անասուններ եւ թռչուններ սկսան անոտառներու կենդանութիւն տալ, Էրոս նշմարեց որ բան մը կը պակսէր անոնց։ Իրենց ներչնչուած կեանքը կարենալ վայելելու համար չնորհներու արդար բաժանում մը անհրաժեշտ էր։

Ուստի Էրոս, կանչեց Պրոմեթէոսն ու Եպիմեթէոսը եւ խնդրեց որ գործակցին իրեն եւ անասուններու, թռչուններու և բուսական աշխարհի վրայ իշխելիք արարած մը ստեղծեն և օժտեն պանապան ձիրքերով և յատկութիւններով։

Պրոմեթէոսն ու Եպիմեթէոս, իսկոյն չնորհներու աշխատանքի բաշխում մը ըրին, նախապէս ստեղծուած էակ-

ներսն եւ երբեք չ՛անդրադարձան թէ բան չէր մնացեր։ Սակայն առանց խորհելու երկարն ու բարակը եւ առանց մտածելու թէ ինչ չնորհներով պիտի օժտէին մարդը եւ ուրկէ պիտի կրնային ապահովել հարկ եղածները, սկսան մարդը ձեւել՝ կաւէ։ Կաղապարներին աստուածներու ձեւով պատկեր մը։ Ու զանազան աստուածներու դիմելով չնորհներ խնդրեցին մարդուն համար։ Այսպէս, էրոսէն խնդրեցին որ կենաց ոգին չնչէ մարդու ռունգերուն, Պալլասէն խնդրեցին հոգի տալ անոր ու մարդը սկսաւ տպրիլ, չարժիլ ու իր նոր աչխարհը տեսնել։[1]

Պրոմեթէոս չափազանց ուրախ էր եւ հպարտ, իր յաջողութենէն իր ձեռակերտէն այնքան խանդավառուած էր որ փափաքեցաւ անդուզական եւ արարածներուն քով ըլլալ տարբեր յատկութիւն ու զօրութիւնով մը օժտել մարդը։ Նպատակն էր մարդը մերձեցնել աստուածներու կատարելութեան, որպէսզի կարենար վեր դասուիլ բոլոր կենդանիներէն եւ կարենար իշխել ամենուն։ Իր կարծիքով կրակը միայն պիտի կրնար ապահովել այդ կարողութիւնը։ Եւ սակայն ո՞ւրկէ առնալ կրակը, քանի որ այդ բոլոր աստուածներու սեփականութիւնն էր և անոնց առանձնաշնորհը։ Բնական է որ աստուածները պիտի չի յօժարէին մարդն ալ մասնակից ընել անոր, խակ ո՞վ կրնար յանդգնիլ գողնալ, երբ աննեղուղ էին եւ չափազանց ծանր՝ պատիժը։

Հետեւանքները մտածեց Պրոմեթէոս, երկար խորհեցաւ եւ սակայն չդտաւ ուրիշ միջոց բայց միայն կրակով օժտել մարդը։ Պէտք էր ձեռք ձգել, հոգ չէ թէ այդ ձամբուն, կեանքն ալ վրայ տար։ Պատրաստեց ծրագիրը ու վճռական,

---

1) Այս աւանդութիւնը աւելի ճոռ է։ Ըստ Հեսիոդի, աստուածներ նախ կերտեցին ոսկեղէն կոչուած ցեղը՝ երջանիկ ու կատարեալ մարդկութիւնը, յետոյ ստեղծեցին արծաթեայ սերունդը՝ որ նախորդէն շատ աստղադաս էր, երրորդ բլլալով ստեղծեցին պղնձէ սերունդը, որմէ վերջ ալ՝ հերոսներն ու կիսաստուածները, իսկ ասոնցմէ յետոյ՝ երկաթեայ ցեղը՝ որ ներկայ մարդկութիւնն է։

մացուկ մը դուրս սպրդեցաւ։

Զափազանց ուրախ էր Պրոմեթէոս, իր ծրագրին յաջողութեամբ պսակուելէն։ Հաղիւ երկիր հասաւ, կրակը յանձնեց մարդուն։ Բարերար աստուածութիւնը նոյնիսկ իր կեանքը վտանգելով յանձն առած էր այդ արկածախնդրութիւնը։ Ու մարդը սկսաւ զանազան արհեստներու եւ նպատակներու ծառայեցնել կրակը, երախտապարտ ըլլալով այդ չնորհին համար։

Զեւսի աչքէն չվրիպեցաւ, անշուշտ լոյսը՝ որ կը բացավառէր երկրի վրայ։ Ո՞վ յանդգնած էր կրակ ուղեւնալ։ Ո՞ր մարդկային էակն էր որ այս աստուածային պարգեւէն բաժին ունեցեր էր։ Եւ ողիմպոսի բարձունքէն ուշի ուշով դիտող Զեւս, կռահեց գողին ով ըլլալը։ Հանդիսաւորապէս երդուեցաւ անխնայ պատժել թշուառական Պրոմեթէոսը։

Կնոջ ստեղծումը — Եպիմեթէոս եւ Պանդորա

Պրոմեթէոսի յանդգնութիւնը եւ աստուածային հուրէն գողնալու արկածախնդրութիւնը մեծ դժգոհութիւն պատճառած էր Զեւսին։ Թէպէտ իր բարկութեանը մէջ, կուզէր ծանրապէս պատժել Պրոմեթէոսը եւ սակայն երբ երկնային կրակը գողցողը կը պատժուէր, անպատիժ ձգել չէր ուզեր եւ պայն ընդունող մարդկութիւնը։

Ատելութիւնն ու ծարաւը, հիւանդութիւնն ու մահը իրեն անծանօթ մարդկութիւնը, որ կ՚ըմբոշխնէր երկրին արտադրած առատ պտուղն ու հոտաւէտ ծաղիկները, արեւուն պայծառութիւնն ու օդին մաքրութիւնը, երբ կ՚ապրէր անմեղ ու կատարեալ երանութեան մէջ, անդին Զեւսի համար աչքի փուշ մըն էր եղած։ Ու իր չարամբութեանը իրը գործնականացում և մարդկութիւնը աղետահար ընելու ցանկութիւնով, Զեւս հրամայեց Հեփեստոսին որ կաւէ կին մը չինէ։ Երբ պատրաստ էր, նոր արարածը, Ողիմպոսի բոլոր աստուածները մեծաշուք ժողովէ հրաւիրեց՝ որու ընթացքին, իւրաքանչիւրը որոշ հմայքով ու հրապոյրով, գրաւչութեամբ ու վանազան յատկութիւններով օժտեցին, ձեւ ու մարմին առած կինը։ Այս մի-

ագնալ ու հաւաքական աշխատանքը երբ յաջողութեամբ պսակուեցաւ, ուզեցին անուն մըն ալ տալ այդ կնոջ՝ որ ամէնքէն մէյմէկ նուէր ստացած էր։ Ուստի կոչեցին Պանդորա (Համապարգեւ)։ Երբ ամէն ինչ լրացած էր, կանչեցին Հերմէսը եւ Պանդորան յանձնելով իրեն, պատուիրեցին որ առնէ եւ իրը նուէր Պրոմեթէոսին տանի։

Պրոմեթէոս չատ լաւ գիտեր եւ համոզուած էր որ այդքան գէշ տրամադրութիւն ունեցող աստուածներէն բարի բան չէր կրնար ղրկուած ըլլալ։ Ուստի մերժեց ընդունիլ Պանդորան, հակառակ անոր գրաւչութեանը եւ ամէն տեսակի չնորհներով օժտուած ըլլալուն։ Նոյն առեն պզուշացուց իր եղբայրը Եպիմեթէոսը եւս որ չխաբուի աղջկան գեղեցկութենէն եւ չ'իյնայ ծուղակի մէջ։

Եպիմեթէոս, աւելի երիտասարդ, թէպէտ կը յարգէր իր եղբայրը, եւ սակայն չէր ալ կրնար դիմադրել Պանդորայի ժպիտներուն՝ որոնք կը բռնկցնէին իր նեարդի կրակը։ Պահ մը նոյնիսկ խորհեցաւ թէ ի՛նչ չարիք կրնայ ըլլալ այդքան գեղեցիկ ու քնքուշ էակէ մը։ Ու աւելի յանձնապաստան, ամենայն համարձակութեամբ ընդունեց իրեն առաջարկուող այդ նուէրը։

Երջանիկ էին Եպիմեթէոսն ու Պանդորան։ Շնորհալից ամոլը՝ առաջին օրերը կ'անցնէր սաղարթախիտ անտառներու, կանանչազարդ պուրակներու մէջ, անուշահոտ ու ծաղկազարդ դաշտերու վրայ։ Ծառերէ կախուող քաղցրահամ պտուղները կ'ուտէին ու գլգլացող առուակներէ կը յագեցնէին իրենց ծարաւը։ Ոչ մէկ ցաւ եւ ոչ մէկ պատնուքիւն կուգար խանգարել իրենց երանութիւնը, ու կ'ապրէին խինդ ու ձիծաղի մէջ։

Օր մը, երբ արեւը մարը կը մտնէր ու պորփիւրեան քօղ մը տարածուած էր բլուրներու ու դաշտերու վրայ, երջանիկ ամոլը կը պտտէր, իրենց բնակարանին առջեւի մարգագետնին վրայ։ Յանկարծ տեսան որ Հերմէսը կուգար, ուսը մնտուկով մը։ Ցայտնի էր որ երկար ճամբէ մը կուգար, յոգնաբեկ ու փոչեթաթախ։ Իսկոյն պատրաստեցին իրենց պարը ու սկսան դիտել դէպի իրենց եկող սուրհանդակը։ Կքած ու քրտնած Հերմէս, երբ հասաւ

Եպիմեթէոսի եւ Պանդորայի քով, բարեւեց ու խնդրեց որ ապահով տեղ մը տան՝ չալկած անտուկը դնելու, որովհետեւ շատ յոգնած էր եւ չի պիտի կրնար անտուկը հասցընել որոշուած վայրը։ Սիրով ընդունեցին Հերմէսի խընդրանքը եւ իրենց սենեակին մէկ անկիւնը պետեղել տուին անտուկը։ Իր բեռան ծանրութենէն ազատուողի մը հառաչանքով, Հերմէս հազիւ թէ վար դրած էր անտուկը, բաւ թէ մօտ տեղ մը պիտի երթայ ու իսկոյն կը դառնայ։ Եւ ժեժելով հանգստանալու, պոլանալու համար եղած հիւրասիրական առաջարկները, անմիջապէս մէկնեցաւ։

Հերմէսի մեկնումէն յետոյ երբ Եպիմեթէոս դուրս ելած էր, Պանդորայի մէջ զօրաւոր փափաք մը արթնցաւ խորհրդաւոր անտուկին բովանդակութիւնը հասկնալու։ Եպիմեթէոս դուրս կանչեց Պանդորան, չարունակելու համար իրենց պարը՝ որուն մասնակցելու համար եկած էին նաեւ անոր ընկերուհիները։ Պանդորան կ'ուշանար դուրս գալ։ Եպիմեթէոս գնաց տեսնելու թէ ինչ կընէր։ Եպիմեթէոսին զարմանք ու վախ պղտեց Պանդորայի անտեղի հետաքրքրութիւնը։ Իր դիտողութիւնը սակայն, բոլորովին փոխեց Պանդորայի տրամադրութիւնը ու երեսը նշմարուեցաւ խոժոռութիւն մը։ Իր գեղանի դէմքը առաջին անգամ ըլլալով այնքան տխուր ու սրտնեղած ձեւ մը կ'ընտռնար։ Ու վերջապէս, մեղմեց համակերպիլ իր ամուսնոյն։

Եպիմեթէոս կը նախատեսէր հետեւանքները ու կը տոկար։ Ուստի, նեղացած դուրս ելաւ, յուսալով թէ Պանդորան պիտի չյամառէր ու իրեն պիտի հետեւէր։ Սակայն, առանձին մնացած Պանդորան, ոկսաւ աւելի հետաքրքիր դառնալ, խորհրդաւոր արկղին պարունակութեանը շուրջ։ Կարծես մագնէսի նման իրեն կը քաշէր սեւ փայտէ շինուած ու ճարտարօրէն բանուած այդ սնտուկը։

Սնտուկին չորս կողմէն կափարիչին վրայ անցնող շողշողուն ոսկեթելերը, շատ կնճռոտ հանգոյցով մը կապուած էին։ Իր նուրբ մատներովը հպարտացող Պանդորան, փափաք էր թէ կրնար քակել ու վերստին կապել հանգոյցը։ Ոչեւէ անպատեհութիւն ալ չէր տեսներ քակելու մէջ, քանի որ նպատակ չունէր կափարիչը բանալու։ Ուստի երկար

ՀԵՏԱՔՐՔԻՐ ՊԱՆԴՈՐԱՆ

(Նկար՝ HARRY BATES)

փորձեց ու աշխատեցաւ քակել կապը, առանց սակայն յաջողելու։ Իր ականջին կը հասնէին դուրսը պարտղներուն զուարթ ձայները, կը լսէր իրեն ալ պարի մասնակցելուն համար եղած հրաւէրները, բայց ինք կլանուած էր հանդոյցը քակելու անյաջող փորձերովը։ Յուսահատ, երբ ալ ձգել դուրս ելնել կը պատրաստուէր, յանկարծ հանդոյցը քակուեցաւ՝ իր խարխափող մատներուն տակ ու ակն թեւլը անտուկին քովերէն վար ինկան։

Կարծես ձայները մը սկսան հասնիլ ականջին։ Սրնտուկին մէջէն եկող բզզոցները հետզհետէ կը զօրանային։ Անհամբեր, վատահ ըլլալու համար թէ իսկապէս անտուկին մէջէ՞ն կուգային ձայները, ականջը դրաւ կափարիչին վրայ։ Հազար ու մէկ չուկներ ու փսփսուք կը լսուէին մէջէն։ Ու երեւակել թէ ի՞նչ մեծ եղաւ իր զարմանքը, երբ լսեց որ իր անունը կը կանչէին մէջէն ու աղաչողական ձայն մը կըսէր՝

— Պանդորա՜, ա՛խրելի՛ Պանդորա, գթա՛ մեզի, ազատէ՛ մեզ այս մութ բանտէն։ Բա՛ց, խնդրեմ՛ք, բա՛ց կափարիչը ու լոյս աշխարհ հանէ մեզ։

Պանդորայի սիրտը սկսաւ ուժգին բաբախել։ Շուարած, ինչ ընելիքը չէր գիտեր։ Արկղին կափարիչը բանա՞ր թէ չի բանար։ Դողդողալով ձեռքը երկնցուց կամացուկ մը ու յանկարծ ետ քաշեց, երբ ոտքի ձայն մը լսեց դուրսէն։ Ծանոյաւորի նման աչքերը վար առաւ ու կասկարմիր կտրեցաւ։ Հասկցաւ որ Եպիմեթէոսը կուգար։ Իր հետաքրքրութիւնը սակայն անտեղիտալի դարձած էր։ Ու յանկարծ, ակնթարթի մը մէջ վերցուց անտուկին կափարիչը ու ամուսինը չհասած, իր սաստիկ հետաքրքրութիւնը գոհացնելու եւ արկղին պարունակութիւնը հասկնալու համար, կամացուկ մը նայեցաւ բացխփիկ արկղին մէջ։

Զարմիրտ Չեւսը, պատժելու համար մարդկութիւնը, այդ անտուկին մէջ լեցուցած էր ամէն տեսակ հիւանդութիւն, վիշտ, ցաւ, մեղք ու չարիք։ Եւ հապա՛ թէ կափարիչը բացուած էր, սկսան դուրս թռչիլ, թեւաւոր թէթեռներու նման։ Չարիքները արագօրէն ցրուեցան ամէն կողմ ու հանդիպած մարդուն վրայ թառելով խայթեցին՝ իրենց թունաւոր խայթոցներովը։ Առաջին գոհը եղաւ Պան-

դրան ու սենեակէն ներս մտնող Եպիմեթէոսը։ Իսկ դռնէն ու պատուհանէն դուրս խուժելով հասան մարգագետնին վրայ պարող երիտասարդ եւ երիտասարդուհիներուն։ Զանոնք ալ կճեպին ու խայթեցին, ու ցնծութեան ու երգի ձայները յանկարծ փոխակերպուեցան վշտի ու ցաւի։

Իրենց կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով Եպիմեթէոսն ու Պանդորան, պղտցին ցաւին ինչ ըլլալը ու խրատու դէմ բարկանալով կոուեցան։ Եպիմեթէոս չատ կծու կերպով յանդիմանեց կինը՝ իր անխորհուրդ քայլին համար։ Բարկութեան ու ցաւի ընթացքին, սակայն, սընտուկին մէջէն քաղցր ու գողտրիկ ձայն մը հասաւ իրենց ականջներուն։ Պանդորան՝ վախէն, անտուկին կափարիչը յանկարծ գոցած էր եւ կ'երեւի ներսը մնացողները գտնուած էին որ աղերսագին ձայն մը կը լսուէր՝

— Բացէ՛ք, բացէ՛ք, ձգեցէ՛ք որ դուրս ելնեմ։ Անհո՛գ եղէք, ես կը բժշկե՛մ ձեր ցաւերը ու կը դարմանե՛մ ձեր վէրքերը։

Ցաւոտ զոյգը, արտասուալից ու սարսափած, իրարու նայեցան։ Կարծես լռելեայն իրարու կը հարցնէին թէ ի՞նչ ընեն, բանա՞ն արդեօք։ Անգամ մը եւս մտիկ ըրին արկղիկը ու լսեցին նոյն աղերսագին ձայները։ Եպիմեթէոս, խորհելով որ քանի Պանդորայի աւելորդ ու անտեղի հետաքրքրութեանը պատճառով այդքան չարիք դուրս ելած էին արկղէն, գուցէ պատահմամբ բարի ոգի մըն ալ գըտնուէր անոնց միջեւ եւ օգտակարութիւն ունենար, խնդրեց կնոջմէն որ բանայ անտուկին կափարիչը։ Պանդորան երկրորդ անգամ ըլլալով, երկչոտ ու դողդոջուն ձեռքերով վեր առաւ կափարիչը։ Եւ ի՞նչ անակնկալ։ Իսկապէս բարի ոգի մը մնացեր էր անտուկին մէջը։ Ցոյս էր անունը և պաշտօնն էր իր բանտակիցներուն հասցուցած չարիքները ամոքել, բուժել ու դարմանել։

Հազիւ կափարիչը վերցուած, ձիւնասպիտակ թեւերով Ցոյսը թռչեցաւ ու առաջին անգամ թառեցաւ Եպիմեթէոսին եւ յետոյ Պանդորայի քնքոյշ մարմնոյն վրայ յառաջ եկած վէրքերուն ու բուժեց։ Ցետոյ թռչելով պատուհանէն, գնաց դուրսի վիրաւորներուն ու տառապող-

Նեղոսն ալ տրամադրելու իր բժշկարար ու սիրուին ծառայութիւնը ու հրճուեցնելու անոնց տխրած սիրտերն ալ։

Այսպէս, աշխարհ հասած չարիքին եւ անոր հետեւանքով՝ բոլոր թշուառութիւններուն յաղորդից սակայն Յոյսը, հնարաւորութիւն տալով տառապող մարդկութեան, աւելի երջանիկ ապագայ մը առաջնորդուելու եւ իրենց տառապանքներուն մէջ կարենալ միխիթարուելու[1]

„Պրոմեթէոս օղթայակիր"

Տիտաններուն վրայ իրենց տարած յաղթանակէն յետոյ, երբ աստուածները մարդկութեան հետ կը բանակցէին, հաստուցելիք պատիւներու չուրջ, Պրոմեթէոսին պաշտօն տրուեցաւ, մատուցուած զոհի մը բաժանումը։ Պրոմեթէոս, մսոտ ու համեղ մասերը զետելով մորթին մէջ լիցուց ու վրան ալ զետեղեց ստամոքսն ու ընդերքը։ Զոհին ոսկորներն ալ հաւաքելով ճարպով ծածկեց ու լաւագոյն մասի երեւոյթը տուաւ։ Երկուքի բաժնուած զոհէն մէկ մասը ընտրելու եւ առնելու հրաւիրեց Զեւսը։

Զեւս ներկայանալով ընտրեց ոսկորներու դէզը։ Երբ հասկցաւ թէ խաբուած էր, չափազանց զայրացաւ աստուածներու արքան։ Անմիջապէս հրամայեց որ յետ այսու, տաճարներու մէջ մատուցուած զոհերու ոսկորներն ալ միասին այրուին՝ բագինի վրայ։ Հրամայեց նաեւ ձերբակալել Պրոմեթէոսը ու փոխադրելով Կովկասեան լեռները, խոչոր ժայռի մը վրայ չղթայակապ ընել։ Գիշակեր ու անյագ անգղ մըն ալ դրաւ անոր քով եւ հրամայեց որ Պրոմեթէոսի լեարդը կրծէ։ Ճիւաղ թռչունը, առտուընէ մինչեւ երեկոյ կը կտցէր, անպատմելի ցաւ ու չարչարանք պատճառելով Պրոմեթէոսին, մինակ գիշերներն է որ հանգիստ կը մնար ու իր ցաւերը մի քիչ կ՚ամոքէին, միջոց տալով որ կրծուած լեարդն ալ մեծնայ ու տեղը գայ, յա-

---

1) Պանդորայի պատմութիւնը համանմանութիւն մը ունի Երրայական արուեստագործութեան հետ՝ ուր չարիքը դարձեալ կնոջ միջոցաւ կը հասնի աշխարհին ու մարդկութեան։ Գիրք Ծննդոց Գ. 1—19 կը պարզէ կնոջական հետամրոտութիւնը եւ անոր հետեւանքով հասած չարիքը։

Ջորդ օրը նորէն նոր կացուելու ու անգղին կեր դառնալու համար։

Պրոմեթէոսի տառապանքն ու չարչարանքը կը յաւերժանար, յուսահատութեան մատնելով զինքը։ Իր բողոքներն ու գանգատները ո՛չ մէկ արդիւնք կուտային։ Աստուածները բոլորն ալ թշնամական վերաբերում կը ցու-

ՊՐՈՄԵԹԷՈՍ՝ ՇՂԹԱՑԱԿԱՊ

(Ոմմցանկար՝ Աթէնքի Ակադեմիայէն)

ցընէին։ Մէկ մխիթարութիւնը որ ունէր այդ ալ երկրի բնակիչները՝ մարդերն էին՝ որ չէին դադրեր երախտապիտական կեցուածք ու երախտապարտ սիրտ մը ունենալէ, իրեն հանդէպ՝ որ յանդգնած էր ամէն վտանգ ու պատիժ աչք առնելով, մարդկութեան չնորհել կրակը։

Տարիներ անցան ու Զեւս դաւակ մը ունեցաւ Ալկմինէէն։ Ուժի եւ զօրութեան մարմնացումը եղող այս որդին՝ Հերակլէսը, նոր քաջագործութիւն մը ընելու համար, հօրը հաւանութեամբ, գնաց ու գտաւ Պրոմեթէոսը։ Սպաննեց անդղը, փշրեց շղթաները ու փրկեց երկար տանջուած ու չարչարուած Պրոմեթէոսը։

* * *

Սզգաստրականօրէն, Պրոմեթէոս, հելլէն ժողովուրդի նախահայրն է, ըն՛չ, հելլադացին մարդը՝ որ ծնողն է

նաեւ հ|լլէններու հայրը՝ Դեւկալիոնի Պրոմեթէոսին, մարդկութիւնը կրակով օժտելու աւանդութիւնը այժմ կը բացատրուի անով, թէ հիները հոգին կը նկատէին երկնային կայծ մը, հետեւաբար հոգւոյ կրակը դրած էր իր կաւակերտ մարդու կրծքին տակ։[1]

Պրոմեթէոս սովորաբար կը ներկայացուի ժայռի մը չղթայուած եւ Հերակլէսն ալ անոր լեարդը կրծող անգղը սպաննելու ձեւով։ Աթենացիները, յաւերժացնելու համար Պրոմեթէոսի կրակին յիշատակը, Ակադեմիայի մէջ Հեփեստոսի հետ նոյն բագնի վրայ կը պաշտէին։ Հոս, ամէն տարի, տեղի կ'ունենար Պրոմեթեական տօնը և ջահաբեշաններ կը կատարուէին։ Ով որ կը յաջողէր ձեռքի ջահը հասցնել որոշեալ տեղ մը, առանց մարելու, կ'արժանանար մրցանակի։

Պրոմեթէոս ճանչցուած էր իբր կարող մարգարէ։ Եսքիլոս, (Ն. Ք. 525—456) այսպէս ներկայացնելով, իր „Պրոմեթեոս հրակիր", „Պրոմեթեոս շղթայակապ" եւ „Պրոմեթեոս ազատեալ" խորագիրներով եռերգութեանը մէջ, պատմուածքին կուտայ բոլորովին տարբեր ձեւ մը։ Հատիրեն, պատերազմի վախճանը եւ առհասարակ ապագան գիտնալու համար աստուածները եւ Զեւս խորհուրդ կը հարցնէին Պրոմեթէոսին։ Եւ նոյնիսկ Զեւսին Տիտաններու դէմ տարած պատերազմին մէջ, Պրոմեթէոսի խորհուրդը ապահոված էր յաղթանակը։ Սակայն աստուածները, աշխարհը իրենց մէջ բաժնելէ յետոյ երբ որոշեցին ջնջել մարդկային ցեղը եւ անոր տեղ ստեղծել նորը, միմիայն Պրոմեթէոսն էր որ հետաքրքրուեցաւ մարդկութեան ճակատագրով եւ դանոնք ազատեց կործանումէ։ Մարդկութիւնը իրեն կը պարտի չատ մը օգտակար արհեստներու, բոյսերու բժշկական օգտակարութեանը ծանօթութիւնը։

---

1) P. DECHARME.

«Պրոմեթէոս հրակիրի պատմական իմաստը՝ ուր կրակը կը գողցուի ու մարդկութեան կը տրուի, աստուծոյ կամ տիտանի կամ մարդու (հերոս) մը կողմէ, կը ճշդկայացնէ կրակի գիւտը։ Այս իմաստով, Պրոմեթէոսի անունն ալ ազգականութիւն մը կը պարզէ Սանսկրիտ PRAMANTHA (—փայտի կտոր մը՝ որ ուրիշ կտորի մը շփելով կրակ կը հանէ) բառին հետ»։— (ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ—Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ էջ 9)։

Իրմէ սորված են անասունները եւ մասնաւորաբար ձիերու ընտելացումը։

Եսքիլոսի վերոյիշեալ թատերգութիւնը կենդանի ձեւերով բեմադրուեցաւ 1927ին, Դելփիքի մէջ եւ որուն ներկայ եղան, աշխարհի ամէն կողմէն եկած, հին հելլէն արուեստի սիրահար բազմութիւն մը։ Տէր եւ Տիկին Սիքէլիանոսի այդ յղացումը կրկնուեցաւ նաեւ 1930ին։

Ջրհեղեղը

Ոսկեդարու չրջանին, մարդիկ անմեղ եւ առաքինի էին։ Երկիրը կ'արտադրէր առատօրէն եւ ժողովուրդը առանց յոգնութեան ու տառապանքի կ'ապահովէր իր ապրուստը։ Նախանձ ու չարամտութիւն չունէին։ Կը տիրէր խաղաղութիւն ու ամէն ոք հանգիստ, թշուառութեան ու կարօտի անծանօթ, արդարներու կեանք մը կը վայելէր՝ սիրոյ եւ բարեպաշտութեան մէջ։

Եւ սակայն երկար չտեւեց այս բարեկեցիկ ու երջանիկ չրջանը։ Հետզհետէ բազմացան մարդիկ եւ հարկադրուեցան յոգնելու եւ աշխատանքով, ճակտի քրտինքով ճարելու՝ իրենց հացը։ Բաղդատմամբ նախորդ չրջանին, կեանքի մտահոգութիւնը կը ճնշէր իւրաքանչիւրի վրայ, առաւել կամ նուազ չափով։ Ուստի այս չրջանը կոչուեցաւ՝ Արծաթէ Դար։

Դժուարագոյն ու աւելի տառապագին օրերը յաջորդեցին։ Մարդիկ սկսան իրարմէ խլել։ Փառասիրութիւնն, պայքարը ու նախանձ սկսան տիրել եւ փոխանակ սիրով, եղբայրօրէն ու համերաշխութեամբ կարգադրելու իրենց տարբերութիւնները ու հաչիւնները, մարդիկ կը դիմէին բռունցքի ուժին, կագն ու կռիւը դարձնելով սովորական դէպքեր։ Պղնձէ Դարն էր այս։

Եւ սակայն յաջորդող չրջանը աւելի վատթար եղաւ։ Դադրած էին յարգանքն ու բարեպաշտութիւնը։ Սէրը ու առաքինութիւնը հազուագիւտ բաներ էին։ Թշնամական վերաբերմունքը օրէ օր կը զօրանար ու ատելութիւնը կը տարածուէր մարդոց մէջ։ Մարդոց կիրքը չափ

ու ահման չունէր եւ ամէն կողմ պատերազմներ կը մղուէին։ Անհատներ թէ հաւաքականութիւններ՝ զարձած էին արիւնախանձ։ Պաննութիւնը զարձած էր սովորական դէպք ու ապահովութիւն գոյութիւն չունէր։ «Բազմացան չարիք մարդկան ի վերայ երկրի, եւ ամենայն ոք խորհէր ի սրտի իւրում խնամով ի չարիս զամենայն աւուրս»։ Այս ալ Երկաթէ Դարն էր։

Աստուածապետն Չեւս, սակայն, ուշի ուշով կը հետեւէր ու կը դիտէր մարդոց անզգամութիւնը։ «Եւ ատեաւ Աստուած զի սրաբ զմարդն ի վերայ երկրի, եւ մտախոհ եղեւ ի սրտի իւրում։ Եւ ասէ Տէր Աստուած, ջնջեցից զամենայն մարմին՝ զոր արարի յերեսաց երկրէ, ի մարդոց մինչեւ յանասունն, եւ ի սողնոց մինչեւ ի թռչունս երկնից, զի բարկացայ զի արարի զնոսա»։

Մարդկային ցեղը ոչնչացնելու ձեւը չէր պակսէր եւ սակայն, այդքան լուրջ ու կարեւոր խնդրի մը համար, Չեւս յարմար գատեց ժողովի հրաւիրել աստուածները։ Բոլորը համաձայն գտնուեցան որ ջնջուի մարդկութիւնը, ուստի Չեւս առաջարկեց իր չանթերուն կրակովը ոչնչացնել երկիրը։ Ու գայթողին աստկուեննէն, յանկարծ թեւը վեր առաւ, որպէսզի գործադրէ իր ծրագիրը։ Աստուածները սակայն, զգուշացուցին Չեւսը, դիտել տալով թէ գուցէ կրակը այնքան աստիկ ըլլայ ու տարածուն՝ որուն երկնասլաց բոցերը հասնին մինչեւ Ողիմպոս ու վտանգեն աստուածներու բնակավայրը։ Երկար խորհրդակցութիւններ ու վիճաբանութիւններէ վերջ, որոշեցին ջրհեղեղով մը պատժել անզգամ մարդկութիւնը եւ ոչնչացնել երկրի բնակչութիւնը։

Ու անմիջապէս, որոշումէն գործադրութիւն անցնելով, աստուածները հրամայեցին Հուլերուն, որպէսզի անձրեւի ամպերը հաւաքեն՝ երկնից վրայ։ Պոսիդոն քակեց ծովու եւ գետերու չզթաններըը և հրահանգեց հեղեղել երկիրը։ «Եւ պատռեցան ամենայն աղբեւրք անդնդոց բազմաց, եւ ահանք երկնից բացան։ Եւ եղեւ անձրեւ ի վերայ երկրի»։ Մահուան սպառնալիքը կը տարածուէր ամէն կողմ։ Չխեղդուելու համար՝ մարդիկ կը վազէին ամէն

ուղղութեամբ ու կը դիմէին ամէն մէկդի։ Փրկութեան միջոց կը փնտռէին, կ'ապաւինէին ծառեր ու լեռներ եւ սակայն անօգուտ կը դառնար ամէն ինչ, քանի որ ջուրը կը հասնէին՝ ուր որ դիմէին։ Անթիւ դիակները կը ծփային ջուրերու երեսին ու օգնութեան աղաղակներն ու ոգեվարքի ճիչերը աչխարհ բոնած էին։ «Եւ սաստկանայր ջուրն յոյժ յոյժ ի վերայ երկրի, եւ ծածկէը զամենայն լեռինս բարձունս որ էին ի ներքոյ երկնից»։

Հելլէն Նոյը։

Պրոմեթէոսի որդին Դեւկալիոն, սակայն, իր նախատես հօրմէն տեղեկացած ըլլալով աստուածներու ծրագիրը, թէ կ'ուզէին ոչնչացնել մարդկային ցեղը, նախօրօք չինեց տապան մը։ Մէջը դրաւ անհրաժեշտ ուտեստեղէնն ու այլ բաներ եւ երբ ջրհեղեղը սկսաւ, իր սիրեցեալ կինը՝ Եպիմեթէոսի եւ Պանդորայի դուստրը, Պիւռային հետ տապան մտաւ ու դուռը գոցեց ամուր կերպով։ «Եւ բազմացաւ ջուրն եւ վերացոյց զտապանն եւ բարձրացաւ յերկրէ»։

Տապանը լինն օր տատանեցաւ ու ծփաց ջուրերու երեսը, մինչեւ որ դադրեցաւ ջրհեղեղը երբ նստաւ Պարնասոս լեռան վրայ։ «Եւ մեռաւ ամենայն մարմին չարժուն ի վերայ երկրի, թռչնոց եւ անասնոց եւ գազանաց. և ամենայն սողուն զեռուն ի վերայ երկրի, եւ ամենայն մարդ» եւ միայն մնացին միայն Դեւկալիոնն ու Պիւռան։ Տապանը մնաց Պարնասոսի գագաթը, մինչեւ որ ջուրերը քաշուեցան։ Այն ատեն ողջ մնացած զոյգը դուրս ելնելով, դիտեց չուրջ բոլորը։ Անմիջապէս սեղան մը պատրաստելով գոհ մատուցին Զեւս Փիկսիոսի[1] որ պիրեն՝ պահած էր աղէտէ։

Աստուածը, չափազանց գոհ մնալով Դեւկալիոնի այս բարեպաշտ կեցուածքէն, անմիջապէս իր սուրհանդակը Հերմէսը ղրկեց, յայտնելով թէ ինչ որ խնդրէ պիտի կատարուի։ Ջուրերը հետզհետէ քաշուելով, հեռուանց տեսան որ Դելփիքի տաճարը անվնաս մնացած էր ջրհեղեղէն։

---

1) Փախստականներու պաշտպանը։

Ուստի Դեւկալիոն եւ Պիւռա, չխիչխտակ մեհեանը իջան, աստուածուհի Թեմիսէն պատգամ հարցնելու. Երկրի վրայ մարդկային արարած չէր մնացած, հետեւաբար իրենց ցանկութիւնն էր իմանալ աստուածմէն որ վերստին կեանք չնորհէ մարդկային ցեղին ու բնակեցնէ ամայի երկիրը։

Պատգամատու Թեմիս, իրենց պատասխանեց, թէ եթէ կը փափաքին որ նոր մարդիկ գան լոյս աշխարհ, ծածկեն գլուխնին եւ իրենց ետին նետեն իրենց մօրը ոսկորները։ Դեւկալիոն եւ Պիւռա տակաւին իմացան տըրուած պատգամը։ Հին յոյները մեծ յարգանք ունէին իրենց մեռելներուն։ Որեւէ գերեզման քանդողը կամ ոսկորներ գուրս հանողը կը նկատուէր ամենամեծ ոճրագործն ու ամբարիշտը։ Ուստի, անկարելի էր նման անպատուող ու ծնողներուն հանդէպ անարգական հրաման մը գործադրել եւ սակայն գիտէին թէ Դելփիքէն տրուած պատգամները միշտ ալ խրթին կըլլային ու այլաբանական իմաստ կ'ունենային։ Ուստի, մեկնաբանելով, խորհեցան թէ երկիրն է ամէն բանի ծնողն ու մայրը, հետեւաբար կարելի է քարերը նկատել անոր ոսկորները։ Ու քարեր հաւաքելով եւ ծածկուած գլխով, իրենց ետին նետեցին։ Եւ ի՞նչ զարմանք, Դեւկալիոնի նետած քարերը՝ այր մարդոց, իսկ Պիւռայինն նետածներն ալ՝ կնկան կը վերածուէին։[1]

Ու երկիրը, այսպէս, երկրորդ անգամ ըլլալով լեցուեցաւ մարդու ու անմեղ մարդկային բնակչութիւնով մը։ Այս նոր ժողովուրդով, Դեւկալիոն՝ թագաւորութիւն մը հիմնեց Լոկրիսի[2] մէջ։ Հոս Պիւռան ծնաւ Հելլէնը՝ որու սերունդը յառաջիկային կոչուեցան Հելլէններ։ Ցետոյ ծնաւ Ամֆիկ-

---

(1) «Այս ջրհեղեղը Աստիկէի թագաւորը Ոգիգիէսի իշխանութեանը երջանիկ տեղի ունեցած է եւ ըստ եօթարուրեան, Ն. Ք. 1795ին» կը գրէ՝ Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, եւ սակայն նորագոյն բնութիւնները կը ցուցնեն թէ կապտիս լճի յորդումն ու ողողումն էր ասիկա։

(2) Հոս կը գտնուէր Պիւռայի գերեզմանը, իսկ Դեւկալիոնի գերեզմանը, ըստ աւանդութեան, կը մնար Աքէնիի հին Ողիմպիական Զեւսի տաճարը, զոր կ'ըսէին թէ իմ շինած էր։

տէոնը[1] որ Անտիկէի թագաւորը եղաւ: Հելլէն ամուսնանալով ունեցաւ երեք զաւակները՝ Դորոս, ՔսուԹոս և Եւոլոս անուն՝ որոնց բաժնեց երկիրը եւ որոնք նախահայրերը եղան Դորեան, Յոնիական-Աքայեան եւ Եւոլեան ցեղերուն:

ՔսուԹոսի բաժին ինկաւ՝ Պելոպոննէսոսը: Եւոլոս կ'իշխէը Թեսալիոյ, իսկ Դորոս տիրացաւ Պելոպոննէոսի հանդիպակաց հողամասին:

* * *

Յունաստանի մեծագոյն մասը, հնագոյն տարինեբուն, յոյն, իտալացի եւ Փոքր Ասիոյ կարգ մը ժողովուրդներուն հետ ազգականութիւն ունեցող բնակչութիւն մը կը գտնուէր: Այս հին ժողովուրդը կը կոչուէր՝ Պելասգեան՝ որուն հետքերը կը գտնուին Յունաստանի զանազան կողմերը: Նոյնիսկ Ակրոպոլսի հնագոյն պատերը կանգնուած եւ այլ բլուրը ամրացուած էր այս ցեղին կողմէ:

Պատմականօրէն, սակայն, հելլէն ցեղը, պատկանելով Արիական ընտանիքին, ինչպէս հնդիկները, հայերը, պարսիկները, իտալացիները, կելտերն ու գերմանները, կ'ենթադրուի թէ Ն. Ք. 2000ի առեններըը գաղթած են Փոքր Ասիայէն եւ Յունաստանի տիրելով իրենց մէջ ձուլած են նախկին բնակիչները եւ իշխող հանդիսացած են:

---

(1) «Հելլենական հին զրոյցի մը հաւանձայն՝ Դեւկալիոնէն սերած են Հելլէն եւ Անդրոպոմոս (Ամփիկտէոն). սոսկինէն՝ յոյները սերած են, իսկ երկրորդէն Արմէնները: Այս առասպելը կը հաստատէ Հելլենաց եւ Հայոց մէջ եղած արեան կապը»: («Հայոց Պատմութիւն» -- Հ. Ս. Տէր Մովսէսեան, էջ 120–121):

Ըստ Ապոլլոդորոսի, Աստիկէի թագաւորներուն շարքը հետեւեալ ձեւով է.— 1, Կեկրոպս, 2, Կրանաոս, 3, Ամփիկտէոն:

կը պատմուի թէ «Ամփիկտէոնեան» կոչուած համաժողովը հիմնողը եղած է Ամփիկտէոնը: Այս ժողովին կը մասնակցէին Յունաստանի ամէն կողմէն, քիւով 12 պատգամաւորներ: Համաժողովը կը գումարուէր, սովորաբար Դելփիի Պիւթեան Ապողոնի կամ Պիլէ (կամ Թերմոփիլէ)ի մօտ Անթելայի Դեմետրի տաճարը՝ ուր կը ճննուէին ու կը կարգադրուէին հասարակաց հարցերն ու տարբերութիւնները: Այս խորհուրդը, վերոյիշեալ երկու տաճարները հոգալու եւ պատպանելու պատասխանէն դուրս, կը կազմակերպէր նաեւ Պիւթեան կոչուած խաղերը՝ Ն. Ք. 586էն սկսեալ:

ՄԱՍՆ Բ.

ՈՂԻՄՊԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆՔ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆՆԵՐԸ

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆՆԵՐՈՒ ԿԱԶՄԸ

Հին հելլէններըլ՝ երկոտասան գլխաւոր աստուածներ կը ճանչնային, Ողիմպոս բնակող։ Աստղագէտ վեցը արու, իսկ վեցն ալ էգ աստուածութիւններ էին՝ որոնք Զեւսի աջն ու ձախը կը բազմէին.—

Զեւսի աջ կողմը կը բազմէին.—

Հերա՝ *Մինոլորտի աստուածուհին,*
Պոսիդոն՝ *Ծովու եւ ջուրերու աստուածը,*
Հերմէս՝ *վաճառականութեան եւ խօսքի աստուածը,*
Ապողոն՝ *Լոյսի աստուածը,*
Արէս՝ *Պատերազմի աստուածը,*
Հեփեստոս՝ *Կրակի եւ արհեստներու աստուածը,*

Իսկ ձախ կողմը կը բազմէին.—

Ափրոդիտէ՝ *Գեղեցկութեան աստուածուհին,*
Արտեմիս՝ *Որսի աստուածուհին,*
Հեստիա՝ *Ընտանեկան կեանքի եւ օճախի աստուածուհին,*
Աթենաս՝ *Իմաստութեան աստուածուհին,*
Դեմետր՝ *Հողամշակութեան, երկրագործութեան աստուածուհին*

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՋԵՒՍ

Ջեւս [Արամազդ][1]

*Երբ ուրիչ աստուածներ, առհասարակ, սեփականաց-
ուած են որոշ շրջաններէ, Ջեւս կը պատկանի ամբողջ Յու-
նաստանի եւ հելլէն բոլոր ցեղերու գերագոյն աստուածն
է։ Ինչպէս Իդայի, նոյնպէս եւ Ողիմպիայի ու Դոզոնայի
մէջ կը պաշտուէր հաւասարապէս, համահելլէնական աստ-
ուած մը դարձած։*

*Ողիմպեան աստուածներու ամէնէն երեւելին ու
հեռապանծը, անոնց արքան, տիեզերքի գերագոյն իշխանն
ու դատաւորը, աշխարհի բնական եւ բարոյական կարգ ու
սարքին[1] անոր խաղաղութեանը պահապան, իրաւանց եւ
երդմանց պաշտպան, հայր[1] մարդկութեան եւ անոր ընտա-
նեկան, հասարակական եւ քաղաքական կեանքին գերագոյն
օրէնադիրն ու ճակատագիրը տնօրինողը,[2] երկինք եւ երկրի
եւ անոր բոլոր երեւոյթներուն միահեծան եւ հզօրագոյն
աստուածն է Ջեւս։*

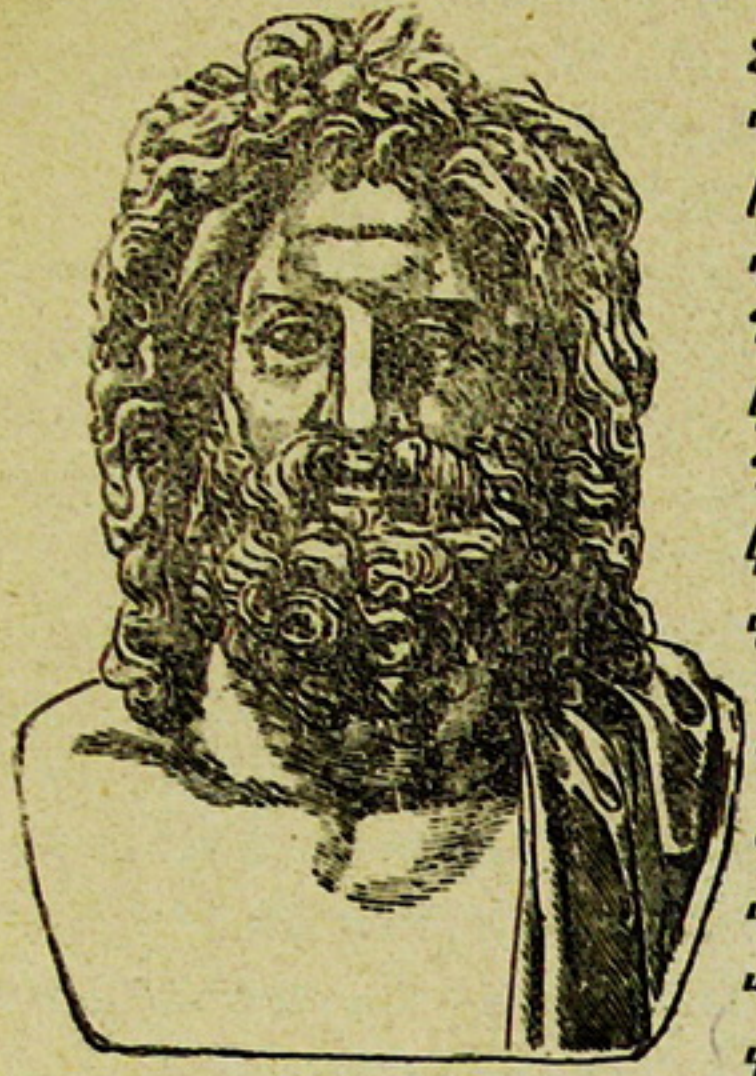
*Հիւրասիրութեան[3] աստուածն է[1] որ մարդկային փոխ
յարաբերութիւնները ու ընկերային կապերու կը հսկէ եւ
որ կը տարածուի անխտիր բոլորին— անծանօթներու, աղ-
քատներու եւ թշուառներու Բարբարոսներու եւ թշնամի-
ներու դէմ յաղթանակը ապահովող պատերազմն[1] է, վը-
տանգները ու չարիքները արգիլող Զարխափանը[5] որմէ կը
հառնին մարդկութեան[1] ամէն բարիք կամ չարիք։ Ներկան
անցեալն ու ապագան իր ձեռքն են։ Ամենազէտ եւ ան-*

---

1) Ջեւսի ծնունդեան եւ իշխանութեան գլուխ գալու մասին տես էջ 11-19:
2) ΖΕΥΣ ΜΟΙΡΑΓΕΤΗΣ. 3) ΖΕΥΣ ΞΕΝΙΟΣ.
4) ΖΕΥΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ. 5) ΖΕΥΣ ΑΛΕΞΙΚΑΚΟΣ.

կախ աստուածն է՝ որ կը կերտէ ու կը լրացնէ[1]։ Բոլորը պարտաւոր էին հնազանդիլ իրեն եւ կատարել իր կամքը։ Իր ամենակարողութեանը առաջ կը դողային բոլոր արարածները բայց նոյն ատեն փրկիչն[2] էր ցաւի, տառապանքի ու տագնապի մէջ գտնուողներուն։ Աստուածն էր՝ ուրոյ եւ բարութեան։ Անոր համար կոչուած էր՝ «Հայր աստուածներու եւ մարդկանց», որ կը նային ու քաւութիւն կը չնորհէ ապաչխարողներու եւ արբանեկածուողներու։

Երկնային բոլոր երեւոյթներու՝ հովերու եւ ամպերու առաքիչը, պարարտացնող ու արգասաւորող անձրեւ

ԶԵՒՍ

չնորհողը, ինչպէս նաեւ որոտումներն ու անդիմադրելի չանթերն ու կայծակները արձակողն է Զեւս։ Իբր երկնքի ու անոր՝ երեւոյթներուն աստուածը[3] կը պաշտուէր բարձրագոյն լեռներու վրայ՝ որոնց գագաթը կ՚ենթադրուէր թէ դրած էր իր գահը։ Իսկ Ողիմպոսը, մասնաւորաբար, չատ հին ժամանակներէ, նկատուած էր աստուածանիստ լեռ։ Նախապէս ո՛չ պատկեր, ոչ արձան եւ ոչ ալ տաճար ունէր Զեւս։ Լեռներու գագաթը՝ հողի կոյտ մը եւ կամ ժայռի մը կողքին հարթուած գետին մը կը կազմէր բագինը՝ ուր մարդիկ կուգային պաշտելու երկնից աստուածը։ Ձորերն ու լեռներու կողերը ծածկող բարձրաբերձ ու սաղարթախիտ մայրիներու սօսափիւնին մէջէն լսել կը կարծէին Անոր կենդանարար չունչին փչելը։ Աստր ամենահին եւ ինքնատիպ մէկ օրինակը

---

1) ΖΕΥΣ ΤΕΛΕΙΟΣ.

2) ΖΕΥΣ ΣΩΤΗΡ. Անոր համար սովորութիւն եղած էր, սեղանի վրայ, երդարդ գաւաթը խմել Զեւսի կենացը։ Աթէնքի մէջ, իր այդ, տարւոյն վերջին օրը զոհ կը մատուցանէին իրեն։

3) ΖΕΥΣ, Սանսկրիտ DYAUS, կը նշանակէ՝ պայծառ երկինք.

կը գտնուէր Արկադիոյ Լիկէոս լեռան վրայ՝ ուր կանգնուած Զեւսի բագինին վրայ կը կատարուէին խորհրդաւոր արարողութիւնները եւ կը մատուցուէին մարդկային զոհեր։

Զեւս Ողիմպոս լեռան գագաթի իր բնակավայրը ժողովներ եւս կը գումարէր՝ աստուածներու հետ, եւ նախագահութեանը տակ խորհրդակցութիւններ կատարուելով, կը տրուէին կարեւոր որոշումներ։ Հոդ կը սարքուէին խընջոյքներ։ Կը ճաշակէին երկնային ամբրոսիան[1] եւ կը խըմէին քաղցրահամ նեկտարը։ Թէպէտ անմահական էր Զեւս եւ սակայն ուրիշ աստուածներու եւ մահկանացուներու նման ենթակայ էր հաճոյքի, վշտի, ցաւի, ուրախութեան, բարկութեան, կիրքերու եւ յոյզերու։

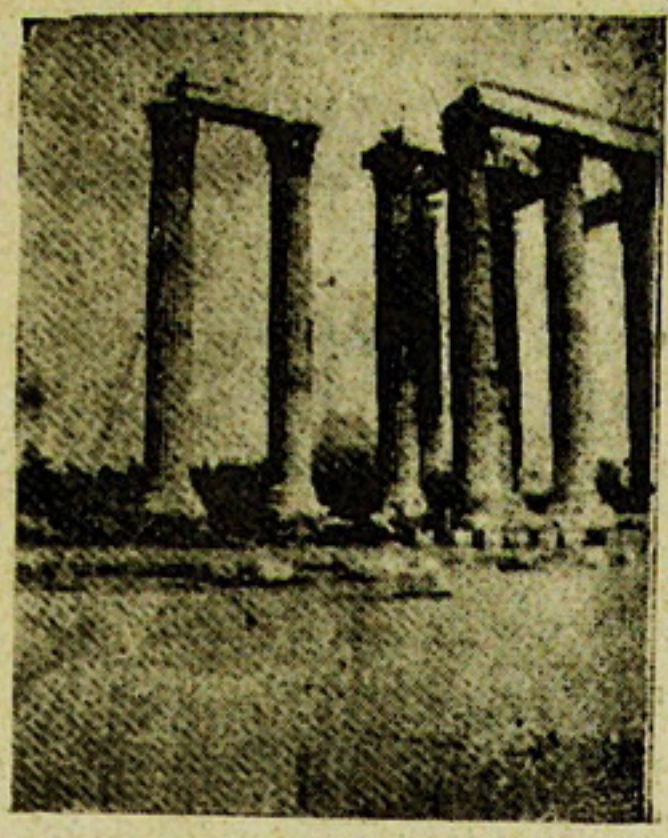
Զեւսի ամենահին սրբավայրը, կաղնիի ծառ մըն էր Դոդոնայի մէջ։ Այս ծառին ստորոտէն կը բղխէր աղբիւր մը եւ աստուածը կը նկատուէր մատակարարիչը՝ արգասաւորող ցօղի։ Այս ծառին ճիւղերուն ու տերեւներուն մեղմ կամ ուժգին սօսափիւնը կը մեկնէին իբր աստուծոյ կամքին արտայայտութիւնը, ուստի բարեպաշտները հոս կուգային սլատգամներ ստանալու։ Զեւս իր խորհուրդները մարդկանց կը հաղորդէր նաեւ տարբեր ձեւերով ու մէջոցներով, ինչպէս որոտումի, կայծակ, չանթ եւ երկնային այլ երեւոյթներով, թռչուններով, մարգարէական ձայներով, գուշակութիւններով եւ մանաւանդ սլատգամներով՝ որոնց գլխաւոր կեդրոններն էին Դոդոնայի Զեւսի եւ Դելփիի Ապողոնի տաճարները։

Իբր երկնից գերագոյն տէրը եւ ինքնիշխան աստուածը կը պաշտուէր Ողիմպիայի մէջ եւ ի պատիւ իրեն կը սարքուէին Ողիմպիական խաղերը, որոնք գլխաւոր ազգային տօնակատարութիւններն էին յոյներու։ Ողիմպիայի տաճարը կը գտնուէր Զեւսի ամենէն նշանաւոր եւ աշխարհի եօթը հրաշալիքներէն մին նկատուած արձանը՝ զոր

---

1) Ամբրոսիա կը նշանակէ անմահացնող բան։ Այսպէս՝ ա) աստուածներու կերակուրը (որը, ըստ Հոմերոսի, աղաւնիներ կը բերէին հետաւոր արեւմուտքէն), բ) աստուածներու օծանելիքը (որը նոյնիսկ մեռելները զերծ կը պահէր փտութենէ), գ) աստուածներու երիվարներուն կերը։

կերտած էր համբաւաւոր հելլէն արուեստագէտ Փիղիաս[1] Ոսկիէ եւ փղոսկրէ չինուած այս արձանը Զեւսը կը ներկայացնէր գահու մը վրայ նստած, աստուածային վեհագոյն արտայայտութիւնով եւ նոյն ատեն աղօթքները ունկնդրող աստուածութեան մը բարեբար հեզութիւնով։ Բազմաթիւ աստուծոյ արձանը՝ քառասուն ոտք բարձրութիւն ունէր և հաստատուած էր տաս-

ՈՂԻՄՊԻԱԿԱՆ ԶԵՒՍԻ ՏԱՃԱՐԸ՝ ԱԹԷՆՔ

ներկու ոտք բարձրութեամբ պատուանդանի մը վրայ։ Երկար դանդուր մազերով ու մօրուսով գլուխը զարդարուած էր ձիթենիի ճիւղերէ չինուած փառապսակով մը։ Մարմնոյն վերի մասը՝ որ մերկ էր, փղոսկրէ էր, իսկ զգեստներէն մինչեւ ոտքերը, ծածկուած էր ոսկեղէն պատմուճանով մը։ Ոտքերը կը կրէին ոսկեղէն սանդալները՝ դրուած ոտնաթոռի մը վրայ։ Գահուն քով կային ոսկեղէն առիւծներ։ Ա՛լ ձեռքը կը կրէր յաղթանակի թեւաւոր աստուածուհին նիկէի մէկ արձանը, իսկ ձախ ձեռքովը բռնած էր արծուաթաո մականը։ Գահուն կռնակը, երկու ծայրերուն վրայ կանգնուած էին ժամե-

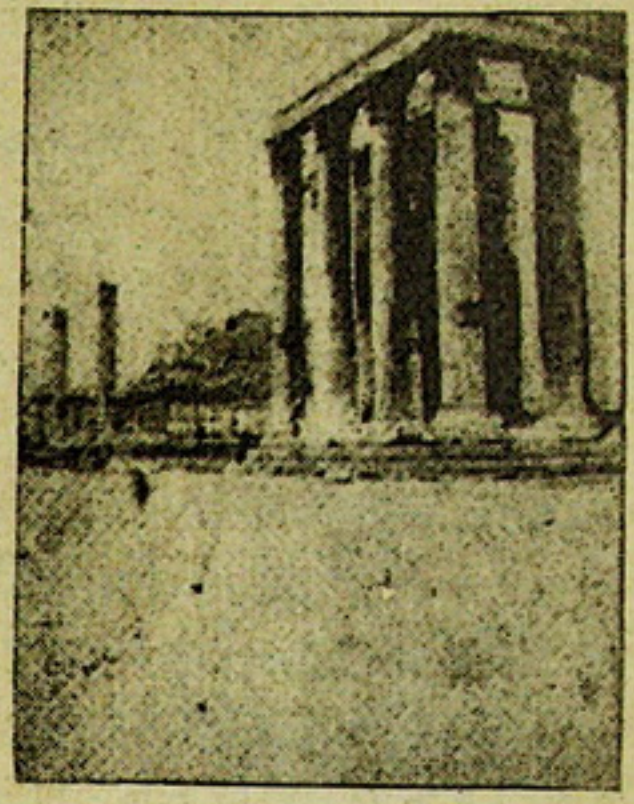
---

1) Ողիմպիական Զեւսի մէկ տաճարին աւերակներուն մէջ կը գտնուին Աթէնք։ Պեւկոլիոնի վերագրուած Զեւսի հին մէկ տաճարին տեղը կանգնուած է շէնքը՝ որ ն. թ. 535ին սկսած է, բռնակալ Պիսիստրատոսի իշխանութեանը եւ սակայն զանազան պատճառներով ընդհատուած։ Ն. թ. 175—164 շրջանակուած է Սուրիական Անտիոքոս Եպիփանէս արքային, իսկ լրացումը եղած է հռովմայեցի Հադրիան կայսեր կողմէ, հաւանաբար ց. տ. 125—130ի միջեւ։ Տաճարը ունէր 104 կորնթական սիւներ՝ որոնք 20ականէն երկու շարքի վրայ կանգնուած էին հիւսիսային եւ հարաւային կողմերը, իսկ արեւելեան եւ արեւմտեան ծայրերուն կանգնուած էին ճակատային սիւներու երեքական շարքեր։ Սիւները շինուած են Պենտելիկոսեան սպիտակ մարմարէ եւ 5—5,50 մէթր տրամագիծ ունին։ Ներկայիս կը մնան միայն տասնեւվեց սիւները՝ որոնցմէ մին 1852ին փոթորիկէ մը վար ինկած էր։ Տասնեւերկուերորդ մէկ սիւնը 1760ին, բուրբոնու կողմէ այրուած էր, իրենց նահապետյց մէկ մզկիթին կիրճ եւ շաղախը պատրաստելու համար։

րու եւ Շնորհներու արձանիկները, իսկ պատուանդանին շուրջ բոլորը քանդակուած էին աստուածներու կեանքէն հրաշալի պատկերներ եւ դրուագներ։[1]

Զեւսի սուլորական ստորոգելիքն են՝ արծիւը՝ մականը եւ շանթը, իսկ իրեն նուիրական են՝ արծիւն ու կաղնին։

Համաձայն Աստուածածնուցեան, Զեւս նախ ամուսնացաւ գիտութեան եւ իմաստութեան անձնաւորուած եղող Մետիսի հետ՝ զոր կլլեց, յետոյ գլխէն ծնանելու համար Աթենասը։ Ամուսնացաւ նաեւ՝ բնության եւ բարոյական կարգ ու սարքի եւ օրէնքի անձնաւորումը եղող Թեմիսի[2] հետ։ Աւելի վերջը ամուսնացաւ Մնեմոսինէի[3] հետ, նոյնպէս Դեմետրի[4] Լետրինոմէի,[5] Լետոյի (կամ Լատոնա)ի[6] և դեռ ուրիշ կարգ մը մահկանացուներու հետ։ Այս բազմաթիւ ամուսնութիւնները նկատուած են այլաբանական կամ բանաստեղծական բացատրութիւններ, նկատելով որ Զեւս երկնից եւ օդերեւութաբանական երեւոյթներու աստուածը, հետեւաբար քնութեան զօրութեան անձնա-

ՈՂԻՄՊԵԱԿԱՆ ԶԵՒՍԻ ՏԱՃԱՐԸ՝ ԱԹԻՆԲ

---

1) Այս արձանին շինութիւնը սկսուած էր Ն. Ք. 437ին եւ չորս տարիէն լրացած։ Կը պատմուի թէ Փիդիաս երբ աւարտեց Զեւսի արձանը, խնդրեց որ աստուած նշանով մը յայտնէ եթէ գոհ մնացած էր։ Զեւս պատասխանելով արեւեսագէտի խնդրանքին, շանթ մը ղրկեց ու տաճարի բակը խյնալով լուսաւորեց արձանը, առանց վնասելու իրեն։ Այս հրաշակերտը Պոլիս փոխադրեց Թէոդոսիոս Ա. կայսրը, ուր Ց. Տ. 475ին գոհ գնաց հրդեհի մը ու ոչնչացաւ՝ պատճառելու համար կանգնուելէն ինն հարիւր տասներկու տարի յետոյ։

2) Որմէ ծնաւ Հորայք (ժամեր եւ եղանակներ), նոյնպէս՝ Եւնոմիա (բարեկարգութիւն, Տիկէ (Արդարութիւն), Իրենէ (Խաղաղութիւն) եւ Միրայք (Ճակատագիրներ։

3) Որմէ ծնաւ Մուսայք։ 4) Որմէ ծնաւ Պերսեփոնէ։ 5) Որմէ ծնան Շնորհները (Քարիտայք)։ 6) Որմէ ծնան Ապողոն ու Արտեմիսը։

ւորումը նկատուած էր, ուստի անոր զանազան արտայայտութիւնները կը մեկնէին իբր ամուսնութիւն, միաւորում կամ զուգաւորում։

Փիլեմոն եւ Բաւկիս.

Զեւս յաճախ ծպտուած կը պտտէր աշխարհի վրայ եւ կը մտնէր մարդոց մէջ, անոնց պէտքերն ու ցանկութիւնները ճանչնալու եւ իրարու հանդէպ ունեցած վերաբերմունքը հասկնալու համար։ Օր մը, իր սուրհանդակը Հերմէսին հետ, մուրացկանի հագուստով, լեռ ձոր ճամբորդելէ յետոյ, փոխուիոյ մէկ գիւղը հասան։ Փողոցներէն անցնելուատեն, կիներն ու մարդիկ սկսան ծաղրել ու հալածել, իբր օտարականներ։ Կին մըն ալ՝

— Զգեցէ՞ք չուներնիդ, թ ղ դուրս հանեն սա մարդիկը, մեր գիւղէն, գոչեց։

= Բռնեցէ՛ք չուներնիդ եւ ըսէ՛ք մեզի թէ ուր կըրնանք կերակուր եւ անկողին գտնել, որովհետեւ անօթի ենք ու յոգնած, պատասխանեց Զեւս։

— Օտարներուն կերակուր չենք տար մենք, ուր մնաց անկողին, ըսաւ օտար տեսաց կին մը։

Հարկադրուած չարունակեցին ճամբանին եւ բլուրի կողին աղքատիկ խրճիթի մը առջեւ կանգ առնելով, նոյն խնդրանքը հոգ ալ ըրին։

Բաղցրադէմ կին մըն էր տանտիկինը՝ որ խակոյն նեբս հրամցուց ճամբորդները։ Կանչեց իր ամուսինը՝ որ պարտէզը կ՛աշխատէր։ Բաւկիս եւ Փիլեմոն կը կոչուէին, այս հիւրասէր ամոլը։ Այր ու կին ուեցածնին չուեցածնին դուրս հանեցին, կրակը վառելով մէկ քանի հաւկիթ խաչեցին ու պատրաստի պանիր եւ աղանդերներ դրին սեղանի վրայ։ Նոյն ատեն իրենց մէկ հատիկ սագը բռնելու եւ ձաշ մը պատրաստելու համար, սկսան անասունին եւտեւէն վազել։ Վերջի վերջոյ սագը եկաւ խոհանոց մտաւ ու հոգ նստած աստուածներու ծունկերուն մէջ պահուըտեցաւ։

Զեւս յուզուեցաւ այս ծերերուն ցուցուցած ծայր աստիճանի հիւրասիրութենէն ու խնդրեց որ չմոռնան ա-

նաստուները, ուներցածներին բաւական էր Աստը վրայ, Փիլեմոն ու Բաւկիս սեղան չնստան, խորհելով որ կերակուրնին հազիւ իրենց հիւրերուն բաւելու չափ էր։

Աստուածները սկսան ուտել եւ խմել գաւաթներու մէջ լեցուած գինին։ Բայց Փիլեմոնի զարմանքը մեծ եղաւ երբ տեսաւ թէ գինիի պարպուած կուժը վերստին լեցուած էր։ Հերմէս գաւաթները լեցուց կուժէն, խմեցին ու դարձեալ պարպուեցաւ։ Ծերուկ տանտէրը տեսաւ որ կուժը կրկին լեցուած էր, կեցած տեղը, ու սկսաւ վախնալ եւ ծունկերուն վրայ գալով՝

— Դուք անպայման աստուածներ էք, ներեցէ՛ք, խնդրեմ, որ ձեր առջեւը ասանկ ոչինչ ուտելիքներ դրինք բաւ Փիլեմոն, դողդողալով։

Աստը վրայ ինքզինքը յայտնեց Զեւս եւ բաւ՝

— Լսէք ինծի, ի՛նչ չնորհ կուզէք ինձմէ եւ պիտի չնորհուի ձեզի։

Փիլեմոն եւ Բաւկիս այնքան սիրով կ՛ապրէին իրարու հետ որ երբէք չէին ուզեր մէկը միւսէն առաջ մեռնիլ եւ չէին կրնար հանդուրժել ու տանիլ ցաւը։ Ուստի խիստ խելացի ու խոնարհ խնդրանք մը ըրին Զեւսէն։ Խնդրեցին որ իրենց ամբողջ կեանքին մէջ եւ մինչեւ իրենց ուժերուն ներած օրերը, ծառայեն աստուածներու եւ չնորհուի որ այր ու կին նոյն ատեն մեռնին՝ մին-միւսին ցաւը չունենալու համար։

Առանց այլեւայլի ընդունուեցաւ խնդրանքնին։ Զեւս եւ Հերմէս անգամ մըն ալ յայտնելով իրենց գոհունակութիւնը, ճամբայ ելան դէպի բլուրը։ Երբ հոն հասան, ողջերթի համար ընկերացող Փիլեմոն եւ Բաւկիսի հետ, Զեւս ձեռքերը վեր վերցնելով հրամայեց որ ջուրերու տակ մընան այդ գիւղին տուները ու խեղդուին անոր չար բնակիչները։ Ծերուկ ամուլը, սարսռափած, դարձան տեսնելու համար թէ ի՛նչ եղած էր իրենց խրճիթը։ Եւ զարմացան տեսնելով թէ իրենց աղքատիկ հիւղակը, ոսկեղէն աշտարակներով, գեղեցիկ ու հսկայ տաճարի մը վերածուած էր։ Աստուածները աներեւութացած էին, ուստի վար իջան բլուրէն ու գացին իրենց պաշտամունքը ընելու եւ առա-

Ջին պոհը մատուցանելու, այդ նորակերտ տաճարի ոսկեղէն բագինին վրայ։

Երկար ու երջանիկ տարիներ ապրեցան Ու օր մըն ալ, չափազանց ծերացած, տաճարին առջեւ տնկուած երկու մեծ կաղնիներու վերածուեցան, իրարու մահուան ցաւը չզգալու համար։ Դարերով կանգնեցան հոդ ու կենդանի խորհրդանշանը եղան ամուսնական սիրոյ եւ հաւատարմութեան։

Եւրոպայի առեւանգումը

Զեւս թէպէտ պաշտօնապէս ամուսնացած էր իր քոյրը Հերայի հետ եւ սակայն ոչ մէկ ատեն կը պակսէին իր սիրային կամ ապօրինի յարաբերութիւնները, ոչ միայն տարբեր աստուածուհիներու, այլ եւ մահկանացուներու հետ։ Հին հելլէնները չունէին բազմակնութիւն, բայց եւ այնպէս իրենց աստուածները ազատ կը նկատէին այս ուղղութեամբ, հետեւաբար ոեւէ ձեւով իրենց ցանկութիւնները գոհացնելը ո՛չ մեղք եւ ոչ ալ անպատեհութիւն կը սեպէին։

Զեւսի պաշտօնական կինը՝ Հերա, խիստ նախանձոտ բնաւորութիւն մը ունէր եւ չէր ուզեր որ իր ամուսինը ուրիշները սիրէր կամ հետերնին յարաբերութիւն ունենար։ Զեւս ստիպուած էր չափազանց զգուշաւոր եւ չրջահայեաց ըլլալ, գաղտնի գործել եւ չզգացնել Հերային։ Ցաճախ ծրագրուած կամ կերպարանափոխուած կը կատարէր իր հովանաւորութիւնները կամ կը պահէր իր սիրային յարաբերութիւնները։

Փիւնիկէի թագաւորը Ագենոր՝ խիստ գեղեցիկ ու դմայլելի դուստր մը ունէր՝ Եւրոպա անուն։ Զեւս սիրեց այս աղջիկը եւ ուզեց իրեն կնութեան առնել։ Ուստի ցուլի կերպարանք առանալով գնաց առեւանգել։ Եւրոպան օր մը կ՛զբօսնուր հօրը մարգագետնին վրայ։ Ցանկարծ տեսաւ որ սպիտակ ցուլ մը կուգար։ Անասունը փոխանակ կատղած, ըմբրոտքած աչքերով մօտենալու, մեղմ, եղջիւրները խոնարհեցուցած եւ ընտելացած ձեւով կը յառաջանար։ Կարծես գինք չոյող կամ սիրողները կը փնտռէր։ Այսպէս, մօտեցաւ Եւրոպային՝ որը սկսաւ չոյել ու սիրել

անանուն։ Մարգագետնէն ծաղիկները հաւքեց ու սպակ հիւսելով անցուց անոր եղջիւրներուն։ Ծուլը չափազանց զոհունակ ձեւով մը ծունկի եկաւ աղջկան առջեւ, ու իբր չնորհակալութեան արտայայտութիւն, կարծես ըսել կուզէր օրիորդին՝ «հրամմէ՛, հեծի՛ր; քեզի պտտցնեմ քամակիս վրայ»։ Այս որ տեսաւ Եւրոպան, կամացուկ մը ցատկեց անասունին կռնակը ու իր բարեկամուհիներն ալ կանչեց, որպէսզի անոնք ալ հետեւին իր օրինակին։ Սակայն, մինչեւ որ ուրիշները հասնին, ծուլը խկոյն ոտքի ելաւ ու ըսկսաւ քառասմբակ վազել, հետը տանելով իր գեղանի բեռը։ Եղջիւրը, վախէն ծուլին վզին փաթթուած, լեզուապատառ ճիչեր կ՛արձակէը ու կուլար։ Ծուլը կը փորձէր Եւրոպային վախը փարատել, կը խօսէր մեղմ ու մտերմիկ նոյն ատեն սրընթաց կը վազէր դէպի ծովը։ Երբ մօտեցաւ ջուրին, այն ատեն յայտնեց թէ Զեւսն էր։ Այս որ իմացաւ Եւրոպան, խրախուսուած եւ փաղաքչուած, աստուծոյ մը հլացմանը կամ սիրոյն առարկայ դառնալէն, դադրեցուց իր ազատուելու ջանքերն ու մաքառումները, փարատեցան եւ իր վախերը։

Ծուլը երբ ծով հասաւ, կանգ չառաւ եւ ոչ ալ ետ դարձաւ, այլ փրփրոտ ալիքներու մէջ նետուեցաւ։ Իսկ Եւրոպան, աւելի ամուր փաթթուած, ծուլի վզին, թող տուաւ որ տանին ղինք։ Անասունը, մէկ քանի վայրկեան ջուրին երեսէն լողալէն յետոյ անհետացաւ։ Վերջապէս երբ մը հասնելու ցամաք ելան, Եւրոպան դարմացմամբ ու այլայլումով կը դիտէր իր չորս դին։ Բա՛ռ մ՛իսկ խօսելու համարձակութիւնը չունէր, երբ Զեւս, յանկարծ իր բնական կերպարանքը վերստացաւ ու բացատրեց թէ ինչո՛ւ կերպարանափոխ եղած էր, թէ ինչքան կը սիրէր Եւրոպան եւ զայն առեւանգելու համար յօժարած էր նոյնիսկ ծուլի կերպարանքը ստանալ։

Իբր իր համակրութեանը եւ սիրոյն գործնական մէկ արտայայտութիւնը, Զեւս «Եւրոպա» կոչեց իրենց ցամաք եղած երկիրը։[1] Բաւական խօսակցութիւններէ յետոյ, օրի-

---

1) Ըստ տարբեր աւանդութեան մը, Զեւս կրեայ փոխադրեց Եւրոպան եւ ճոդ է որ ունեցան երեք զաւակներ։ Եւրոպան՝ կրեէի մէջ կը պատուէր

որդը. իր հաւանութիւնը յայտնեց ու ամուսնացան իրա-
րու հետ ժամանակի ընթացքին ունեցան երեք զաւակներ՝
Մինոս Հադամանթոս և Սարպեդոն անուններով: Առնց-
մէ առաջին երկուքը Հադէսի դատաւորները եղան իսկ
վերջինը փառաւոր մահով մը մեռաւ Տրովադայի պատե-
րազմին մէջ։[1]

Ի խնդիր Եւրոպայի

Եւրոպան երեք եղբայրներ ունէր՝ Կադմոս, Փիւնիկ
եւ Կիլիկս անուն։ Առեւանգուող քոյրերնուն օգնութեան
աղաղակները լսելով վազեցին եկան եւ սակայն չատ ուշ
էր։ Ուստի անմիջապէս պալատ չտապելով եղելութիւնը
պատմեցին իրենց հօրը։ Եւրոպան Ագենորի աչքին լոյսն
էր։ Այն աստիճան կը սիրէր որ սկսաւ իր զգեստները
պատռել ու ողբալ։ Աղաչեց ու խնդրեց իր զաւակներէն՝ որ
երթան փնտռեն իրենց կորզուած քոյրը, պատուիրելով որ
տուն չդառնան, մինչեւ որ չգտնեն։

Երեք եղբայրները, իրենց մայրը Տելեփասայի հետ
ճամբայ ելան, Եւրոպան գտնելու համար։ Ճամբու վրայ
որու որ հանդիպեցան հարցուցին ու տեղեկութիւնները ու-
զեցին, եթէ երբեք տեսած են Եւրոպան։ Դժբախտաբար,
սակայն, ոչ մէկ յուսալից կամ ուրախառիթ պատասխան
ստացան։ Երկար ճամբորդեցին, երբ Փիւնիկ, յոգնած ու
քալելու անկարող վիճակի մէջ, յայտնեց թէ ա՛լ չի կրնար
չարունակել ճամբան։ Ու խնդրեց որ զինք ձգեն երթան,
գուցէ աւելի հեռուն կարողանան գտնել իրենց սիրելի
քոյրը։ Այսպէս Փիւնիկ մնաց եւ այդ երկիրը իր անուն-
վ ը կոչուեցաւ՝ Փիւնիկէ։

Բաւական տեղ մը եւս երթալէ յետոյ, Կիլիկն ալ
չ'ուզեցաւ չարունակել ճամբան ու մնաց բարեբեր ու հա-
րուստ երկիր մը՝ որ իր անունովը կոչուեցաւ՝ Կիլիկիա։
Երկար ճամբորդութենէ յետոյ հասան Թրակիա՝ ուր Տե-

Հելլոսին անունին տակ: Ի պատիւ իրեն Հելլոսիա կոչուած տօնը կը կատարուէր, երբ իր ոսկորները կը պեղուէին եւ մեռեալի պատկերով մը զարդարուած:

1) Հելէն բանակի գլուխին, ի՛նչպէս էր առաջին անգամ ելնողը, թեսամի պարիսպին վրայ:

ղեփաստան ալ, չկարենալով տոկալ յոգնութեան ու ճամբու տառապանքներուն, վշտէն ընկճուած մեռաւ,պատուիրելով իր մեծ որդին Կադմոսին, որ չարունակէ ճամբան ու գըտնէ իր սիրելի քոյրը Եւրոպան՝ որ անխղճօրէն առեւանգուած էր։

Կադմոս թաղելէ յետոյ մայրը, չարունակեց ճամբան ու հասաւ Դելփիք։ Հոս աստուածներէն պատգամ հարցուց եւ սակայն իր ստացած պատասխանը սա էր՝ «պարապ տեղը մի՛ փնտռէր քոյրդ, հետեւէ կովին եւ անոր պառկած տեղը քաղաք մը հիմնէ ու հաստատուէ»։

Կատարեալ անորոշութեան ու չփոթութեան մէջ հեռացաւ տաճարէն։ Հանդիպածին կը հարցնէր եթէ երբեք տեսած էր քոյրը։ Երբ Փոկիս հասաւ, կով մը տեսաւ՝ որ կ'երթար։ Հետապնդելով պատգամին, փոխեց ճամբան ու հետեւեցաւ կովին։ Քանի մը հետաքրքիրները եւս միացան Կադմոսին ու սկսան ետեւէն երթալ կովը, վերջ ի վերջոյ Բեոտիա կոչուած երկիրը հասաւ ու նստաւ եւ իրենք ալ ձեռք ձեռքի տուած, հոդ քաղաք մը հիմնեցին՝ իր [1] կրոպոլիսովը միասին՝ որ Կադմոսի անունովը Կադմեա կոչուեցաւ։

Կադմոս, պատգամին իրականացումը տեսնելէ յետոյ, ուզեց կովը զոհ մատուցանել Աթենասին։ Ջրաձօնքի համար, մարդիկը ղրկեց որ երթան Ա.բէսի աղբիւրէն ջուր բերեն։ Գացողները, սակայն, չէին վերադառնար։ Կասկածելով այս ուշացումէն, Կադմոս սուրը քաշեց ու դէպի աղբիւրը չտապեց։ Զարմանքն ու սարսափը մեծ եղաւ, երբ տեսաւ որ մերձակայ ոլջի մը մէջ բնակութիւն հաստատած վիթխարի վիշապ[1] մը կլլած էր իր բոլոր ընկերները։ Երկար ու վտանգաւոր կռիւէ մը յետոյ, իշխան Կադմոս, իր սուրին հուժկու մէկ հարուածովը, վայրկեանական դիտապաստ գետին ձգեց հրէշը։

Երբ գոհունակութեամբ կը դիտէր իր սատկած հակառակորդը, ձայն մը եկաւ Կադմոսի ականջին՝ որ կը հր-

---

1) Այս վիշապը՝ զաւակն էր Արէսի եւ երինիս (վրէժի աստուածուհին) Տիլփոսայի;

բամայէր[1] «Քաշէ՛ հանէ վիշապին ակռաները ու ցանէ հողին մէջ, որպէսզի մարդիկ բուսնին, բնակեցնելու համար ապագայ քաղաքդ»։ Զորս դին նայեցաւ՝ հասկնալու համար թէ ուրկէ կուգար ձայնը։ Երբ տեսաւ թէ ոչ մէկ մարդկային էակ կար, համոզուեցաւ ձայնին աստուածներէն գալուն ու հնազանդեցաւ պատգամին։

Հարկ թէ վիշապին ակռաները հողին թաղեր ու քաշուէր էր, դուրս ցցուեցան, մինչեւ ատամները դինուած հսկաներ։ Շուրջերնին նայեցան ու տեսան Կադմոսը ու կը պատրաստուէին յարձակիլ վրան, երբ նոր ձայն մը հրամայեց քար մը նետել հսկաներու մօտեցող դունդին մէջ։ Կադմոս. զգալով մերձեցող վտանգը, առանց այլեւայլի հնազանդեցաւ ու գետնէն քար մը առած նետեց նորաթոյր բանակին վրայ։ Հսկաները, կարծելով թէ քարը նետողը իրենցմէ էր, սկսան իրար կոտորել։ Ահռելի եղաւ կոտորածը։ Հակայ գունդէն միմիայն հինգ հոգի մնացին ողջ՝ որոնք եկան ու հպատակութիւն յայտնեցին Կադմոսին։ Վերապրողները՝ որոնք Սպարդացիներ[2] կոչուեցան, օգնեցին Կադմոսին, որպէսզի կատարելագործէ իր հիմնած Կադմէա քաղաքը՝ որ աւելի վերջը Թեբէ[3] անունը առաւ։

Չնայած գնահատելով Կադմոսի նուիրումն ու սէրը, քոյրը Եւրոպայի հանդէպ, որով զայն գտնելու համար յանձն առած էր այդքան դժուարին, երկար ու վտանգալից ճամբորդութիւն մը, Արէսի եւ Ափրոդիտէի դուստրը գեղանի իշխանուհի Հարմոնիան կնութեան տուաւ անոր։ Մեծ շուքով տեղի ունեցաւ հարսանիքը։ Աստուածները ալ իջան Ողիմպոսէն ու մասնակցեցան խնջոյքին։ Մուսաները երգեցին՝ հիմէնեան երգը։ Հարսը Հեփեստոսի կողմէ պատրաստուած ոսկեմանեակ մը եւ Աթենասի ձեռքով ասեղնագործուած թանկարժէք խլայ մը նուէր ստացաւ։

---

1) Ըստ աւանդութեան Աթենասն էր հրամայողը։

2) Սպարդացի կը նշանակէ՝ ցանուած։

3) Թեբէ (ΘΗΒΑΙ) նշյնիսկ Փոքր Ասիոյ մէջ նշանակած է Քար (Ակրոպոլիս), ուր TABAZ (արդեօ՞ք Տէնիզլիի մօտ Տավաս բաղարն է։ Մ Յ.Բ.) անունը եւ բաղաքը կը նշանակէր քարաշէն։ (ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ — Κ. Π. էջ 59)։

Նորապսակ ամոլը, թերէքի եւ իշխանութեան իրենց առաջին տարիներուն չատ հանգիստ ու երջանիկ կեանք մը ունեցան, վերջին տարիները սակայն, ծանր կշռեցին Կադմոսի վրայ։ Թագաւորութենէն հրաժարեցաւ։ Որ մը մոռցաւ պոհ մատուցանել աստուածներուն։ Ան թերացումին համար Զեւս զինք ու իր կինը օձերու փոխակերպեց ու Եղիւսեան դաշտերը փոխադրեց։

Կը պատմուի թէ հելլէն այբուբէնը պատրաստողը եղած է Կադմոս[1]

---

1) Հայոց պատմութեան աւանդական շրջանին մէջ կը հանդիպինք նոյն Կադմոս անունին՝ որու մասին Հ. Ղ. Ալիշան՝ իր «Հին Հաւատ Հայոց» երկասիրութեանը մէջ (էջ 259) կը գրէ հետեւեալը.—

«Ակնարկ մ'այլ ձգելով զինքը Մեծագոյն դիւցազանց կոչող բառան, մի-«այն այսոր անունն է ի հին պատմութեան մերում՝ որ յանկարեպ Կ ա դ մ ո ս «վերջանայ, Կ ա դ մ ո ս:... Նշանական է այս անուամբ յիշուած յոյն «կամ փիւնիկ մի, վեհ որդի Ագենորի, յորո մ հետուանց Հայկին անունն «լսուի»:

Կադմոս osար ծագում ունի: Փիւնիկեան գաղթավայրի մը ցեղապետն է՝ որ Հելլադա կը հաստատուի (P. DECHARME), այս առնչութեամբ գուցէ ծանօթ ըլլայ մերազնեաց եւ կամ կապ մը գտնուի հայկական Կադմոսին միջեւ: Դիտուններ, մանաւանդ նորագոյն պեղումներէ յետոյ, այն համոզումը ունին թէ հին է Եւրոպայի Կրետէ առեւանգուած, հոդ ամուսնացած եւ զաւակներ ծնած ըլլալը, բանի որ իր առաջին որդին Մինոս, այսօր ծանօթ է իբր Կնոսոսի (Կրետէ) թագաւորը: Մ,ւս կողմէ հաստատուած է Փիւնիկէի եւ Կնոսոսի միջեւ եղած հաղտկական եւ գաղթականական կապը: Ուստի, կ'ենթադրուի թէ Եւրոպայի պատմութիւնը՝ որուն նման Սիդոնացիներու Ա c s ա r n վ թ աստուածուհին ալ ցուլի մը վրայ նստած կը ներկայացուէր ու կը պատուէր, ոչ այլ ինչ է բայց Փիւնիկացիներու Աստարտէն որուն պատմութեան Կրետական գուճաւորումն է, վերոգրեալը:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՀԵՐԱ

Հերա

Կառնոս եւ Հոէայի դուստրը, հետեւաբար Զեւսի քոյրն էր Հերան։ Երբ Զեւս գահապուրկ ըրաւ իր ծնողքը ու տիրացաւ թագի ու մականի, իրեն իրը յարմարագոյն կենակից ընտրեց իր քոյրը։ Հերան խիստ գեղեցիկ էր և Զեւսի համակրութեանը առարկան դարձաւ ու կկուի կերպարանք առնելով սկսաւ փախչիլ ու դարպասել Հետզհետէ յաջողեցաւ սիրաշահիլ Հերան ու համոզեց իրեն գահակից ընել զինք։ Իրենց հովուերգութիւնը բաւական երկար տեւեց, մինչեւ որ ուրիշները լմացան։ Ինչ մեծափառթամ ու չքեղ հարսանիք մը կատարուեցաւ ու Ողիմպոս[1] լեռը թընդաց ամուսնական խրախճանութիւններէն։

Հարսանիքին ներկայ գտնուեցան բոլոր աստուածները, մարդիկ եւ արարածներ։ Գեղոնէ անուն կին մը միայն, մերժեց ներկայ գտնուիլ եւ այսպանեց արարողութիւնը։ Այս ամբարշտութեանը համար, Հերմէս կրկայլ փոխակերպեց Գեղոնէն ու այսպէս յաւիտենական լռութեան դատապարտուեցաւ։[2]

Հարսանիքի հանդիսաւոր օրը, աստուածներու համաժողովը «ամուսնութեան աստուածուհի» տիտղոսովը պատուեց Հերան։ Իրը Զեւսի կինը, եղաւ՝ երկնից թագուհին ու աստիճանի կարգով, երկրորդը՝ որ ոսկեգահու մը վրայ կը նըս-

---

1) Աւանդութեան մը համաձայն, իրենց հովուերգութիւնն ու հարսանիքը Ովկիանոսի ափերուն, Երանելեաց կղզիներուն տեղի ունեցաւ, ու ի փառս ծնողախնամութեան, Հեսպերիդներու մէկ ոսկեխնձորենիին յանկարծ բուսաւ ելաւ։

2) Այս պատճառով, կրիան լռութեան խորհրդանշան դրուած էր հիներու մօտ։ ΧΕΛΩΝΗ (կրիայ)։

ակը։ Այնպէս որ Զևսի և Հերայի միասնաբար տուած որևէ մէկ որոշումին ոչ ոք կրնար առարկել։ Հաւասար իշխանութիւն ունէր, երկնից ու մթնոլորտի երեւոյթներուն վրայ։

Այս սիրալիր սկզբնաւորութեան առթած երջանկութիւնը երկար չտեւեց, սակայն։ Զեւս, հակառակ իր ունեցած դիրքին ու հանդիսաւոր խոստումին, անհաւատարիմ գտնուեցաւ Հերայի հանդէպ։ Անպակաս դարձան ուրիշներու հետ իր սիրաբանութիւնները, հովուերգութիւնները եւ ապօրինի յարաբերութիւնները։ Հերա յաճախ դիտողութիւն կընէր, կը գանգատէր, կը յանդիմանէր իր ամուսինը եւ սակայն Զեւս փոխանակ զգաստանալու, աւելի խիստ վերաբերմունք կունենար ու կը պատժէր իր կինը, չարունակելու համար իր խաղերը։

Զեւսի անհաւատարմութիւնը այնքան մեծ համեմատութիւն առաւ ու չարունակական դարձաւ, որ Հերան չկարենալով հանդուրժել, լքեց իր ամուսինը ու Եւբէա քաշուեցաւ։ Զեւս սակայն, յաջողեցաւ կիթեռոնի մէջ ոցա համոզել Հերան, ու ներողութիւնը ձեռք ձգելով հաշտուեցաւ։

Հակառակ այդ բոլորին, չզգաստացաւ Զեւս ու չարունակեց ապօրինի յարաբերութիւնները պահել ուրիշներու հետ։ Օրէ օր կը սաստկանար Հերայի նախանձն ու վրէժի զգացումները՝ որոնց հանդէպ բուռն վերաբերմունք կը ցուցնէր Զեւսն ալ, զանազան ձեւերով պատժելով իր կինը։ Օր մը Զեւս չափազանց զայրացաւ Հերային դէմ եւ երբ խարազանը վերցուց զարնելու համար, Հեփեստոս ազատել ուզեց իր մայրը։ Ասոր վրայ Զեւս բռնեց Հեփեստոսը ու երկիր նետեց։ Ուրիշ առթիւ մըն ալ, ոսկի շղթաներով կապեց իր տիկինը ու երկինքէն կախեց, որուհետեւ Զեւսի որդին Հերակլէս՝ սաստիկ հալածանքի ենթարկուած էր Հերայի կողմէ։

Յաջորդական պատիժները գրգռեցին ու զայրացուցին Հերան՝ որ սկսաւ դաւադրութիւնները կազմակերպել ամուսնոյն դէմ։ Այսպէս, Աթենասի եւ Պոսիդոնի գործակցութեամբ փորձեց շղթայակապ ընել Զեւսը։ Թեդիս սակայն, օգնութեան կանչելով հարիւրձեռնեան Բրիաբէոսը,

ձախողեցուց Հերայի ծրագիրը ու փրկեց Զեւսը:

Հերան եւս ունէր իր նաժիշտները, ինչպէս, եղա-նակներու աստուածուհիները, Հորայքը՝ որոնք որոշեալ ժամանակին կը ծաղկեցնէին ու կը հասունցնէին ամէն ինչ: Անոնց յանձնուած էր երկնից դռներուն պահպանութիւնը: Հերան ունէր նաեւ իր սիրելի ու հաւատարիմ սուրհանդակը՝ Իրիսը (Միածան): Իր պաշտօնին մէջ, Հերմէսէն վար չէր մնար Իրիս: Այնքան արագընթաց էր ու անչշուկ որ ոչ ոք կ'իմանար անոր անցնիլը, բացի այն բազմագունի ու փայլուն հետքէն՝ որ կը ձգէր իր ետին:

Ուրիշ որեւէ մէկէն աւելի, Հերան է որ նկատուած է ամուսնութեան աստուածուհին եւ ամուսնական կեանքի մաքրութեան, մէկ խօսքով կիներու պաշտպանուհին:[1] Անբիծ ու անապականելի կինն է երկնից Արքային եւ տիալը օրինակը՝ հաւատարիմ, նախանձախնդիր և մաքուր ամուսնի: Սրեւու եւ անձրեւի միացումը՝ որմով կը նորոգուի ու կը բեղմնաւորի երկիրը, կը նկատուէր Զեւսի եւ Հերայի սիրալիր յարաբերութեան խորհրդանշանը: Իսկ հովի ու փոթորիկի ընդհարումը կը մեկնուէր, իբր Հերայի նախանձին հետեւանքով ամուսնոյն հետ ունեցած բաղխումը: Ան է որ կանանց կը չնորհէ ուժ ու մատղաչութիւն եւ կ'օգնէ ծննդաբերութիւն ունեցողներուն:

ՀԵՐԱ

Հերան մայրն էր Արէսի, Հեբէի, Հեփեստոսի եւ Իլիթիայի: Կը ներկայացուէր իբր մեծաչուի, սպիտակամարմին, գեղահեր գեղեցիկ ու հոյակապ կին մը՝ թոյլ զգեստներ հագած, գլխուն գեղապաճոյճ վարսակալով ու ձեռքը մականով:

---

1) Հերան ամէն տարի կը լուացուէր Արգոլիսի կանթոն կոչուած ադբիւրը եւ կը վերատանար իր կուսութիւնը:

Շուչանը, բռնկակը եւ խաչխաչը իր սիրական ծաղիկներն էին, կը պատմուի թէ շուչանը նախապէս քրքումի գոյն ունէր։ Օր մը երբ երախայ Հերակլէսը կը դիեցընէր, մէկ քանի կաթիլ կաթ ինկաւ շուչանի վրայ ու ապիտակ գոյն մը տուաւ այդ ծաղիկին։[1] Ինչ մը կաթ ալ թափեցաւ երկնքի վրայ ու կազմեց Ծիր Կաթինը։[2] Պատուղներու մէջ նուռը նուիրական էր Իրեն, իբր խորհրդանշանը՝ ամուսնական սիրոյ եւ պտղաբերութեան։

Թռչուններու մէջ բազէն, սագը եւ մանուշակը սիրամարգն ու կկուն նուիրական էին Իրեն։ Այս պատճառով է որ յաճախ քովը սիրամարգ մը դրուած, իսկ մանուշակներ գագաթն ալ կկու մը թառած ձեւով կը ներկայացուի։[3]

Հերան կը պաշտուէր գլխաւորապէս Միւկէնէ, Նաւպարդա, Արգոս եւ Հերէոմ, բայց վերջին չորսներն մասնաւորեցաւ Արգոս եւ Միւկենէ։ Եւ ինչ որ էր Աթէնքը Աթենասի, նոյնը եղաւ Արգոսը՝ Հերային համար։ Իւրաքանչիւր հինգ տարին անգամ մը, ի պատիւ Հերայի, տօնախմբութիւններ կը կատարուէին եւ աստուածուհիի քրմուհին, սպիտակ եղներէ քաշուած կառքով մը Հերէոմի իր տաճարը կը մեկնէր, ժողովուրդն ալ իր ետին թափօր կազմած։ Հերայի արձանը կ'զգեցուէր հարսանեկան զգեստներով եւ ծաղկազարդուած կը պտտցուէր, ի յիշատակ սրբ-

---

1) Ըստ ասորեական աւանդութեան մը համաձայն հովտաշուշանը իր ըպիսակութիւնը ստացած է Աստուածածնին մանուկ Յիսուսը դիեցուցած աչքերը վազած կաթի կաթիլներէն։ Ինչ֊որ նոյնութիւն Հերայի մասին աւանդուածին հետ՝ որ գուցէ Քրիստոնէութեան ծագումին՝ Աստուածածնայ վերագրուած է, նման շատ մը կռապաշտական աւանդութիւններու՝ որոնք տեղ գրաւած են Քրիստոնէութեան մէջ։

2) «Ծիր կաթին» որակումը արեւմտեան է՝ որ հայոց մէջ Ճարդգոդի հետ (թրքական Սամանեօլու) կը կոչուի եւ որու մասին Անանիա Շիրակացին կը գրէ.— «Ոմանք յառաջնոյն Հայոց ասացին, թէ ի խիստ ձրմերանի՝ վահագն նախնի Հայոց՝ գոզտցաւ զյարդ Բարձմայ Աստեղեանեայց նախնոյ, զոր եւ մեծ սպառեցաւ բնախօսութեամբ Ճարդգոդի հետ անուանել»։ «Հ. Հ Հայոց»։

3) Հերան ներկայացուած է նաեւ գահուն ետին երիվերաձգ ծիածանով՝ զոր Իրիս կ'արձակէր իր բազմազունի ըողերէն։ Նոյնպէս կը ներկայացուէր, սիրամարգներէ քաշուող մեծափարթամ կառքի մը վրայ բազմած ձեւով։

բազաւ ամուսնութեան՝ որ կը խորհրդանշէր գարունը։

Ցունաստանի մէջ Հերան ունէր խիստ ընտիր ու հրաշակերտ արձաններ՝ որոնցմէ ամանք մինչեւ այսօր կը մնան, ցուցադրելով հինեերուն ունեցած բարձր ըմբռնումը, երկնից թագուհիին հանդէպ։[1]

Իր պաշտամունքին առթիւ, ամէն ամսու առաջին օրը մատակ խոզ մը եւ մաքի մը կը զոհէին Կալլիստոյին համար, նկատի ունենալով որ հսկաներու պատերազմին, Հերան կռիւ կերպարանք առացած փախած էր եգիպտոս։

Հերան Սամոսի մէջ ունէր հոյակապ տաճար մը՝ որ կառուցուած էր համբաւաւոր Պոլիկրատէսի կողմէ։ Իսկ Արգոսինը, մասնաւորաբար իր արձանը, հելլէն արուեստի հրաշալիքներէն մին նկատուած էր։ Փիդիասի յաջորդը նկատուած Պոլիկլիտոսի գործն էր այս, ուր աստուածուհին առացած էր իր տիպար դիմագիծն ու արտաքին ձեւը։ Ոսկի եւ փղոսկրէ չինուած այս հսկայ արձանը, Հերան կը ներկայացնէր գահու վրայ նստած, թագը՝ Շնորհներու եւ ղանակներու պատկերներով զարդարուած, մէկ ձեռքը նուռ մը, իսկ միւսին ալ՝ կկուաթառ մական մը բռնած։

Կալլիստո եւ Արկաս

Ջեւս իր սիրային յարաբերութիւններու կարգին օր մըն ալ Արկադեան Լիկաւոնի դուստրը եւ Արտեմիսի ընկերուհին քնքուշ, գեղանի ու չքնաղ Կալլիստոյին սիրահարեցաւ։ Հակառակ իր բոլոր խիստ կանխապշութիւններուն եւ հովուերգական այցելութիւնները յայտնի չընելու Ջանքերուն, Հերան իմացաւ եղելութիւնը։ Նախանձոտ աստուածուհին սկսաւ խորհիլ եւ միջոց մը գտնել Ջեւսը Կալլիստոյէն զատելու համար։ Վրէժխնդրական մտածումը գիշեր ցերեկ զբաղեցուց զինք եւ վերջապէս օր մը որոշեց արջու փոխակերպել ամուսնոյն հոմանուհին եւ իր ապօրէն զաւակը Արկասը։

Երբ Ջեւս կրկին այցելել գնաց իր սիրուհին, չկա-

---

1) Հերայի ամենէն գեղեցիկ մերկ մէկ արձանը կը գտնուի Վատիկանի մէջ։

ըողացաւ գտնել: Երկար փնտռտուքներէ յետոյ անտառի մը մէջ հանդիպեցաւ արջակերպ Կալլիստոյին ու իր զաւակը՝ Արկասին: Զափազանց վրդովուեցաւ Զեւս: Մեղքը ցաւ ու խղճաց անոնց կրած տառապանքը տեսնելով: Ուստի երկուքն ալ երկինք փոխադրեց ու համաստեղութիւններու վերածեց, որոնք մինչեւ այսօր կը կրեն, Մեծ Արջ եւ Փոքր Արջ անուններըը:[1]

Պարծենկոտ Այդոնը

Լիւկայի Կոլոփոն կոչուած քաղաքը արհատուտ մը կար Պոլիտէքնոս անուն որ իր կինը Այդոնի հետ խաղաղ ու հանգիստ, երջանիկ կեանք մը կ'անցնէր:

Այնքան սիրով էին եւ այնքան ներդաշնակ իրարու հետ որ օր մը օրանց վէճ, վիճաբանութիւն, կռիւ կամ կոիւ չէին ունեցած: Հաւատարիմ՝ իրարու, կատարեալ հետք մըն անգամ չէր գար պղտորել իրենց մտքերը: Ու երջանկութեամբ կ'ապրէին իրենց նորածին որդին՝ Իտիլոսի հետ:

Օր մը սակայն, Լիդիան, հպարտութիւնն ու պարծենկոտութիւնը, նոյն ատեն ամբարշտութիւնը ունեցաւ ինքզինքին աստուածներու հետ բաղդատութեան դնելու եւ նոյնիսկ յանդգնելու ըսելու որ իրենք չատ աւելի երջանիկ են եւ իրարու հանդէպ հաւատարիմ քան Հերան ու Զեւսը:

Երկնից թագուհին այս ինքնագոհութիւնը որ իմացաւ, չափազանց զայրացաւ: Իսկոյն Երիսը (= կապ, կոիւ) ղրկեց եւ մղեց որ այր ու կնիկ իրարու հետ գրաւի բռնուին: Այսպէս, Պոլիտէքնոս եւ Այդոն գրաւի բռնուեցան եւ որոշեցին որ ով որ իրենց ձեռքի գործը աւելի չուտ աւարտէ յաղթուողէն գեղի աղջիկ մը պիտի ստանար իբր նուէր:

Այդոն հագուստ մը կարելով զբաղուած էր, ամուսինն ալ աթոռ մը կը չինէր, ուստի Հերան այնպէս կար-

---

(1) Համաձայն տարբեր աւանդութեան մը, Զեւսն էր որ արջու փոխակերպեց Կալլիստոն, Հերայէն ծածկելու համար: Օր մը, սակայն, Արկաս, չճանչնալով իր մայրը, ուզեց արսի աչեն սպաննել արջակերպ Կալլիստոն: Զեւս անմիջապէս երկինք փոխադրեց տղան ու մայրը եւ համաստեղութեանց վերածեց՝ Արկտոռոս եւ Արկտոս (Արջապահ եւ Արջ) անուններով:

պատրեց որ կինը առաջ լրացնէ ձեռքի գործը։ Ասոր վրայ ամուսինը չափազանց կը բարկանայ եւ սակայն յարգել ստիպուած ըլլալով գրաւը, կ'ելլէ անկէ եւ տունը կ'երթայ եւ հիւանդ ներկայացնելով կինը, կը խնդրէ որ քեռին գայ եւ քրոջը քովէ մնայ ու զայն խնամէ։

Իր քեռին Քելիդոնիսի հետ տուն դառնալու ատեն, Պոլիտէքնոս կը բռնաբարէ զայն եւ մահուան սպառնալիքին տակ խօսք կ'առնէ որ ոչ մէկ բան յայտնէ քրոջը։ Այս պայմաններուն տակ, տուն կը բերէ եւ իրը գերուհի, կը նուիրէ Այդոնին։

Խեղճ Քելիդոնիս գիշեր ցերեկ, գաղտնաբար կուլար իր ճակատագիրը եւ նոյն ատեն կը վախնար իր ինքնութիւնը յայտնել իր քրոջը։ Օր մը Այդոն, աղբիւրին քով ողբալը իմանալով աղջկան, ստիպումի տակ կը խօսեցնէ։ Իրականութեան տեղեկանալով, կը համաձայնին իր զաւակը Իտելոսը եփել եւ Պոլիտէքնոսին կերցնել եւ այս ձեւով վրէժը լուծել բռնաբարուած ու տանջուած աղջկան, ինչպէս նաեւ անարգուած ու անպատուուած Այդոնի։

Պոլիտէքնոս, սակայն, իրականութեան տեղեկանալով, խեղճ քոյրերը կը հալածէ մինչեւ իրենց հօրը տունը։ Բայց աստուածները գթալով եւ թոյլ չտալու համար որ չարուեստակէին սարսափները՝ բոլորն ալ թռչուններուն կը փոխակերպեն։ Այսպէս, Այդոնի եւ Քելիդոնիսի հայրը կըլայ՝ գետաբծիւ, մայրերնին ծղնի, Պոլիտէքնոս՝ հաւալուս, Քելիդոնիս՝ ձիծեռնակ, իսկ Այդոնն ալ՝ սոխակ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԱԹԵՆԱՍ

Աթենասի ծնունդն ու կոչումը

Թէպէտ անմահ էին աստուածները եւ սակայն զերծ չէին մարդկային ցաւերէն։ Այսպէս, օր մը, սարսափելի ցաւ մը մտաւ Զեւսի գլխուն։ Ինչ որ ըրին անօգուտ եղաւ ցաւը փարատելու։ Տառապող աստուածապետը խորհրդակցութեան հրաւիրեց աստուածները, որպէսզի կարելի ըլլայ դարման մը գտնել։ Ներկայ էր նաեւ բժշկութեան աստուածը Ապողոն, բայց հակառակ այդ բոլորին, յանձնարարուած դեղերը եւ փորձուած ամէն միջոց անօգուտ մնացին[1]։

Սաստիկ ցաւէն չարչարուող Զեւս, չկարենալով աւելի երկար համբերել ու հանդուրժել, կանչեց իր զաւակնեբէն Հեփեստոսը եւ հրամայեց որ կացին մը առնէ ու ճեղքէ գլուխը։ Հնազանդ որդին կատարեց հօրը հրամանը։ Եւ ի՞նչ զարմանք, Զեւսի ճեղքուած գլխէն դուրս ցատկեց՝ վերեն վար չողչողուն զգեստներ հագած՝ զինեալ՝ չափահաս՝ գեղարդ ի ձեռին յաւիտենական կուսութեան եւ զօնութեան աստուածուհին Աթենասը,[2] *յաղթականի երգ մը եր-*

1) Ըստ Հեսիոդի, Զեւսի առաջին կինը Մետիս, շատ խելացի, խորագէտ եւ իմաստուն Ովկիանիդ մըն էր։ Մետիս երբ յղի մնաց, Զեւս վախցաւ որ մի գուցէ իրմէն աւելի զօրաւոր ու խելացի զաւակ մը կը ծնի՝ որը կրնայ գահը խլել իր ձեռքէն, ուստի յղութեանը առաջին ամսուն իսկ կուլ տուաւ կինը։ Մետիսի յղութեան շրջանը լրանալուն էր որ սկսաւ Զեւսի գլուխը ցաւիլ։

2) «Ճեռ ամենայն կարծեաց՝ հաւանագոյն է սկզբնական միութիւն Աճահեայ Հայոց ընդ Աբեղայ Յունաց»։ — «Հին Հաւատ Հայոց»։

«Ոդիմպոսի բարձունքին Զեւսի տիմական տունը ունի իր Արիական տո-«ւմական կապերը Հայկ-դիւցազնի, Վահագնի, Անահիտի եւ այլոց հետ։ «Ինչպէս որ բանասեղծել են թէ Աթենաս Պալլասը զրահաւորուած ծնունդ «է առել Զեւսի գանկից, միեւնոյն առասպելով էլ Ամուրամազդայի գան-

գնէին։ Ծով ու ցամաքի վրայ տիրեց իրարանցում մը, իսկ Ողիմպոսի գագաթը տեղի ունեցող այս մեծասքանչ դէպքին ներկայ գտնուող աստուածները իրենց ահէն, կծկուած ու պապանձած մնացին։ Ա՛լ հանդստացած ըլլալով Զեւսի գլուխը, մեծ աստուածուհիներ մը գալուստը հոչակուեցաւ չորս հովերուն։ Տգիտութեան խաւարին աստուածը սկսաւ խոյս տալ Աթենասի առջեւէն ու կարճ ատենուան մէջ իմաստութեան աստուածուհին յաղթեց եւ իշխանութիւնը ձեռք առաւ։

Ողիմպոսի ընակչութեան մխացող այս նոր աստուածուհիին նախասահմանեալ պաշտօնն էր խաղաղութեան հրաւիրել, պաշտպանողական պատերազմներուն մէջ անիրաւուածներուն օգնել իբր իմաստութեան եւ գիտութեանց մարմնացումը, պաշտպանն էր նաեւ ազատ արուեստներու, ասեղնագործութեան, ոտայնանկութեան, արօրագրութեան եւ հնարիչը եղաւ գութանի եւ սրվեցնողը՝ լծկանները լծելու կերպին, վերջապէս, աստուածուհին էր ամէն յառաջադիմութեան՝ որ կրնար ծառայել մարդկութեան, կըրթութեան ու դաստիարակմանը։

Աթենաս, սիրելի եւ փափկասուն դուստրը եղաւ Զեւսին եւ հօրը աչ բազուկը։ Աստուածուհիին յարգն ու

«կից դուրս է եկել Հայասացի կեցուցիչ ու փրկիչ Անահիտը, ինչպէս ա-
«ւանդում է Ագաթանգեղոս:

«Այսպէս կազմուած է Գանկածինը:

«Գանկածնի առասպելը Արեգ-կայծից (Արագած) աճցել էր Հարանիարի
«(Գեալին-դայա) բարձունքը, կեանք էր տալ Գանկածնին, այդ տեղից Պե-
«լասգները, Տաւրերը եւ կելդերը տարել էին հասցրել Թեսալիայի Ողիմպա-
«կան բարձունքները, Տաւրերը՝ Թասանա, կելդերը՝ Գալլիա, հիմնել էին
«բաղաքներ Գանկածնի արձանագծով եւ տարածել էին կիկլոպեան ամրոց-
«ների նման սյդ գաղթավայրերում, ճիշդ այնպէս, ինչպէս Արեգ-կայծի տակ
«Հարանիարի լերան գագաթին կանգնեցրել էին Անահիտի—Գանկածնի գագա-
«թին:

«Անտարակոյս Հարանիարի գագաթին Անահիտի յիշատակարանի ա-
«րանները գտնեցին Սելչուկներ եւ ժողովրդական աւանդութիւնը թարգմա-
«նեցին եւ մեզ ժառանգութիւն թողին.—

Թափա — Գանկ

Դոլ — Սերած-սերմ

Ան — Բարձունք

«այսինքն, Թ ա փ ա դ ա լ ա ն — Գանկածին»:— ԱՏՐՊԵՏ

կարեւորութիւնը այնքան մեծ էր որ ամենահանդիսաւոր երդումներուն, Զեւսի եւ Ապողոնի անունին քով կը յիշուէր Աթենասին անունը եւ որոնք կը կազմէին աստուածային երրորդութիւնը—զօրութեան, լոյսի եւ իմաստութեան[1]։

Կառափնածին Աթենասը սովորաբար՝ Պալլաս[2] մակդիրը կը կրէ։ Ծնունդով անարատ եւ կոյս, իր աստուածային կեանքին մէջ ալ կը մնար կոյս ու անարատ եւ իր մշտական ամուրիութեան ու կուսութեանը համար կը կոչուէր՝ Պարթենոս[3]։ Աթենասի ամենահին ածականն է՝ Տրիտոնիածին։ Տրիտոնը՝ ծովային աստուածութիւն մը ըլլալուն, շատեր այն ենթադրութիւնը. ունէին թէ Աթենասը Լուբէն (Ովկէանոսէն) ծնած է։ Իր մակդիրներէն էր՝ Գլաւկոպիս, ճառագայթաբաճակ նայուածքով աստուածուհի։ Իր ռազմական եւ ձիերը ընտելացնելը մարդոց սորվեցուցած ըլլալու հանգամանքովը կը կոչուի՝ Հիպպիաս։ Աթենասը, հելլէն ժողովուրդին համար, զօրաբանակներու եւ ռազմիկներու աստուածուհին է, որ դէպի յաղթանակ կ՚առաջնորդէ զանոնք, ուստի կոչուած է՝ Արեա եւ Ստրատեա, իսկ ինք, ա-

---

1) Արիւն Առամազդ, խնամակալն Անահիտ եւ Քաջն Վահագն կը կազմեն հայկական Ամենադից տաճարին երորդութիւնը: Առամազդ՝ վեհափառութիւնն է, Հայոց մոյրախնամ Տիրուհին՝ կոյս արգասաւոր եւ իմաստուն. Անահիտն է՝ մայր ամենայն զգաստութեանց եւ պատշաճ ընտանեկան առաքինութեանց, իսկ Միհրը (Վահագն)՝ ճշմարտութիւնն է:

Տղան թագաւորի մէկ հրամարտակին մէջ, մաղթանքներու կարգին կը յիշատակուի հետեւեալը՝ ar | ճրճին կը պարզէ սոյն երորդութեան յատկութիւնները.—

«Ողջոյն հասեալ եւ շինութիւն դիցն օգնականութեամբ, լիութիւն պա-
«տար-ութեան յարոյն Առամազդայ, խնամակալութիւն յԱնահիտ տիկնոջէ, եւ
«բաջութիւն հասցէ ձեզ ի բաջն Վահագնէ ամենայն աշխարհիս Հայոց,ելն»:

2) Նորագոյն մեկնութեանց համաձայն ΠΑΛΛΑΣ բառը կը նոյնացուի ΠΑΛΛΑΞ (երիտասարդ, երիտասարդուհի)ի եւ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙ բառին հետ՝ որ կերիճ կամ չ ա փ ա ճ ա ս կը նշանակէ, բէպէս ուրիշներ ալ, իբր աւանդութիւն կը յիշէին Պալլասը, իբր հսկայ մը՝ որ Աթենասի կուսութիւնը պղծել փորձելուն, սպանուած էր աստուածուհիէն եւ անոր համար սացած էր այս տիտղոսը՝ զոր սակայն, գիտուններն հիմնական չեն գտներ:

3) Մեր նախահայրերն ալ Անահիտը կը դաւանէին կոյս եւ զգաստութեան սկիզբն ու աղբիւրը: Անոր արձանը կը պատրաստէին զուտ ասկիէ, կարծես ըսել ուզելով թէ անխառն ոսկիի նման մաքուր է ու անարատ եւ զայն կը կոչէին՝ «ոսկեծին» ու «ոսկեմայր»:

առաջին գծի վրայ, վահանին պաշտպանութիւնը կը չնորհէը հեղէն մարտիկներուն եւ իր հակայ տէգովը կը փարատէը բարբարոս թշնամիներու խիտ չարքերը, ուստի, իբր առաջամարտիկ կը կոչուէր՝ Պռոմաթոս։ Պոլիտաս Աթենասը քաղաքներու, ինչպէս ռազմական կեանքի, նոյնպէս եւ խաղաղութեանը կը հակէ: Այս իմաստով, կը կրէը խորհրդատու[1] մակդիրը եւ իր բարձր հովանաւորութեանը ներքեւ է որ կը գումարուէը Աթենական ծերակուտականը՝ ուր աստուածուհին, պերճախօսութիւն կը չնորհէը հռետորներուն, ուրկէ կ՚ստանայ եւ իր Ագորեա ածականը։ Նոյնպէս քաղաքական պայծառատեսութիւն կուտայր Ա-բլիապատի քաղաքագէտներուն, ինք ըլլալով նաեւ քաղաքական միութեան պաշտպան մը։ Իր հօրը գանկէն ծնած ըլլալու հանգամանքովը կը կոչուէր՝ Կորիփագենես, իսկ պանդրան աւանդութեանց համաձայն, Աթենասը ըլլալով արհեստի եւ երաժշտութեան հնարիչը, կը կոչուէր նաեւ՝ Այդոն, Մուսիկա եւլն.։ Նոյն ատեն, նկատելով որ Աթենասը եղած էր բոլոր արհեստներու ներշնչողն ու հովանաւորողը, կը կոչուէր Էրգանէ, մասնաւորաբար, իբր կնոջական աշխատանքներու եւ ձեռագործի, մանելու, ասեղնագործութեան, հիւսուածեղէնի եւ ոստայնանկութեան։

Աթենասի կը վերագրուի, առաջին նաւու կառուցումը եւ ատոր համար ճանչցուած էր իբր նաւարկութեան պաշտպանուհին։ Մասնաւորապէս Ատտիկէի ժողովուրդը, Ձիթենիի, ինչպէս եւ թզենիի տնկումին եւ մշակման ծագումը կը վերագրէ Աթենասի եւ իբր այդ պաշտելով, եւ իր նուէրները նկատելով ձիթապտուղն ու թուղը, աստուածուհիին խաղաղասիրական նկարագրին իբր խորհրդանշան պահած է ձիթենիի ճիւղը։

Այնօրէն խօսելով, Աթենասը կը ներկայացնէ մարդկային իմացականութիւնն ու ճարտարութիւնը եւ կը հակէ մարդկային կեանքի բարոյական եւ մտաւորական մասին։ Իրմէ ծագում առած են արուեստի եւ գիտութեան բոլոր արտադրութիւնները։

Աթենասի պաշտամունքը տիեզերական էր։ Հոյակապ մեհեաններ ունէր ամէն տեղ և սակայն Աթէնքի Պարթենոնը[2]

---

1) ΒΟΥΛΑΙΑ: 2) Պարթենոն— (կուսարան, Օրիորդարան, Խուց օրիորդի :

անգերազանցելի էր ու ամենէն նշանաւորը։ Ըստ Հոմերոսի, Երէքթէոս անուն առասպելական թագաւոր մը կ'իշխէր Աթէնքին։ Երէքթէոս, երկրի որդին էր՝ որ Աթենասի կողմէ հոգ տարուած էր մանկութեանը ու մեծցուած։ Այս թագաւորը, ի նշան երախտագիտութեան, հաստատեց Աթենասի պաշտամունքը, իր աստուածուհին քաղաքի (ասոր համար կոչուած է՝ Աթենաս Պոլիաս) ու տաճար մը կանգնեց, իր անունովը կոչելով Երէքթէոն՝ որ կը մնայ Ակրոպոլիսի վրայ։

Իր յաղթանակի անճնաւորումը, Ակրոպոլիսի վրայ ունէր երկրորդ մեհեան մը, Աթենէ Նիկէ անունով։ Ասոր համար տաճարներու մէջ իր արձանները կը ներկայացուէին, Զեւսի նման, իր ձախ ձեռքին մէջ բռնելով Նիկէի (Յաղթանակ) մէկ արձանիկը[1] իր աջ ձեռքին մէջ բռնելով նիզակ մը կը ներկայացուէր, իբր խորհրդանշան համարձակութեան եւ քաջութեան։ Իր նուիրական թռչուններն էին աքլորն ու բուն։

Նիկէ
(Յաղթանակ)

Աթենասի ամենէն նշանաւոր երեք արձանները՝ որոնք զետեղուած էին Աթէնքի Ակրոպոլին վրայ, գործերն էին Փիդիասի։ Ասոնցմէ առաջինը՝ Աթենաս Պարթենոսի հսկայ արձանն էր՝ որ Պարթենոն կը Տնաը, ոսկիէ եւ փղոսկրէ չինուած էր ու երեսուն ոտք բարձրութիւն ունէր։ Հոս Աթե-

1) Աթէնքի Ազգ. թանգարանի Աթենաս Պալլասի արձանը՝ որ Պարթենոնի Փիդրասի հրաշակերտին մէկ օրինակը կը նկատուի, իր ձեռքը կը կրէ Նիկէի արձանիկը։ Աթենասի այս արձանը կը կոչուի Վ ա ր վ ա ֆ է ո ն Ա թ ե ն ա ս, որովհետեւ Վարվաֆէոնի պեղումներուն գտնուած էր։

նաև կը ներկայացուէր թոյլ ու երկար վզեստ հագած, գորգոմի դլուխով եգիպտը լանջին, գլխուն սաղաւարտով եւ ձեռքն ալ վեց ոտք բարձրութեամբ յաղթանակի արձան մը բռնած, իսկ միւս ձեռքը ունէր տէգ մը՝ որուն կոթնած կը մնար վահան մը։ Աթենասի երկրորդ արձանը՝ Աթենաս Պրոմախոս. չինուած էր Մարաթոնի աւարներէն։ Պրոնզէ այս արձանը այնքան մեծ էր ու բարձր՝ որ տէգին եւ սաղաւարտին փայլուն ծայրը մինչեւ ծով կը հասնէր եւ Պիրէոն մերձեցող նաւերէն տեսանելի էր։ Երրորդ արձանը Լեմնեան Պալլասն էր։ Այնքան գրաւիչ էր այս պրոնզէ արձանը՝ որ «Գեղեցիկ»ը կոչուած էր։[1]

Ցնծա՛, Աթենաս, սա վարպետներուն
Որ հեզի ցրման
Պերճօրէն ծրնան
Զեւսի ուղեղէն:
Մինչ դորիական սիւներուդ ակօս՝
Ակօս կը բանայ
Արիւնի վրայ
Անոնց մտածման:
Խոյակէդ խոյանիմ առած կը ճախրեն
Քերթուածէ քերթուած
Հեզի մորթուած,
Նոր իմաստութեամբ:
Անոնիմ կը ծրնլին արբասաս քարեր,
Քարերն ալ գիրեմ,
Ինչպէս որ Հելլէնիմ
Ծրնան քարերէն:
Նիգա կրդ դպաւ անոնց մուրճերուն,
Տաղերով անհաս
Եղան Փիդիաս
Զիրեմիմ կերտելու:
Վարպետներ լոյսը ոսպած լոյսերէդ
Ճախրով գեղապաճճ՝
Մարմարիդ դիմաց
Քեզմով արբեցան։

ԼԵՒՈՆ ԷՍԱՃԱՆԵԱՆ

1, Աւելի մանրամասնութեանց համար տես՝«Ակրոպոլիս» գլխուն տակ:

Իր հանգամանքներուն համաձայն, զանազան ձեւերով ու կերպարանքով ներկայացուած է Աթենաս Զըլլալով մօրմէ ծնած, կարծես իր վրայ կը կրէ զինք ծնող հօր[1] Զեւսի առնականութիւն արտայայտող դէմքը, քան թէ իգականի փափկութիւնն ու քնքշութիւնը։ Սովորաբար ներկայացուած է գլխուն սաղաւարտով, մէկ ձեռքը տէգ մը բռնած, իսկ միւսին բռնելով եգիս[1] մը որուն վրայ կը գտնուէր սպաննուած Մեդուսայի գլուխը։

* * *

Ի պատիւ Աթենասի, տեղի կուներ այլ չարք մը տոնակատարութիւններ— Արրիփորիա[2], Սկիրոփորիա[3], Պլինտիրիա[4], Կալլինտիրիա[5] եւն.— բայց ամէնէն մեծաշուքն,

---

1) Ըստ Հոմերոսի, Հեփեստոսի կողմէ դարբնուած վահան մըն էր եգիս, ասկի ծոպերով երիզուած, ակնախիղ փայլուններով եւ մէջտեղն ալ ունենալով ահարկու Գորգովն Մեդուսայի գլուխը։ Զեւսի լանջապանակն էր եգիս՝ զոր երբ շարժէր, երկինքը կ'որոտար ու կայծակէր, սարսափ ու կործանում կը հասնէր պնոցը՝ որոց դէմ կը վերցուէր։ Ասոր համար Զեւս կը կոչուէր նաեւ՝ «եգիսակիր»։ Փոխն ի փոխ, սակայն, թէ՛ Աթենասը եւ թէ Ապողոնը կը գործածէին այդ վահանը։

Եգիս կը նշանակէ նաեւ՝ այծեղի, որով հետագային այն մեկնութիւնը տրուեցաւ թէ Զեւսը մանկութեանը դիեցնող այծին մորթն է։ Եգիսը երբ յատկանիշը նկատուեցաւ Աթենասին, կը ներկայացուէր քաւամազ, օձերով երիզուած եւ մէջտեղն ալ ունենալով Գորգովնի գլուխը, գործածելով իբր լանջապանակ, կամ կռնակը կրելով եւ կամ իբր վահան բեւին անցուած։

2) Այս անունը կը տրուէր եօթէն տասնեւմէկ տարու երկու աղջնակներու՝ որոնք կ'ընտրուէին Աթէնքի ամենէն ազնուազարմ ընտանիքներէն եւ տարի մը ամբողջ կը ծառայէին Աթենասի տաճարը։ Հանդիսութեան նախատօնակին, գիշերուան մութին, հուրմերու կողմէ գաղտնի պարունակութեամբ մէյմէկ սակառ կը յանձնուէր իրենց։ Օրիորդները, այս սակառները իրենց գլխուն վրայ կրելով, Ակրոպոլիսի մատնաւոր տաղտուղներէն կ'իջնէին ու Ափրոդիտէի Պարէզները կը տանէին ու բնական խորշի մը մէջ կը պարպէին։ Նոյն տեղէն, դարձեալ գաղտնի բան մը կը դրուէր իրենց սակառին մէջ եւ նոյն ձեւով Ակրոպոլիս կը տանէին, իրենց խորհրդաւոր բեռը։

3) Այս հանդիսութեան մէջ թափօրը կ'առաջնորդէին Պոլիաս Աթենասի, Երեքթէոսի եւ Հեյիոսի հուրմերը՝ որոնք սպիտակ արեւարգելներով, Ելեւսինեայի Սուրբ Պաղտասյէն կ'ընթանային մինչեւ Քաղաքի պարիսպները ու կը վերադառնային Ակրոպոլիս։

4) Թարգելիոն (Մայիս-Յունիս) ամսուն տեղի ունեցող վերոյիշեալ տօնակատարութիւններուն, մեհեանը կը մաքրուէր։

5) Տաճարի, սպասներուն եւ արձաններուն մաքրութենէն յետոյ կ'սկսէր՝

ամէնէն հանդիսաւորն ու մեծափառքամբ՝ Պանաթենական կոչուածներն էին եւ այդ բոլորը կարելի է կոչել՝ վերջնոյն նախապատրաստութիւնները։

Աթենական ամէնէն հին ու կարեւոր տօնակատարութիւնները են Համաթենականքը՝ որ ըստ աւանդութեան Թեսէոսի Ատտիկէի բնակչութիւնը միացնելով մէկ կեդրոնի կապելուն ի յիշատակ ի պատիւ Աթենասի հաստատուած էր այս թագաւորին կողմէ։

Համաթենականքը ծանօթ են Փոքր եւ Մեծ անուններով։ Փոքր Համաթենականը տեղի կունենար ամէն տարի, Թարգալիովն (Մայիս-Յունիս) ամսուն, իսկ Մեծ Համաթենականը՝ հինգ տարին անգամ մը—իւրաքանչիւր Ողիմպիականի երրորդ տարին—եւ Հեկաթոմբէոն (Յուլիս) ամսուն վերջերը։ Այս հանդիսութիւններու եւ տօնակատարութիւններու ոգին կը կայանար Աթենաս Պոլիասի տաճարը, աստուածուհիին ծննդեան տարեդարձին նուիրուելիք նոր խալայի մը փոխադրութեանը մէջ։ Հսկայ թափօրը,քաղաքին սէջէն, կը կրէր թանկագին, ասեղնագործուած քրքմագոյն կերպասը[1] (որ ժամանակին տարազին համաձայն, զգեստ կը նկատուէր) որ նախորդ ինն ամիսներու ընթացքին մասնաւորաբար հսկաներու պատերազմէն դերուագներու նկարներով, հիւսուած ասեղնագործուած կլլար, Ատտիկէի ամենէն վարպետ աղջիկներուն կողմէ։ Երբ Սկրոպոլիս կը հասնէին, Աթենաս Պոլիասի մէկ արձանին վրայ կը ձգուէր այս կերպասը։ Թափօրը կը կազմէին քուրմեր, զոհուելիք անասուններու կարաւանով մը, բամբիշներ եւ նաժիշտներ, տօնական զգեստներով ծերերը ձեռքերնին կրելով ձիթենիի ճիւղերը, ռազմիկներ՝ նիզակ ու վահանով, զրահուած երիտասարդները, ձիաւորներ, վերջին մրցումներու յաղթականներ, զանազան չրջաններէ եկած տօնական պատուիրակութիւնները, ինչպէս նաեւ Աթէնք

յարդարումն ու զարդարումը: Աթենասի արձանը կ'զգեստաւորուէր նոր ու փայլուն հագուստով. գլխուն վրայ կը զետեղուէին ծաղարձակ ու երիվներաձիգ գոհարներ, այսպէս, կուսական փայլ ու մարմրութեան նոր երեւոյթ մը տալով աճոր:

1) ΠΕΠΛΟΣ (խլայ);

քնակող օտարներ։ Նուագի, քնարի եւ սրինգի ներդաշնակութեանը տակ կը կատարուէին զոհաբերութիւնները եւ խրախճանչիւրի նուէրներուն յանձնումը։

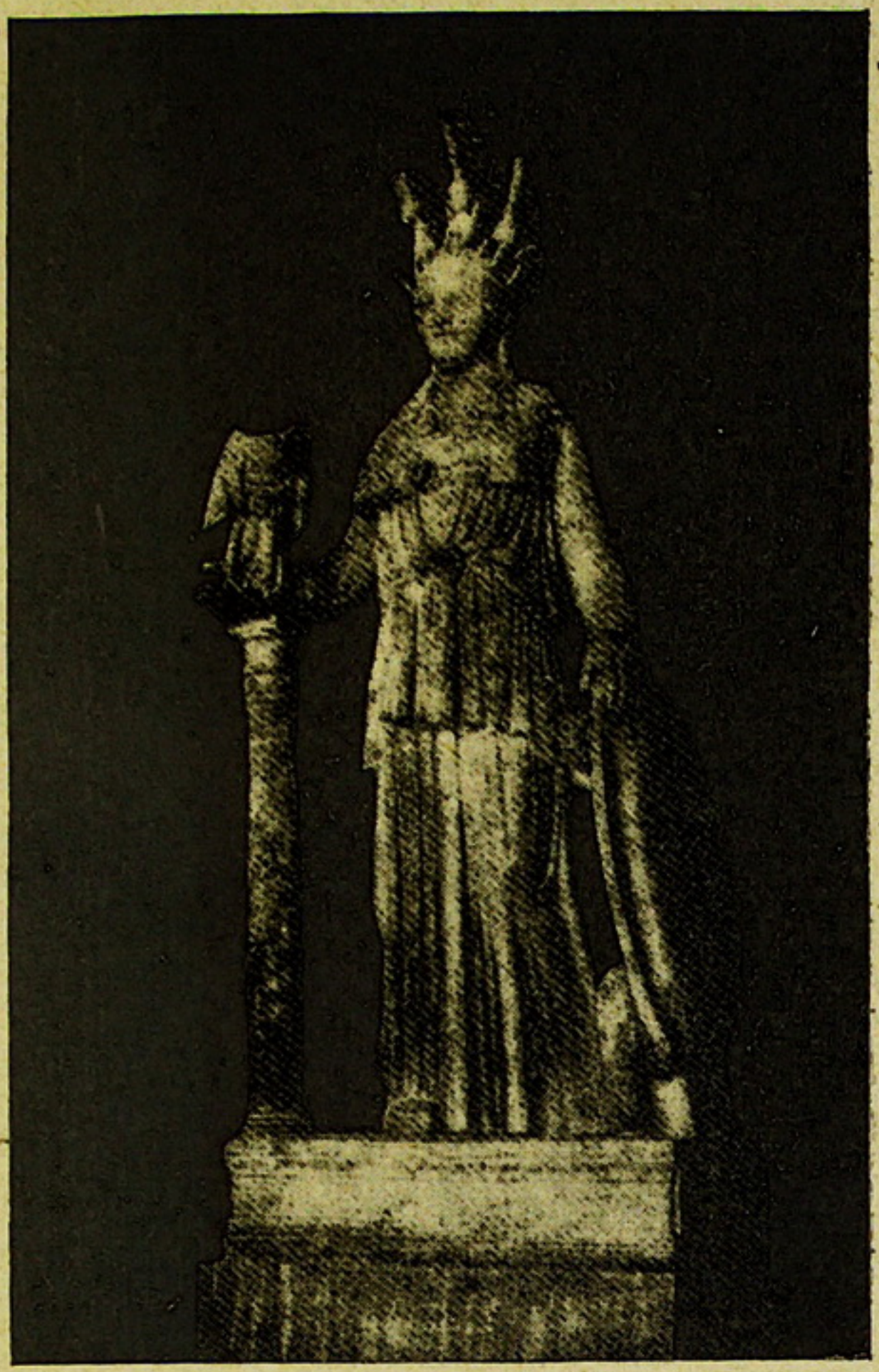
Ցաջոդող օրերուն կը կատարուէին ամէն տեսակի մրցումներ— ձիարշաւ, կառարշաւ, ջահարշաւ, մարզական, երաժշտական, պարի, ձիավարութեան եւն։ Երաժշտական առաջին մրցանակն էր՝ ոսկի թագ մը, իսկ մարզական մրցումներու մէջ առաջնութիւն վաստկողին կը նուիրուէր Ա.Թենասի նուիրական ձիթենիներուն տերեւներէն պատրաստուած պսակ մը եւ անոնց ձէթովը լեցուն կարասներ։

Աթէնք եւ իր աճուռճումը

Այդ օրերուն Կեկրոպս անուն եգիպտացի մը եկած էր Յունաստան։ Այս մարդը Ատտիկէի նահանգին մէջ գեղեցիկ քաղաք մը հիմնեց Կեկրոպիա անունով եւ իր հպատակներուն սորվեցուց մշակութիւն եւ արհեստներ, քաղաքակրթութիւն ներմուծեց երկրին, ամուսնական ու կալուածական օրէնքները հաստատեց եւ մասնաւորապէս Զեւսի և Ա.Թենասի կրօնական պաշտամունքները վարժեցուց։

Ողիմպոսի աստուածները հետաքրքրութեամբ կը հետեւէին եւ կը չահագրգռուէին Կեկրոպսի տարած աշխատանքներուվրայ։ Մանաւանդ, երբ տեսան թէ այս նորահաստատ քաղաքը, հետզհետէ յառաջդիմութեան ու զարգացումի հարուստ կեդրոն մը կը դառնար, աստուածներէն իւրաքանչիւրը փափաքեցաւ իր անունովը մկրտել Կեկրոպիան եւ իր հովանաւորութեանը տակ առնել։ Վէճը տարածուեցաւ աստուածներու մէջ, ուստի ընդհանուր ժողով մը գումարեցին հարցը լուծելու համար։ Այս միջոցին, չատերը հրաժարեցան իրենց թեկնածութենէն ու իբր մըցորդները, մնացին Պոսիդոնն ու Ա.Թենասը։

Ստեղծուած վէճը հարթելու եւ հարցը անաչառօրէն լուծելու համար, Զեւս յայտնեց թէ քաղաքը պիտի անուանուի եւ հովանաւորութեանը պիտի դրուի անոր՝ որ կը յաջողի ստեղծել մարդոց համար ամէնէն օգտակար բանը։

ԱԹԵՆԱՍ ՊԱՐԹԵՆՈՍ
(Ընդօրինակութիւն՝ Փիդիասի ոսկէփղոսկրեան Աթենասէն)
(Ազգ. թանգարան Աթէնք)

Ասոր վրայ Պոսիդոն վճռեր առաւ իր եռաժանին ուղ հարուած մը տալով երկրին, իսկոյն դուրս ցնցաւ սիրուն, պղնուազարմ ու հոյակապ երիվար մը[1] Հանդիսականները բուռն կերպով ծափահարեցին, յայտնելով իրենց հիացումը ու սքանչացումը, մանաւանդ երբ Պոսիդոն սկսաւ թուել իր նորաստեղծ ձիուն յատկութիւնները ու առաւելութիւնները: Ոչ ոք կը տարակուսէր թէ Պոսիդոն յաղթական պիտի հռչակուէր:

Պոսիդոն հպարտութեամբ կը դիտէր իր մրցակցուհին՝ Աթենասը՝ որ իր կարգին ձիթենի մը ստեղծեց ու սկսաւ թուել ծառին առաւելութիւնները եւ օգտակարութիւնները: Բացատրեց թէ ինչ ծառայութիւններ կրնայ մատուցանել ձիթենին, իբր փայտ, տերեւ եւ պտուղ, բացատրեց թէ ան խորհրդանշանն է խաղաղութեան ու բարգաւաճումի, թէ կարելի չէ բաղդատութեան դնել ձիու հետ՝ որ պատերազմի, հետեւաբար թշուառութեան խորհրդանշանն է:

Աստուածները հաճոզուելով ձեթենիի գերազանց օգտակարութեան եւ պիտանութեանը, մրցանակը Աթենասին տալ յարմար դատեցին եւ Կեկրոպսի քաղաքին ալ իր անունը տալու պատիւը չնորհեցին, իմաստութեան աստուածուհիին: Աթենաս, իր անունովը մկրտեց քաղաքը՝ որ կոչուեցաւ Աթենք՝ որուն բնակիչները չափազանց կը սիրէին իրենց պաշտպան աստուածուհին ու մեծամեծ պատիւներով, կը պաշտէին զինք:[2]

Պարծեցկոտ Արաճեճ

Ինչքան որ կտրիճ ու զէնքի գործածութեան մէջ ճարտար էր Աթենաս, նոյնքան եւս վարպետ էր ասեղնա-

---

1) Ըստ տարբեր աւանդութեան, Պոսիդոն իր եռաժանին զարնելով Ակրոպոլիսի մէկ ժայռին, աղի ջուրի աղբիւր մը հոսեցուց: Պարթենոնի ճակտոցին ստուածներու խմբաճաղակին մէջ ա՛յս աւանդութիւնը ներկայացուած է: Տես Մասն Ե. Երեքթեան քաժանմունքին տակ:

2) Կէկրոպսի կնոջ անունն էր՝ Ագրաւլոս՝ որմէ ունեցաւ մանչ մը՝ Երիսիքթոնը եւ երեք աղջիկներ՝ Ագրաւլոս, Հերսէ եւ Պանդրոսոս: Վերջին երկուքը արգասաւորող ցօղի աստուածուհիներն էին եւ երեքն ալ Աթենասի ծառայութեանը մէջ կը գտնուէին: Պանդրոսոսը առաջին հրմուհին էր Աթենասի եւ Ակրոպոլսի Երեքթէոսի տաճարին մէջ ունէր իր մասնաւոր դաւթանը:

պարծանքեան մէջ։ Տղամարդու կարողութիւններուն առնքը, օժտուած էր նաեւ զուտ իգականի յատկութիւններով։

Այդ հին օրերուն Արաքնէ անուն օրիորդ մը կապրէր Ծուննաստանի մէջ։ Խիստ գեղեցիկ, սիրուն ու վառվռուն աղջիկ մըն էր եւ կրնար ամենուն կողմէ սիրուիլ, թէ որ հպարտ ու գոռոզ չըլլար, ասեղնագործութեան մէջ իր ունեցած վարպետութեանը համար։ Իր մեծամտութիւնը այն աստիճանի էր որ չէր դեղեւէր մեծխօսիկութիւնները ալ ընել եւ ըսել թէ նայնիսկ կրնայ մրցիլ Աթենասի հետ։

Ամէն օր դրացիները եւ իր համբաւը լսողները կուգային Արաքնէի տունը ու անոր ասեղնագործութիւնը դիտելով կ'աքանչանային։ Օր մը հաւաքուած կիներէն մին ըսաւ՝

— Արաքնէ՛, քեզի նման ուրիշ վարպետ ասեղնագործ մը եւս չեմ կարծեր որ գտնուի աշխարհի վրայ. այս ի՞նչ գեղեցիկ ծաղիկները ու պատկերները կը հիւսես, Աթենա՞սը սորվեցուց քեզի։

= Ի՞նչ, կը կարծես որ Աթենասէ՞ն եմ սորված։ Բոլո՛րը իմ հնարքներս են՝ որոնք Աթենա՛ն իսկ չի կրնար հիւսել։

— Լռէ՛, զաւակս, պէտք չէ որ այդ ձեւով խօսիս աստուածուհիի մը մասին։ Հա՞պա լսէ, վրայ բերին ուրիշ կիներ։

= Հո՛գս էր, նոյնիսկ բոլոր աստուածները լսեն։ Երանի՞ թէ գար Աթենասը ու մրցէր հետս. ա՛յն ատեն պիտի հասկնար թէ որքա՞ն բարձր եմ ու վարպետ, ասեղնագործութեան մէջ։

Արաքնէն այնքան յաճախակի ու ամենուն առջեւ կրաւ այս յանդուգն ակնարկութիւնները որ վերջ ի վերջոյ նեղացաւ Աթենաս ու Ողիմպոսի իր բնակավայրը ձգելով վար իջաւ, պառաւ կնկան մը կերպարանքը ստացաւ։ Գաւազանի մը կոթնելով եկաւ հասաւ Արաքնէի տունը եւ ներս մտաւ, երբ վերեւի խօսակցութիւնը կըլլար Արաքնէի եւ իր զմայլողներուն միջեւ, ուր հպարտ աղջիկը իր սովորական պոռոտախօսութիւնները եւ ինքնագովութիւնները կընէր։

Մպտուած Աթենասը, պատառոտուն սեւ վերարկու մը կոնակը, գաւազանի մը կոթնած, զառամած դէմքով, բայց փայլուն աչքերով, մօտեցաւ Արաքնէին եւ ուշադրութեամբ դիտելով՝

— Ես՝նդ աղջիկ, այդպէ՞ս կը խօսին Աթենասի մասին: Ե՛տ առ խօսքերդ, այլապէս գուցէ պատժէ քեզ աստուածուհին, ըսաւ պառաւը ու խորհուրդ տուաւ աւելի համեստ ըլլալ, վերջ տալ մեծախօսկութեանը եւ ակնարկութիւններ չընել աստուածներու դէմ:

Եւ սակայն Արաքնէն աւելի եւս հպարտ ու զոռոզ,

— Երանի՜ թէ լսէ Աթենասը ու ինծի հետ մրցումի եկնէ. ա՛յն ատեն երեւան պիտի գայ թէ ո՛վ է վարպետը, յայտարարեց, ու յանդիմանական ձեւով մը, ըսաւ՝

— Կորսուէ՛, պառաւ կնիկ, գնա՛ քու աղջիկներուդ ու սպասուհիներո՛ւդ տուր այդ խորհուրդը եւ անո՛նց հրամայէ, ես պէտք չունիմ քեզմէ խելք սորվելու:

Ա՛յս որ ըսաւ Արաքնէն, պառաւ կնիկը չտկեց իր մէջքը, վեր կանգնեցաւ: Սեւ վերարկուն ձգեց կոնակէն: Վայրկենական անհետացաւ դէմքին խորշոմները ու աչքերը բոցերու նման սկսան փայլիլ:

Աթենա՜ն էր:

Տան մէջ ներկայ գտնուողները իսկոյն ծունկի եկան ու երկրպագութիւն ընելով աստուածուհիին առջեւ, սկսան դողալ իրենց վախէն: Արաքնէն ալ գոյն առաւ գոյն տուաւ և սակայն հպարտութենէն, մնաց անտարբեր ու նոյն իսկ չփութայ ներողութիւն խնդրել Աթենասէն:

— Ուրեմն մրցումի՞ կը հրաւիրես դիս, ըսաւ Աթենաս, չա՜տ լաւ, բերէ՛ք երկու կարկահները ու սկսինք:

Իսկոյն լարեցին կարկահները: Արաքնէն եւ Աթենասը սկսան իրենց մատներուն չնորհքը գետեղել ասեղնագործութիւններուն վրայ: Աստուածուհին, իր կարկահին վրայ սկսաւ բանիլ Պոսիդոնի հետ ունեցած իր մրցումին մէկ պատկերը՝ ուր կը ներկայացուէին Պոսիդոնի ըստեղծած հոյակապ ձին եւ իր բուսթուցած ձիթենին՝ իրենց բոլոր կենդանի գիծերովն ու գոյներովը, Իսկ Արաքնէն կը բանէր Զեւսի կողմէ Եւրոպայի առեւանգումը պատկերացնող տեսարան մը, աստուածները խծբծելու իր ամբարիշտ

տուքեանը մէկ ն ը օրինակը տալով, ուր փրփրագէզ ալիքներուն մէջէն կը լողար ցուլի կերպարանափոխուած Զեւսը՝ կոտոչներէն բռնած, կէս գոհունակ ու ժպտուն եւ կէս մըն ալ սարսափած Եւրոպան՝ որուն խոպոպներն ու ըզգեստներուն հանգրէճները կը ծփային հովէն։

Երկուքն ալ խիստ ճկուն ու նրբին մատներով, կը նկրտէին ցուցադրել իրենց վերջին վարպետութիւնը։ Ա.-

ԼԱՑՈՂ ԱՔԵՆԱՍԸ
(Ակրոպոլսի թանգարան՝ Աթէնք)

րագ չարժուձեւերով, կարծես ասեղը կը թռէր իրենց մատներուն մէջ, չուտ մը վերջացուցին իրենց ասեղնագործութիւնը ու հոն քաշուելով դիտեցին իրարու գործերը։ Անշուշտ հիանալի էր Արաքնէյինը եւ ատկայն տասն անգամ աւելի էր Աթենասինը։

Արաքնէն երբ իր մրցորդուհիին ձեռագործը տեսաւ, նախանձէն գեփ գեղին կտրեցաւ ու հասկցաւ որ պարտուած էր։ Իսկ Աթենաս, տեսնելով Արաքնէի գործին վարկաբեկիչ ուռնարգալից պատկերը, զայրացած մօտեցաւ կարկահին, բզիկ բզիկ ըրաւ ու մագոգը առնելով զարկաւ մեծամոլ աղջկան գլուխն ու ըսաւ՝

— Սնամի՛տ աղջիկ, չափազանց պարծենկոտ ես.դուն արժանի չե՛ս այսքան գեղեցիկ արհեստի մը։

Այս յանդիմանութիւնը որ լսեց Արաքնէ, յուսահատած գուրս ելաւ սենեակէն ու գնաց կախեց ինքզինքը չուանէ մը։

Աթենաս տեսնելով իր պարտուած մրցորդուհիին խղճալի վիճակը, սարդի վերածեց անոր ճօճող մարմինը, իբր օրինակ ինքնահաւանութեան եւ մեծամտութեան։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԱՊՈՂՈՆ

Ապողոն

Աստուածներու մէջ ամենէն փառաւորը, «Արեհնորը», ամենէն գեղեցիկը, երկրի համար օրհնութիւն, բնութեան մէջ կեանքի ղեկավարութեան և ներդաշնակութեան, լոյսի՝ արդասաւորութեան՝ բժշկութեան՝ երաժշտութեան՝ բանաստեղծութեան աստուածը եւ բոլոր ազատ արուեստներու պաշտպանն էր Ապողոն՝ որ կը կոչուէր նաեւ՝ Հելիոս (իբր արեւու աստուած) և Կիւնթիոս (Կիւնթոս լեռը ծնած ըլլալուն)։

Ի սկզբան Ապողոն ներկայացուած է իբր լուսոյ աստուածը, իր բարերար եւ ապաննիչ հանգամանքներով։ Հին յունաց մէջ օրուան լոյսը բերողը Հելիոսն էր եւ հետագային էր որ նոյնացաւ Ապողոնի հետ եւ իբր այդ, իբր աստուածը՝ անբիծ եւ արբազան[1] պայծառ ու կենսատու լոյսի[2], կը նկատուէր թշնամին ու հալածողը՝ խաւարի — պղծութիւն եւ ամէն տեսակի անմաքրութիւնն ալ նշանակելով — ինչպէս նաեւ գիշակեր անասուններու եւ մանաւորապէս գայլերու[3], քանի որ պաշտպանն էր հօտերու։

---

1) ΛΥΚΕΙΟΣ ΘΕΟΣ. Գիտուններէն ոմանք usու գործածելով, իբր բառին արմատ կը գտնեն՝ ΛΥΚ որմէ սերած կը խորհին ΛΥΚΗ (գայլ), ΛΥΚΟΦΩΣ (վերջալոյս), ΛΥΚΑΥΓΗΣ (արշալոյս), եւլն.: Նկատելով որ գայլը Ապողոնի ճուիրուած անասուն մըն էր, լուսոյ խորհրդանշան դարձած էր: Ապողոնի տաճարին մէջ, մեծ բագինին մօտ կը գտնուէր պղնձէ գայլ մը՝ իբր արբազան գանձարանի պահապան:

2) ΦΟΙΒΟΣ.

3) ΛΥΚΟΚΤΟΝΟΣ (գայլասպան):

Իբր վերատակար եւ մահացու տարբերը հալածող՝ իր ծառայութիւններէն էր Դէալի սերունդէն եւ Դելփիքի շուրջ գտրանող Պիւթոն կոչուած վիշապին[1] սպաննութիւնը։ Այս հրէշը, ջրհեղեղէն մնացած ճախճախուտքի մէջ կ'ապրէր եւ ոչ ոք կը համարձակէր մօտենալ իրեն։ Մայրը՝ Լետոյին հալածելու համար Հերայի կողմէ նշանակուած վիշապն է այս, զոր Ապողոն, ծնելէն անմիջապէս յետոյ, իր ոսկի նետերովը սպաննեց։ Այս պատճառով, Ապեւաստուածը կը կոչուի նաեւ՝ Պիւթէոս (Սպաննող)[2]։ Ապողոն հունձքերուն կուտար՝ բարեբերութիւն եւ կը պաշտպաներ, ոչ միայն ամառնային կիզիչ տաքութեան դէմ, այլ եւ ժանգախտէ, թրթուրէ, զանազան բուսական հիւանդութիւններէ, ինչպէս նաեւ՝ մարախէ[3] եւ գաշտամուկերէ[4]։

Ապողոն թէպէտ սպաննիչ աստուած՝ ճճիներու, վնասակար տարբերու, մժեղներու եւն., նոյն հանգամանքով կ'ստանայ եւ համաճարակները, հիւանդութիւնները և սպառողչ պայմանները վանող։ Ուստի, բժշկութեան եւ առողջութեան պաշտպան։ Իբր այս, տիպար ախտահալած չարխափան[5] աստուածն է՝ բժշկող եւ փրկող[6]։ Իրեն վերագրուած այս յատկութիւնը հելլէններու մէջ առանձին

---

1) Մերազնեայ պատմութեան մէջ «առոյգ վիշապաճաղ», այսինքն օձեր եւ վիշապներ ջնջող վահագն եւս պատերազմած եւ յաղթած է Մարաց հռչակաւոր Աժդահակ բագաւորին, որուն անունը հայ վիպասաններ «վիշապ» թարգմանած են։

2) Պիւթոնի սպանութիւնը իր մէջ այլաբանական իմաստ մը ունի։ Այսպէս, գարնան արեւուն՝ ձմրան վրայ տարած յաղթանակը, ինչպէս նաեւ ճահիճներն ու կայուն ջուրերը ցամքեցնելով նման վայրերու մէջ բոյն դրած մժեղներուն, գարնահոսութեան եւ անոնց առած հիւանդութիւններուն վերջ տալը կը խորհրդանշէ։ Նոյնպէս կ'ենթադրուի, որ գարնան, ձիւնահալիք, լեռներէն իջնող ջուրերը հսկայ օձի մը կերպարանքը կ'առնէին, վնասելով արտերու եւ հոտերու։ Իսկ Ապողոնի յաղթանակը, ամրան տաք արեւուն՝ ջուրերուն նուազիլն ու ցամքիլը կը նշանակէ, որ փոխաբերաբար վիշապի մը սպանութիւնը կոչուած է։

3) ΠΑΡΝΟΠΙΟΣ (մարախասպան)։

4) ΣΜΙΝΘΕΥΣ (մկնասպան)։

5) ΑΛΕΞΙΚΑΚΟΣ իբր այս հանգամանքով, Աթենացիները՝ արձան մը կանգնած էին Ակրապոլսի վրայ, Պելոպոնէսի պատերազմին ծագած համաճարակէն յետոյ։

6) ΕΠΙΚΟΥΡΙΟΣ

կրօնական մեծ դաւանանք մը առաջացուց ի սկզբան բնական ախտերու եւ հիւանդութիւններու վերագրուած բուժիչ կարողութիւնը՝ չուշացաւ բարոյական գետնի վրայ ալ տարածուիլ։ Մարմնային բժիշկը՝ ենթադրուեցաւ. նաեւ հոգեկան բժիշկ, հետեւաբար, բարոյական հիւանդութիւններէ եւ մեղքերէ ալ բուժող եւ փրկող։ Եւ այսպէս, մեղքերով (մխիթն ու հոգին վարակող հիւանդութիւնները) ձանրաբեռնուած հելլէնը, իր հոգուոյն փրկութիւնն ու բուժումը կ'ապասէր եւ իր քաղաքացիական կորնչուցած իրաւունքներուն վերստին տիրանալով, կ'արժանանար կրօնական ընկերակցութեանը՝ Ապողոնի՝ որ գերազանցապէս երկնային բժիշկն էր։

Շատ կանուխէն, բարոյական գոյն մը տրուեցաւ՝ իր դուստ ֆիզիքական յատկութիւններուն։ Լուսոյ աստուածը եղող Ապողոն, դարձաւ մտային ու բարոյական մաքրութեան, հետեւաբար մարդկային կեանքի կարգ ու սարքին, արդարութեան եւ օրինաւորութեան աստուածը։

Ըստ Հոմերոսի, Ապողոն առաջնակարգ եւ իսկական աստուածն էր մարգարէութիւններու եւ գուշակութիւններու։ Զեւսի կամքը մարդոց յայտնողն ու հաղորդողն էր։ Իր պատգամատու գլխաւոր կեդրոնն էր Դելփիքը։

Ինչպէս յիշած ենք վերը, հին յունաց մէջ Հելիոսն էր բուն արեւաստուածը եւ հետագային էր որ նոյնացաւ երկինք (Զեւս) եւ խաւար գիշերէ (Լետով) «պայծառ երկիրը» (Դելոս) ծնած Ապողոնի հետ։ Ապողոնի Հելիոս (Արեւ) անունը դուստ հելլենական է եւ այդ իսկ պատճառով, չէ կորնցուցած իր բնական ու նախնական իմաստը։ Պաշտուած է հելլէններու կողմէ, իբր չորեքսակ մարմնացումը՝ տուընջեան գունդին։ Իսկ Փիբոս (տէր՝ կեանքի եւ լուսոյ) մակդիրը աւելի եւս կը չեշտէ անոր նկարագիրը։ Այսպէս, Եւրիպիդէսի[1] օրերուն էր որ ամենատես, ամենայայտնաբերող Արեւաստուածը, նոյնացաւ գուշակութիւններու և մարգարէութեան աստուածը Ապողոնի հետ։

Բնութեան եւ մարդու հանդէպ ունեցած իր բազմակողմանի յատկութիւններով, Ապողոն խիստ ականաւոր

---

1) Եւրիպիդէս ծնած էր Ն. Ք. 480ին։

դիրք մը բռնած է. յունաց կրօնքին մէջ, նոյնիսկ Հոմերոսի օրէն, իր անունը զուգորդուած է Զեւս եւ Ա-թենասին, գոգցես այս երեքին մասնաւորուած ըլլալ աստուածային զօրութեան ամբողջութիւնը։

Իր պաշտամունքը լայնօրէն տարածուած էր ամբողջ յունաքնակ վայրերու մէջ, բայց չատ հնուց Դորիականներու սեփական աստուածը նկատուած է։

Իւրաքանչիւր լուսնական ամսու եօթը, իբր ի ծննդեան օրը[1], ինչպէս նաեւ առաջին օրը, նուիրական էին Ապողոնի։ Իբր լուսոյ աստուածը, իր տօնակատարութիւնները կը կատարուէին գարնան եւ ամրան։ Իբր պատուղներն ու հունձքերը հասունցնող, իրեն կը ձօնուէր նախախայրիքը։ Իբր արգասաւորութեան աստուածը, իր անունով մաղթանքներ կըլլային հարսանիքներուն, իսկ իբրեւ երախաններու խնամակալ,[2] իրեն կը մատուցուէին մանուկներու առաջին մազերը։ Ծովու եւ ցամաքի վրայ առաջնորդ էր եւ կը կարծուէր թէ նաւերու ցրուկներուն վրայ նստած կըլլար։ Նաւահանգիստներու ու հրուանգաններուն վրայ կը պաշտուէր Դելփինիոս[3] անունին տակ։ կը նկատուէր նաեւ գաղթավայրերու առաջնորդը։

Ապողոնը՝ իբր աստուածը երաժշտութեան, ներշնչող եւ վերացնող դերը կը կատարէ մոքերու վրայ։ Առաջնակարգ քնարածուն է[4] որ աստիճանաբար կը դառնայ Մուսաներու առաջնորդը[5], հանդիսանալով բանաստեղծութեան, երգեցողութեան եւ պարի աստուածը եւ այն բոլոր բաներու՝ որոնք կ'ազնուացնեն ու կը գեղեցկացնեն մարդուն։ Ասոր համար, Ապողոնի պաշտամունքի գլխաւոր կեդրոնները եղող Դելփիքն ու Դելոսը, գարձան նաեւ քնարերգակ

---

1) Ասոր համար կոչուած է՝ ΕΒΔΟΜΑΙΟΣ եւ ΕΒΔΟΜΑΓΕΝΗΣ. ըստ Կալիմաքոսի, Ապողոնի ծննդեան, Դելոսի կարապները եօթն անգամ շրջան ըրին կղզիին վրայ։ Այս թռչուններու երգին եւ եօթը թիւին ի յիշատակ է որ Ապողոնը իր ճառին կապեր է եօթը լարեր։

2) ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΣ.

3) Նաւարկելի ձովը կը խորհրդանշէր Դելփինը՝ որ իր ընկերն ու բարեկամն էր եւ այս իսկ պատճառով Ապողոն կը կոչուէր նաեւ Դելփինիոս։

4) ΚΙΘΑΡΩΔΟΣ.

5) ΜΟΥΣΑΓΕΤΗΣ.

արուեստի լրական դպրոցները՝ ուր հելլէն բանաստեղծները եւ երաժիշտները կուգային մրցելու եւ յաղթանակի պսակին տիրանալու համար:

Ապողոնի գլխաւոր մեհեանները կը գտնուէին իր ծննդավայրը՝ Դելոս եւ Դելփիք՝ ուր Պիւթիա անուն քրմուհի մը խորհրդաւոր պատգամներ կուտար:[1] Ի պատիւ Ապողոնի, հինգ տարին անգամ մը, հանդիսաւոր տօնակատարութիւններ կըլլային Դելփիք: Եւ կը սարքուէին Պիւթեան խաղերը[2]:

Ապողոն՝ երիտասարդական գեղեցկութեան տիպարն էր, տղամարդու հրապոյրովն ու չնորհքովը օժտուած: Հին հելլէններու արուեստին մէջ ներկայացուած է երկայնահասակ, ջղուտ, գեղադէմ, ճեւաւոր, համաչափ կազմով. անմօրուս եւ երկայն մազերով: Իր յատկութիւններուն եւ հանդամանքներուն համեմատ՝ ներկայացուած է պանապան ձեւերով եւ սակայն ամենէն սովորականն է՝ քնարով կամ նետով: Տիպար օրինակը ի յայտ բերած են Պրաքսիտելէան ու Սկոպասը: Ցարդ անվթար մնացած ամենէն նշանաւոր արձաններէն է Վատիկանի BELVEDERE Ապողոնը՝ որ ներկայացուած է Պիւթեան վիրապին դէմ մաքառելու եւ կամ իր նիզակը իր թշնամիները ահաբեկելու եւ հալածելու ձեւին մէջ: Իսկ ուրիշ մը՝ Մուսագետ Ապողոնը՝ որ նմանապէս կը գտնուի Վատիկանի

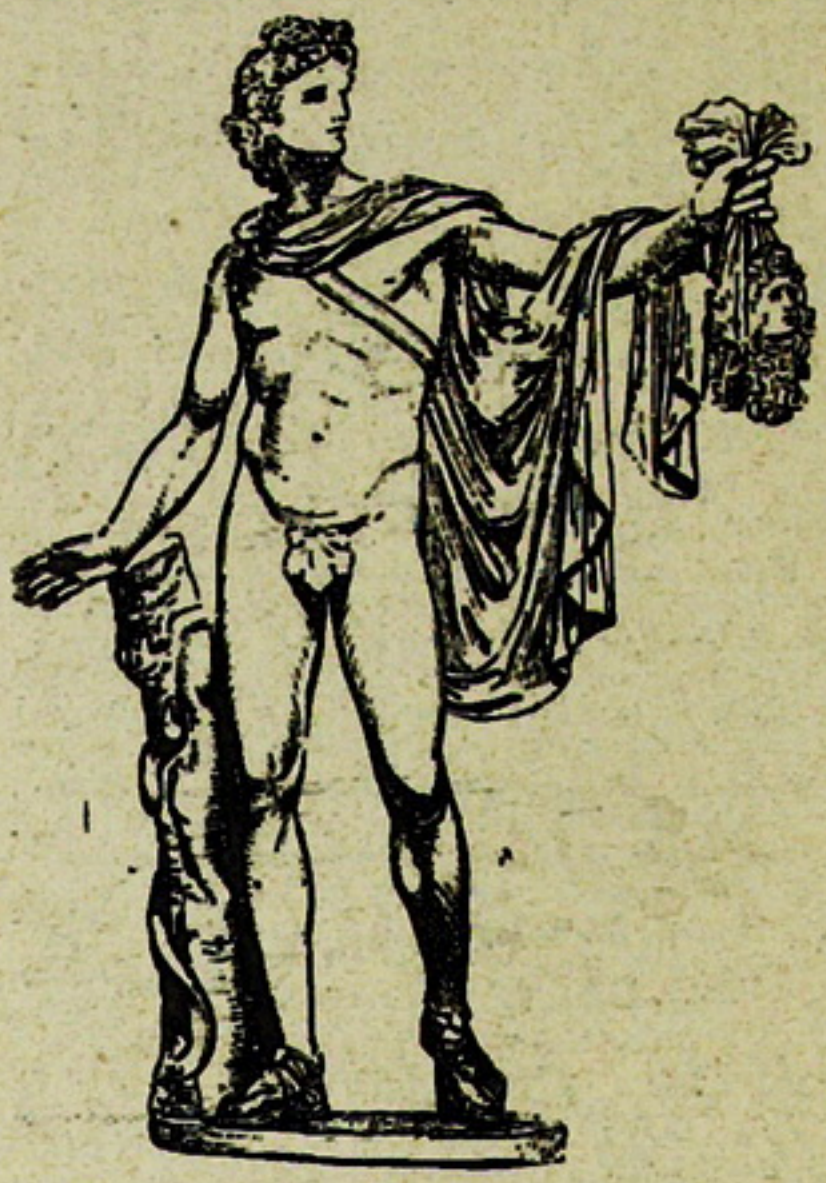
---

1) Աւելի մանրամասնութեան համար տես՝ «Դելփեան պատգամարան» գլխուն տակ:

2 Հելլէնական ազգային տօնակատարութիւններու մէջ, Ողիմպիականէն վերջ ամենէն կարեւորներն էին Պիւթեան խաղերը: Ն. Ք. 586էն սկսեալ կը կատարուէին Դելփիքի վար Կրիսեան դաշտի վրայ: Չորս տարին անգամ մը եւ Ողիմպիականի երրորդ տարին տեղի կունենային: Նախ նայն տօնակատարութիւններուն, Դելփիքը ունէին իրենց մէկ մեծ տօնը որ ութը տարին անգամ մը կը կատարէին ի պատիւ Ապողոնի: Պիւթեան խաղերուն տեղի կունենային ամէն տեսակի մրցումներ եւ մասնաւորաբար՝ երաժշտական եւ հերթողական: Քնարի ու արիճգի ընկերակցութեամբ երգեր կ'երգուէին ու Ապողոնին Պիւթոնի դէմ տարած յաղթանակին փառաբանութիւնը կ'ընէին: Այս վերջին մրցումին մէջ յաղթական դուրս եկողին կը նուիրուէր Տեմպէի Ձարին նուիրական սաղեմիին տերեւներէն հիւսուած պսակ մը եւ արմաւենիի ճիւղ մը: Պիւթեան խաղերն ալ. գուցէ Ողիմպիականներու նման, շարունակեցին մինչեւ Ց. S 394:

թանգարանը եւ կ'ենթադրուի թէ Սկոպասի գործն է, պայ-
կը ներկայացնէ՝ քնարով։

Իր նուիրական ծառերն էին՝ սարդենին՝ որ իր տա-
ճարներուն շուրջը կը տնկուէր եւ որուն տերեւներէն
հիւսուած պսակներով կը պատուուէին Պիւթեան խաղերու
յաղթականները, նոյնպէս
արմաւենին նուիրական էր
Ապողոնին։ Անասուններու
մէջ գայլը, դելփինը, կա-
րապը, բազէն, ագռաւը,
կուռապը եւ օձը նուիրա-
կան էին իրեն, որոնցմէ
վերջին չորսը առաւելապէս
գուշակութիւններու առըն-
չութեամբ վերապահուած
էին։

ԱՊՈՂՈՆ
(Վաթիկանի թանգարան՝ Հռոմ)

Ապողոնի ի պատիւ
կանգնուած ամենէն հսկայ
արձանը Հռոդոսի նշանա-
ւոր Կոլոսոս[1] էր՝ որ աշ-
խարհի եօթն հրաշալիքնե-
րէն մին նկատուած էր։
Հռոդոս կղզին ամբողջու-
թեամբ իրեն նուիրուած
տօնակատարութիւն կ'ըլ-
էր։ Հոս ամէն տարի, ամրան, եւ կը կատարուէին կա-
լար ի պատիւ Արեւատուծոյն ռաբշաւները, եբրաժշտական եւ մարզական մրցումները։ Այս
առթիւ, իբր զոհ, ծով կը նետուէին չորս ձօնեալ ձիեր։[2]

Իբր Հելիոս, (Արեւ) կը ներկայացուէր՝ գեղեցիկ ու-

---

1) Նշանաւոր հելլէն արձանագործ Քարէսի կողմէ տասներկու տարուան մէջ շինուած էր այս պղնձէ արձանը՝ որ 280 ոտի բարձրութիւն ունէր եւ կանգնուած էր նաւահանգստի մուտքին, երկու ոտքերը երկու ափերուն դրած ձեւով։ Այնքան բարձր էր արձանը որ նաւերը կրնային անոր ականջներուն անցնիլ, առանց վար առնելու առագաստները։ Այս արձանը Ն Ք. 222ին կործանեցաւ երկրաշարժէ մը։

2) Գուցէ Հելիոսի կառքին չորս ձիերը խորհրդանշելու համար։

զօրաւոր, ծաղիկ հասակով, բոցաւոր աչքերով, ոսկեհեր՝ տարուբեր խոպոպիքով եւ գլխուն վրան ալ չողերով թագմբիրեով։ Առաւօտուն, հեռաւոր Արեւելքի սիրուն մէկ խորչէն կ'ելլէր էոմն, եթիոպա, Բրոնտէ և Ստեբուլպէ անուն չորս սպիտակափառ երիվարներէ քաշուած կառքի մը վրայ նստած ու դէպի երկնակամարը կ'աբչաւէր աստուածներն ու մարդերը լուսաւորելու համար։[1]

ՀԵԼԻՈՍ

(Իլիոնի Աբեննասի տաճարին ճակտոցէն)

---

1) «... Եւ մեզ Հայկազունս, երկու սովորական բառ ունիմք տալ ըն-
«եաց լուսատուին, Ա ր ե ւ եւ Ա ր ե գ - ա կ ն, յորմէ աւելի սովորական
«Ա ր ե գ ա կ ն, որ՝ ինչպէս աղբեր-ակն՝ ջրոյ բղխումն ցուցընէ, սա այլ
«տարութեան եւ լուսոյ, ըստ որում Ա ր արմատն՝ ձայնիւ յծորդ է Աւր (or)
«եւ Հաւր բառից։— Ինչ որ ալ ըլլայ բառից ծագումն՝ հաւանօրէն հին
«Հայք ուրիշ ազգաց պէս՝ նախ զԱրեգակն պատուած եւ պաշտած պիտի
«ըլլան՝ յերկինս, իր առերեւոյթ շրջանին մէջ, վանաւանդ ծագած եւ ծած-
«կուած տեսնն՝ ի հորիզոնի, յեօթ բոլորակի ձեւով ներկայացած, ապա եւ
«մարդակերպ։— Եթէ չեմ խաբուիր, հին վիպասանք մեր՝ ցուցընեն զնա՝
«իրենց «երկնէր Ե ր կ ի ն, «Երկնէր Ե ր կ ի ր» երգով,

Երկնէր երկին եւ երկիր
Երկնէր եւ Ծիրանի ծովն.
Երկն ի ծովուն ունէր կկարմրիկ նեղգինիկն
Ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր,
Ընդ եղեգան փող բոց ելանէր,
Եւ ի բոցոյն պատանեկ՝ կ վազէր.
Նա հուր հեր ունէր
Ապա թէ բոց ունէր մօրուսն
Եւ աչկունքն էին արեգակունք։

«ո՞ր գործակից կ'ըլլայ եւ Ծ ո վն որ կ'երկնէ կ ա ր մ ր ի կ ե ղ է գ ն ի կ
«մի, ուսկից բոց ու կրակ կ'ելնէ, եւ անոնց մէջէն կ ա ր մ ր ի կ ու
«ա ր տ ե ա ց պ ա տ ա ն ե կ ի կ մի կու վազէ կ'ելնէ, բոցեղէն մանրիկ
«աչերով, եւ արեւակերպ։ Այսպէս կարծեմ հաւատային եւ կերպարանէին
«կամ գոնէ հնարէին պատմաբեայք եւ բանաստեղծք Հայոց, որոց աւելի նո-

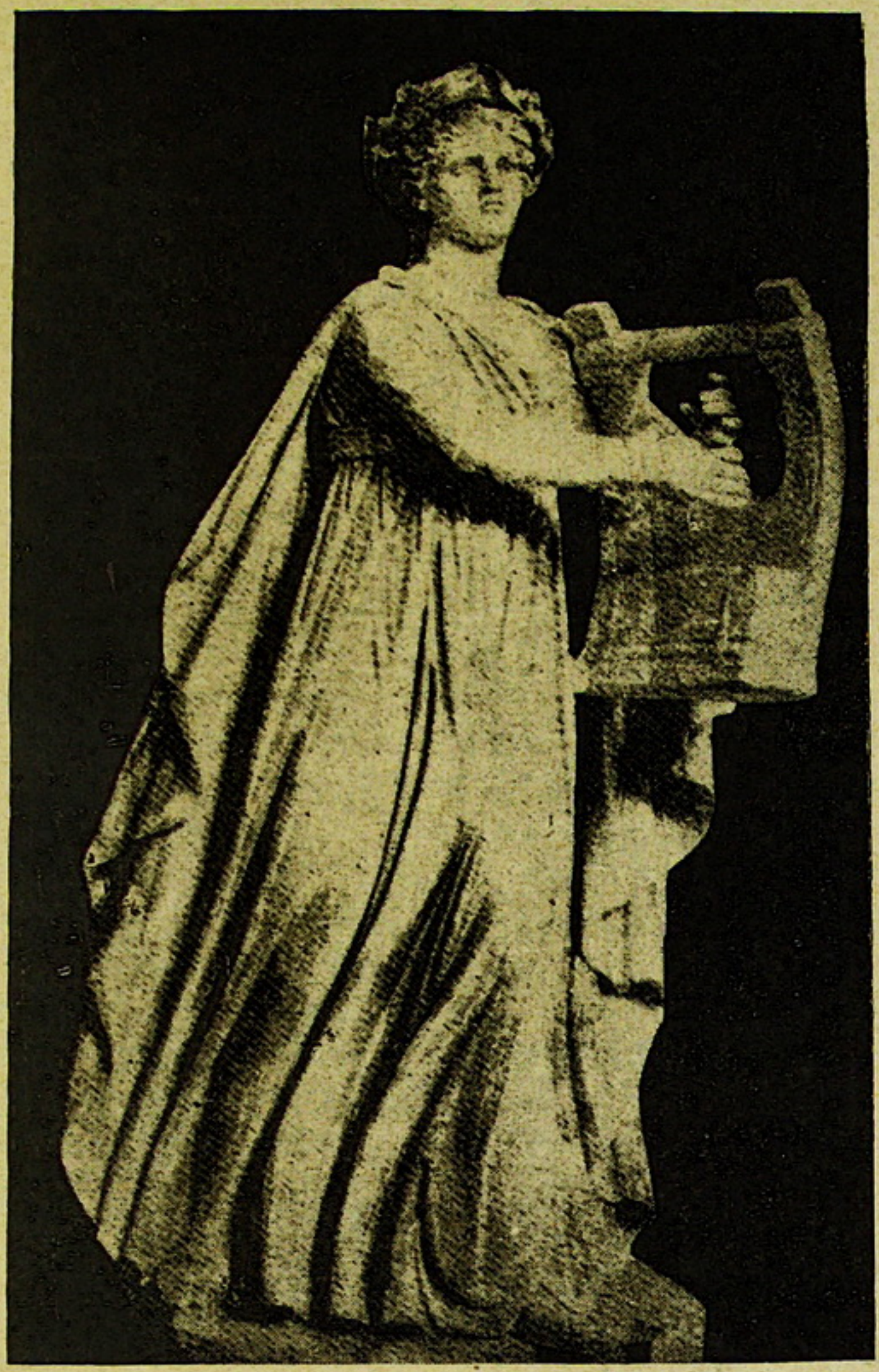
Լեռով (= Լատնա) — Ապողոնի ծնունդը

Զեւսի եւ Լեռովի զաւակն էր Ապողոն։ Լեռովը՝ գիշերներու սեւազգեստ աստուածուհին էր՝ որու հետ ապօրինի յարաբերութիւն ունէր Զեւս: Հէրան երբ իմացաւ այս, չափազանց վրդովեցաւ, որ իր ամուսինը նախապատուութիւն կուտար ու կը սիրէր ուրիշ Ուստի, Հերան, իր վրէժը լուծելու համար երկիր վտարեց Լեռովը եւ պատրաստեց թէ ամենածանր պատիժի ենթարկուի ուէ մէկը որ կը համարձակի օգնել կամ օժանդակութիւն ցուցնել իր մրցակցուհիին։ Նոյն ատեն հրամայեց Պիւթոն կոչուած օձին որ անդադար հալածէ Լեռովը։

Ցղի Լեռով, Պիւթոնի շարունակական հալածանքէն սարսափած, թափառեցաւ տեղէ տեղ, իսկ երկիրը, Հերայի վախէն, կը զլանար ոեւէ տեղ, որպէսզի հանգստանար ու

«ռագոյնի՝ այն խառեաւ պատանեկիկն անձնաւորեցին կաւ ուզեցին ճանչ-«նալ ի վ, ա հ ա գ ն, թռուն կաւ թռուռդիւ իրենց ամենէն սիրելի թա-«գաւորին եւ դիւցազին, Տ՝ գրանայ: .. Մեր հին վարդապետաց մէկն՝ Ա-«րարչութեան բացատրութեան մէջ կրսէ՝ «Ոմանք զԱրեգակն պատեցին եւ «վ, ա հ ա կ ն կոչեցին»:

Որոշ է թէ հին հայոց մէջ կար արեւապաշտութիւնը, ինչպէս նաեւ կային Ա ր ե գ ա կ ն ա պ ա շ տ ք կամ Ա ր ե գ ն ա պ ա շ տ ք: եւ ինչպէս որ երդումներ կը կատարուէին Ապողոնի անունով, նոյնպէս, հայոց մէջ ալ դաշինքներու հաստատութեան առթիւ կերդնուին Արեգական վրայ: Ժամանակի ընթացքին, զուցէ հելլէն ազդեցութեան ալ ենթարկուած է հայկական արեւապաշտութիւնը որ, Հելիոսի հետ երկարներէ հաստատ կարելի չէ որոշել կը գտնենք, ուր «յետնոցս՝ (ձիներուն) զուցէ հին աւանդութեամբ մը՝ այլ ոչ Ոսկեվարիկ գրիչ մի՝ անուններու այլ նշանակէ, գրելով. «Անուանք վարչաց Արեգական, Է ն ի կ, Մ է ն ի կ, Բ է ն ի կ եւ Օ է ն ի կ»: Մեր մէջ «միշտ հիմայ լսուի երդմնածեւ կամ փաղաքշանօք՝ Ա ր ե ւ դ ս ի-«ր ե մ, ե թ է Ա ր ե ւ դ ս ի ր ե ս, Ա ր ե ւ ու դ յ ե ռ ն ի մ, եւայլն «ինչպէս հիներն այլ մեռնելու կամ մեռցնելու համար կ'ըսէին զԱ ր ե ւ «հ ա տ ն ե լ, յԱ ր ե ւ է ա ր կ ա ն ե լ, ա ն կ ա ն ե լ եւ ասոնց «նման բացատրութիւններ»: «Աւելի դիտելին եւ զարմանալին է որ Արեւա-«պաշտութիւնն հան զայլ հաւատս՝ կերպով մի աւելի երկար եւ խոր տպա-«ւորուած է յազգային մեր, եւ այլ ժամանակ երեւցեր են «Ա ր ե ւ ո ր դ ի ք»:(«Հին Հաւատք Հայոց»— էջ 94—100):

ԲՆԱՐԱՀԱՐ ԱՊՈՂՈՆ
(Վատիկան)

գէթ հոգ ունենար իր ծննդաբերութիւնը։ Ծոգնութիւնն-ու ծարաւը զինք ստիպեցին կանգ առնել Կարիա։ Տեսաւ որ ճամբու եզերքը փոսի մը մէջ մի քիչ ջուր հաւաքուած էր։ Ձայլերը այդ կողմ դարձուց ու խմելու կերթար, երբ քաղհան ընող գիւղացիները, Հերայի հրամանով, արգիլեցին ու յանձնարարեցին Լետովին որ չարուներ ճամբան։ Լետովը կարեւորութիւն չտուաւ իրեն եղած ազդարարութեան։ Սակը վրայ գիւղացիները մոտան ջուրին մէջ ու խանգարեցին։ Ծատակի ցեխը տակնուվրայ ըրին ու աղտոտ, անախորժ ու անըմպելի վիճակի հասցուցին Լետով չափազանց յուզուեցաւ ու զայրացած՝ իրեն հանդէպ զոհաղրուող անխղճութենէն, խնդրեց Զեւսէն որ պատժէ այս անգութ մարդիկը։ Զեւս իսկոյն գողոչներու վերածեց ջուրին մէջ մտած գիւղացիները։ Եւ այդ օրէն ի վեր ճախճախուտքի մէջ է որ կանցնեն իրենց կեանքը։

Լետով, պարտուած ու յուսահատ չարուներից իր թափառականի ճամբան ու վերջապէս հասաւ Ծովիզը։ Չեր կրնար աւելի առաջ երթալ։ Արտասուաթոր աչքերով, երկարեց ձեռքերը ու աղաչեց Պոսիդոնին որ զինք փրկէ։ Ծովու աստուածը կարեկցելով Լետովին խեղճ դրութեանը, իր եռաժանին զարկաւ ու ծովուն մէջ ծփացող Դելոս կղզին անշարժ դարձուց։ Այն ատեն Զեւս լորամարգի վերածեց Լետովը՝ որ թռչելով հասաւ կղզին եւ ուր վերըստացաւ իր նախկին կերպարանքը։ Ինն օր եւ ինը գիշեր առանց փեթի ցաւեր կրեց։ Բոլոր աստուածները, բացի Հերայէն՝ որ նախանձէն Ողիմպոս մնացած էր, վար իջան օգնելու համար Լետովին։ Սակայն Հերան, չէր ձգած որ երբեք ծննդաբերութեան աստուածուհին Իլիթիան[1] Լե-

---

1) Զեւս եւ Հերայի դուստրն էր Իլիթիա եւ աստուածուհին ծննդաբերութեան: Իր կամքէն կախում ունէր դիւրին եւ դժուար ծննդաբերութիւնը: Ուսի յղի կիներ, կ'աղօթէին իրեն որ դիւրացնէ իրենց ծննդաբերութիւնը; Իլիթիան շատ հին կը պաշտուէր Կրետէ, Կնոսոսի մէկ քարայրին մէջ: Այս պաշտամունքը յետոյ փոխադրուեցաւ Դելոս՝ ուր Իլիթիային վերագրուեցաւ նաեւ նախնադարի աստուածուհիի հանգամանքը: Աքէնէ եւ ուրիշ տեղեր ունէր տրձանիներ՝ ուր կը ներկայացուէր՝ գլխէն մինչեւ ոտքերը ծոպածածկ, մէկ ձեռքը բարձրացուցած, քաջալերելու կամ օգնելու ձեւով, իսկ միւս ձեռքն ալ ջահ մը բռնած, ծննդեան եւ երախայի լոյս աշխարհ գալը խորհրդանշող:

տուլի չուրջ հաւաքուած աստուածները, Հերայի սուրհանդակը Իրիսը ղրկեցին Ողիմպոս, ուր հակառակ Հերայի խոբամանկութեանը, յաջողեցաւ Իլիթիան առնել եւ վար բերել՝ որ հազիւ թէ Դելոս մօտեցաւ, Լետով սկսաւ ունենալ իր ամենաստիկ ցաւերը ու հոգ, Կիւնթոս լեռան աստրոտը, արմաւենի[1] *մը տակ ունեցաւ իր ծննդաբերութիւնը, աչիսարհ բերելով Ապողոն եւ Արտեմիս երկուաբաւիններըւ Հերան տեղեկացաւ եղելութեան եւ հոդ ալ հանդիստ չձգեց Լետովը։ Եւ ոակայն, հակառակ Հերայի ատելութեան ու հալածանքին, Լետով, ի վերջոյ զօրաւոր աստուածուհին մը եղաւ։ Ուր որ մեհեանները կանգնուեցան իր պատուին, հոդ ինքն ալ կը պաշտուէր, հաւասարապէս իր գլխաւոր մեհեանները կը գտնուէին Աբգոս եւ Դելոս։*

Հերոսներն ու աստուածները իմ ազգին,
Փառաւորեալ ոգիներու լեգեոնը անգին
— Սրբազան պատպանձերը հողին արմենեան՝
Հսկայակերտ սիւները տաճարներուն, խնկաբո՜յր խորան—
Այսօր թէ առած, կարեվէր, շուրջս կուգան հիւս։
Անոնց մարմինը լո՞յս է, ճաճա՛նչ ոսկեծիր,
Անոնց հոգին ճշմարտութի՛ւնն է պայծառ
— Յարութի՞ւնը հրաշափառ:

Քանդուեցան մեհեանները հայկական,
Մարմարակերտ բագիններն ու բոցավառ աստուածն
Ոսկի կոխան դարձուցին՝ ցեղերը պիղծ ու օտար,
Երկի՞ր հայոց. ըրին Զայն հօտերու արօտավայր:
Հպիս բափառեցաւ երկնքի ու երկրի աստուածուհին
(Աստուածներու եւ մարդկանց ծնողը) Մեծն Խախին
Խորհուրդներէն, մոգերուն՝ Քալդէայի, Բաբելոնի,
Որմզդի, Զրադաշտի հուրը կեցդաճի.
Եւ ո՛չ Միրվանան, ո՛չ ալ հրեայ Եհովան

---

1) ΦΟΙΝΙΞ բառը կրկնակ նշանակութիւն ունի: Բացի ա ր մ ա ւ ե ն ի էն կը նշանակէ եւ ծ ի ր ա՛ն ի գոյն, հետեւաբար գիտունները աւելի արեգակեան իմաստը կը տեսնեն ատոր մէջ, նկատի առնելով որ աւտուն, արեւածագին, արեւելքը ծիրանի գոյն մը կ՛ստանայ՝ որու տակէն դուրս կուգայ արեւը (Ապողոն):

Եւ այժմ, ո՞վ Ապողոճ, ֆեզի՛ ֏ որ կուգամ,
Դելփեաճ տաճարի՞ղ, խճդրելու ֆո պատգամ:
Ճակատագիրը գիս ճեռեց երկրէ երկիր: Հալածականճ,
Ֆու պատերուդ տակ կը փճտռեմ ապաւէճ ու ապաստաճ:
Ես կարդացի ֆու մեհեաճիդ մուտքի դրաճը ճակատ.—
„Ո՛չ ոք քող մեճէ հոս՝ որ ուճի ձեռֆերուճ արատ".
Նաեւ գրուածքը սեմիդ վրաճ.—
„Ծաճի՛ր զեզ"ը պատմականճ:
Կարդացած էի ես ճերֆեւճ արձաճիճ Իսիսի՝ խաղաղ ու խոկացող.—
„Ոչ մէկ մահկանացու վեր առած է իմ ֆօղ".
Սորված էի ճաեւ ք֏ ուր ամէճ ինչ կը գտճէ վախճաճ,
Հոդ կ՛սկսի սկիզբճ յաւերժականճ:

Եւ այժմ, ֆեզի՞ կուգամ, սպիտակ աղաւնիճերու ճման՝ հագած սպիտակ...
Նարո՞տս ճակտիս. սաճդալճերս ձգած եմ հեռու պատիճ տակ:
Ոչի՛ճչ ձգած եմ գիս ֆեզմէ բաժճող—զգեստ, հաճդերձաճի՛ք—
Բացի շղարշէճ քափանճիկ՝ որ չ՛ուճի ոչ մէկ փակաճի՛ք:
Արիւճո՛վ սրբուած եմ ու ձեռֆերս եճ աճարատ,
Բիւրեղաճմաճ արեաճ շիթերէճ՝ որ քափեցաճ առատ,
Արարատէճ ծագող արեւու ճառագայթճերէճ, եօթճերփեան:
Ծիածաճճե՞ր կը կամարեճ տաճարդ Դելփեաճ:
Փայլուճ մազերուս խուրձը՝ սեւ սաթի ճմաճ,
Ֆակուած խոպոպճերս ուսերէս վար կը ծփաճ:
Թո՞ղ տուի ասճոճց կապերճ ու հաճգրէճ,
Չի կրա՞կ կ՛զգամ ասճոճց մէջ:
Բաղդակից մ՛եղայ ֆու մայրդ Լետովի
Ու գտճուեցաճ Հերաճեր, գի՛ս ալ հալածող: Ծարաւի,
Տոչորուճ լեզուս ա՛հը ֆաշեց կաթիլ մը ջուրի,
Իսկ ասճօրէճճեր պղտորեցին բոլոր ակերը՝ վերածեցին մուրի:
Տիղմն ու մուրը ձգեցին ինձ բաժին: Բայց, ո՞վ Աստուած,
Աստուածճե՞րը պապերուս, ինչո՞ւ ասպատասխաճի, ասմուրազ
Զգեցիք գիո ու դողոճերուս չվերածեցիք հալածողճերուն իմ:
Ահա, ե՛ս ալ հասած եմ ծովը՝ որը եւս չէ ինձ մեծրիմ:
Թեւատարած, օգճուի՞ճ կ՛ատերսեմ ֆեզմէ, ո՞վ Ապողոճ:

Մահաբեր ու ալեկոծ ծովէն՝ որ կ՚սպառնայ անեղափոր, կեդրոնէն մըն ալ ինծի՛ սեղծէ դուն, որ ըլլայ ամուր, հրոնը Անսասան ու ապահով, հեռո՞ւ բոլոր մահուռ:
Եւ տո՛ւր որ ես ալ ծնիմ հոդ, կեցուցիչն ու Փառքը ագգիս՝
Նոր Անահիտն ու Վահագնը ոսկեգէս
— Հայ աստուածները ջուխտակ —
Չի կ՚զգամ թէ արգանդիս բեռն է երկուռեակ:

ԱՆՆԻԿ ՇԱՐՄԱՂԱՆ

Ապողոն եւ սիրուհին Կորոնիս

Ինչպէս ուրիշ աստուածները, մանաւանդ իր մարդկային հագամանքովը, Ապողոն եւս ազատ չէր սիրոյ տուայտանքներէն, ուստի սիրահարական յարաբերութիւններէ: Այսպէս, իր անդրանիկ սիրուհին եղած էր Թեսալիոյ Փլեգիաս իշխանին գեղանի դուստրը՝ Կորոնիս՝ որ իր սիրտը գրաւած ու դինք կաչկանդած էր:

Արեւաստուածը այնքան հետապնդեց ու դարպասեց, որ վերջ ի վերջոյ միխայարձակ սէր գտաւ, սիրաչահեցաւ Կորոնիսը ու ամուսնացաւ հետը: Իրենց երջանկութիւնն ու հրճուանքը չափ ոահման չունէին, այն աստիճան, որ նոյնիսկ Կորոնիս խորհեցաւ թէ երբ մէկ սիրահար եւ մէկ ամուսին ունենալ այսքան երանութիւն կը պարգեւէ, անշուշտ մէկէ աւելի ունենալ նոյնքան աւելի պէտք էր չնորհէր: Ուստի, սկսաւ ուրիշ երիտասարդ հետապնդողի մը դարպասումներուն տեղի տալ եւ այսպէսով երկրորդ սիրահար մը եւս ունեցաւ, թէպէտ այս բաները կարելի եղածին չափ ճարտարօրէն կազմակերպեց ու ջանաց գաղտնի պահել Ապողոնէն և սակայն Արեւաստուծոյ սիրելի թռչունը սպիտակ ագռաւին սուր աչքերէն չէին վրիպած Կորոնիսի ժամադրութիւնները ու ժամադրավայրերը: Օր մը ագռաւը փութաց իր տիրոջը պատմել՝ տեսածները: Ապողոն, սիրոյ եւ նախանձի ազդեցութեանը տակ. չէր գիտեր ինչ ընեը, չկրցաւ հանդուրժել իր սիրոյն դէմ դրժող այս աղջկան ու լարելով իր աղեղը, նետի մէկ հարուածով դիտապաստ վար ձգեց Կորոնիսը, իբր պատիժ իր անհաւատարմութեանը:

Կորնելիի մահէն անմիջապէս վերջ, Ապողոնի խոր-տակուած սէրը տատնապատիլը սկսաւ զօրացաւ, իր մեռած սիրուհիին հանդէպ: Փորձեց ոեւէ ձեւով ոչընչացնել եւ վերըստանալ զայն: Զղջաց իր ըրածին՝ որ բարկութեան մէկ նոպային այնքան անխորհուրդ քայլ մը առած էր: Անիծեց լուրը իրեն բերող թռչունը եւ սակայն անօգուտ էր եւ անդարմանելի:

Դժբաղդ ամոլէն, իբր մխիթարութիւն, մանուկ որդին Ասկլեպիոսը մնացած էր: Ուստի Ապողոն մեծ խնամքով դաստիարակեց զայն ու բժշկութեան արհեստը սորվեցուց անոր[1]:

Որդին դերազանցեց հայրը եւ այնքան տաղանդ ու յառաջդիմութիւն ցուցուց, որ կը պատմուի թէ նոյնիսկ մեռեալները կ՚ողջնցնէր[2]:

---

1) Ըստ տարբեր աւանդութեան, Կառոնիսը սպանողը, Ապողոնի հոյրը Արտեմիս ևն էր, երբորը հանկէպ ցուցուցած անհաւատարմութեան համար: Մեռած մարմինը խարակոյտի մը վրայ այրելու ատեն էր որ Ապողոն բոցերու մէջէն խլեց դուրս հանեց իր որդին Ասկլեպիոսը ու իմաստուն կենտաւրոս Խիրոնի յանձնեց դաստիարակութեան համար:

2) Ասկլեպիոսի ծննդեան վարին զանազան աւանդութիւններ կան: Ըստ իր պատմութիւնին գլխաւոր կեդրոնը եղող Եպիդաւրոսի ժողովուրդին աւանդութեանը, որ մը Փլեգիաս պատերազմի գնաց, Պելոպոնէս: Հոս Կառոնիս գաղտնաբար ունեցաւ իր ծննդաբերութիւնը եւ սակայն, հորը զայրոյքէն ազատ մնալու համար, երախան տարաւ ձգեց Տիթիոս լեռան վրայ խարայրի մը մէջ՝ ուր այէ հետու, կը դիտցուէր այծի մը եւ կը պահպանուէր շան մը կողմէ: Որ մը, հովիւ Արեսթանաս, իր կորսուած մէկ այծը փնտռելու ատեն, երախայի լաց մը լսելով, հասաւ Ասկլեպիոսի պահած խարայրը: Երախան տեսնելով, երբ ուզեց առնել տանիլ, մանկան գլուխը յանկարծ լուսաւորուեցաւ՝ երկնային լոյսով մը՝ որուն պայծառութենէն աչքերը շլացած հովիւը սկսաւ ետ քաշուիլ: Գնաց խաղաք եւ պատմեց եղելութիւնը ու շատեր եկան տեսնելու երեխան.

Պիւռնի «Եսկիւլապիոսի Սրբավայրը» անուն երկասիրութենէն է հետեւեալը.—

«... Ահա Տիթիոն լեռը՝ Բեթղեհէմը՝ բնութիւններու բժշկարար հին ասծոյն՝ որ մեռելները կ՚ողջնցնէր եւ ձեռքի մէկ հպումովը կը բժշկէր հիւանդները, Յիսուս Քրիստոսէն դարեր առաջ:... Ու օր մը, հովիւ Արիսթաեաս, կայծակի մը լոյսին տակ ու անոր առաջնորդութիւնովը գնաց ու գտաւ մանուկ Եսկիւլապիոսը: 1928 տարիներ առաջ Մոգերն ու հովիւները Բեթղեհէմի ասուածային մսուրին առաջնորդող աստղէն եւ անոր պատմութենէն տարբեր բան չէ այս: Այս հրաբուխը խմացուելուն պէս, մեծակայ բոլոր

Կոթոնիա իր մահէն յետոյ, աստուածային պատիւներու արժանացաւ եւ իր անունին արձան մը կանգնուեցաւ Ակրոկորինթի[1] մէջ։

Բժշկապետն Ասկլեպիոս (=Եսկիւլապիոս)

Պղատոն հաշտ աչքով չէր դիտեր Ասկլեպիոսի յաջողութիւնները, իր սուրհանդակները կուգային ու կը պատմէին «Ձի կոյրք տեսանեն, եւ կաղք գնան. բորոտք սրբին, խուլք լսեն, մեռեալք յառնեն»։ Դժգոհ էր բժշկապետէն՝ որուն գործած հրաշքները անշուշտ անցնելիք կամ գաղտնի մեալիք բաներ չէին, ուստի գնաց ու գանգատեցաւ Զեւսին։ Իսկ աստուածապետն ալ, գուշէ վախնալով որ մարդիկը ի վերջոյ գերծ կը մնան մահուան զօրութենէն եւ կամ խորհելով որ լինք կը նսեմանայ մարդոց առջեւ ու կը դադրին զինք պաշտելէ, իր հրացայտ շանթերէն մին արձակեց երկտասարդ Ասկլեպիոսի վրայ, ու վերջ տուաւ անոր փայլուն ու բարեգործ կեանքին[2]։

Ապողոն, սակայն, չափազանց զայրացած զաւկին սպաննութենէն, ինքն ալ սպաննեց շանթերը պատրաստող կիկլոպները։

Ասկլեպիոս իր մահէն յետոյ արժանացաւ աստուածային պատիւներու։ Ամէն կողմ կը պաշտուէր իբր բժշկութեան աստուածը, մասնաւորաբար պուրակներու մէջ, բուժիչ կերմուկներու եւ աղբիւրներու մօտ եւ լեռներու վրայ, ուր հիւանդները կ'երթային եւ գիշեր կը մատուցանէին իրեր ուխտատեղիեւ բուժարան։

Տիեզերական պաշտամունքի առարկայ դարձած Ասկլեպիոսի գլխաւոր եւ ամենանշանաւոր մեհեանը կը գտնուէր Եպիդաւրոս, երկրորդն էր՝ Պերկամոսինը։ Թեսալիոյ Տրիկկէ քաղաքի մեհեանն ալ շատ հին համբաւ ունէր։ Ա-

---

բնակչութիւնը փութացին տեսնել այս մանուկը՝ որուն հազար կրսէին թէ կարողութիւնը ունէր մեռելները յոչնչացնելու եւ հիւանդները բժշկելու»։

1) Այժմ Պէլոպոնեսի Վ ա ս ի լ ի ք ո ն կոչուած աւանը։

2) Ասկլեպիոսի ծննդավայրը Տիթիոնի հանդիպակաց լեռը միեւնոյն օրն կը կրէ Թ է օ ֆ ա ն ի ա կ ա զ (աստուածակէզ) անունը, խոհրդածելով բժշկապետին ողբերգական վախճանը,

ՀԻԳԻԱ ԵՒ ԱՍԿԼԷՊԻՈՍ
(Քոբէնհաւնի Թորվալդսէն քանդակագործին մէկ բարձրաքանդակէն)
Գործ՝ BERTHEL THORWALDSEN-ի

սոնցմէ զատ կոս կղզին, Աթէնք, Զմիւռնիա, Կիւրենէ, Կըրետէ եւ այլ տեղեր ալ ունէր իր մեհեաններըը:

Ասկլեպիոս ունէր երկու հերոս զաւակները՝ Մաքաւոն եւ Պոդալիրիոս՝ որոնք մասնակցեցան Տրոյեական պատերազմին: Ասկլեպիոսի հետ կը պաշտուէին նաեւ իր կինը Եպիոնէն եւ իր դուստրները՝ առաւելապէս Հիգիան — առողջութեան աստուածուհին:

Եպիդաւրոսի մեհեանին մէջ կանդնուած էր Ասկլեպիոսի ոսկիէ ու փղոսկրէ մէկ արձանը՝ ուր կը ներկայացուէր մեծամօրուս, մէկ ձեռքը բռնած ճոկան մը, որուն վրայ փաթթուած էր օձ մը ու իր գովն ալ աքլոր մը կե-

ցած, իբր նշան արթնութեան: Իր մնհեաններուն մէջ կը պահուէին օձեր, որովհետեւ օձը կը նկատուէր մարգարէութեան եւ երիտասարդացման խորհրդանշան եւ կը հաւատացուէր թէ ինքզինքը օձի կերպարանքով է որ կ'արտայայտէր:[1] Ահա՛ հելլէն Մովսէսը՝ որ կը բարձրացնէ իր օձափաթաթ գաւազանը, փրկելու համար անոր նայողները:

Ասկլեպիոսի պաշտամանց վայրերը կը ծառայէին նաեւ իբր բժշկութեան կեդրոններ՝ ուր հիւանդները ուխտի կերթային արգաւիր նուէրներ. եւ ուխտանուէրը պատկերները տանելով՝ իրենց հիւանդութեանը համապատասխան:[2] Ճաճախ դարմանը կը հաղորդուէր իրենց երազին մէջ: Եպիդաւրոսի իր տաճարը, հինգ տարին անգամ մը մեծ հանդիսութիւններ կը կատարուէին եւ մրցումներ տեղի կունենային:

Ապողոնի տարագրութիւնը— Ադմետոս եւ Աղկեստիս

Կիկլոպներու սպանութիւնով; Ապողոն իր ցասկին մահը փոխադարձած եւ վրէժը լուծած ըլլալու գոհունակութիւնը ունեցաւ պահ մը: Սակայն իր արարքը Զեւսի բարկութիւնը հրաւիրեց իր վրան, եւ իբր հետեւանք, երկիր աքսորուեցաւ:

Ապողոն, իր աքսորավայրին մէջ, Թեսալիոյ թագաւորը Ադմետոսի մօտ, ինը տարի հովուութիւն ըրաւ եւ

---

1) «Եւ առաւ Մովսէս օձ պղնձի, եւ կացոյց զնա ի վերայ նշանակին, եւ լինէր՝ յորժամ հարկանէր օձ զմարդ, հայէր ընդ օձն պղնձի եւ կեայր»: — Թիւ ԻԱ. 9:

Ն. Ֆ. 293ի համաճարակին, Եպիդաւրոսի մնհեաններն, օձի կերպարանքով փոխադրուեցաւ Ասկլեպիոսի արձանը եւ կը հաւատային թէ ժողովուրդը բժշկելէ վերջ բախչեցաւ Տիբերիոսի մէկ կողմին եղէգներուն մէջ:

2) Այս սովորութիւնը միշեւ այսօր ալ գոյութիւն ունի յունաց մէջ, որոնք ուխտատեղիներ եւ բժշկարար կամ հրաշագործ նկատուած սուրբերու պատկերներու առջեւ կը կախեն ոսկիէ եւ արծաթէ պատկերներ—ձեռք, ոտք, գլուխ, ականջ, իրան եւլն.— համաձայն իրենց մարմնոյն հիւանդ մասին եւ բժշկութիւն կը հայցեն: Մասամբ հայերու մէջ ալ սովորութիւն է այսօր կը խորհիլնք թէ օսարական է:

անոր հօտերը արածեց։ Տարագիր առտուածը, իբր մխիթարութիւն, իր նուագը միայն ունէր։ Իր քաղցը ու նեղութիւնակ խապերը կը հիացնէին բոլորը եւ նոյնիսկ թագաւորին գնահատանքին կ՚արժանանային։ Ադմետոս այնքան ախորժակով կ՚ունկնդրէր եւ այնքան հաճոյք կը պատճառէր Ապողոնի նուագածութիւնը, որ իբր վարձատրութիւն, իր հօտերուն հովուապետ նշանակեց զայն։

Ադմետոս սիրահարած էր Պելիասի դուստրը կեղեցիկն Աղկեստիսի։ Ու օր մը գնաց կնութեան ուզեց հօրմէն։ Հաւանեցաւ Պելիաս եւ սակայն պայմանաւ որ Ադմետոս առիւծ եւ կինճերէ քաշուող կառքի մը վրայ նստած գայ ու առնէ իր դուստրը։ Ախատ վտանգաւոր եւ յանդգնութեան կարօտ պահանջք ու պայման մըն էր որ կը դրուէր սիրահար երիտասարդին։ Ադմետոս սկսաւ մտածել եւ հոգ ընել։ Սակայն, Ապողոն իմանալով սիրոջը մտահոգութիւնը, անոր հանդէպ ունեցած սէրէն մղուած, օժանդակեց Ադմետոսին ու յաջողութեամբ գլուխ հանեց Պելիասի դրած պայմանը։ Վայրի անասուններըը յձեց կառքի մը, հրամայեց որ հնազանդին ու հպատակին Ադմետոսին։ Այսպէս, սիրահարը թագաւորը, ներկայանալով Պելիասին, յաջողեցաւ Աղկեստիսը իրեն կնութեան առնել։

Ադմետոս, ուրախութենէն գլխիսած, մեծաչուք հարսանիքի ընթացքին, մոռցաւ, սակայն, զոհ մատուցանել Արտեմիսին։ Անարգուած աստուածուհին, իբր պատիժ, օձերով լեցուց նորապսակ ամուլի հիմենեան սենեակը։ Բայց, այս անգամ ալ, օգնութեան հասաւ Ապողոն ու սիրտը ասաւ իր սրդոդած քրոջը ու վերստին վտանգը։ Այնքան գոհ էր, Ապողոն, իր տիրոջմէն որ լինքզինքը երախտապարտ կ՚զգար, ուստի, աղաչեց աստուածներուն որպէսզի անմահութիւնով պատուեն Ադմետոսը։ Իր խնդիրքը ընդունուեցաւ, պայմանաւ սակայն, որ թագաւորին կեանքին իրը պայմանաժամ, Միրաքէ որոշուած օրը, իր հայրը, մայրը կամ կինը յանձն առնեն անոր տեղը մեռնիլ։

Երբ մահուան օրը հասաւ, Ադմետոսի արդէն ձերացած ծնողքէն ո՛չ մէկը յօժարեցաւ զաւկին տեղը մեռնիլ։ Այս որ տեսաւ Աղկեստիս, առանց տատամսելու անձ-

նագոհութիւնը ունեցաւ, ինքզինքը ոչրայօժար տրամադրելու, ամուսնոյն հանդէպ ունեցած անհուն սիրոյն իբր գրաւականը։ Ու թագաւորին տեղ, իր գեղանի և անճնուէր կինը գերեզման դրուեցաւ։

Ադմետոսի անմահացումը, սակայն, չափազանց սուղի արժած էր իրեն։ Զրկուած էր իր սիրեցեալ կինէն։ Անմխիթար կուլար ու կ՛ողբար։ Երկար օրեր ու տարիներ աղի արցունք թափեց խեղճ թագաւորը, երբ Հերակլէս, գըթալով, եւ խղճալով, Հադէս իջաւ ու գերեզմանէն հանելով ետ բերաւ անճնազոհ թագուհին, անսահման հրճուանք ու երջանկութիւն պատճառելով ամուսնոյն։

Ապողոն իր ցանկութեանը իրագործումը տեսնելէ և Ադմետոսի անմահութիւնը ապահովելէ վերջ ա՛լ ձգեց իր պաշտօնը։ Այս միջոցին Պոսիդոն եւս յանցանք գործած ըլլալով, ան ալ երկիր տարագրուած ու պատապարտուած էր Տրովայի պարիսպները չինել։ Ուստի, Ապողոն, իր խաչեղբօրը մօտ գնաց եւ օգնեց։ Այնպիսի եղանակներ կը նուագէր որ քարերը կը չարժէին իրենց տեղերէն։

Տրովայի թագաւորը, սակայն, չյարգեց իր խոստումը ու մերժեց որոշեալ վճարումը ընել։ Ուստի, Ապողոն, համաճարակի ենթարկեց Լաոմեդոնի երկիրը։ Ու տարագրութեանը չրջանը լրացած ըլլալով, երկինք վերադարձաւ եւ իր պաշտօնը վերստանձնեց։

Յակինթոսի պատմութիւնը

Օր մը երկիր իջեր էր Ապողոն։ Հոգ Յակինթոս անուն համակրելի ու սիրուն երիտասարդի մը հանդիպեցաւ։ Փափաքեցաւ հետը զբօսնուլ եւ անոր ընկերութիւնը վայելել։ Երկու ընկերներ, փոխադարձ համակրանքով, իրենց ժամանակը հաճելի դարձնելու համար, սկսան խփուկ խաղալ, ետրոտաս գետին ափերը։

Ինչ յետոյ, իրենց մօտէն անցաւ Զեփիւռոսը և տեսաւ անոնց սիրալիր ընկերութիւնը։ Հովի աստուածը Զեփիւռոս, նախանձեցաւ երկու երիտասարդներու մտերմական զբօսանքը, որովհետեւ ինքն ալ կը սիրէր Յակինթոսը։ Եկաւ ինքն ալ մասնակցեցաւ խաղին եւ յանկարծ այնքան

բուռն կերպով քշեց Ապողոնի նետած լեփուկը, որ խաղընկերը Յակինթոսին գլխուն զարնուելով զայն գետին տապալեց, իսկ ինքն ալ կորսուեցաւ գնաց։

Ապողոն զուր ջանաց ընկերոջը վէրքէն վազող արիւնը դադրեցնել։ Այնքան գէշ վիրաւորուած էր Յակինթոս՝ որ ոչ մէկ օգնութիւն կարելի եղաւ հասցնել։ Ու վիրաւոր երիտասարդը, մէկ քանի վայրկեանի մէջ, իր սիրելի բարեկամը Ապողոնի թեւերուն մէջ աւանդեց իր հոգին։

Մեռնող բարեկամէն յիշատակ մը պահելու ցանկութիւնով, Ապողոն, անոր արեան կաթիլները ծաղիկի փոխակերպեց եւ այդ օրէն ի վեր յակինթոս կը կոչուին, իրենց վրայ ալ գծագրուած ունենալով վշտահար արեւատուծոյն Ա՜յ, Ա՜յ (A', Al,) բացագանչութիւնները։

Զեփիւռոս չատ ուշ հասկցաւ իր նախանձին մահացու հետեւանքը ու զղջաց եւ սակայն օգուտ չունէր։ Ուստի, այդ օրէն ի վեր անմխիթարօրէն կը թափառի ցաւալի վայրին վրայ ու քնքշօրէն կը շոյէ բարեկամը Յակինթոսի արիւնէն բուսած սիրուն ծաղիկները։[1]

Կիպարիսոս պատմութիւնը

Իր մտերիմը՝ Յակինթոսի կորուստէն վշտահար Ապողոն, նոր բարեկամ մը փնտռեց ու Կիպարիսոս անուն երիտասարդ վարպետ որսորդի մը ընկերացաւ։ Այս բարեկամութիւնն ալ տխուր վախճան մը ունեցաւ։ Կարճատեւ եղաւ Կիպարիսոսի ընկերութենէն Ապողոնին վգայած հաճոյքն ու վայելքը։

Օր մը, Ապողոն եւ Կիպարիսոս միասին որսի ե-

---

1) Յակինթոսը անձնաւորումն է գարնանային բուսականութեան՝ որ կը խամրի ու կը մեռնի, սկաւառնակաձեւ լեփուկով խորհրդանշուած ամառնային արեւուն ուժգին ու կիզիչ ճառագայթներէն։ Բնութեան եւ բուսականութեան ի պատիւ կատարուած տօնակատարութիւններու ցնծագին, Յակինթոս ալ կը տօնուէր Սպարտացիներու կողմէ՝ Յալիսին։ Երեք օր կը տեւէր։ Առաջին օրը, բուսականութեան մահուան համար վշտի, երկրորդին՝ հանգիստի համար՝ ուրախութեան, իսկ երրորդին՝ վերազարթնող բնութեան հանդէպ հրճուալից հաւատքը արտայայտող արարողութիւններ կը կատարուէին։

լան։ Ջար դիպուածը այնուչէ՛ բերաւ որ Կիպարիսոս ըսպաննեց Ապողոնի սիրելի եւ ընտանի եղնիկը։ Պատահած ձախորդութենէն այն աստիճան ցաւ զգաց ու տխրեցաւ Կիպարիսոս, որ յուզումէն նոճաղեցաւ ինկաւ ու չատ չ՛անցած մեռաւ։ Այս բանը որ տեսաւ Ապողոն, իր դժբաղդ բարեկամը նոճիի փոխակերպեց ու յայտարարեց որ յետայսու այս ծառը իր չուքը տարածէ, կենդանութեանը պէս բուռն կերպով սիրողներու գերեզմաններուն վրայ և մահուան խորհրդանչան մ՛ըլլայ։

Դափնեի պատմութիւնը

Այս դժբաղդութիւններէն վերջ, օր մը Ապողոն, գետերու աստուածը Պենէոսի գեղանի դուստրը յաւերժահարս Դափնէին հանդիպեցաւ, անտառի մը մէջ։ Առաջինիկ նայուածքով, Ապողոն հրապուրուեցաւ ու սիրահարեցաւ։ Ուզեց Դափնէին խօսիլ, դարպասել ու սէրը վաստկիլ։ Փորձեց կամացուկ մը մօտենալ եւ չխրտչեցնել աղջիկը։ Սակայն, հազիւ թէ մէկ քանի քայլ առած էր, Դափնէն սկսաւ փախչիլ։ Ամէն ինչ մոռցած, Ապողոն սկսաւ հետապընդել։ Շարունակ կը կանչէր եւ կը յայտնէր թէ գէշ նպատակ չունի, թէ պարզապէս մէկ քանի վայրկեան հետը խօսիլ կը փափաքի։

Ամէն հաւաստիացում անօգուտ եղաւ։ Դափնէն կեցնելու Ապողոնի խոստումներուն կամ դարպասանքին, կրցածին չափ արագ կը վազէր։ Սկսան կթոտիլ Դափնէին ծունկերը եւ կոահեց որ կը մօտենար զինք հետապնդողը եւ չատ չանցած հասնելով պիտի բռնէր։ Շնչասպառ ու սրբատարսի, յանկարծ շեղեցաւ ճամբէն ու վազեց հօրը հոսանքին եզրը, օգնութեան ու պաշտպանութեան աղաղակները արձակելով։

Հազիւ գետեզրը հասած էր ու կակուղ հողին մէջ թաղուած էին ոտքերը, սրունքէն վեր, արմատէն բարձրացող ծառի բունի մը վերածուեցաւ, խորտ ու բորտ կեղեւով ծածկուած։ Դափնէի դողացող մարմինը պահուեցաւ ծառին մէջ եւ ձեռքերէն ու մատներէն սկսան տերեւները

ԱՊՈՂՈՆ ԵՒ ԴԱՓՆԷ
(BERNINI)

դուրս գալ ու սրսփալ Դափնէի օգնութեան աղաղակը լսող հայրը, գայն դափնիի վերածած էր:

Մինչ այդ Ապողոն հասած եւ սակայն իր սիրուհին պահելու համար տարածած թեւերուն մէջ, ծառի բուն մը մնայն գտաւ: Չէր կրնար մտքը հաշտեցնել եւ երեւակայել թէ գեղանի օրիորդը իրմէն կը բաժնուէր յաւիտեան: Սակայն քիչ յետոյ գիտակցեցաւ դառն իրականութեան եւ յուսահատուած բլլալուն:

Ապողոն այն աստիճան պղտուեցաւ այս տխուր մեկնութենէն որ դափնին իրեն համար նուիրական ծառ յայտարարեց ու անկէ պսակ մը չինած, զրաւ իր գլուխը Հրամայեց, նաեւ, որ բանաստեղծներուն, երաժիշտներուն եւ կամ որեւէ արուեստագէտի տրուելիք մրցանակը բլլայ, դափնիի ճիւղերէն ու տերեւներէն պատրաստուած պսակ մը:[1]

Կեփալոս եւ Պրոկրիս

Կեփալոս ամուսնացած էր Երեքթէոսի դուստրը Պրոկրիսի հետ Կեփալոս, խիստ գեղեցիկ բլլալուն, Էովս (Արշալոյս) եւս սիրահարած էր իրեն, կուզէր ամուսնանալ հետը: Ուստի, երբ օր մը անտառը որսի ելած էր Կեփալոս, Էովս առեւանգեց զայն: Արշալոյսի հազար ու մէկ խոստումներն ու սիրոյ յայտարարութիւնները անօգուտ եղան համոզել Կեփալոսը՝ որ կը պնդէր իր օրինաւոր ու սիրելի կնոջը վերադառնալ: Էովս, չկարենալով համոզել

---

1) Ապողոնի տեսիլը) եւ Դափնէի (ցօղ) պատմութիւնը իր մէջ դարձեալ տյլաբանական նշանակութիւն մը կը պարունակէ, բանաստեղծական պատկերաւորումով մը: Ցօղին գեղեցկութենէն հրապուրուած տեսիլը, կը ցանկայ մօտենալ ու մօտէն վայելել զայն: Իսկ ցօղը, վախցած իր սիրաբորբոք սիրահարէն, խոյս կու տայ: Երբ տեսիլն բռնելէն ետնչը կը հասնի ու կը դպչի, կը ջգիանայ ու կը ցնդի, իր եսին թողլով միայն այն կանանչութիւնը՝ որուն վրայ թառած էր: Տարբեր մեկնութեան մը համաձայն, DAPHNE (Դափնէ) սեռած է DAHANA բառէն՝ որուն առնսկրիտերէնն է՝ DAWN, ա ր շ ա լ ո յ ս: Այս իմաստով ալ, պատմութիւնը կը մեկնուի հետեւեալ կերպով — Աւետը, բէպէs սիրահարն է արշալոյսին եւ սակայն ետնր մահուան պատճառ կըլլայ, իր հետապնդումի ընթացքին եւ իր առիւծանման մրձելումովը:

կեփալոսը, թող տուաւ որ երթայ, խնդրելով միայն, որ ձախուի ու այդպէս ներկայանայ Պրոկրիսին, փորձելու համար անոր հաւատարմութիւնը, միանգամայն այս ձեւով կրնար ուձացնել ամուսինէն։

Կեփալոս, հարուստ վաճառականի կերպարանքով հասաւ իր տունը Պրոկրիս, իրեն ներկայացող օտարականին հարստութենէն եւ շքամոլող քանդակներէ հրապուրուած, մոլորեցաւ անոր դարպասումներէն։ Այն ատեն, կեփալոս յայտնեց իր ինքնութիւնը իր ըրածէն այն աստիճան ամօթով մնաց Պրոկրիս, որ ձգեց կրեռէ փախաւ։ Հոդ ինքզինքը որսորդութեան նուիրեց ու որսի աստուածուհին Արտեմիսի հետեւորդներէն մին եղաւ։ Արտեմիս, Պրոկրիսին նուիրեց՝ որսը չփախցնող, յոգնիլ չգիտցող եւ հուլի նման սուրացող շուն մը եւ նշանակէտէն չվրիպող գեղարդ մը։

Բաւական ժամանակ անցաւ եւ այս անգամ ալ Պրոկրիս ուզեց իր ամուսնոյն հաւատարմութիւնն ու ղպատուիլը փորձել։ Ծպտուած գնաց անտառը որս ընող կեփալոսի մօտ եւ սկսաւ գլխէ հանել զայն։ Կեփալոս տեղի տուաւ Պրոկրիսի համբոյրներուն ու գրկումներուն, պարզապէս անոր չուներն ու գեղարդին տիրանալու փափաքով։ Ցանկալի իր ինքնութիւնը յայտնեց Պրոկրիս ու այս անգամ ալ կեփալոսը ամօթահար մնաց, իր փոխադարձ անհաւատարմութենէն։ Սակայն այս բանը պատճառ եղաւ որ հաշտուին իրարու հետ, մոռնան անցեալը ու իրարու միանան, առաջուանէն աւելի զօրաւոր սիրով մը։ Այսպէս, Պրոկրիս իր ամուսնոյն տուաւ Արտեմիսի նուէրները եղող շունն ու գեղարդը։

Իրարու հետ սիրով կապուած այս ամոլը սակայն, գէշ ու նախանձող աչքով կը դիտուէր Աբշալոյսին։ Կրզմէ՝ որ չէր յաջողած կեփալոսի սիրտը շահիլ ու հետը ամուսնանալ։ Զար նախանձէն, մտադրեց փչրել ու վերջ տալ իր երազած երջանկութեանը։

Կեփալոս մասնաւոր սէր մը ունէր որսորդութեան։ Ամէն օր կանուխէն անտառ կը մեկնէր։ Երբ յոգնէր ու օդը տաքնար, ծառի մը ստուերին տակ կը պառկէր ու «Ա՜ւրա»

գոչելով կը կանչէր սիւքը, որպէսզի գար ու դուրացնէր զինք։

Աբչալոյսը տեղեկացաւ Կեփալոսի այս սովորութեան։ Թէպէտ չատ լաւ գիտէր թէ հովիւին էր որ կը կանչէր նաև սակայն գնաց գտաւ Պրոկրիսը ու չարախօսեց, ըսելով թէ ամուսինը անհաւատարիմ է իրեն նաև կը յարատեւէ զեղանի կնիկան մը հետ՝ որ անտառին ամայի մէկ անկիւնը ամէն օր այցելութեան կուգայ Կեփալոսին։

Պրոկրիս, նախանձէն կուրցած, հաւատաց եղած ուրապատմութեան։ Որոշեց հետապնդել ամուսինը։ Կէսօրը մօտեցած էր ու օդը տաքցած։ Կեփալոս, ըստ իր սովորութեանը, իր ամենօրեայ հանգստավայրը գառնալով նստաւ ու սկսաւ „Ա՜ւրա" գոչել։ Այս որ լսեց մացառներու ետին պահուած եւ ամուսինը լրտեսող Պրոկրիս, անհամբեր ու կասկածոտ, իր մրցակցուհին տեսնելու մտահոգութիւնով ու անձկութիւնով, յանկարծ վեր առաւ իր գլուխը։ Այս յանկարծական չարժուձմը խշրտուք մը յառաջ բերաւ։ Կեփալոս որ լսեց այս ձայնը, կասկածելով թէ վայրի անասուն մը պարան նստած է, վրան յարձակելու համար, ընդդատ վեր եկաւ ու արձակեց իր անվրէպ գեղարդը։ Դժբաղդութիւնը սակայն, այնպէս բերաւ որ գեղարդը գնաց մխուեցաւ Պրոկրիսի կուրծքը։ Ստացած վէրքին ցաւին տակ արձակուած ճիչէն սարսափահար Կեփալոս, մէկ ոտտումով հասաւ իր սիրական ու հաւատարիմ կնոջը քովը։ Հասկցաւ ցաւալի իրողութիւնը, դիտելով այլայլած ու արցունքոտ աչքերովը։ Լուսաբանուեցաւ եւ ըմբռնեց եղելութիւնը եւ սկսաւ մահացու էր Պրոկրիսի վէրքը։

Խեղճ կինը հոգին աւանդեց ամուսնոյն թեւերուն մէջ, երջանիկ համոզումը ունենալով սակայն, թէ իր կասկածները անհիմն էին ու Կեփալոս հաւատարիմ էր իրեն հանդէպ։[1]

---

1) Այս պատմութեան մէջ ալ կրկին արեւը է որ երեւան կուգայ ու պուրակներու մէջ (ուր ամենէն աւելի երկար ատեն կը մնայ ցօղը) անխոհեմաբար կ'ապտնէ իր սիրուհին (ցօղը)։

Համաձայն լեզուաբանական հետազօտութիւններու, «Պրոկրիս» սեռած է «ցօղել» նշանակող սանսկրիտերէն բայէ մը։ Իսկ վերի պատմութիւնը ծա-

Ապողոն անհաւատարիմ գտնուելով լքած էր իր սիրուհին՝ գեղանի Կլիտիան։ Սկսած էր յարաբերուիլ Արշալոյսի հետ։ Կլիտիան այնքան տրտմեցաւ ու նեղուեցաւ այս բանէն, որ գնաց եղելութիւնը պատմեց Արշալոյսին։ Հօրը Ապողոն այս որ իմացաւ, սաթլի պաղեցաւ ու երես դարձուց Կլիտիայէն։ Իր սիրոյն աստկութենէն, Կլիտիան սկսաւ հալիլ ու մաշիլ։ Չէր կրնար ոեւէ ձեւով չահիլ Ապողոնի սիրտը։ Լքուած սիրահար աղջիկը, ամէն առաւօտ կ՚ելլէր, հալիւ Ապողոն իր պալատէն ճամբայ ելած, դուրս կ՚ելլէր եւ յարտեւօրէն կը դիտէր անոր ընթացքը, մինչեւ որ արեւմուտքի հետաւոր ծովը հասնի։ Ամէն օր, այսպէս կը հետեւէր, ոսկեհեր աստծոյն, ու անոր սիրոյն կաթօտէն կը մրկէր։ Հակառակ այս բոլորին, սակայն, չյաջողեցաւ Ապողոնի սիրտը վերաշահիլ ու հաճելի թաթիլ անոր աչքերուն։ Մոռցաւ ամէն ինչ ու սկսաւ հիւծիլ, մինչեւ որ աստուածները մեղքնալով, արեւածաղիկի փոխակերպեցին Կլիտիան։ Իր այս նոր կերպարանքին մէջ անպակ, Կլիտիա չէր կրցած մոռնալ Ապողոնը։ Անոր հանդէպ ունեցած սիրոյն աստկութենէն, արեւածագէն մինչեւ մայրամուտը, գլխովը կը հետեւէր արեւաստծոյն, արտայայտելով իր յարատեւութիւնն ու անկորնչելի սէրը։

գում կ՚առնէ պարզապէս հետեւեալներէն.— արեւը կը սիրէ գոգը, առաւօտը կը սիրէ արեւը, եւ արեւը կ՚պսպաղնէ գոգը։ Խաղացուող դերակատար երեք դէմքերը՝ քոս P. DECHARMEի, կը ներկայացնեն արեւը (Կեփալոս), արշալոյսը (Էոսս) եւ լուսնկան (Պրոկրիս)։ Առաւօտուն, Պրոկրիսի գիտերային վահիճէն քաշնուող Կեփալոսի գեղեցկութեան կը սիրահարի Էոսս։ Երեկոյեան, արեւամուտին, Կեփալոս ծպտուած կը վերադառնայ իր կնոջը մօտ, գիտերուան աստերին տակ եւ դարձեալ կը յաջողի միանալ ու Պրոկրիսի սիրտը գրաւել։ Լուսինը խոյս կուտայ, արեւու հետապնդող ճառագայթներուն առջեւ։ Եւ աւելի վերջը, վերադառնալով կ՚սպաննուի, արեգակնային նետերու հարուածէն։

Սրճգաճար Մարսիաս

Օր մը Աթենաս-Պալլաս առուակի մը մօտ նստած սրինգի վրայ իր ձիրքը կը փորձէր։ Երբ յստակ ու վճիտ ջուրերուն վրայ ծռելով իր ուռած այտերը ու փչելէն ձեւափոխուած դէմքը տեսաւ, յանկարծ գանելով իր երեւոյթէն, սրինգը նետեց ջուրերուն վրայ ու երդում ըրաւ անգամ մըն ալ ձեռքը չ՚առնել այդ գործիքը։

Պալլասի սրինգին գինովցնող խազերուն յանկաճական դադարումէն դրդուած, քիչ մը հեռուն զով մարմանդին վրայ պառկած եւ զայն մտիկ ընող Մարսիաս անուն պատանի հովիւ մը, իսկոյն ջուրջը դիտեց ու տեսաւ որ Աթենասին նետած սրինգը կը ծփայ իր առջեւէն վազող ջուրին երեսը։ Ընդոստ վեր ելաւ, գնաց ջուրին վրայէն խլեց սրինգը։ Եւ հաղիւ թէ շրթներուն դրած էր ու փչած, իր վրան հասաւ սրնգահարի մոգական ձիրքը։

Մոռցած իր հովուական պարտականութիւնները, չարունակ կը նուագէր։ Ու այսպէս ժամանակ մը վերջ անզուգական սրնգահար մը դարձաւ։ Իր սրինգին ձայնէն վայրի անասուններն անգամ կը հմայուէին ու իրենց ոջլերէն դուրս գալով մտիկ կընէին։ Իր անհամեմատ յառաջադիմութիւնն ու ձեռք ձգած ճարտարութիւնը սակայն, գինք այն աստիճան յաւակնոտ ու պարծենկոտ դարձուց որ օր մը նոյնիսկ Ապողոնին աստղերէզ կարդալու յանդգնութիւնը ունեցաւ։

Երաժշտութեան աստուածը Ապողոն, իսկոյն ընդունեց հրաւէրը։ Իբր իրաւարարներ, իր հետ առնելով բանաստեղծութեան ու երաժշտութեան պաշտպան աստուածուհիները եղող իննը Մուսաները, ներկայացաւ պարծենկոտ սրնգահարին ու հրաւիրեց որ փաստը տայ իր կարողութեանը։ Փոխադարձ համաձայնութեան եկան ու որոշեցին որ յաղթողը իրաւունքը պիտի ունենայ պարտուողը քերծելու։

Մարսիասը հրաւիրուեցաւ առաջին անգամ, որպէսզի ցուցադրէ իր կարողութիւնը։ Իր քաղցրահնչիւն ու

Նեբդաչնակ խապերը դիւթեցին բոլորը։ Ցետոյ խնդրեցին Ապողոնէ, որպէսզի ինքն ալ ցուցնէ իր կարողութիւնը, պերազանցելու համար իր մրցակիցը։

Երկուքն ալ չափազանց ագանչելիօրէն նուագած էին, այնպէս որ Մուսաները անկարող եղան վճիռ մը արձակել ու առաջնութիւնը տալ մէկին կամ միւսին։ Ուստի առաջարկեցին կրկնել մրցումը։ Երկու մրցակիցները իրենց պերազոյն ճիգը ըրին ու իրենց բոլոր կարողութիւնը փոքձեցին։ Մուսաները, այս անգամ, միահամուռ վճռով ու միաձայնութեամբ, առաջնութիւնը տուին Ապողոնի։

Ըստ իրենց համաձայնութեանը, Ապողոն ծառի մը կապեց իր մրցակիցը ու անգթօրէն քերծեց զայն։ Ու մորթը կախեց մօտակայ քարայրին մէջ։ Երբ լեռներու յաւերժահասները՝ Որխոմենը, Սատիւռները եւ Դրիադները իմացան իրենց սիրական ու այլին լոյսը Մարսիասի դժբաղդ վախճանը, այնքան ողբացին ու աղի արցունք թափեցին որ պետ մը գոյացաւ իրենց արցունքներէն։ Ի յիշատակ իրենց սիրելի արնգահաբին, Մարսիաս կոչեցին այս գետը։[1]

Իշու ականջներով Միդաս

Միդաս Թագաւորը սիրական արնգահաբ մը ուներ, Պան անուններ։ Մարսիասի դժբաղդ վախճանը կ'երեւի օրինակ մը չէր եղած, որ այս անգամ ալ Միդաս եւաբ, Ապողոնին ատպարէզ կարդալ, յայտարարելով թէ իր արընգահասը չատ աւելի վարպետ նուագածու մըն է քան եբաժչտութեան աստուածը։ Ապողոն ընդունեց հրաւէրը, իակ

---

1) Այս պատմութեան հերոսներէն Մարսիաս, ըստ հնախոյզներու, արեւելեան եւ մասնաւորապէս Փռիւգիական աստուածութիւն մըն է՝ որ կը պատկանի Սիլենացի կոչուած առուակներու եւ գետերու պաշտամունքերու շարքին։ Արդ, Սիլենոս մը լլլալով Մարսիաս, վերոյիշեալ աւանդութիւնն ալ, գուցէ հելլէն եւ արեւելեան երաժշտութեան մրցումը ներկայացնէ։ Եւ իսկապէս ալ, Փռիւգիոյ Կելենա կոչուած վայրը կը ցուցնէին Մարսիասի մորթին կախուած քարայրը՝ որմէ կը բղխէր Մարսիաս կոչուած գետը։ Ջուրերու եւ գետերու խոխոջիւնն ու մրմունջիւնը, հին ժողովուրդներու մէջ՝ երաժշտութեան կարողութիւններ վերագրել տուաւ եւ աստուածացուց ջուրի հոսանքները։ Ուստի զարմանալի չէ գետաստուած Մարսիասը իբր սրնգահար ներկայացուած տեսնել։— P. DECHARME.

իրաւարարի պաշտօնը Միդաս ինք ստանձնելով, վարձատրեն ալ իր վրայ առաւ Ապողոնն ու Պանը, իրենց բոլոր կարողութիւնը ցուցադրելին Մրցման վերջաւորութեան, սակայն, Միդաս թագաւորը, կողմնակցութիւն ցուցնելով մրցանակը տուաւ Պանին, հակառակ Ապողոնի ի յայտ բերած գերապանց կարողութեանը եւ արժանիքին:

Ապողոն չափազանց վշտացած ու զայրացած, այս ակնյայտնի կողմնակալութենէն եւ անիրաւութենէն, ուզեց յուշ դաս մը տալ անարդար թագաւորին, ուստի, Միդասի դլխուն երկու կողմերը իշու երկու խոշոր ականջները բուսցուց, զգացնելու համար թէ զուրկ է գնահատելու կարողութենէն եւ թէ երաժշտութենէ հասկցող ականջներ չունեցող, անճաշակ յիմարին մէկն է:

Միդաս, իր վրայ հասած այս անակնկալ տգեղութենէն սարսափահար, ինչ ընելիքը չուարած, իր սենեակը առանձնացաւ կ'ամչնար մարդու երեսնայնակոյն լուր ղրկեց իր վարսայարդարին: Մարդը հասնելուն, նախ հանդիսաւոր երդում ընել տուաւ թէ եղելութիւնն ու տեսածը բացարձակապէս գաղտնի պիտի պահէ: Ու հակայ կեղծամ մը ապսպրեց, որպէսզի կարենայ անոր տակը թաքցնել իր խոշոր ականջները եւ իր հպատակները չկռահեն վերան հասած այս անճոռնիութիւնը:

Վարսայարդարը գնաց, մեծ վարպետութեամբ պատրաստեց կեղծամը ու բերաւ ղրաւ Միդասի գլխուն, գոհ էր թագաւորը որ ծածկուած էին ականջները ու այսպէսով պիտի կրնար ժողովուրդէն թաքցնել գլխուն եկած փորձանքը:Վարսայարդարը չմեկնած, անգամ մը եւս խօսք առնուեցաւ իրմէն թէ չպիտի տարածանէ գաղտնիքը, հակառակ պարագային գլուխովը էր որ պիտի տուժէր:

Սակայն, ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ ժուռալ էր երկար ատեն թագուն պահել գաղտնիքը: Վարսայարդարը այն աստիճան տպաւորուած էր Միդասի արտակարգ ականջներէն որ չարունակ կը փորձուէր դուրս տալ սրտին մէջինը: Չեր կրնար լուռ մնալ, բայց մահուան պատիժը կը զսպէր զինք: Աւելի վերջ այգ ալ անզօր դարձաւ ու մարդը վազեց դաշտ գնաց, գոնէ ժողովուրդէն հեռու

տեղ մը կարենալ պարպելու՝ սիրտը ծանկարծ մտած ուժը ունեցաւ գետինը խոռոչ մը բանալու եւ հողին մէջ թափելու իր գաղտնիքը։ Բերանը դրաւ բացած փոսին ու գոչեց՝

„Միդաս թագաւոր իօու ականջնե՞ր ունի.
Աչերո՛վս տեսայ”։

Վարսայարդարը, ծանր բեռէ մը ազատուածի պէս նախութիւնով գլուխը վեր վերցուց գետնէն, ծածկեց փոսը ու տուն դարձաւ։ Ժամանակ մը յետոյ եղէգներ բուսան այդ դաշտին վրայ ու ամէն անգամ որ հովը կը դարնէր ու կ՚օրօրուէին, այնպիսի խշշտոց մը կը հանէին որ կարծես մէջէն կը լսուէր՝ „Միդաս իօու ականջնե՞ր ունի” ձայնը։ Անցնող դարձողներու ուշադրութիւնը գրաւեց այս ձայնը ու բերնէ բերան տարածուելով ժողովուրդին հետաքրքրութիւնը արթնցուց։ Բոլորն ալ եկան այդ դաշտը,լսեցին ու իմացան իրականութիւնը եւ ոչ ոքի գաղտնիք մնաց թէ Միդաս իշու ականջներ ունէր։

Որփեոս եւ Եւրիդիկէ

Ապողոնի եւ Կալիոպէի արժանաւոր զաւակն էր Որփէոս[1] եւ ժառանգած էր իր ծնողքին բանաստեղծական ու երաժշտական բոլոր ձիրքերը։ Հայրը քնար մը տուաւ իրեն։ Տաղիներու ընթացքին իր տաղանդը այնքան մեծցաւ եւ այնքան տիրականօրէն կը նուաճէր որ իր մատներուն տակ թռթրացող թելերուն քաղցրահնչիւնն ձայնէն կախ կ՚առնէին արագահոս գետերը։ Անտառի վայրի անասունները՝ զգլխած, անվնաս ու մարդամօտ դառնալով իր քովը կուգային, աւելի մօտէն ունկնդրելու համար Որփէոսի երգանակները, կարծես բնութիւնն ամբողջ, համայնած էր իրմով ու յաւերժահարսները իր անբաժան ընկերները դարձած էին։ Իր համբաւը տարածուած էր ամէն կողմ։

Այս միջոցին, Եւրիդիկէ անուն օրիորդի մը սիրահարեցաւ Որփէոս։ Իր ամբողջ կարողութիւնն ու տաղանդը ի յայտ բերաւ իր քնարին վրայ։ Իր սիրատարփ ձայնովն

---

1) Ըստ տարբեր աւանդութեան մը, Թրակիոյ Ցագրոս թագաւորն էր Որփէոսի հայրը։

ու երգերով, իր գրաւիչ ակնարկներով ջանաց գարպահել սիրուհին։ Այս գարպասումէն ազդուեցաւ Եւրիդիկէն ու շատ չանցած փոխադարձեց յայտարարուած սէրը ու ընդունեց Որփէոսի ձեռքը։

Ջափպանց կարճ եղաւ, սակայն, սիրահար ամուսնական կեանքին քաղցրիկ չրջանը։ Արիստէոս անուն երիտասարդ մը, որ մը գաչտին մէջ հանդիպեցաւ Եւրիդիկէին եւ սիրահարեցաւ։ Սկսաւ հետապնդել գայն։ Եւրիդիկէ աճապարանքէն, անուչադիր իր ճամբուն, յանկարծ խոտերուն մէջ պահուըտած թունաւոր օձի մը վրայ կոխեց։ Օձը անմիջապէս վեր վերցուց գլուխը ու Եւրիդիկէն խայթեց կրունկէն։

ԵՒՐԻԴԻԿԷ ԵՒ ՈՐՓԷՈՍ

Խեղճ կինը, թունաւորուած, կը չարչարուէր ցաւէն։ Օրհասական վայրկեաններ անցուց ու վերջ ի վերջոյ մեռաւ։ Հոգին փոխադրուեցաւ Պղուտոնի տիրապետութեան տակ գտնուող մթին աչխարհը, իսկ խեղճ ամուսինը մնաց անմխիթար ու սրտաբեկ։

Որփէոսի զուարթ ու խանդավառ երգերուն յաջորդեցին ցաւագին ու սրտակեղեք ողբեր ու քնարի լալագին խազեր։ Անմխիթար էր, սիրակորոյս Որփէոս ու կեանքը անտանելի կը դառնար իրեն։ Որոհեցաւ Ողիմպոս բարձրանալ ու Զեւսէն խնդրել, պաղատիլ որպէսզի իր կինը իրեն վերադարձուի։ Այն աստիճան աղերսական էին իր խօսքերը որ աղդուեցաւ Զեւս ու զթալով, արտօնեց որ Դժոխք իջնէ Որփէոս ու փնտռէ իր կինը, յայտնելով նոյն ատեն թէ չափազանց վտանգաւոր ու արկածախնդրական ձեռնարկ մըն է որ կուզէ փորձել, հետեւաբար պէտք է խիստ զգուշաւոր ըլլալ։

Ոչ մէկ բան երկիւղ կ'ազդէր իրեն, ուստի Որփէոս, երկար ու տառապագին ճամբորդութենէ մը վերջ, հասաւ Հադէսի դուռը։ Հոս կեցած էր Կերբեռոս անուն երեքգլխանի չունը՝ որ ոչ ոք կը ձգէր ներս մտնել կամ դուրս ելնել։ Այս ահռելի չունը, Որփէոսը որ տեսաւ սկսաւ վայրագօրէն հաչել ու քրթմնջել։ Որփէոսը խակոյն իր քնարին վրայ այնպիսի գգւիչ եղանակներ սկսաւ նուագել որ չան զայրոյթն ու կատաղութիւնը փարատեցաւ ու ձգեց որ ներս մտնէ։

Որփէոսի նուագին մոգական ձայնը լսուեցաւ Տարտարոսի մինչեւ խորերը։ Բոլոր դատապարտեալները մոխիկ կընէին, իրենց գործերը ձգած եւ իրենց հառաչանքն ու ողբերը դադրեցուցած։ Նոյնիսկ Տանտալոս ընդհատեց ջրանահանջ պետը կուլ տալու եւ ցամքեցնելու իր յաւիտենական նկրտումը, խակ Իքսիոնի անիւը՝ պահ մը կանգ առաւ։

Կենդանի ոչ մէկ աբլաթած Դժոխք էր լլացած ու պտտած, մինչեւ այդ օր։ Որփէոս, սակայն, չարունակելով իր ճամբան, հասաւ այդ չըլջանի թագաւորը՝ Պղուտոնի գահուն առջեւ։ Յոժոռագէմ իշխանը լուիկ նստած էր, իր մէկ կողմը ունենալով կինը Պերսեփոնէն, իսկ ոտքերուն առաջ՝ անողորմ Միրայքը։

Որփէոս սկսաւ իր պատմութիւնը ընել ու նպատակը պարզել։ Այն աստիճան յուզիչ ու սրտառուչ եղանակով մը խօսեցաւ, որ յաջողեցաւ արքայական ամոլին սիրտը չար-

ժել ու աչքերնէն արցունք վազեցնել։ Պղուտոն կարեկցելով, հաւանութիւն յայտնեց կենդանացնել Եւրիդիկէն ու յանձնել ամուսնոյն, պայմանաւ որ Դժոխքի սահմաններէն մինչեւ դուրս ելնելնին ու մինչեւ երկիրը ոտք կոխելը, ետ պիտի չդառնար Որփէոս, կնոջը դէմքը տեսնելու համար։

Որփէոս, իր սիրեցեալ կնոջը տիրանալու ցանկութիւնով, առանց այլեւայլի ընդունեց տրուած պայմանը։ Մեկնեցաւ Հադէսի չըջանէն, առանց դառնալու աչ կամ ձախ։ Ու կը դիտէր միայն իր առջեւը։ Ինչքը միտքը Եւրիդիկէին վրան էր, սակայն ծանրացած հետաքրքրութիւնը ուզեցաւ հասկնալու թէ արդե՞ք որեւէ փոփոխութիւն կրած էր իր սիրական կնոջը դէմքը, Դժոխքի խաւարին ու արեւու ճառագայթներէն զուրկ խորութիւններուն մէջ։ Այս մտածումով քալած միջոցին, մոռցաւ իրեն պարտադրուած պայմանը ու անխոհեմութիւնը ունեցաւ, տակաւին Դժոխքի սահմանները չանցած, ետ դառնալու եւ երկար ատենէ իվեր կարօտը քաշած սիրուհին Եւրիդիկէն դիտելու։ Դերեզմանի գրկէն հազիւ խլուած կինը, ակընթարթի մը մէջ անհետացաւ Որփէոսի աչքերուն առջեւէն։ Փորձեց ետեւէն վազել ու բռնել եւ սակայն չկրցաւնեցաւ իրենն։

Ամէն յոյս փարատած էր։ Զախողած էր Որփէոս։ Անկարելի էր նոր փորձ մը ընել եւ Եւրիդիկէն ձեռք ձգել։ Ոչինչ կր մնար իրեն, բայց քարայրներու եւ լեռներու առանձնութեանը մէջ երգել իր ողբալից երգերը ու իր քնարովը ամոքել փորձել իր վիշտերը։ Մարդկութենէ հեռու, իրը իրեն ունկնդիրներ, ունէր ծառերն ու հովերը, վայրի անասուններն ու լեռները՝ որոնք եւս անզօր էին ու անբաւարար, իր մորմոքն ու ցաւը թեթեւցնելու կամ սրտին դառնութիւնը փարատելու։ Բաց աչքերով կ'երազէր ու հեռաւորութեան մէջ կը տեսնէր Եւրիդիկէն՝ որ կարծես իրմէն փրկութիւն կը հայցէր, թեւատարած։

Վերջապէս օր մը, անտառին մէջ գինք բռնեցին Բագոսականները ու խնդրեցին որ մէկ քանի գուարթ եղանակներ նուագէ եւ իրենք ալ պարեն։ Ինձ Որփէոս, իր

վշտէն, վարժուած ըլլալով չարունակ տխուր ու մելամաղձոտ եղանակներ ածել, չկարողացաւ գոհ ձգել իր հանդիսականները՝ որոնք զայրացած կտոր կտոր ըրին զինք ու իր նչխարները ձգեցին Հեբրոս գետը։[1] Բանաստեղծ քնարերգուին մարմինը երբ կը սահէր կ'երթար գետին գիրկը, իր դալկացած ու դողդոջուն չրթունները չէին դադրեր կրկնելէ իր սիրուհիին անունը։ Ու „Եւրիդիկէ" մրմնջելով հոգին ալ գնաց միանալու իր սիրուհիին։

Ոչինչ էր մնացած Որփէոսէն։ Իբր յիշատակ, իրմէն ոչինչ ունէին մահկանացուները, բայց ի իր քնարը՝ զոր աստուածները երկինք փոխադրեցին ու համաստեղութիւններու կարգը դասեցին։[2]

Փայեթոնի Անկումը

Ատենօք կ'ըսեն թէ գեղանի ծովանոյշ մը կ'ապրէր, իր ոսկեհեր ու չնորհալի Փայեթոն զաւակովը։ Կ'ըսեն մէկէն մինչ մխիթարութիւնն ու զուարճութիւնն էր այս տղան՝ որ իր մանկական սիրունութիւնովն ու արտակարգ

---

1) Ըստ Պաւսանիասի աւանդութեան, Որփէոս տանջահար եղաւ Զեւսէն, որովհետեւ աստուածային գաղտնիքները կը հաղորդէր մահկանացուներու։

2) Որփէոս եւ Եւրիդիկէի պատմութեան մէջ, երբ կարգ մը դիցաբանագէտներ այլաբանօրէն հովերու անձնաւորումը կը տեսնեն Որփէոսի վրայ, որոնք «իրենց վայրի երաժշտութիւնովը արտասուեցրնեն ժառերը», ուրիշներ՝ առաւօտեան մէկ խորհրդանշանը կը տեսնեն աճուր մէջ, իր վաղամեռ գեղեցկութիւնովը զարդարուն։ Եւրիդիկէ անունը Սանսկրիտ ծագում ունի՝ որ կը նշանակէ՝ «արեւելոյտին երկնքի վրայ ձգած ցոլացումնային շողշողուն գիծը», իբր անձնաւորումը լոյսին՝ որ կ'սպանուի «վերջալուսային խաւարի օձէն»։

Որփէոսը երբեմն ալ արեւը նկատուած է՝ որ խաւարի անդունդը կը մտնէ, անհետացող արեւելոյսը՝ Եւրիդիկէին վերադիմ տիրանալու յոյսով։ Եւ որովհետեւ լոյսը (Եւրիդիկէն) կը վերադարձնայ կորսուած կողմին ճիշդ հակառակ դիմ եւ արեւու բարձրանալէն յետոյ չ'երեւար, ասով կը մեկնեն թէ «Որփէոս ժամանակէն առաջ դարձած է իր կինը տեսնելու համար եւ այսպէս զրկուած է իր սիրեցեալ կենակցէն»։

Անտառի մէջ, իր տկար ու առաջացած տարիքին, մարմնէն բաժնուած գլխուն ջուրի մէջ ամբելու ատեն «Եւրիդիկէ՛» մրմնջելը եւս զուգէ հովին մարող վերջին ցնծագին է որ կը խորհրդանշէ եւ կամ արեան նման բոսորագոյն ամպերու մէջէն արեւուն մարը մտնելը կը պատկերացնէ։

յատկութիւններով, գրաւիչ տեսք մը ունէր։ Իր խաղընկերներուն մէջ աչքի կը զարնէր՝ իր ոյժին, գեղեցկութեան, վազելու ու ցատկելու կարողութիւններով։

Ամէն առտու կանուխ, երբ հազիւ թէ կը ծագէր արեւը, հորիզոնին վրայէն, մայրը կը բռնէր Փայեթոնի ձեռքէն ու արեւելք դարձնելով, կը ցուցնէր փայլուն ու չքնաղ արեգակը։ Տղուն կ'ըսէր թէ Արեւատուածը իր հայրն է եւ հիմա դուրս կուգայ պալատէն, սկսելու համար իր աւեհնօրեայ ճամբորդութիւնը։ Կլիմենէն այնքան յաճախակի կը խօսէր այս մասին ու կը չեշտէր զաւկին աստուածային ծագումի ունենալը, կը ճառէր հօրը գեղեցկութենէն, զօրութենէն ու աստուած ըլլալէն, որ փոքրիկն Փայեթոն սկսաւ հետզհետէ հպարտանալ ու պարծենալ, Ապողոնի որդին ըլլալու հանգամանքէն։ Ծաղի ընկերները այնքան ձանձրացան այս հանապազօրեայ ինքնագովութենէն, վարձենկոտութենէն եւ անապարձ խօսերու կրկնութենէն, որ պահանջեցին փաստել ըսածներուն ճշմարտութիւնը, այլապէս կտրել ձայնը ու վերջ տալ իր պոռոտախօսութիւններուն։

Փայեթոն, ա՛լ մեծցած ու պատանի մը եղած էր։ Իր ընկերներուն կծու խօսքերը սկսած էին վիրաւորել իր արժանապատուութիւնը։ Հարկաւոր էր փաստել իր բարձր ծագումը, ուստի վաղեց մօրը ու խնդրեց որ հօրը ճամբան ցուցնէ, որպէսզի երթայ, գտնէ Ապողոնը եւ պահանջուած ապացոյցը խնդրէ իրմէն, փաստելու համար թէ անոր որդին է։ Կլիմենէ տուաւ պէտք եղած ծանօթութիւնները ու տեղեկութիւնները եւ ցուցուց ճամբան։ Ան անհաւորաբար պատուիրեց որ չտապէ ու հասնի, առտուն, պալատին դռները տակաւին չբացուած եւ հայրը իր աւօրեայ ճամբորդութիւնը ընելու համար իր ոսկեղէն կառքը չնստած։

Շիփշիտակ արեւելք փութաց Փայեթոն։ Առանց աչքկամ ձախ նայելու, հանգստի կամ ուեէ ուրիշ բանի համար առանց դադար տալու կամ ընդհատելու իր ճամբան, շարունակեց մինչեւ որ հօրը բնակավայրը եղող ոսկեպատ-բիսեղ ու գոհարազարդ աշտարակներով պալատը հասաւ։

Հայրը տեսնելու մարմաջէն տարուած, պալատին արտաքին փառաւորութենէն առանց չլանալու, քալեց ու նեղս մտաւ Հիացումով դիտեց չուրջը։ Սրահին մէկ անկիւնը կար ոսկի գահ մը՝ որուն վրայ նստած էր Արեւաստուածը՝ Ապողոն։ Գլխուն վրայ կար, ճառագայթաւոր ձակ, ակնախտիղ թագ մը՝ որ իր ցոլքերովը կը լուսաւորէր ամէն կողմ։

Ապողոն նշմարած էր իր որդւոյն գալը ու ճանչցած, Փայեթոն երկչոտ քայլերով մօտեցաւ գահակալին ու խոնարհօրէն ապասեց որպէսզի արտօնուի պարզել իր առաքելութիւնը։

— Ո՞վ ես դուն, տղաս, հարցուց Ապողոն։

= Ես քու զաւակդ Փայեթո՛նն եմ։ Մայրս ղրկեց զիս, որպէսզի գամ քեզ տեսնեմ, ըսաւ տղան։

Ապողոն քովը կանչեց Փայեթոնը եւ «զաւա՜կս» կոչելով չոյեց անոր սիրուն գլուխը։ Փափաքեցաւ որ առանց վախնալու յայտնէ իր ցանկութիւնը։ Ուրախութենէն սիրտը ելած տղան, մէկ քանի խօսքով բացատրեց նպատակը եւ զինք հոդ գալ ստիպող պատճառները։ Ապողոն սիրով խոստացաւ տալ խնդրուած ոեւէ փաստ, որպէսզի Փայեթոն կարենար իր աստուածորդի ըլլալը վկայել։ Եւ իր խոստումը աւելի զօրաւոր դարձնելու համար, Ապողոն, հանդիսաւորապէս երդուեցաւ։

Տրուած խոստումէն, յաղթութեան ճառագայթներով պայծառացան, երիտասարդ Փայեթոնի մթագնած աչքերը։ Առանց այլեւայլի խնդրեց որ ա՛յդ օրն իսկ իրեն արտօնուի, քշել արեւակառքը, ինչ որ լաւագոյն ապացոյցը պիտի ըլլար բոլոր աչխարհի համար, հասկնալու թէ ինք Ապողոնի որդին է եւ աստուածային ծնողքէ սերած։

Ապողոն երբեք չէր ապասեր նման խնդրանք մը։ Զափաղանց վրդովուած ու մտահոգուած պատճառեց։ Ի՛նք հազիւ կը կարողանար զսպել ոսկեանիւ արեւակառքին չորս կրակուբոց երիվարները, ո՜ւր մնաց Փայեթոնի նման անփորձ ու տակաւին երիտասարդ մէկը՝ որ առաջին անգամ պիտի բռնէր անզուսպ անասուններուն սանձերէն։ Ապողոն երկար բարակ բացատրեց ճամբաներու դժուարութիւնը, պատահելիք վտանգները ու ջանաց համոզել որ Փայեթոն

տարբեր բան մը խնդրէ իրմէն, երիտասարդը սակայն, փառասիրութենէ տարուած ու յանձնառատան, կարծելով թէ հարկ եղած ոյժն ու կարողութիւնը ունէր, քչելու համար արեւակառքը, պնդեց իր պահանջին վրայ։ Ապողոնի համար անկարելի ըլլալով դժել իր խոստումը, ակամայ հաւանեցաւ, վստահ ըլլալով որ չատ մեծ աղէտ մը պիտի պատահէր այս անփորձ տղուն յամառութեանը երեսէն։

Հասած էր արեւու ճամբայ ելլելու ժամը։ Երկինքը տոյժ երիվարներու ոտի դոփիւնները կը լսուէին։ Վարպետ Աւրչալոյսը վայրկեանէ վայրկեան կ՚ապատէր իր տիրոջը հրամանին, բանալու համար՝ առաւօտեան դռները։ Ապողոն, հարկադրուած պահել իր խոստումը, գլխէն հանեց արեւաւոր թագը ու դրաւ պաւկին գլուխը։ Մարմինը օձից դուրացուցիչ հիւթով մը, որպէսզի չվնասեն արեւու կիզիչ ճառագայթները։ Տուաւ պէտք եղած ուղղութիւնը ու յանձնարարեց պիրկ բռնել սանձերը, որպէսզի գլուխնին առած չփախչին ձիերը։ Յարհուրդ տուաւ ոչ չատ բարձրէն եւ ոչ ալ չատ ցածէն ընթանալ, չեչտելով միջին ճամբուն լաւագոյն ըլլալը։ Կրկնապէս պատուիրեց չխարազանել ձիերը, քանի որ չափազանց ըմբոստ բնաւորութիւն ունէին ու կրնար արկածի մը առիթ տալ։

Հօրը երկար խրատներն ու թելադրանքը մտիկ ընելէ համբերութիւնը հատած Փայեթոն, մէկ ոստումով եւ լաւ արեւակառքին վրայ, սանձերը առաւ աիերուն մէջ ու նչան տուաւ Աւրչալոյսին՝ բանալ դռները։ Ու արեւելքի պալատէն դուրս ելացան երիվարները։ Փայեթոն մէկ հրկու ժամ գնաց ուղիղ ճամբէն, հետեւելով հօրը խորհուրդներուն։ Ամէն ինչ լաւ կ՚երթար, սակայն չատ չանցած սկսաւ քչել անփութօրէն։ Ձիերը կռահեցին թէ պիրեննք քչողը ամէն օրուանէն տարբեր, համբակ մէկն էր։ Ուստի չեղելով ուղիղ ճամբէն, սկսան ընթանալ երկինքի անծանօթ կողմերը։ Փայեթոն կորսնցուցած էր ճամբան։ Շատ դժուարութեամբ յաջողեցաւ գտնել ու վերադառնալ նախկին ուղղութեանը։ Այս անգամ ալ այնքան վարէն քչեց, որ երկրի լեռներն ու բլուրները կրակ առին, բոյսերն ու հունձքերը խանձեցան, աղբիւրներն ու գետերը ցամքեցան

եւ այդ երկրամասի բնակչութեան մորթը սեփսեւ եղաւ, արեւու ջերմութեան սաստկութենէն։

Փայեթոն, սարսափահար, սկսաւ խարազանել ձիերը որպէսզի հեռանայ երկրէն։ Այս անգամ ալ այնքան հեռուները քչեց որ բոլոր ծառերն ու բոյսերը փճացան, ցուրտին սաստկութենէն։ Երկրի ժողովուրդներուն լացն ու կոծը, աղաղակն ու աղերսանքը Զեւսը արթնցուց իր խոր քունէն։ Աստուածապետը՝ իր ամենատես աչքերուվը, իսկոյն նշմարեց հասած աղէտը եւ անոր պատճառ եղող պատանին։ Ջէր կրնար հաւատալ աչքերուն թէ ինչպէ՞ս կըլլար որ անմօրուս ու պատանի մէկը կը յանդգնէր քչել արեւակառքը։ Բարկութենէն, վերցուց իր մահացու շանթերէն մին եւ ուժգնօրէն արձակելով շանթահարեց Փայեթոնը՝ որ այրած ու դխակնաղած, բոցամօրուս աստղի մը նման, գլխիվայր ինկաւ Երիդանոս գետի չստակ ջուրերուն մէջ։

Փայեթոնի տխուր վախճանին գոյժը հասաւ իր մայրը Կլիմենէին՝ ու, ոչ մէկ կերպով կը մխիթարուէր։ Կ'ողբար իր զաւկին մահը։ Փայեթոն ունէր երեք քոյրեր՝[1] որոնք եւս եկան գետեզերը ու առատօրէն մինչեւ իրիկուն արցունք թափեցին, ողբալով իրենց եղբօրը կորուստը։ Անմխիթար քոյրերը այն աստիճան արտաբեկ եղած էին, որ աստուածները խղճալով, կաղամախիի փոխակերպեցին զանոնք, իսկ արցունքնին ալ՝ սաթի։ Հինները կը կարծէին թէ սաթը կաղամախիէն կը վազէր, արտասուքի նման։

Փայեթոն մտերիմ բարեկամ մը ունէր՝ Կիւկնոս անուն՝ որ գետէն հաւաքելով անոր չանթահար մարմինը, փառաւոր թաղում մը կատարեց։ Եւ սակայն իր վշտէն ու բարեկամին կորուստէն արտաբեկ Կիւկնոս, չուաբած, Փայեթոնի նշխարները վերստին գտնելու յոյսով, կը շարունակէր ամէն օր գետը մտնել։ Աստուածները տեսնելով Կիւկնոսի[2] այս վիճակը, կարեկցելեցին զայն՝ որ այդ օրէն իվեր, ցաւագին ու տրտում, գլուխը կը մխրճէ ջուրերու մէջ, չարունակելով իր արտաբեկ փնտռտուքը։

---

1) Փայեթոնի երեք քոյրերը կը կոչուին՝ Հելիադէ եւ ան-ուն-ցեր են՝ Ապգլէ, Փայեթուսա եւ Լամպեթիա։

2) KYKNOΣ (կարսպ)։

Նիւկտէոսի դուստրը Անտիոպէ յղի մնացած էր Զեւսէն՝ որ սատիւրի մը կերպարանքով յարաբերութիւն մը-չակած էր այս գեղանի աղջկան հետ։ Անտիոպէն, հօրը սպառնալիքէն վախցած, փախչելով ապաստանեցաւ Սիկիոնի Եպոպէոս թագաւորին մօտ։ Վերջինը սակայն, փոխանակ յարգելու հիւրընկալութեան պարտականքները, առաւնաց-աւ փախստական աղջկան հետ։ Այս բանը իմացող Նիւկտէոս, խնդրեց իր եղբայրը Լիւկոսէն՝ որ սպաննէ Եպոպէոսը։

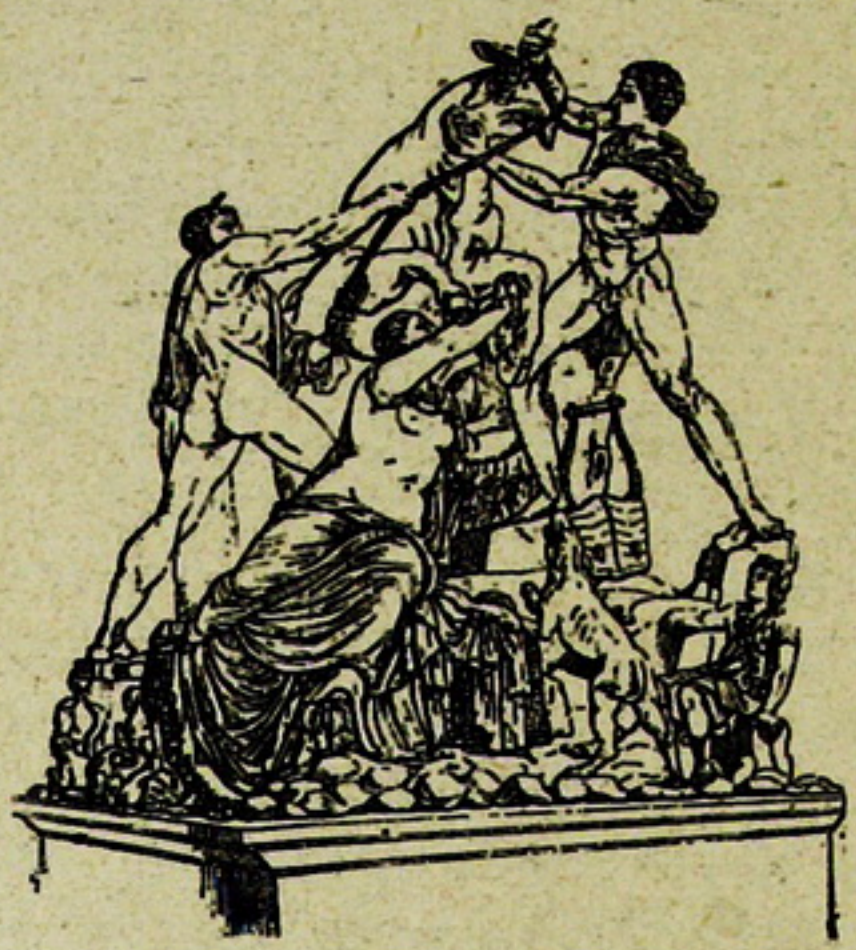
Լիւկոս, յառաջանալով դէպի Սիկիոն, գրաւեց քա-ղաքը, սպաննեց Եպոպէոսը եւ Անտիոպէն ալ չղթայակապ ընելով ճամբայ ելաւ, դէպի հայրենիքը։ Անտիոպէի յղու-թեան շրջանը լրացած ըլլալով, հարկադրաբար կեցան ճամբան, որպէսզի ունենայ՝ իր ծննդաբերութիւնը։ Կի-թերոն լեռան վրայ երկտորեակ երկու մանչ զաւակները ծնաւ Անտիոպէն։ Լիւկոս, երախաները ձգելով այդ տեղ, շարունակեց ճամբան, գերեվարելով խեղճ կինը։

Կիթերոն լեռան վրայ իր հօտը արածող հովիւ մը զոտա մանուկները եւ առնելով խնամեց ու մեծցուց։ Այս միջոցին, Նիւկտէոս մեռաւ եւ անոր գահը նստաւ Լիւկոս եւ իր կինը Դիրկէն՝ որոնք բանտարկուած պահեցին Անտիոպէն ու չափազանց անխղճութեամբ վարուեցան հետը։

Օր մը, հրաշքով, Անտիոպէի չղթաները սկսան հալիլ ու յանկարծ ձեռքերէն վար իյնալ։ Կալանաւորը կինը, պահ մը չուարեցաւ եւ սակայն, ամփոփելով ինքզինքը, գիշե-ռան մխուքենէն օգտուելով, փախաւ եւ արտերու մէջէն յառաջանալով հասաւ Կիթերոն լեռը ու ապաստանեցաւ հովուական խրճիթ մը։ Հոս մնացող Ամփիոն եւ Զեթոս ա-նուանուած երկու եղբայր հովիւները, ճանչցան իրենց մայրը Անտիոպէն եւ տեղեկացան անոր դժբաղդ պարագաներուն։

Իրենց մօրը վրէժը լուծելու եւ անխիղճ Լիւկոսն ու Դիրկէն պատժելու համար, երկու եղբայրները ճամբայ ելան, դէպի Թիբէք։ Ծարձակելով ձերբակալեցին Լիւկոսը

և սպաննեցին Գալոլ Դիրկէին, պայն ալ կապեցին վայրի ցուլի մը եղջիւրներէն եւ ձգեցին որ լեռներէն ու ապառներէն, քար ու հողերու վրայէն, փուշ ու մացառներու մէջէն քաշկռտուի ու մեռնի: Ջարդ ու փշուր եղած դիակը առնելով ձգեցին Թեբէի մօտ վազող ջուրի մը մէջ՝ որ իր անունովը Դիրկէ կոչուեցաւ:

Ֆարնէզ ցուլը
կամ
ԴԻՐԿԷԻ ՊԱՏԺՈՒՄԸ
(Ազգ Թատրական՝ Նափոլի)

Այսպէս, երկրին տիրացած ըլլալով եւ իրենց մօրը վրէժն ալ լուծած, Ամփիոն Թագաւոր եղաւ Թեբէի գահուն վրայ՝ ներկու եղբայրներու առաջին գործը եղաւ քաղաքին պարիսպները կանգնել: Ամփիոն, տաղանդ մըն էր, նուագի ու երաժշտութեան մէջ: Ուստի իր քնարին քաղցրաւուր ու դաչնակաւոր եղանակներովը կը տեղափոխէր քարերը և մարդկային իմացականութենէն աւելի վարպետօրէն կը վերցնէր ու յարմարօրէն կը դնտեղէր իրենց տեղերը: Իսկ եղբայրը Զեթոսը՝ որ հուժկու էր ու վարպետ, կը լրացնէր մնացած աշխատանքը:

Այս բոլորէն յետոյ, Ամփիոն ամուսնացաւ Նիոբէի[1] հետ եւ իր ընտանիքին դժբաղդութեանը չկարենալով հանդուրժել, անձնասպան եղաւ: Իսկ եղբայրը Զեթոսն ալ ամուսնացաւ Ասովպոսի դուստրը Թեբէի հետ[2]:

---

1) Տես «Արտեմիս» գլխուն տակ:
2) Ըստ տարբեր աւանդութեան, ամուսնացաւ Այդոնի հետ:

Արիոն Լեսբոս ծնած նշանաւոր քնարերգակ բանաստեղծ ու երաժիշտ մըն էր։ Իր չարադրած երգերն ու եղանակները կ'երգէր ու կը նուագէր իր տաւղին վրայ։ Այնքան համբաւ վաստկեցաւ որ իր մէկ ճամբորդութեանը առթիւ, Կորնթոսի Պերիանդէր արքան պայն վար դրաւ իր պալատը, իբր իր սեփական երաժիշտը։

Այդ օրերուն Սիկիլիոյ մէջ մեծ տօնակատարութիւն մը եւ երաժշտական մրցումներ տեղի պիտի ունենային, Արիոն փափաք յայտնեց ինքն ալ երթալ ու մասնակցիլ այդ մրցումներուն եւ մրցանակը չահիլ։ Պերիանդէր արտօնեց որ երթայ, ուստի մասնաւոր նաւ մը տրամադրեց անոր ու իր սեփական նաւաստիներուվը ճամբեց, մաղթելով յաջողութիւն ու փառաւոր վերադարձ։

Արիոն իր նուագարվն ու երգերուվը ոքանչացուց տօնակատարութեան ներկայ եղող բիւրաւոր հանդիսականները։ Իր կարողութեանը քուլ նսեմացան բոլորը։ Այսպէս վաստկեցաւ առաջնութիւնը, յաղթանակի պսակը ոսկեթել ու անգին նուէրներ ու մեծ հարստութեան տէր եղած, ուզեց վերադառնալ Կորնթոս։

Պայծառ օդուվ ու խաղաղ ծուվուվ մը ճամբայ ելաւ իրենց նաւը։ Ցամաքէն բաւական հեռացան ու նպաստաւոր հով մը առագաստները ուռեցուցած, կը յառաջանայինսրընթաց։ Մինչեւ այն ատեն սիրալիր ու յարգալից վերաբերում ցուցնող նաւապետները, յանկարծ խոժոռ դէմք ընդունեցան եւ սկսան Արիոնի հանդէպ խիստ գտնուիլ։ Գիտէին թէ մեծ հարստութիւնով մը կը վերադառնար Արիոն, ուստի ուզեցին տիրանալ ատոր։ Ու մօտենալով յաղթականերգչին, պահանջեցին իրենց յանձնել բոլոր ունեցածը, սպառնալով նաեւ կեանքին։ Արիոն տրամադիր էր յանձնել իր հարստութիւնը, խնդրեց միայն խնայել կեանքին։ Սակայն նաւազներուն պօրթին չէր գար այս, որովհետեւ կը վախնային որ վերադարձին եղելութիւնը կը

–ալատմէը Պերիանդէրին, Ուստի որոշեցին մեռցնել Աբիոնը։

Նաւազներու չար մտադրութեանը ծանօթացած Աբիոն, աղաչեց որ գոնէ թոյլ տան վերջին անգամ մըն ալ նուագել ու երգել, որմէ յետոյ լինչ լինելիքը ծով ձգեն ու մեռնի։ Հաւանեցան նաւազները։ Խեղճ Աբիոն սկսաւ քրքռացնել իր տաւղին թելերը, երգել, ներչնչուիլ ու ներչնչել բոլորը։ Իր նուագին ու երգին ձայնէն, յանկարծ դելփիններու տարմ մը սկսաւ հետեւիլ նաւուն։ Նաւաղները տեսնելով այս երեւոյթը, սոսկացին, բայց նոյն ատեն խորհեցան թէ գուցէ հետզհետէ իրենք ալ կ'ազդուին Աբիոնի նուագին ու երգերէն եւ խղճալով ետ կը կեցնան զայն սպանելէ ու մտադրութենէն, իսկոյն թեւէն բռնեցին ու ծովը ձգեցին երաժիշտը։

Պահ մը ծովու մէջ կորսուած Աբիոն, յանկարծ դուրս եկաւ դելիինի մը կռնակը նստած։ Հեռացաւ ու անհետացաւ նաւը, իսկ Աբիոն հսկայ դելիինին վրայ, ճեղքելով ալիքները, սուրաց ու հասաւ մօտակայ ցամաքը։ Աբիոն ողջ առողջ դուրս ելաւ, շարունակեց իր ճամբան ու նաւէն երկու օր առաջ հասաւ Կորնթոս։ Ներկայանալով թագաւորին, պատմեց իր ճամբորդութեանը մանրամասնութիւնները, թէ ինչպէս վաստկեցաւ յաղթանակի պսակը եւ անթիւ նուէրներ ու հարստութիւն։ Պատմեց և գլխուն եկածները։

Երկու օր յետոյ երբ հասան նաւազները ու ներկայացան թագաւորին, ըսին թէ Աբիոն ողջ առողջ է ու տակաւին Սիկիլիա կը մնայ։ Այդ միջոցին, վարպետի մը ետին պահուած Աբիոն դուրս ելաւ ու կանգնեցաւ։ Նաւաղներու վախն ու սարսափը սահման չունէր։ Ինկան թագաւորին ոտքերը ու ներողութիւն խնդրեցին։ Թագաւորը խիստ բարկացած էր եւ կուզէր գլխատել բոլորը եւ ապա Աբիոնի խնդրանքին վրայ, ձգեց որ հեռանան երթան։

Աստուածները, Աբիոնի եւ զինք ազատող դելիինին յիշատակը յաւերժացնելու համար, համաստեղութեանց մէջ պեսեղեցին երաժշտին տաւիղն ու ազատարար դելիինը։

ԼԵՏՈՎ, ԵՒ ՋԱԻԱԿՆԵՐԸ (Ապողոն եւ Արեմիս)

(W. H. RINEHART)

ոչ ալ սիրոյ յայրատուքիւնը։ Անարատուքիւնը յատկանիշն է Արեմխիս։

Իբր մարգերու աստուածուհին, հովիւները իրենց հօտերը չէին արածեր այդ վայրերը եւ ոչ ոք մանգաղ կը զարնէր, իսկ այդ տեղ բուսած ծաղիկները, խորհրդանշանը էին կուսական հոգիներու մաքրութեանը։ Մեծ համակրանքի կ'արժանանային՝ իրենց կուսական անարատուքիւնը պահել կարողացող երիտասարդ եւ երիտասարդուհիները եւ այդպիսիները կը վայելէին աստուածուհիին մասնաւոր խնամքն ու հոգածուքիւնը։

Երբ Ողիմպոս, առաջին անգամ ներկայացաւ, բոլոր աստուածները համայուեցան · Արեմխիս գնդեցկուքենէն, աշխուժուքենէն ու կորովէն։ Ուզեցին հետը ամուսնանալ եւ սակայն աստուածուհին մերժեց բոլոր առաջարկները և կարեւորուքիւն իսկ չտուաւ եղած դարպասանքներուն։ Կուզէր ամուրի մնալ։ Հակակրանք մը ունէր ամուսնուքեան դէմ, ուստի հայրը Զեւսէն խնդրեց եւ ստացաւ յաւիտենական ամուրի մնալու չնորհը։ Եւ որպէսզի մարդկային ընկերուքենէ հեռու ապրի, ինքզինքը նուիրեց որսորդուքեան։ Իրեն իբր հետեւորդներ ունէր վաթսուն ովկէանիդներ եւ քսան ալ ուրիշ յաւերժահարսներ՝ որոնք ալ ուխտած էին ամուրի մնալ։

Իբր լոյսի ու գիշերուան աստուածուհին, ժամանակի ընթացքին նոյնացաւ Լուսնի դից հետ։ Յունական բուն Լուսնի աստուածուհին էր Սելենէ։ Կը ներկայացուէր գեղեցիկ, ոսկեպատակ կնկան ձեւով։ Թրակիացիները իբր Լուսնի աստուածուհի կը պաշտէին Բենդիսը և իրենց միջոցաւ ներմուծուեցաւ Աթէնք։ Այնքան ժողովրդականացաւ այս պաշտամունքը որ Աթէնքի մէջ պետական ծէսերու կարգը անցաւ։

Արեւը իր ամենօրեայ աշխատանքը աւարտելէ վերջ, հիւանդիան կը հեծնէր իր ձիւնսպիտակ երիվարներէ կամ երինջներէ քաշուող կառքին[1] վրայ ու կը սուրար երկնից

---

1) Լուսնաստուածուհին երինջներէ քաշուող կառքի վրայ նստած դաւանիլը կամ արուեստի մէջ իր այդ ներկայացնելը, շատ հաւանական է որ լուսնի առաջին եւ վերջին շրջանին ստացած եղջերաձեւ կերպարանքէն։

մէկ կողմէն մլուսը: Անհամար աստղեր իրենց փայլն ու լոյսը կ'աւելցնէին, ի պատիւ Կիւնթիայի՝ որ իր արծաթափայլ ժպիտները կ'արձակէր չուրջը: Սրբեմն կը դառնար դէպի երկիր ու մտենալով կը չնչէր անոր ծաղիկներուն անուշահոտութիւնը եւ մարգարտէ ցօղեր կը թափէր անոնց վրայ:

Աբտեմիսի լուսնի եւ գիշերուան աստուածուհի ըլլալու հանգամանքը իր վրայ կեդրոնացուց Հեկատէի վերագրուած եւ ցամաքը, ծովը եւ աստեղազարդ երկինքը

ներեցնուած է:«եղջերաձեւ, մանեկաձեւ, գարակնաձեւ կամ նաւակաձեւ Լուսինն, Մահի կ կոչուի առ մեզ, ըստ ծանօթ Պարսից Մահ կամ Մահի բառից, որ նշանակէ զԼուսին եւ զամիս»»:

Բաղդատելով մերազնեայ դից հետ, Հ. Ղ. Ալիշան, իր «Հին Հաւատ Հայոց» երկասիրութեանը մէջ կուներայ հետեւեալ խոհիրդածութիւնը՝ «նշանաւոր է Լատինաց Տիանա անունն, որ հակառակ (աջ) կողմէ նայելով՝ Անահիտ կարդացուի:... Պարսիկք ուրիշ արեւելեայց ոմանց հետ՝ Նահիտ անուանեն զԱրուսեակ պայծառ աստղն, ըստ որում եւ Յոյնն իրենց (Անահիտ) Արեմեայ նակատ՝ դնէին զմահիկ Լուսնի. հաւանօրէն Հայք այլ այսպիսի պատկեր ընդունելով ի Յունաց՝ կանգներ էին յերէզ» (էջ 285: «Անահիտ Մեհենից տեղեր, կուռք եւ նիւթն բառական յայտնի են, իսկ իր ձեւն եւ նշանակ ոչ նոյնպէս, այլ արգիեետ Յունաց Արեմիտեայ պատանի՝ այնոր այլ նման կարծուի» (էջ 296): Չէ՞ որ Անահիտն ալ նանչցուած էր ու կը պատուէր իբր «Մայր ամենայն զգաստ թեանց», Արեմիտի հաւասար կուսութեամբ: Նման հելլէն դիցաբանութեան, ուր Ապողոն (Արեւատուածը) եւ Արեմիս (Լուսնատուածուհին) երկուորեակ եղբայր եւ քոյր են, հին հայերու մօտ ալ ատոնց (Արեւու եւ Լուսնի) «ծնունդք եւ յիշատակք իրեւ խեղեփք (երկուորեակ) են ի հասարակաց միտս. իսկ առ ոմանս՝ ոչ տան օտար էր զԼուսին Արեւու քոյր անուանելն, եւ անոր պէս ի պատօն առնուլն»: Արեւուն՝ արական իսկ Լուսնին իգական հանգամանք ունենալու հաւատքն էր անշուշտ որ քրիստոնէութեան շրջանին հայերը Քրիստոսը նմանցուցեր են Արեգական, իսկ Տիրամայրը՝ Լուսնի: Նոյնպէս, Արեմիտի կանանց վրայ ունեցած ազդեցութեան եւ դերին նման, հայերն ալ կը հաւատային թէ Լուսինը կ'ազդէր «կենաց ներին տնտեսութեան (առաջնութեան) փոփոխմանց, մանաւանդ կանանց վրայ. եւ թէ եւ ոչ նոյնչափ ստոյգ ըլլայ՝ այլ հասարակ կոչումն եղած է ծանօթ անտ՝ Լուսնատութեան, որով բունաւորն կոչուի, Լուսնահար, Լուսնաժէտ» (էջ 106 107): Հմայութիւններու եւ կախարդութեանց մէկն ալ, ինչպէս ուրիշ ազգերու նոյնպէս եւ մեր մէջ եղած է՝ Լուսնահմայութիւնը: «Շատ հաւանական է որ Փառնակ կոչէին Հայք իրենց Լուսին չաստուածը՝ որ մեր լեզուին սեպհական է այդ անունն»:

պարսիկ ոկող կարողութիւն մը։ Եւ որպէս այսպիսին. երբեմն ինք եւ երբեմն ալ Պ՝րսնփոնէն ոչ միայն գերեզմաններու եւ անդրաշխարհի, այլ եւ մոգութեանց ու դեւերու ալ աստուածուհին Հ՝ատուեցան ու ոչ-հելլենական ծագում ունեցող Հեկատէի հետ նոյնացան[1] Արտեմիսին Բեննդիս մա՝ղէրն ալ օտար է եւ ինչպէս յիշեցինք, Թրակիացիներուն ներմուծուած է։[2]

Լուանի աստուածուհին հելլէններու մէջ, Սելենէն էր՝ որ յատակիկայրին նոյնացաւ Արտեմիսի հետ։ Իբր լուսնաստուածուհի, կը ներկայացուէր՝ կառքի մը վրայ նստած՝ որ կը քաշուէր՝ երկու սպիտակ եղնիկներէ, երկու երինջներէ կամ երկու ձիերէ։ Երբեմն ալ կը ներկայացուէր՝ ճակտին մահիկ մը, ձեռքը ջահ մը եւ վրան ալ աստեղապարդ չղարչ մը կրելու ձեւով։

Իբր որսի աստուածուհին, կը ներկայացուէր աղեղով, նետերով լեցուն կապարճ մը ուսին, լսկ քովը ալ շուներով։ Իր հետեւորդներէն ամէն բարձրահասակ էր, առնական դէմքով, մերկ սրունքներով, որսի տրեխներ հագած, մազերը անխնամօրէն հանգոյցի մը վերածած, պզեստին մէկ կողմը վեր առած ու գօտիին անցուցած ձեւով։ Արտեմիսի այս կարգէն եւ ամենանշանաւորը մէկ արձանը կը գտնուի Լուվրի թանգարանը եւ կը կրէ «Վերսայլի Դիանան» անունը։

Զափաղանց տարածուած էր Արտեմիսի պաշտամունքը։ Իր աշխարհահամբաւ եւ եօթը հրաշալիքներէն նկատուած մէկ մեհեանը կը գտնուէր, Զմիւռնիոյ մօտ՝ Եփեսոս (Այա

---

1) Հիւսիսային բարբարոս ժողովուրդներու մէկ աստուածուհին էր Հեկատէն։ Իր պաշտամունքը՝ միսթիկականութեան մթին ու մոլեռանդ ներկայացումն էր եւ որուն բարձր դիրք մը տուած էին արիէոսեանները։

Առուեստի մէջ Հեկատէն, սովորաբար կը ներկայացուէր՝ կռնակին իրարու տուած երեք արձաններու ձեւով։ Իւրաքանչիւր պահկեր ունէր իր որոշ հագուստները ու ըստ այնմ կը կրէին՝ ջահեր, բանալիներ, դաշոյններ, օձեր կամ շուներ։ Ամսուան վերջին օրը, ճամբաներու խաչածեւած տեղերը, իրեն կը զոհուէին յակոռներ եւ էգ՝ սեւասեռ գառնուկներ։ Նուիրական էին՝ սոխը, հաւկիթն ու ձուկը, ինչպէս նաեւ մեղրը։

2) Թրակիացիները Բենդիսը կը դաւանէին իբր մանուած աստուածուհի եւ կը պաշտէին Բարայրներու խորին։

ԱՐՏԵՄԻՍ
(Լուվրի թանգարան)

Ձուլուք)[1], իր մայրը Լետովի եւ իր եղբայրը Ապողոնի հետ միասին կը պաշտուէր՝ Դելոս, Դելփիք եւ այլ տեղեր:

Մարտ-Ապրիլ-Մայիս ամիսները՝ որոնք եղջերուի որսի ամիսներն են, Արտեմիսի տօնակատարութեան ամիսներն ալ էին իբր որսի աստուածուհին, եղջերուներ եւ եղջերուաձեւ կարկանդակներ կը ձօնուէին, իսկ իբր լուսնի աստուածուհի, կը ձօնուէին՝ խոշոր կլոր նկանակներ եւ կարկանդակներ՝ չուրջ բոլորը լոյսերով զարդարուած: Ատտիկէի Բրաւրոն քաղաքին մէջ լուսնաստուածուհիին հին մէկ տաճարը կար՝ որ յոյժ մեծարանքի առարկայ դարձած էր եւ անուանի էր Բրաւրոնի Արտեմիսը անունին տակ:

---

1) Այս տաճարը կանգնուած էր Ն. Ք. վեցերորդ դարուն եւ կը պատմուի թէ Մեծն Ալեքսանդրի ծննդեան գիւերը (Ն. Ք. 356), Հերոստրատոսի կողմէ կրակի տրուած էր, իր անունը յաւերժացնելու համար: Վերականգնուեցաւ այս տաճարը՝ որու յիշատակութեան եւ հանդիպիմ Ս. Գրոց մէջ Գործ Առաքելոց Գլ. ԺԹ), որ ակնարկելով Պողոս Առաքեալի քարոզչութեան, կը գրէ՝ «եւ ոչ միայն այս ճղճիմ զմեր կողմնս գալ ի յանդիմանութիւն, այլ եւ զմեծին աստուածոյ Արտեմեայ զմեհեանն յոչինչ համարել. նա եւ բակելոց եւս իցէ մեծութիւն նորա, զոր ամենայն Ասիա եւ տիեզերք պաշտեն: եւ զայս իբրեւ լուաւ, լի եղեն բարկութեամբ. աղաղակէին եւ ասէին. Մեծ է Արտեմիս Եփեսացւոց» (Գործ 27—28):

Հսկայ կարգ մը հեղինակներու, Եփեսոսի Արտեմիսը՝ որ կանգնուած էր յոնիականի յոյներուն կողմէ, իսկական հելլէն աստուածուհի մը չէ: Եւ իբր փաստ կը ներկայացուի այն պարագան թէ իր պաշտամունքին կ'ապաստարկէին ներքինիներ, ինչ որ օտար է հելլէններու համար: Հելլէն գաղթականները զայն նոյնացուցին Յրենց Արտեմիսի հետ, որովհետեւ Լուսնի աստուածուհին էր: Եփեսոսի աստուածուհին կոյս չէր Արտեմիսի նման, այլ մայր եւ խորթ մայր: Եփեսոսի Արտեմիսին պատկերը Ամազոններէ զգեստած կամ ձեւակերպուած կը նկատուի: Ասոր համար Եփեսոսի Արտեմիսը նկատուած էր տիեզերական արարածներու սնուցիչ՝ որուն կուրծքը անհամար սիսիմներով եւ մարմնոյն շուրջ ալ եղնիկներու, առիւծներու, ցուլերու եւ զանազան անասուններու գլուխներով կը ներհայացնէին:

P. DECHARME այս մասին գրելու ատեն, կ'ուելցնէ.— «Ամազոնները անբաժան ընկերուհիներն էին Եփեսոսեան աստուածուհիին՝ բնութեան մեծագոյն սնուցիչ եւ դայեակին: Իբր բեղմնաւորութեան կամ արգասաւորութեան աստուածուհին, կը պատկերէր Պափիլոյ մէջ եւ որուն յատկանիշները մեծ նմանութիւն կը կրեն Եփեսոսի Արտեմիսին, ինչպէս նաեւ Անտիոքի հետ՝ որուն պաշտամունքը ծագում առաւ Պարսկաստանէն, փոխանցուեցաւ Հայաստան, Կապադովկիա, Պոնտոս եւ Լիդիա, իբր երկնի եւ ջուրի արգասաւորիչ աստուածուհին՝ որ կը խնամէ ու կենսաւորէ հողի բուսական եւ կենդանական կեանքը»:

Հինգ տարին անգամ մը հոս մեծ տօնակատարութիւններ տեղի կունենային եւ տասը տարեկանէն վար մանչեր ու աղջիկները կը յանձնուէին իր խնամքին, որպէս պետականակութեան պաշտպանուհին։ Ծնողքները իրենց զաւակները առաջին մազերը կը նուիրէին իրեն։ Մէկէն տիղ երիտասարդ աղջիկներ կը յարգէին կոյս աստուածուհին, իբր իրենց աղջկնութեան տարիներուն պաշտպանը եւ ամուսնանալէ առաջ անոր կը ձօնէին՝ բուռ մը մազ իրենց գլխէն, իրենց գօտին եւ իրենց աղջկնութեան զգեստը։ Ապողոնի նման, Արտեմիսի նետերն ալ մահացու էին, մանաւանդ անպատիւ աղջիկներու եւ անհաւատարիմ կիներու համար։

Ժուժկալ Հիպոլիտոսը

Աթէնքի թագաւորը Թեսէոս՝ իր քարեկամը Պիրիթուսի հետ, դէպի ամազոններու երկիրը արշաւ մը կատարելով, առեւանգած էր ամազոններու թագուհին Հիպոլիտէի քոյրը Անտիոպէն։ Այս ամուսնութենէն ունեցած էր Հիպոլիտոս անունը որդի մը։ Երբ տղան մեծցաւ, ինքզինքը փոխանակ տարբեր ղբօսանքներու եւ մոլութիւններու տալու, նուիրուեցաւ Արտեմիսի։

Զափազանց ժուժկալ ու մաքուր էր Հիպոլիտոս։ Ոչ մէկ մահկանացու պեղեցկութիւն եւ ոչ մէկ կնոջական դարպասանք կրնար հրապուրել զինք։ Ոչ մէկ փորձութիւն կարող էր իր անարատութիւնը խանգարել եւ իր կուսականմաքրութիւնը արատաւորել։ Իր միակ հաճոյքն էր ու բարեպաշտ սէրը, Արտեմիսի հետ ապրիլ եւ անոր պաշտպանութիւնը վայելել։ Ուստի, աստուածուհիին հետ, լեռներու եւ անտառներու վայրի կեանքը կ'ապրէր եւ երբ կը վերադառնար որսէն, ծունկի կուգար Արտեմիսի պատկերին առաջ, կ'երկրպագէր եւ մաքուր ու անարատ մարգերէ չինուած պահկներ կը նուիրէր անոր։

Այնքան ժուժկալ էր Հիպոլիտոս՝ որ իր խորթ մայրը, երիտասարդ Փեդրայի չարունակական դարպասանքներն ու գլխէ հանելու փորձերը ապարդիւն կը մնային։ Բացարձակապէս խուլ կը ձեւանար կնկան պչրանքներուն եւ

թուչնութեանը: Ու վերջ ի վերջոյ զոհը եղաւ այս անհաւատարիմ կնիկն՝ որ իր անխիղճ զրպարտութիւններովը Հիպոլիտոսը ամբաստանեց զինք անպատուել, փորձած ըլլալու յանցանքով եւ Թեսէոսի լանդրանքով մահացուեցաւ Պասիփոնէն:[1]

Հիպոլիտոս, մեռնելու առեն սակայն, մխիթարեցաւ իր հոգատար աստուածուհին՝ Արտեմիսի կողմէ՝ որ վերջին վայրկեանին քաղցրացուց իր դառնութիւնը, զայն արժանացնելով աստուածատեսիլ պատիւներուն: Երիտասարդին խիստ ժուժկալ կեանքը, կուսական անարատութիւնը, ամօթխածութիւնն ու յարգանքը գնահատուած էր կուսութեան պաշտպան աստուածուհիին կողմէ:[2]

Պարծենկոտ Նիոբէ

Լիդիայի թագաւորը Տանտալոսի դուստրը եւ Ամփիոնի կինն էր Նիոբէն: Ութը մանչ եւ ութը աղջիկ զաւակներու մայր էր: Իր արգասաւորութիւնը, զաւակներուն գեղեցկութիւնը խելացիութիւնը եւ ոյժը, Նիոբէն մղեց հպարտութեան եւ անոնց մասին պարծենալու: Այն աստիճան առաջ տարաւ իր պարծենկոտութիւնը որ նոյնիսկ սկսաւ պախարակել Լետոյին՝ որ եղածը չեղածը մէկ աղջիկ եւ մէկ մանչ զաւակ ունէր եւ ելեր կը հպարտանար անոնցմով, մինչդեռ ինք անոնց ութնապատիկը ունէր եւ ոչ մէկ տեղ իրեն եւս կ'ընծայուէր այն պատիւը որ կըլլար Լետոյին եւ ոչ ալ իր զաւակներուն կ'երկրպագէին, Ապողոն կամ Արտեմիսի նման:

Նիոբէն աւելի գոռոզանալով, հրամայեց իր մարդոցը որ կոտրեն փչրեն Ապողոնի եւ Արտեմիսի արձաններըը, եւ արդիլեն անոնց երկրպագութիւնը: Այսպէս անգամ մըն ալ հեգնեց Լետոյին եւ յայտարարեց թէ իրե՛ն կը պատկանի երկրպագութեան իրաւունքն ու արժանիքը:

---

1) Տես «Թեսէոս» գլխուն տակ - «Նոր կինեռու ի խնդիր»...:

2) Ինչո՞ւ ուշագրաւ է որ Հիւսուածքենէն դարեր առաջ, կուսութիւնն ու ժուժկալութիւնը ո՛չ միայն կը գնահատուէին, այլեւ կրօնական պաշտամունքի կարգ անցած էին, որուն ներկայացուցիչ եւ պաշտպան աստուածուհին էր Արտեմիսը:

Լետով չափազանց վիրաւորուեցաւ իրեն հանդէպ եղած այս անարգանքէն ու խիստ վշտացած, կանչեց իր զաւակները ու պատմելով եղելութիւնը՝ որ անտանելի դարձած էր, յանձնարարեց երթալ պատժել այս պոռոտախօս, գոռոզ ու ինքնահաւան կինը։

Ապողոն եւ Արտեմիս, գոհացում տալու համար իրենց մօրը, իսկոյն ճամբայ ելան։ Իրենց ուրը ու մահացու նետերովը զինուած, հետապնդեցին Նիոբէի զաւակները։ Պոռոտախօս կնկան եօթը որդիքը որսի ելած էին։ Ապողոն հանդիպելով սոսկաց, իր մահացու նետերովը եօթն ալ տեղն ի տեղւոջ սպաննեց։ Գոյժը որ հասաւ Նիոբէին, անկարելի էր զինք մխիթարել։ Ապողոնի սլաքներուն տակ դիտապատ լինկած էին, Նիոբէի փառքն ու պարծանքը եղող եօթը որդիներըւր կակիծի բաժակը յորդած, մորմոքէն հիւանդ վիճակի լինկած էր, երբ հասաւ իր աղջիկներուն եւս սպաննուած ըլլալու լուրը։ Արտեմիսն ալ իր կարգին, հալածած էր Նիոբէի դուստրները՝ որոնք չկարենալով ո՛չ պաշտպանել ինքզինքնին եւ ոչ ալ պատսպարուիլ, ապահով վայր մը, մէկիկ մէկիկ լինկած էին Որսի աստուածուհիին նետերէն։ Վերջին դուստրը, հազիւ մօրը գիրկը նետուած էր, յուսալով թէ հոդ պիտի պաշտուէր եւ սակայն հոն եւս ապահովութիւն չկար ու մահաբեր նետը անո՛ր ալ հասած էր։

Մարդ չէր մնացած դիակները թաղելու համար։ Ինն օր մնացին արեան ճապաղիքներուն մէջ, մինչեւ որ տասներորդ օրը աստուածները թաղելին զանոնք։ Նիոբէն կատարեալ անմխիթար մնաց։ Այնքան սաստիկ էր իր կակիծը ու աղի արցունք կը թափէր որ աստուածները գթալով քարի փոխեցին զայն, որպէսզի սիրտը կարծրանայ ու չզգայ իր վիշտը։ Ու քարացաւ Նիոբէն, ողբալու ձեւին մէջ՝ երեսը վեր դարձուցած, արտասուաթոր աչքերով ու պրկուած ու դողդոջուն շրթներով։ Սիպիլոսի ամայի բլուրներուն վրայ քարացած Նիոբէ, նոյնիսկ այդ վիճակին մէջ չէր կրցած մոռնալ իր վիշտը եւ իր արտասուքը կը յորդեցնէր բլրին ստորոտէն վազող գետը։[1]

---

1) Այս աւանդութիւնը, այլաբանական պատմութիւն մը կը պարու-

Էնդիմիոնի պատմութիւնը

Գեղեցիկ հովիւ մըն էր Էնդիմիոն, իր հօտերը արածելու ատեն, գիշեր մը, բլուրի մը կողը կը քնանար, երբոր Լիւնը մերկ վիճակի մէջ իր գիշերային ճամբորդութիւնը կատարող Սելինէ (Աբրեմիա), այդ տեղէն անցնելու ատեն, երբ տեսաւ քնացող Էնդիմիոնը, այնքան հմայուեցաւ երիտասարդին գեղեցկութենէն որ ճամբան ձգեց, մօտեցաւ ու սկսաւ դիտել անոր հրաշալի մարմինը։ Պարզ աքանչացումէն տարբեր բան մը կ'ըզգար Սելենէ։ Սիրտը կը բաբախէր ատոկ ու անծանօթ ոյժ մը կը կապէր զինք այդ երիտասարդին։ Ատոնց ծուխին համացուկ մը ծորեցաւ քնացող Էնդիմիոնի վրայ ու թեթեւ հպումով մը համբոյր մը առաւ անոր չրթներէն ու խակոյն ետ քաշուեցաւ։

ԷՆԴԻՄԻՈՆ
(Վատիկանի թանգարան՝ Հռոմ)

Համբոյրը զգացող երիտասարդը, աչքերը չփեց ու բացախիկ դիտեց չուրջը։ Դարձեալ գոցեց աչքերը։ Այնքան հմայուած էր աքանչելի տեսարանէն՝ որ չէր կրնար հաւատալ աչքերուն։ Մէկ ատենէն միւսը երբ տեղէն և ուղիղ բռնել դիմացը կանգնող պարիկը։ Սակայն յուսահատ եղաւ, երբ տեսաւ որ Լուսինէն տարբեր ոչինչ էր՝ որ

ճակէ իր մէջ։ Մայր Նիոբէն կը ներկայացնէ ցուրտ, կծու, ձանձ ու գոռոզ ձմեռը՝ որուն զաւակները (ձմեռնային այիսներ, գուցէ իւրաքանչիւր զաւակ շաբաթի մը հաշուով) կ'ապաստանին Արեւասուծոյն մահուցու ճառագայթներուն տակ։ Գալով Նիոբէի արցունքներուն, ձմրան հպարտութեան ու փառքի ն ցնդելէն վերջ հասնող գարնանային ձիւնհալն է որ կը խորհրդանշեմ՝։

այժմ կը հեռանար իրմէն։ Յորհեցաւ թէ երազ մըն էր տեսածը։ Սակայն ի՞նչ քաղցր ու կենդանի գծերով պարզուած էր այդ ցուսալով վերստին վայելել այդ հրաշալի տեսիլքը, դարձեալ պատկեցաւ մարմանդին վրայ ու աչքերը գոցած, փորձեց քնանալ։ Այդ գիշերը, ոչինչ կրցաւ տեսնել, սակայն յաջորդ գիշեր երբ նոյն տեղը պառկած էր, տեսիլքը կրկնուեցաւ՝ իր բոլոր քաղցրութիւնովը։ Եւ ամէն գիշեր, երբ լուսնի շողերը արծաթի հեղեղներով կ'ողողէին քնացող Էնդիմիոնի դէմքը, նոյն այցելութիւնը տեղի կ'ունենար։ Սելենէ ինքն ալ սիրահարած, չէր կրնար անցնիլ երթալ, առանց չոյելու եւ համբոյր մը առնելու՝ գեղեցիկ երիտասարդէն։ Այսպէս իր կատարը հասնիլ դպած լեռան գագաթը, կ'շտապէր վար ու ամպապարանոց պագնելով հովիւը, կը վերադառնար, չարունակելու համար իր ճամբան եւ պաշտօնը։

Սելենէի խելքն ու միտքը գրաւած, գերավարած էր Էնդիմիոն։ Սիրտը կը մրկուէր անոր գեղեցկութենէն։ Կուզէր իրեններ ընել Էնդիմիոնը։ Եւ որպէսզի կարողանայ չարունակ վայելել երիտասարդին գեղեցկութիւնը, յաւիտենական քուն բերելով վրան, զայն փոխադրեց Լատմոս լեռան մէկ քարայրը ու հոն թաղուեց։ Այսպէս, Լուսնասուսածուհին, ամէն գիշեր կ'այցելէր քնացող Էնդիմիոնը ու կախարդուած ակնարկները կը ձգէր անոր սիրական դէմքը ու քնքուշ համբոյրներ կ'առնէր անոր շրթներէն՝ որոնք սակայն, երբէք չէր զգար երիտասարդը[1]։

---

1) Այս սիրահարական աւանդութիւնը անապատ նիւթ հայթայթած է դարերու բանաստեղծներուն եւ ասացուածքի կարգ անցած է «Էնդիմիոնի քունը բնաւ» բացատրութիւնը։

Ոմանք կը կարծեն թէ Էնդիմիոն աստեղագէտ մըն էր եւ իր գիտերները կ'անցնէր լեռներու վրայ աստղերը դիտելով, իսկ ժողովուրդը կը կարծէր թէ կը սիրաբանէր Լուսնի հետ։ Սակայն, հասմանայն հեղինակաւոր լեզուաբաններու եւ բանասէրներու, այս պատմութեան մէջ եւս կը նշմարուի արեգակնային առասպել մը։ Էնդիմիոն կը նշանակէ մարող կամ մարը մտնող արեւը՝ որ կը խոնարհի, հանգչելու համար՝ Լատմոս լեռը («երկիր մոռացութեան»)։ Պելոպոնէսի Էլիս կոչուած երջանի բանաստեղծական եւ առասպաբանական լեզուին մէջ, փոխանակ ըսելու՝ «օրը կը տարաժամի», կըսէին՝ «Սելենէն կը սիրէ ու կը դիտէ Էնդիմիոնը»։ փոխանակ ըսելու՝ «Արեւը մարը կը մտնէ ու Լուսինը կը ծագի», կըսէին՝ «Սելենէն կը գրկէ Էնդիմիոնը», իսկ

Քաջ որսորդը Օրիովը

Օրիոնը[1] *հուժկու, երիտասարդ քաջ որսորդ մըն էր։ Միշէ անուն չատ գեղեցիկ կին մը ունէր՝ որ ինքզինքը Հերա աստուածուհիին նմանցուցած ըլլալու ամբարշտութեանը համար Դիոնիք նետուած էր։ Իր կինը կորսնցուցած Օրիոնը, Քիոս եկաւ եւ հոն սիրահարեցաւ թագաւոր Էնոպիոնի դուստրը Մերոպէին։ Ուզելով հետը ամուսնանալ, պայն խնդրեց հօրմէն։ Մերոպէի հայրը սակայն, չ՛ախորժելով Օրիոնի հսկայ կազմէն եւ բացէ ի բաց չմերժելու համար, խոստացաւ իր փեսան ընել, պայմանաւ որ նա պաննէ կղզիին մէջ գտնուող բոլոր վայրի անասուններըր։ Էնոպիոնի համար անհնարին գործ մըն էր այս եւ սակայն Օրիոնի համար ալ դժուար էր համբերել այդքան երկար տեւն։ Ուստի օր մը առեւանգեց Մերոպէն ու բռնաբարեցեր զինուցած կը քնանար, Էնոպիոն վրայ հասնելով, Օ-*

փոխանակ ըսելու՝ «գ՛ետ էր», կրսէին՝ Սելենէն կը հալբուրէ ճնացող Էնդիմիոնը»։ Այս բացատրութիւնները, կորսնցնելով իրենց իսկական իմաստը, ժամանակի ընթացքին, սնոնց շուրջ հիւսուած է այլաբանական առասպել մը, իբր թէ երիտասարդ մը ըլլայ Էնդիմիոնը եւ գայն սիրած ըլլայ Սելենէ աստուհի օրիորդ մը։

Համաձայն բոլորովին տարբեր աւանդութեան մըն ալ, Լուսնատաուածուհի Սելենէն սիրած է Էնդիմիոնը եւ.., յիսուն աղջիկներ ունեցած է անկէ։ Կը կարծուէր թէ այս յիսուն աղջիկները կը խորհրդանշէին Ողիմպիոսի խտղերը իրարմէ բաժնող լուսնական յիսուն ամիսները։

1) Օրիովի ծննդեան մասին - առասպել մը կը պատմուի.— Զեւս, Պոսիդոն եւ Հերմէս օր մը կը ճամբորդէին Բէոտիա՝ ուր Հիրիեւս անուն գիւղացիի մը ջերմ հիւրասիրութիւնը վայելեցին։ Իր հիւրերուն իսկութեանը անծանօթ Հիրիեւս, իր կարելին ըրաւ զանոնք գոհ ձգելու համար։ Երբ գինի բերաւ, Պոսիդոն ըսաւ որ հոն Զեւսին հրամցնէ։ Ասոր վրայ հասկցաւ թէ աստուածներ էին իր հիւրերը։ Անմիջապէս դուրս ելաւ ու իր մէկ հաստիկ եզը մորթեց։ Այս առաքինութենէն գոհ մնալով, աստուածները խոստացան շնորհել՝ իր ոեւէ մէկ խնդրանքը։ Հիրիեւսի կինը վերջերս մեռած էր եւ ինքն ալ առանց զաւկի մնացած էր։ Որոշած ըլլալով վերստին չ՛ամուսնանալ, խնդրեց որ գաւակ մը շնորհեն իրեն։ Աստուածները հաւանելով, հրամայեցին որ զոհուած եզան մորթը գետին թաղէ։ Հիրիեւս գործադրեց եղած հրամանը։ Ինն ամիս վերջ երբ բացաւ, գեղեցիկ երախայ մը գտաւ մէջը եւ գայն կոչեց՝ Ո ւ ր ի ո վ ն՝ որ յետոյ փոխուեցաւ Օ ր ի ո վ ն ի։

Ոլիմպի աչքերը փորեց։[1]

Կոյր, անողոք ու անօգնական, սկսաւ թափառիլ Օ-
լիմպ։ Իր տեսողութիւնը իրեն վերադարձնող մը կը փնտ-
ռէր։ Ու վերջապէս հասաւ Կիկլոպներու քարայրը։ Հոդ,
Կեդալիոնի անուն կռանահար մը զայն առաջնորդեց Աբե-
ւոնն եւ դէմքը դարձուց անոր լուսատու ճառագայթնե-
րուն։ Եւ այսպէս, Օրիոնի, աչքերուն լոյսը վերստացաւ։

Անսահման էր Օրիոնի երանութիւնն ու հրճուանքը, ուստի սկսաւ կրկին հետեւիլ իր սիրական որսորդու-
թեանը։ Օր մը թաւուտ անտառի մը մէջ երբ կ'որսար, Ար-
տեմիսի հետեւորդներէն, Ատլասի դուստրները եղող եօթը
Պլիադներու[2] խումբին հանդիպեցաւ։ Ինչպէս համակրելի
ձեւ գրաւիչ էին որ Օրիոնի սիրտը բռնկեցաւ ու անոնց
մօտ երթալ ուզեց։ Հազիւ թէ քայլերը այդ կողմ դարձուց,
այս չափազանց ամօթխած ու այլ մարդոց հետ չյարա-
բերուելով երդուընցած յաւերժահարսները լուռ ոտքի
Սիրահար երիտասարդը, վախնալով որ պիտի կոր-
սընդնէր եւ անգամ մըն ալ տեսնելու բաղդը պիտի չունե-
նար, սկսաւ արագօրէն հետապնդել Պլիադները։ Հետզհետէ
ուժասպառեցան ու ծունկերնին սկսան կթոտիլ։ Օրիոնը կը
մօտենար եւ կզգային թէ չուտով պիտի հասնէր։ Երիտա-
սարդը պահ մը այնքան մօտեցաւ որ յաւերժահարսները
յուսահատած, օգնութեան աղաղակ բարձրացուցին, իրենց
պաշտպան աստուածուհին Արտեմիսին։ Օրիոնը, երբ հեւա-
լէն, յոգնած ու քրտնաթոր ինքզինքը ալ հասած կը կար-
ծէր եւ կը յուսար ձեռք անցնել գեղանի կոյսերը, յանկարծ
կարսուեցան աչքերուն առջեւէն եւ անոնց տեղ եօթը հատ
ձիւնպլիտակ աղաւնիներ տեսաւ՝ որ կը թռչէին երկինքն
ի վեր։ Արտեմիս լսելով իր հետեւորդներուն խնդրանքը,
զանոնք աղաւնիներու փոխակերպած էր։ Աղաւնիները ը-
նդացան վեր, մինչեւ որ հասան կապոյտ երկնակամարը՝ ուր

---

1) Ըստ տարբեր աւանդութեանց. Օրիոնը, գինով վիճակի մէջ իր հիւ-
րասիրուած տան տիրուհին բռնաբարել ուզելուն համար էր որ Էնոպիոն,
փորեց անոր աչքերը։

2) Ըստ Հեյլէն դիցաբանութեան, եօթը Պլիադները, Ատլասի եւ Ով-
կէանիոյ Պլիոնէի դուստրներն էին, Մ ա յ ա, Տ ա յ գ ե տ է, Ա ղ կ ի ո ն է՝
Ե լ է ք տ ո վ, Ս տ ե ր ո պ է եւ Մ ե ր ո պ է անուններով։

եօթը փայլուն աստղերու համաստեղութեան մը վերածուեցան:[1]

Յուսահատ Օրիոնէն օրերով թափառեցաւ անտառին մէջ, յուսալով յաւերժահարսները վերստին տեսնելու բախտին արժանանալ: Սակայն անօգուտ: Ինքզինք նուիրած, իր սիրական զբօսանքին, կ'զբաղուէր որսորդութիւնով, իր հետը ունենալով իր հաւատարիմ ու վարպետ չունը Սիրիոսը: Օր մը սակայն տեսաւ որ Արտեմիսն ալ որսի ելեր էր: Երկու որսորդները իրարու մօտ եկան եւ սկսան խօսակցիլ: Օրիոնէն խիստ համակրած էր որսի աստուածուհիին եւ խնդրեց որ այդ օր միասին որսան: Շատ հաճելի ու յաջող օր մը անցուցին: Արտեմիս եւս չատ գոհ մնացած էր եւ նախանձախնդիր համարած էր քաջ ու զօրաւոր ընկեր մը ունենալ քան իր երկչոտ հետեւորդները: Յաջորդ օր կրկին միացան ու չարունակեցին իրենց որսորդութիւնը: Երրորդ օրը՝ դարձեալ, եւ յաջորդաբար: Արտեմիսի մէջ եւս բան մը սկսած էր կապել զինք Օրիոնէին: Ջեր ուզեր բաժնուիլ այդ երիտասարդէն: Սիրահարա՛ծ էր ինքն ալ:

Այդ միջոցին, սակայն, Ապողոն հաչտ աչքով չէր դիտեր քրոջը ընթացքը, իր աչքերէն չէին վրիպած անոր գաղտնի յարաբերութիւնները: Արտեմիս երդում ըրած էր չամուսնանալ եւ կը վախնար որ կերպով մը կը դրժէր իր խոստումը: Ուստի միջոց մը խորհեցաւ այս բանին առաջքը առնելու համար: Պէտք էր արգիլել, որպէսզի Օրիոնի հետ չամուսնանար Արտեմիս:

Օր մը Ապողոն ծուխերը իր քրոջը հանդիպեցաւ: Իրար բարեւեցին ու սկսան խօսիլ վերէն վարէն: Արեւաստուածը իր քաջագործութիւններէն պատմելով, յայտնեց թէ ոչ ոք իրեն կրնար հաւասարիլ կամ մրցիլ նշանառութեան մէջ: Արտեմիս չուզելով եղբօրմէն վար մնալ, ինքն ալ իր կարգին պարծենցաւ թէ չկայ թիրախ մը՝ որ վրիպի իր նե-

---

1) Այս համեստեղութիւնը ծանօթ է Պլիադէ անունով եւ բաղկացած է եօթը աստղերէ: կը բարձրանայ Մայիսի կիսուն եւ կը խոնարհի Հոկտեմբերին, ճամբան ցկատուելով՝ հունձքի մօտենալուն եւ նոր ցանքի տրամադրին: Այս եօթը աստղերէն մին անտեսանելի է եւ կը խորհուէր թէ Մերոպէն էր՝ որ՝ մահկանացուի մը հետ ամուսնացած ըլլալուն, ամօթէն կը թաղցնէր իրմզիրը,

տէն: Ու աւելի առաջ երթալով՝ յարեց.—

— Դիտե՛ս որ իրը աղեղնաւորը, ոչ ոչ կրնայ մրցիլ հետս

= Փա՛ստը տուր, գոչեց Ա.պողոն, կասկածի ձգելով քրոջը նչանաւորութիւնը: Թիրախ մը տամ քեզի, տեսնեմ պիտի կրնա՞ս զարնել:

— Ցուցո՛ւր տեսնեմ, ըսաւ Արտեմիս, քիչ մըն ալ երդողած ձեւով: Անմիջապէս լարեց իր աղեղը, նետ մը քաշեց կապարճէն եւ ուղիղ նչանառութեամբ մը զօրաւոր կերպով արձակեց, զարկաւ նչանակէտը՝ զոր Ա.պողոն իր ցուցամատովը կը ցուցնէր, բաց ծովուն վրայ:

Ջուրին վրայ վեր վար տատանող սեւ թիրախը չարժ կարծ կորսուեցաւ: Արտեմիս խելքէն անգամ չէր կրնար անցնել թէ ծովուն մէջ լողանք ընող Օրիոնի սեւ գլուխըն էր որ իրեն նչանակէտ ծառայեցուած էր Ա.պողոն, զարձեալ կասկած ցուցուց թէ քոյրը չաջողած ըլլար զարնել: Սակայն Արտեմիս պնդեց վերջիվերջոյ Ապեւաստուածը հրամայեց որ ջուրին մէջի մարմինը ծովեզը գայ: Աւելքները կամաց կամաց բնրին ու Արտեմիսի ոտքերուն առաջ նետեցին Օրիոնի դիակը: Սարսափեցաւ Արտեմիս իր սիրելին ի՛ր իսկ ձեռքով սպաննած էր: Ինկաւ վրան ու լացաւ երկար: Չեր կարող ոչնչացնել զայն: Օրիոնի հաւատարիմ չունը Սիրիոսն ալ եկած կը կատկանձէր, տիրոջը մահուան համար: Արտեմիս չկրցաւ բաժնուիլ, մինչեւ որ խաւարեցաւ ու երկնքի երեսը ծածկեցին աստղերը:

Եւ որպէսզի կարենար միշտ տեսնել իր սիրական որսորդն ու անոր չունը, դանոնք փոխակերպեց աստղերու ու զետեղեց Գլիպտքի ետին՝ որոնք կը չարունակեն առաջապահար փախչիլ Օրիոնի առջեւէն:[1]

---

1) Այս աւանդութեան բաղդատմամբ Հայր Ալ ւշան կը գրէ.— «Հայոց աւանդութիւնն ալ իրենց Հայկին գրեթէ հաւասարի յուշակաւիս. Հայկ ն իբր յատկանիշ գրուի բաջ- Ա ղ ե ղ ն պ ւ ո ր ըլլալն:... Օրիովնի գ օ տ ի հաժարեն եւ կոչեն զաս զաս անուամբ երեք միաշար պայծառ աստղեր, զոր եւ Ե ր ե ք թ ա գ ա ւ ո ր ք այլ կոչեն: Այս ըլլայ քերեւս Հայոց այդ իրենց նախանիօր դիւցազնին կոչածն, Շ ա մ փ ո ւ ր ք Հ ա յ կ ի ն (կամ Շ ա վ փ ր ա կ՝ որ նշանակէ՝ պ ւ ա կ)»: Սիրիոս աստղը, հայոց մէջ այ Շ ն ի կ կոչուած է:

Բաջ եւ յանդուգն, հսկայ աղեղնաւոր Հայկը՝ որ իր յայնալին ու

Դէտակը Ակտէոնը

Ամառ օր մը, Արտեմիս, որսի ելած, վայրի անտառն մը երկար հալածելէ յետոյ քրտնած ու յոգնած, լեռներու մէջ գոլ ու յստակ լճակի մը եզերք հասնելով, նստաւ ու յաւերժահարսներուն հետ լճակին պաղ ու վճիտ ջուրը այնքան պրաւիչ էր որ աստուածուհին ու իր հետեւորդները, ցանկութիւնը ունեցան լոգնալու։ Իսկոյն հանելով իրենց զգեստները, մտան ջուրը, առանց մտքերնէն անցնելու թէ ուրիշներ ալ կրնան որսի ելած ըլլալ այդ անտառը։

Եւ յիրաւի, Ակտէոնէ անուն որսորդ մըն ալ այդ օր որսի ելած էր։ Եղջերու մը հալածելով երկար ատեն, ինք եւ իր շուները յոգնած ու ծարաւած էին։ Իրենց ծանօթ ըլլալով լեռան այդ լճակը, դէպի հոն լեցան ջուր խմելու, հանգչելու եւ զովանալու համար։ Երբ լճակին մօտեցաւ Ակտէոնէ, օտար եւ սակայն քաղցր ձայները եկան ականջին։ Ինդալու, քրքջալու զուարճութիւններու հնչուն ձայները կուգային ջուրէն։ Դայլերը դանդաղեցուց ու սկսաւ թուփերու մէջէն ընթանալ, զարնած։ Երբ լճին մօտեցաւ, խոտերուն ետեւէն զարմանքով տեսաւ իր աստուածուհին ու հետեւորդները կը լոգնային, բոլորովին մերկ վիճակի մէջ։

Ակտէոնէ՝ զմայլած, պարզուող տեսարանէն երբ աչելի լաւ կարենալ տեսնելու համար, իրարմէ կը պատէր թուփերը, ակամայ խշտրտուք մը յառաջ եկաւ։ Իր վարպետ որսորդուհի, այս ձայները Արտեմիսի ուշադրութիւնը գրաւեց։ Գլուխը դարձուց ձայնին եկած կողմը ու յանկարծ նշմարեց երիտասարդ որսորդի սքանչացած նայուածքը։ Արտեմիս ամօթահար մնացած, մահկանացուի մը իրենց մերկութիւնը տեսնելէն, չուզարած՝ ափ մը ջուր առաւ ու Ակտէոնէի դէմքը նետեց եւ ըսաւ՝ «գնա՛, եթէ կարող ես, պատմէ ցեղակիցներուդ թէ Արտեմիսը մերկ տեսած ես»։

պնդաբարբ աղեղովը երեքթեւեան նետեր կ'արձակէ, նկարագրուած՝ «գեղապատշաճ եւ անձնեայ, բաջագանգուր, խայտակն եւ հասապաղուկ» յատկանիշներով, Հելլէն Օրիոնն է որ կը յիշեցնէ՝ որուն համաստեղութիւնը կոչուած է մեր մէջ, նաեւ Հայ աստեղատուն՝ որուն տակ ծրնեաղն՝ երկաթով կը մեռնէր։

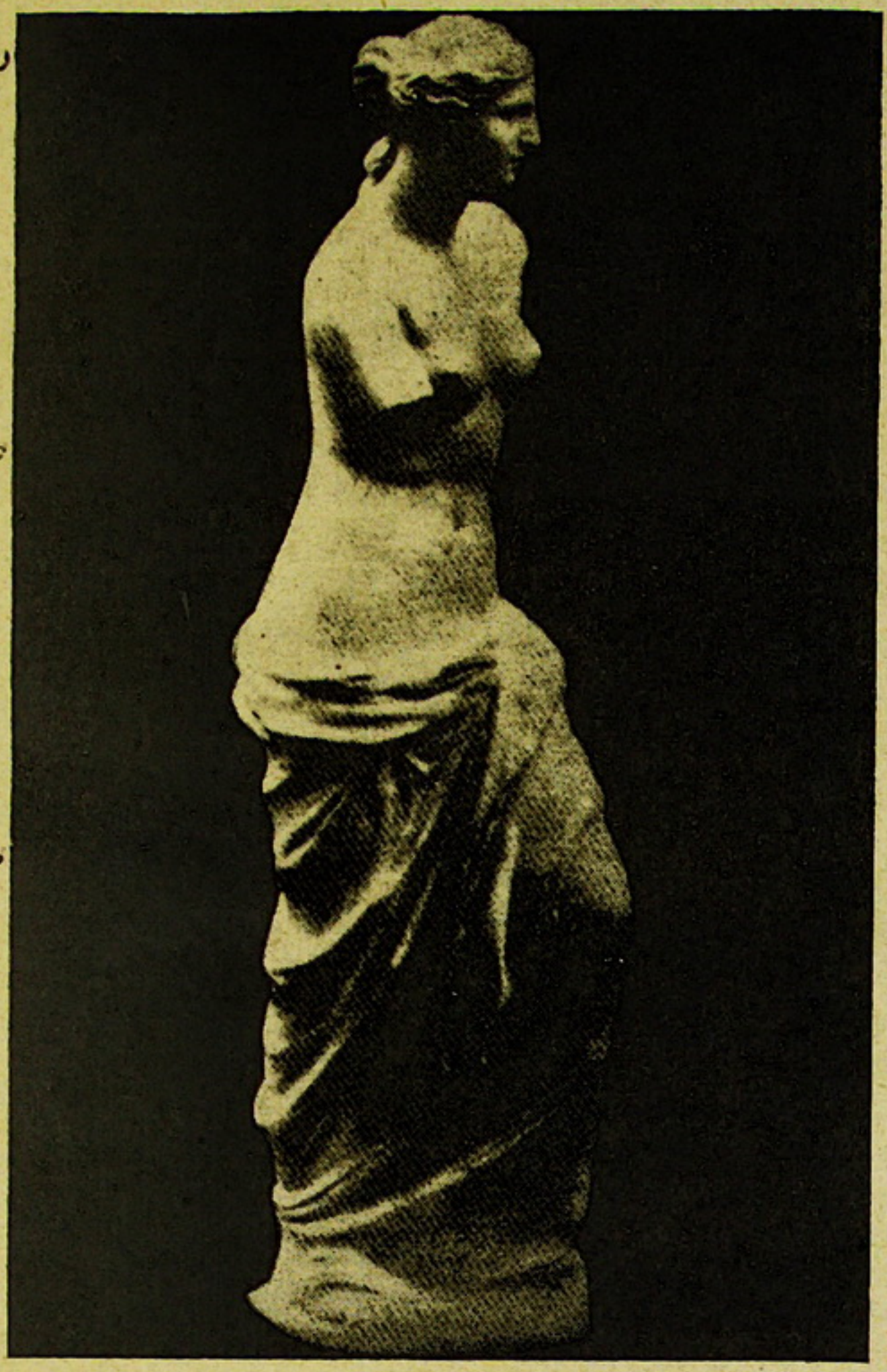
Ջուրի կաթիլները հազիւ թէ դպան Ակտէոնի դէմքը, խեղճ որսորդը խոչոր ու ճիւղաւոր եղջիւրներով եղջերուի մը փոխա՛ներպուեցաւ: Եղջերու դարձած Ակտէոնը այժմ ոչինչ կը յիշէր իր անցեալէն: Աւազ ապուշ կը պիտէր չորս դին: Ծանկարծ իր շուներուն ձայները հասան ականջներուն: Վախն ու սարսափը պատեց խեղճ անասունը ու մէկ ոստումով սկսաւ փախչիլ՝ սրընթաց: Իր սլացիկ սրունքներուն բոլոր ճկունութիւնն ու արագաշարժութիւնը անբաւարար դարձան զինք փրկել, հալածող շուներէն: Ո՛չ շուները գիտակցութիւնը ունէին թէ իրենց հալածած եղջերուն իրենց նախկին տէրն էր· եւ ոչ ալ Ակտէոնը կարողութիւնը ունէր յայտնելու թէ օտար մէկը չէր:

Այսպէ՛ս յոդնած ու պարտասած, ուժաթափ ու մարած վիճակի մէջ ինկաւ Ակտէոնը ու շուները հասնելով պատառ պատառ ըրին զինք: Իրենց տէրը կորսնցուցած շուները ոչ հանգիստ եւ ոչ խաղաղութիւն ունեցան, մինչեւ որ կենտաւրոս Քիրոնը, Ակտէոնի մէկ պատկերը ցուցուց անասուններուն:[1]

---

1) Ակտէոնի առածը կը կանգնէին բլուրներու եւ ժայռերու վրայ, իբր պաշտպանութիւն՝ «շիկի աւուրք» կոչուած տօթակէզ օրերու դէմ:

Ըստ F. DECHARME-ի, այս պատմութեան հերոսը եղող Ակտէոն, կը խորհրդանշէ երկնային լուսաւոր աստղ մը, գուցէ Շիկը՝ որ կը խաւարի ու կ'անհետանայ, Լուսնի երեւումով ու հորիզոնէն վեր բարձրանալով՝ անոնց մեռնելովը.

Միլոյի ԱՓՐՈԴԻՏԷՆ
(Լուվրի թանգարան)

ΕΚΔ. ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ „ΑΜΡΟΤΣ"

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԱՓՐՈԴԻՏԷ (ԱՍՏՂԻԿ)

Պեղումներ եւ սիրոյ աստուածուհին

Հիներու ամենանշանաւոր մէկ աստուածուհին էր, քաչուղական աչքերով, հոյակապ պարանոցով եւ մարմարէ սիրին կուրծքով Ափրոդիտէն՝ որ ճանչցուած էր իբր պեղումներու փրփրածին աստուածուհին, սիրոյ մայրը, ծիծաղի թագուհին, չնորհներու, ամուսնութեան եւ հաճոյքներու տիրուհին ու սիրահարներու պաշտպանուհին։

Ափրոդիտէն նոյն ատեն նկատուած էր բնութեան մէկ զօրութիւնը՝ որ իբր էութիւն, կ՛ապրէր ու կը գործէր օդի, ջուրի եւ հողի մէջ։ Այսպէս, իբր ծովու եւ առաւելապէս խաղաղ ծովու յաջող ճամբորդութիւններու աստուածուհին, մեծապէս կը պաշտուէր նաւաստիներու եւ ձկնորսներու կողմէ։ Նոյնպէս ճանչցուած էր պարտէզներու եւ պուրակներու, գարնան եւ անոր առատութիւններուն աստուածուհին։ Կը կոչուէր Ափրոդիտէ Ուրանիա, մաքուր սէրն ու ժուժկալ հաճոյքները եւ մասնաւորաբար ամուսնական սէրն ու արգասաւորութիւնը պաշտպանելուն համար. Ափրոդիտէ Պանդեմոս (համաժողովրդական)՝ որովհետեւ սերունդները իրարու կը զոդէր, սիրոյ կապովը։ Ժամանակի ընթացքին՝ էր որ այլասեռեցաւ, դամկացաւ եւ նշանաւոր աթենացի օրէնսդիր Սոլոնի (Ն. Ք. 640-559) տնօրինութեամբ, Ափրոդիտէ Պանդեմոս անունը բոլորովին տարբեր իմաստ եւ նշանակութիւն ստացաւ եւ ամիկ հակումներու զոհացում տուող եւ հեշտասէր պոռնկութեան աստ-

ուածուհին նկատուեցաւ։

Իբր այսպիսին, Ափրոդիտէն կը պաշտուէր հեչտանքի ու անառակութեան աստուածուհիի հանգամանքով, որբ հակայաքայլ յառաջանալով որոշ շրջաններու մէջ, հետզհետէ ստացաւ անբարոյականութեան կերպարանքը, ճիշդ Աբեւելքի Սիրոյ աստուածուհիին նման։ Կորնթոսի մէջ, իբր աստուածներու պաշտամունք, պոռնկութեան համար կը նուիրուէին հարճերու մեծ խումբեր։ Ափրոդիտէի ի պատիւ կատարուած տօնախմբութիւններուն, մեծ զեղխութիւն եւ ցոփութիւն կը տիրէր եւ հրապարակային պոռնկութիւնը՝ արարողութեան մաս կը կազմէր։ Ճաճախ իր այս հանգամանքովը եւ պիղծ ու վաւաշոտ գործողութիւնները եւ անառակութիւնները հովանաւորելուն, կը կոչուէր՝ Ափրոդիտէ Ապոստրոփիա եւ ոչ մէկ տարբերութիւն ունէր Փիւնիկեցիներու Աստարտ, Սիդոնացիներու Աշտարոթ եւ Ասորեստանցիներու Իշտար աստուածուհիէն՝ զոր «գարշելի» կը կոչեն Մ. Գիրք (Դ. Թագաւորաց ԻԳ. 13)։

Հսկաներու պատերազմին, կռռնոս երբ Ուրանոսի ջախջախուած մարմինը ծով նետեց[1], չուրերուն վրայ յառաջ եկած փրփուրէն (Ափրոս) ծնաւ Ափրոդիտէն[2], լազուարդ ալիքի մը մէջ խանձարուրուած Ափրոդիտէն առաջին տեսնողները եղան Նիւմփաները (ծովանուշները) որոնք իրենց քուստաշէն քարայրները տանելով, պէտք եղած հոգն ու խնամքը տուին։ Երբ բաւական մը մեծցած էր Ափրոդիտէն ու պէտք եղած դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը ստացած, չուրին երեսը հանելով զայն, ուզեցին ներկայացնել աստուածներուն։ Իսկոյն վազեցին ուչուրջը հաւաքուեցան Տիտաննները[3], Ովկէանիդները[4] և Նէրէիդներ[5] եւ իրենց «քանչացումը յայտնելով անոր,

---

1) Տես ծանօթութիւն՝ էջ 10։

2) Ըստ Հոմերոսի եւ հնագոյն ցուցաց, Աֆրոդիտէն դուստրն է Զեւսի եւ Դիոնէի։ Այս պատճառով, երբեմն ալ կոչուած է՝ Դիոնէ, ստանալով իր մօրը անունը։

3) Ծովասուծոյն հեծեւորդները՝ որոնք կը ներկայացուէին կէս մարդ եւ կէս ձուկի ձեւով։

4) Ովկէանոսի դուստրները՝ որոց թիւը միջեւ 3000 կը հաշուէին։

5) Ջրանոյշներ՝ որոց թիւը միջեւ 50 կը հաշուէին։

մարգարիտները եւ ընտիր բուստեր նուիրեցին։

Այս բաներէն վերջ, Զեփիւռոսը քաղցր ու քնքուշ հերպով զչեց Ափրոդիտէն ու Կիպրոս[1] տարաւ։ Հոս Հորայք[2] դիմաւորեցին զայն ներկայ էին նաեւ Շնորհները[3], որոնք սկսած էին իրենց սէրը յայտնելու։ Երբ վարդագոյ ժամերը մօտեցան ծովափ ու վերջապէս հասան, հրաշագեղ Ափրոդիտէով, ամէնը մէկ խոնարհութիւն երին ու ապշած մնացին այս աննման ու անգերազանցելի գեղեցկութեան առջեւ,

Պէտք եղած խնամքն ու հանգստութիւնը ապահովելէ յետոյ եւ ժամանակ մը հանգչեցնելէ վերջ, յարմար տեսնուեցաւ Ափրոդիտէն Ողիմպոս հանիլ եւ աստուածներու ներկայացնել, ուր գահ մըն ալ պատրաստուած էր նախօրօք։ Ճամբու ընթացքին, Ափրոդիտէի հետեւորդներուն միացան Հիմերոս[4], Պոթոս[5], Պիթով[6] եւ Հիմէն[7]։

Երբ այս մեծաչուք թափօրը իր փառաւոր մուտքը կատարեց երկնքէն ներս, ամբողջ աստուածուհիները նախանձով լեցուեցան, իսկ աստուածները, իրենց հիացումէն ապշած մնացին, ի տես Ափրոդիտէի գեղեցկութեանը։ Այնքան յափշտակուած էին ու կլանուած անոր չնորհքէն, որ բոլորն ալ սկսան ձեռքը խնդրել եւ ամուսնութեան առաջարկ ընել։ Սակայն Ափրոդիտէն կարուկ կերպով մերժեց բոլորը եւ նոյնիսկ Զեւսը։

Ափրոդիտէի այս հպարտ ու յամառ ընթացքն ու վերաբերումը Զեւսին պայրոյթը գրգռեց՝ որ իրը պատիժ, տգեղ, տխեղծ ու աստուածներու մէջ ամենէն արհամար-

---

1) Հոմերոս իր գործերուն մէջ Կիպրոսցի) կը կոչէ Ափրոդիտէն եւ «Ոդիսական»ին մէջ կը հիշատակէ Ասղկան պատմութիւնը ինչպէս Փիւնիկէէն Կիպրոսի եւ Կիպրոսի Փիւնիկեան գաղթավայրերուն եւ հոնկէ Յունաստան անցած լլլալը։ Աւելի ուշերեան եւ մասնաւորաբար փիւնիկեան ծագումի Ափրոդիտէն՝ որ զարդարուած է հելլէն բարբառներով ու օժտուած տեղական շնորհներով։

2) Զեւս եւ Թեմիսի դուստրները եղող չորս եղանակները։

3) Ագլայա, Թալիա եւ Եւփրոսինէ (Քարիտայի)։

4) Սիրոյ ցանկութեան անձնաւորումը։

5) Սիրոյ տարփալից անձկութեան անձնաւորումը։

6) Սիրոյ բաղցր խօսքի, համոզանքի ա՛նձնաւորումը։

7) Հարսանեաց աստուածը։

հուած որդին, դաբբիններու աստուածը, Հեփեստոսին հետ ամուսնացուց զայն։ Կարելի է խորհիլ թէ ի՞նչ կրնար ըլլալ այս բոնի ամուսնութեան հետեւանքը։ Եւ լոկ պէս ալ երջանիկ ամոլ մը չեղաւ իր այլանդակ ամուսինին հանդէպ ոչ մէկ սէր ու հաւատարմութիւն ցուցուց Ափրոդիտէ-

ԱՓՐՈԴԻՏԷԻ ԾՆՈՒՆԴԸ
(Գործ՝ G. SPENCER WATSONի)

տէին։ Առաջին օրէն իսկ սկսաւ պղծել ամուսնական անկողինը, անդադար գտնուիլ ու յարաբերուիլ զանազան աստուածներու հետ։ Վերջ ի վերջոյ լքեց Հեփեստոսը ու ըսկսաւ արձակ համարձակ մշակել իր ապօրինի յարաբերութիւնները։

* * *

Ափրոդիտէն, իբր գեղեցկութեան եւ սիրոյ քաղցր ու ժպտուն աստուածուհին, գիտէ զայն բռնկցնել նաեւ աստուածներու եւ մարդկանց կեանքին մէջ։ Իր գեղեցկութեան ու չնորհքովը կը գերազանցէ բոլոր աստուածուհիները։ Իր ասեղնագործուած գօտին տակ կը կըկէ. ամէն տեսակ

մոլեգին թուլչութիւն՝ որ կընայ դիւթել ամենախմաստուն մարդիկն ու յալթել բոլոր աստուածները։

Հինները զանազան ձեւերով կը ներկայացնէին Ափրոդիտէն։ Երբեմն այծի մը վրայ նստած եւ մէկ ուրքն ալ կրնայի մը վրայ դրած։ Ողիմպիայի Զեւսի տաճարին մէջ գտնուող եւ Փիդիասի կողմէ չինուած արձանը զայն կը ներկայացնէր ծովէն ելնելու ձեւով, երբ էրոս կը դիմաւորէ զայն, Պիթոն ալ կը պսակէ։ Ան հասարակ իր որդին էրոսի հետ ընկերակցաբար կը ներկայացուի՝ տատրակներէ, իսկ ուրիշ անգամներ ալ կարապներէ եւ ճնճղուկներէ քաշուող կառքի մը վրայ նստած։

Զինք պաշտողները կը հաւատային թէ բոլորովին մերկ եւ կամ խիստ թեթեւ շղարշներով ծածկուած, իր կառքը հղող մարդարիտի խեցիի մը վրայ նստած եւ իր սիրական թռչունները հղող ոսկեայ աղաւնիներէ քաշուելով բացինէ բաղին կը ճամբորդէր, զինք հիացմունքով պաշտողներուն չդայլօրէն նուիրած գոհար ու ծաղիկները վայելելու համար։ Երիտասարդ սիրահարներու նուէրները մեծ չնորհքի կ՚արժանանային իր առջեւ։ Վարդը, մուրտն ու խնձորը, տատրակը, կարապն ու ճնճղուկը նուիրական ու սիրելի էին իրեն։

Ափրոդիտէի ամենահին եւ մեծայարգ մէկ արձանը՝ որ կը գտնուէր Պափոս, կոնաձեւ կամ բրգաձեւ քար մըն էր, վառած ջահերով չրջապատուած։ Ափրոդիտէն մարդկային մարմնով եւ յատկութիւններով ներկայացնելու ասիական ըմբռնումին յունաց մէջ ալ ներմուծուելէն յետոյ է որ նախապէս վերէն վար հագուստ կրող աստուածուհին, հետզհետէ մերկացուած, իր նախկին լուրջ ու պարկեշտ կերպարանքը կորսնցնելով, տեղ տեղ ալ ստացած է անբարոյական, լկտի ու լպիրշ ձեւ ու յատկութիւն։ Իր ծննդական պատկերացումին մէջ, Ափրոդիտէն, մօտաւորապէս Հերայի յատկանիշերը ունի։ Ամուսնութեան սրբազան կապը կը պաշտպանէ եւ այր ու կնոջ արդասաւորութիւնը, ընտանեկան կեանքը կը հովանաւորէ։

Ափրոդիտէի պաշտամունքը տիեզերական էր։ Իր անունին արձաններ ու տաճարներ կանգնուած էին ամէն

տեղ, իր գլխաւոր կեդրոններն էին՝ Պատրա (Կիլիկիա), Ա-մաքոս, Իդալիոն (Կիպրոս), Կնիդոս, Կորնթոս եւ Կիթե-րա կղզին։ Անհամար արձաններ ունի, սակայն ամենէն նշանաւոր եւ ընտիրներն են՝ Պրաքսիտելէսի գործը եղող Կնիդոսի արձանը, իւր ամենէն ինքնատիպն ու համբաւա-ւորը՝ Միլոյի Աստղիկը՝ որ կը գտնուի Լուվրի թանգարա-նը որ Միլոս կղզիէն փոխադրուած է։[1]

Ափրոդիտէ եւ Արեսի սիրահարութիւնը
Պահակ Ալեկտրիովն

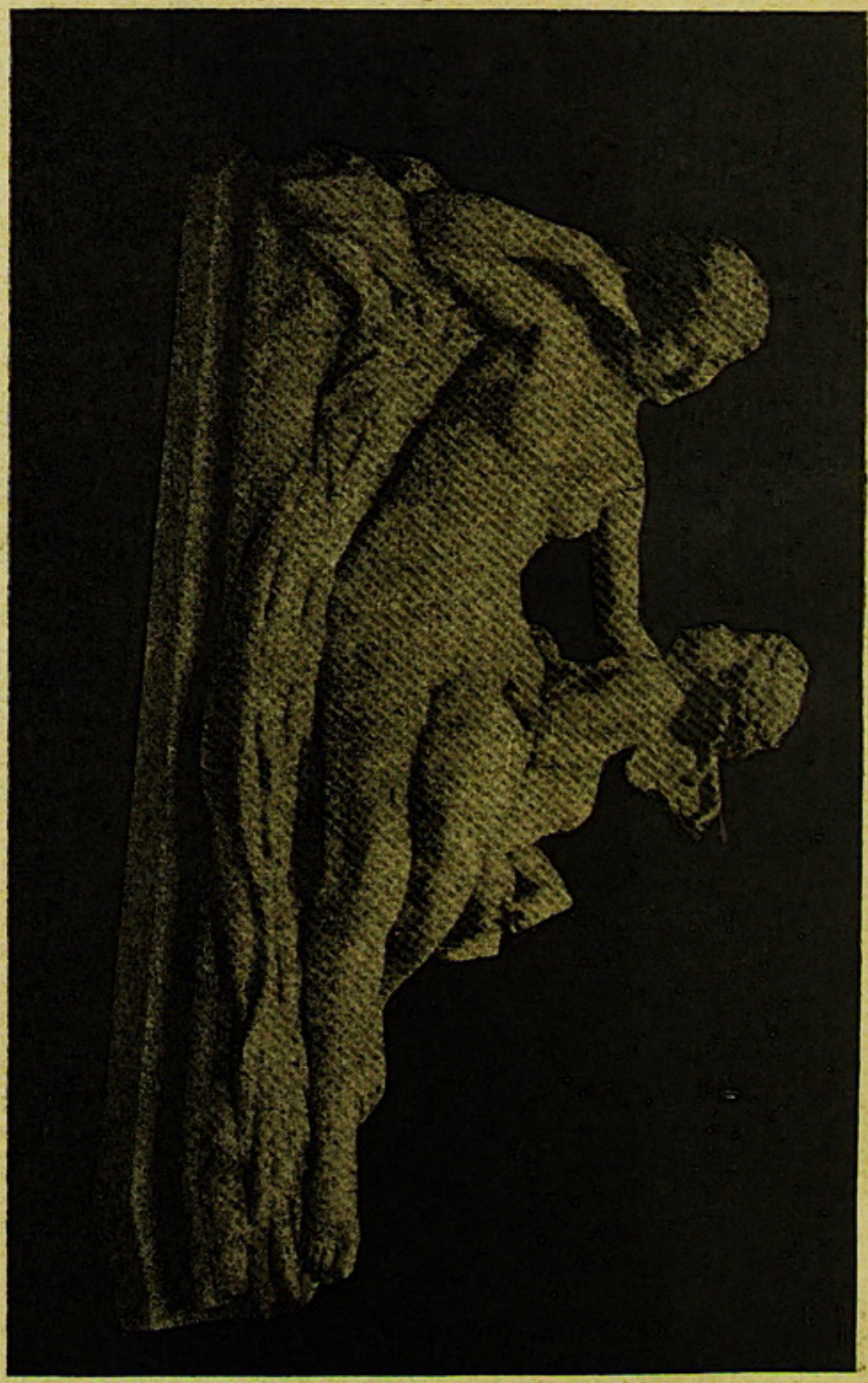
Աստղկան առաջին սիրային յարաբերութիւնը եղաւ պատերազմի աստուածը՝ գեղանի Արէսի հետ։ Աստուածու-հիին ցուցուցած սէրը անպատասխանի չմնաց եւ փոխա-դարձուեցաւ։ Դաղտնի տեսակցութիւնները յաջորդեցին իւ-

---

1) Կարգ մը հնագէտներ եւ մասնաւորաբար Մաս Միւլլէր, Ափրո-դիտէի մէջ արեւելեան ծագման այլաբանութիւնը կը տեսնէ։ Աստուածուհիի ծննդեան շուրջ եղած բանաստեղծական նկարագրութիւնը, կը նկատէ՝ փրփր-րալից ջուրերու մէջէն ծնող գեղատեսիլ, սպիտակափառ ու կապտաչուկ այգր։

***

«Աստղիկը երրորդ դիցուհին է հայոց եւ ազգային առանձնա-յատուկ անունն զայն համարի սեփական հայ անուամբ եւ աննման օտարաց։ Արամազդայ կոյս էր Նաւասարդի։ Գլխաւոր մեհեան դիցուհ-ւոյս էր ի Ծաղիկս, մի յերից (Արամազդ, Անահիտ, Աստղիկ)՝ որ մէկ անուամբ Վահէ վահեան կոչուէին, իսկ Աստղկանն գոչուէր յատուկ Սեճեակ Վահագնի, որոյ նուիրուած էր երրորդն։ Այս երկուքին պատկերն այլ ծաղկաստաճէն բերուած ըլլալով՝ անոնց Հերակլէան համարե-ցաւ Վահագն ի Հայոց, Ափրոդիտեայ անդրին այլ՝ Աստղիկ եւ այնուհետեւ այս երկու դիցուհեաց գաղափարն միաձուլով՝ Աստղիկ համարեցաւ հեթա-նոս գարեւելի չ'ասեւածն։ Ծառաջ քան յունական խայտառակ անդրեաց բերուիլն՝ Աստղկան գաղափարն աւելի պարկեշտ կ'երեւի եւ ըստ անուանն՝ լուսաւոր եւ պայծառ էակ կամ իր մի եւ նման յմն Լատինաց VENUS-URANIA կոչածին. յեռոյ՝ ուրախութեան. փափկութեան, հեշտութեան յորդո-րիչ մի դարձաւ, որոց յայտարար են եւ իրեն նկարագիրն՝ Ոսկեղծի եւ Վարդամատն, որպիսի էին եւ ծանաց Արեւելեայն եւ Հերա, եւ Ափրոդիտեայ նուիրեալ վարդն, զոր եւ Հայք նուիրէին իրենց Աստղկան, Վարդավառ ըսելով եւ ընելով, եւ մեծամեծ հանդէսներ կատարելով։ Ս. Գր. Լուսաւորիչ իսկն պատուիրեց, կ'ըսուի, այս հեթանոսական մեծա-պայծառ տօնը փոխանակել յամենապայծառ երեւումն Քրիստոսի ի Թա-բոր լերին «(Հին Հաւատ Հայոց», Հ. Ղ. Ալիշան)։

ՍԱՐԻ ՎԻՆ ՏԵՍԻԼՔՈՎ
(լուսանկարից Գագիկ Վիրաբյանի)

բարու և սակայն մլչտ ալ վախ մը կար սիրտերնին, թէ մի գուցէ անտուածներէն մին կը կռահէր կամ կը տեսնէր ու այսպէս կը գառնանար Լրեն քաղցը վայելքը։ Ուստի Արէս իր հաւատարիմ հետեւորդը Ալեկտրիոնը պահակ կը դնէր, որպէսզի որեւէ մէկուն մօտենալը իմաց տար ժամ առաջ։ Մանաւորաբար պատուիրած էր զիրենք արթնցնել, արեւը չծագած, որպէսզի Ապողոն չտեսնէր երկու սիրահարներու հրաժեշտի համբոյրները։

Ամէն ինչ խաղաղ ու ապահով անցաւ մինչեւ որ պիշնը մը, խեղճ Ալեկտրիոնին քունը տարաւ։ Այնքան խոր քնացաւ որ նոյն իսկ չ'իմացաւ Արշալոյսին առաւօտեան դռնները բանալու ձայնը։ Ապողոն իր ոսկեղէն կառքովը դուրս ուրաց ու դէպի արեւմուտք յառաջացաւ, անտառներու փետրազարդ բնակչութեան քաղցրալուր ձայներուն մէջէն։ Իր ճամբուն վրայ, ալ ու ձախ ուշի ուշով նայելով անցած եւ իր ճառագայթները արձակած պահուն, իր թափանցող ու բոցեղէն աչքերէն չվրիպեցան երկու ամբարիշտ սիրահարները և իրենց քնացող պահապանը։ Արագընթաց գնացքով մը հասաւ Արեւմուտք եւ եղելութիւնը պատմեց Սիրոդիտէի ամուսինը Հեփեստոսին։

Զայրացաւ ամուսինը, առանց ատեն կորսնցնելու, իր դարբնոցը մտնելով, իսկոյն նուրբ, սարդի ոստայնին նման և սակայն ամուր, պողպատէ ազուցաւոր ցանց մը առաւ ու չտապեց գտնել անառակ ու անհաւատարիմ կինը։ Ուշադրութեամբ ու գաղտագողի մօտեցաւ սիրահարներու սաթիւնային, ճարպիկօրէն ու կամացուկ մը անոնց վրան ձգեց ցանցը։ Ուրկանին բարակ թելերը այնպէս մը պատեցին գիրկընդխառն քնացող սիրահարները՝ որոնք կատարեալ ծուղակի մէջ մնացին։ Երբոր արթնցան, ոկսան փորձեր ընել, ապատուելու համար։ Աղաչեցին ու պաղատեցան եւ սակայն Հեփեստոս չձգեց զանոնք, մինչեւ որ բոլոր աստուածները ականատես եղան խայտառակութեան ու իրենց ծաղրի առարկան դարձուցին Արէսն ու Սիրոդիտէն։

Հազիւ թէ ազատ արձակուած էին, Արէս վազեց իր պահակին քով, որպէսզի պատժէ զայն, իր անպատա-

Հանդիսութեանը համար։ Ալեկտրիոնն կը քննարկուեր Ջեւստի, յարձակեցաւ խեղճին վրան, կոպտօրէն արթնցուց ու սաստիկ յանդիմանեց։ Իբրեւ պատիժ, աքլորի[1] փոխարկեց ու հաւնոց ճամբեց, դատապարտելով զայն ամէն առաւու լուր տալ արեւագալը։

Արէս եւ Աստղկան յարաբերութենէն ծնան սիրուն ու գեղեցիկ մանուկներ։ Իրենց դուստրը Հերմիոնէն (կամ Հարմոնիա) ամուսնացաւ Թեբէքի թագաւորը Կադմոսի հետ, իսկ իրենց որդին Էրոս նշանակուեցաւ սիրոյ աստուածը։ Հակառակ եղած խնամքին, իրենց այս երկրորդ զաւակը, ամբաներուն նման չմեծցաւ։ Փոքր, վարդանման, թոմպուլիկ, շղարշանման թռչունի թեւերով, չարաճճի ու այտերը փոսիկներով մանչուկ մը եղաւ։ Ափրոդիտէն, վախնալով գուցէ հիւանդութիւն մը ուղեղայ պզտիկը, պատգամ հարցուց Թեմիսէն[2]։ Եւ սակայն պատասխանուեցաւ Քէ՝ «Էրոս (=Սէրը) չկրնար մեծնալ և ուռճանալ առանց Անտերոսի» (=Փոխադարձ սէր, տուփանք)։

Ափրոդիտէն չկրցաւ ըմբռնել այս խօսքին թագուն իմաստը, մինչեւ որ ծնաւ Անտերոսը՝ եւ Էրոսն ալ իր եղբօրը հետ մեծցաւ, զարգացաւ ու գեղեցիկ բարակուկ երիտասարդ մը դարձաւ։ Սակայն երբ իրմէն հեռացաւ Անտերոս, իսկոյն վերստացաւ իր նախկին փոքրիկ ու մանկահան ձեւը եւ իր չարաճճի բնաւորութիւնը։

Ադոնիսի պատմութիւնը

Ափրոդիտէի սիրահարներու կարգին, Արէսէն յետոյ հուգալ քաջ ու գեղեցիկ, որսորդ Ադոնիսն էր։ Այս երիտասարդի յանդուգն արշաւանքը՝ որ միշտ ալ վտանգալից ու արկածաւոր էին, սիրտմաշուք ու հնհնուք կը պատճառէին Ափրոդիտէին՝ զոր գուբ կը ջանար ետ կեցնել ու պաղեցընել որսի հաճոյքներէն։ Այսպէս; օր մը, Ադոնիս՝ իր սիրական ըրօսանքին էր, ընկեր որսորդներովը։ Բաւական

---

1) ΑΛΕΚΤΡΥΩΝ կամ ΑΛΕΚΤΩΡ կը նշանակէ՝ աքլոր։

2) Դելփեան պատգամը եւ գուշակութիւնները՝ Թեմիոն էր որ կուտայ, այդ տաճարին նախկան Ապողոնի ազդեցութեանը ներքեւ անցնիլը։

երկար հալածումէն յետոյ, երբ նեղը ձգած էին իրենց ոչ-
ը եղող վարպետը, անասունը կատղած, յանկարծ դարձաւ
ու խուժելով Ադոնիսի վրայ, իր ժանիքովը զօրաւոր ու
մահացու հարուած մը տուաւ անոր կողին։

Իր սիրականին մահուան գոյժը ստացող ու անոր
ողբերգական վախճանը իմացող Ափրոդիտէ, իսկոյն փու-
թաց զայն գտնելու Մացառներու եւ փուշերու մէջէն անց-
նելու ատեն վիրաւորուեցաւ իր քնքուշ մարմինը եւ վարդագ-
ոյն կաթիլները սկսան երանգաւորել ճամբուն վրայ
գտնուող ծաղիկները։ Հասաւ ու գտաւ խեղճ Ադոնիսի դի-
ակը։ Գրկեց, համբուրեց, չոյեց ու կանչեց անունը եւ նա-
կայն լուռ էր սիրուն երիտասարդը եւ չէր պատասխաններ
Ափրոդիտէի կուրծքէն վայրկեաններուն եւ չրթնե-
րուն տուած տաք համբոյրներուն։ Ջափազանց յուզուած
եւ վիշտ զգացած էր Ափրոդիտէն։ Դէմ արցունքներ կը
թափէր, այն աստիճան որ ամբողջ բնութիւնը, լեռներն
ու անտառները, ձորերն ու մարգերը, մարդերն ու յաւեր-
ժահարսերը, նոյնիսկ աստուածները ողբացին գեղանի երի-
տասարդին մահը։

Այս միջոցին Հերմէս եկաւ ու ակամայ, Ադոնիսի
հոգին փոխադրեց Հադէս։ Հոդ Պերսեփոնէն, Ադոնիսը դը-
բաւ՝ արդար, առաքինի ու մաքուր մահկանացուներու յա-
տուկ վայրը, որպէսզի յաւիտենական երջանկութիւն վա-
յելէ։ Ափրոդիտէն սակայն, ոչ մէկ կերպով կը մխիթարուէր
ու անդադար արցունք կը թափէր։ Իրեն ոչինչ մնացած էր
իբր յիշատակ։ Եւ որպէսզի գէթ յիշատակը ունենայ, Ադո-
նիսի վիրաւոր մարմնէն վազած արեան կաթիլները փո-
խակերպեց հարսնուկներու։

Ափրոդիտէի վիշտն ու ցաւը, փոխանակ թեթեւնա-
լու, օրէ օր կը սաստկանար։ Ուստի օր մը եկաւ գնաց Զեւ-
սին։ Ինկաւ ոտքերուն, աղաչեց, պաղատեցաւ որպէսզի Ա-
դոնիսը իրեն վերադարձնէ, մահուան տիրապետութենէն
եւ կամ թոյլատրուի որ ինք Հադէս իջնէ։

Դժուարին կացութեան մատնուած էր Զեւս, ինչպէ՞ս
ձգեր որ Ափրոդիտէն իջնէր Հադէս եւ երկիրը ղրկուէր ու-
ամայանար անոր գեղեցկութենէն։ Մեւս կողմէն չէր կըր—

նաբ պիմանալ անոր աղաչանքին ու արցունքներուն: Վերջ ի վերջոյ հաւանեցաւ Զեւս, որ Ադոնիս վերադարձնէ Ափրոդիտէին, բայց երիտասարդը այժմ պղուտոնի հպատակն էր եւ անոր իշխանութեանը չընչանակին կը գտնուէր, իսկ հոգ ալ Պերսեփոնէն սիրահարած էր եւ չէր թոյլատրեր որ մեկնէր: Երկար վիճաբանութիւններէ վերջ, կարելի եղաւ իրաւախոհութեան եղբ մը գտնել ու համաձայնուեցաւ որ Ադոնիս՝ տարուան կէսը անցնէ Եղիւսեան դաշտերը, իսկ միւս կէսն ալ Երկիրը:

Այսպէս, գարնան սկիզբը, Ադոնիս կը մեկնէր վարի աշխարհէն ու կուգար իր սիրուհիին քովը: Իր ճամբուն վրայ ամէն ինչ կը ծաղկէր, թռչունները կը գեղգեղէին եւ ուրախութեան ձայները կ'արձակէին: Կը գեղեցկանար Երկիրը ու կանանչութիւն կ'զգեներ: Վեց ամիս յետոյ սակայն, երբ Ադոնիս հարկադրաբար կը դառնար Հադէս, կը տերեւաթափէին ծառերը, որոնց գեղեցկութիւնը կը կորսնցնէին ծաղիկները, կը լռէին թռչուններն ու տխրութիւնը կը պատէր ամէն կողմ[1]:

---

1) Գարուն ու ատուր խորհրդանշող, արեգակնային ուրիշ այլաբանութիւն մըն է:

Ադոնիս (Տէր) ուղղակի փիւնիկեան եւ հաղդէական ասուածն է՝ բնութեան եւ բուսականութեան, որ կարճ ատեն մը ծաղկելէ վերջ կը թառմի ու կը մեռնի: Դիներն մեծ ուրմով կը սգային զայն՝ տարին անգամ մը: Անոր պաշտամունքը, կեդրոնը եղող Սուրիոյ Բիբլոս կոչուած տրջանէն, ուր կը կոչուէր նաեւ Թամմուզ եւ որուն յիշատակութեան կը հանդիպինք Ս. Գրոց մէջ (Եզեկ. Ը. 14), Կիպրոսի ճամբով մուտ գտաւ Յունաստան, Պղոմէոսեւան օրով՝ Եգիպտոս եւ կայսերաւ օրով՝ Հռոմ, ինչպէս նաեւ Փոքր Ասիա:

Բիբլոսի Ադոնիս գետը, ուսնանայիս անձրեւներուն, երբ Լիբանանէն վար բերած հողերէն կը վազէր կարմիր, կրսէին թէ Ադոնիս վիրաւորուած է լեռներու մէջ եւ ջուրը կարմրած է անոր արիւնէն: Այն ատեն կիներ կ'սկսէին փնտռել ու դիակ մը գտնելով գետին մէջ, կը կարծէին Ադոնիսինը: Յուղարկաւորութեան ծէսեր կը կատարէին՝ ողբ ու կոծերով, ինչպէս որ Անոր յարութիւնը կը տօնէին՝ անպատում ցնծութեամբ:

Ադոնիսի տօնակատարութիւնը Արեւելքի մէջ կրլլար մեծ շեղութեամբ Յունաստան՝ աւելի պարզ կերպով կը տօնուէր: Այսպէս, «Ադոնիսի պարտէզներ» կոչուած թաղարներու մէջ կը դնէին ամէն տեսակի սաս բուսեղ եւ սաս չլ թառամող դալարեղէններ՝ որոնք յետոյ ջուրը կը ձգուէին: Առաւելապէս հռզար կը բերէին, այն աւանդութեամբ, իբր թէ Ադոնիս մեռնելու ատեն հազարի թանջարանոցին վրայ ինկած ըլլայ:

Ուամիկ աւանդութեան համաձայն, Ադոնիս ծնած է Կիպրոսցի Իւ-

Ափրոդիտեի ու Անքիսէսի

Դեղեցկութեան աստուածուհին ուրիշ մէկ սիրահարն էր՝ Տրոյական մէկ իշխանը՝ Անքիսէս։ Օր մը, Ափրոդիտէն, յեռանդով հանդիպեցաւ այս գեղեցիկ ու չնորհալի երիտասարդին։ Համակրելով սիրահարեցաւ Անմիջապէս, աստուածուհին, դարձաւ Պափոսի իր տաճարը։ Շրնորհները պինք լոգցուցին, մարմինը անուշահոտեցին անպակաս իւղով։ Հագցնելով իր փայլուն զգեստները, զարդարեցին ոսկեղէն ու գոհարեղէններով։ Յետոյ, Ափրոդիտէն, ճամբորդելով ամպերու մէջէն, հասաւ ու գտաւ քնացրին վրայ քաղցր եղանակներ նուագող Անքիսէսը։

Երիտասարդը երբ տեսաւ աստուածուհին, բարեպաշտ երկիւղածութեամբ մը դիտեց եւ զմայլեցաւ Ափրոդիտէի անման գեղեցկութեան ու իդեական հրապոյրին։ Սակայն աստուածուհին մօտենալով յայտնեց իր սէրը եւ Անքիսէսի հետ կեանակցելու ցանկութիւնը։ Թէպէտ չէր վայլեցներ իրեն, մահկանացու մը սիրած ըլլալ եւ կը վախնար թէ գաղտնիքը երեւան կ'ելլէր ու ամօթով կը մնար աստուածներու քով եւ սակայն չէր ալ կրնար յաղթել սրտին կրակը։ Ուստի խօսք առաւ Անքիսէսէն որ ոչ ոքի ըսէ իր հետ ունեցած գաղտնի կինակցութեանը չուրջ։

Այսպէս, տեն մը յարաբերուելէ յետոյ, Ափրոդիտէն ու Անքիսէսը գեղեցիկ ու սիրուն զաւակ մըն ալ ունեցան Էնէաս անուն։ Այս բաղդաւորութենէ վերջ, Անքիսէսի համար դժուար եղաւ չպարծենալ իր չնորհալից ու գեղեցիկ զաւկովը։ Ու չատ չանցած գաղտնիքը երեւան եկաւ։ Անքիսէսի անխոհեմութիւնը այն աստիճան զայրոյթ

խանումի Միւռայի (կամ Զմիւռնիա) եւ իր հայրը Կիւնիւրասի անգիտակից ապօրինի յարաբերութենէն։ Այս ոճրին ետեւկացած հայրը, սուր ի ձեռին կը հալածէ իր դուստրը՝ որ պաղատելով աստուածներուն՝ գիւղ կը փոխակերպեն մրտենիի՝ որուն կեդեւները տակէն իւղ ամիս վերջ կը ծլի ու կը ծնի գեղեցիկն Ադոնիս։

Ադոնիսի գեղեցկութիւնն ու սիրունութիւնը այնքան առածի կարգ անցած է որ այսօր իսկ Ադոնիս կը կոչեն պճնասէր, կոկիկ, վայելչասէր երիտասարդները։

պատճառեց Ափրոդիտէին, որ Զեւսի չանթերէն մին առնելով աքձակեց ու կուրցուց խոստմնադրուժ ամուսինը:

Անքիսէս, լոյսէ ղրկուած, առաջացած տարիքի մէջ էր, երբ պատահեցաւ Տրովայի պատերազմն ու անոր անկումը: Ինչպես չատ յարգուած էր իր բարեպաշտութեանը, խոհեմութեանը եւ քաջութեանը համար և աստուածները անոր օգնած էին պատերազմի ընթացքին: Յոյներուն ալ համակրութիւնը վաստկած ըլլալով, Տրովան երբ բռնկում մէջ կ'այրէր, արտօնեցին որ ինչ որ յարգի է ու թանկագին, իրեն համար, առնէ ու դուրս ելնէ: Ծնողասէր ինչպես, օգտուելով այս թոյլտուութենէն, իր հայրը չալկելով բռնեց մէջէն ողջամբ դուրս հանեց ու փրկեց անոր կեանքը: Այս դէպքին վրայ, Ափրոդիտէի սէրը ամրողջութեամբ կեդրոնացաւ իր զաւակը ծնեցանին վրայ եւ պայն պաշտպանեց բոլոր արկածալից ձեռնարկներուն մէջ:

Ափրոդիտէի գլխաւոր երկրպագուներն ու պաշտողները երիտասարդները ըլլալուն, ինքն ալ միշտ օգնած է ու վտանգներէ փրկած, իր բոլոր հաւատարիմ սիրահարները:

Հերոյ եւ Լեանդրոս

Հերոյ, Աստղիկին նուիրուած գեղանի օրիորդ մըն էր: Երբ չափահաս եղաւ իր ժամանակը կ'անցնէր դիցուհիին տաճարը եւ անոր կը ծառայէր: Այդ ժամերէն յետոյ, կը քաշուէր իր ծնողքերեայ աչտարակը ու հոն կ'ապրէր: Քանի տարիները կ'անցնէին, այնքան կ'աւելնար Հերոյի գեղեցկութիւնը՝ որուն համբաւը տարածուած էր իր ծննդավայրը Սեստոս եւ Հելլեսպոնտոսէն անդին մինչեւ Աբիդոս: Այս քաղաքը բնակող քաջ, ոգեւոր ու գեղեցիկ երիտասարդ Լեանդրոս, լսածած ըլլալով Հերոյի գեղեցկութիւնը, կը ցանկար տեսնել այդ հրապուրիչ քրմուհին՝ որ սրտին մէջ բռնկցուցած էր սիրոյ հուրը:

Այդ օրերուն Սեստոսի մէջ մեծ տօնակատարութիւն մը պիտի ըլլար, ի պատիւ Ափրոդիտէի: Բոլոր երիտասարդ-երիտասարդուհիները հրաւիրուած էին: Լեանդրոսի համար յարմարագոյն առիթն էր Հերոն տեսնելու

Ուստի Ափրոդիտէն երկրպագելու եւ անոր պաշտամունքին մասնակցելու պատրուակին տակ, գնաց ու մտաւ մեհեանէն ներս՝ ցաջողելու տեսնել գեղեցիկ Հերոն՝ որ կը մասնակցէր արարողութեան։ Իրմուհիին գեղեցկութիւնը դտաւ նկարագրուածէն աւելի, իսկ անոր հրապոյրը՝ անբաղդատելի։

Ափրոդիտէն՝ որ կ՚ախորժէր եւ ջերմապէս կը հետաքրքրուէր երիտասարդ սիրահարներով, երբ նշմարեց այս զոյգը, որ իրենց գեղեցկութիւնովը, չնորհալիութիւնովը ու տարիքովը, չափազանց կը համապատասխանէին իրարու, հրճուանք զգաց ու էրոսը ղրկեց որ չարաճճի աստուածը, իր սիրոյ նետերովը ծակէ անոնց սիրտերը։ Անմահ սէրը ուզեց հուր մը բռնկեցաւ երկու երիտասարդ սրտերու մէջ։ Ու Ափրոդիտէի օժանդակութեանը չնորհիւ, Լեանդրոս յաջողեցաւ մէկ քանի բառով իր սէրը յայտնել Հերոյին ու ժամադրութիւն մը խնդրել։ Օրիորդը ուրախութեան ու վախի զգացումով մը ուշկնդրեց աղերսող երիտասարդը։ Վատահ էր թէ ծնողքը պիտի չթոյլատրէին, եթէ իմանային եւ չպիտի հաւանէին իրենց միացմանը։ Ու վախնալով որ այս տեսակցութիւնը նշմարող մը կը գտնուի, Հերոն խնդրեց Լեանդրոսէն որ ձգէ գինքը ու հեռանայ։ Սակայն սիրահարտղան չէր կրնար բաժնուիլ։ Փափաքեցաւ իմանալ սիրուհիին բնակավայրը։ Ծրը տրվեցաւ, առաջարկեց որ իրենց կուռնը մութը կոխելուն, ինք Հելլեսպոնտոսի միւս եզրէն լողալով անցնի ու գայ Հերոյի մեհեանը աշտարակը և այցելէ։ Այսպէսով ազատ կ՚ըլլայ որեւէ կասկածէ եւ հետապընդող աչքերէ ու կարող կըլլան երկար տեսակցութիւն ունենալ։

Լեանդրոսի աղաչանքն ու խնդրանքը վերջապէս յաղթեցին Հերոյի վարանումներուն ու երկիւղներուն։ Համաձայնեցան որ իրը նչան, Հերոն գիշերը, վառուած ջահ մը դնէ ծովուն անդիի կողմը գտնուող իր աշտարակը, որմէ առաջնորդուելով լողայ ու անցնի սիրահար երիտասարդը։

Հասած էր գիշերը։ Մութը կոխած։ Վայրկեանները տարիները կը պատնային Լեանդրոսի համար։ Խոստացուած նչանը կ՚ուչանար։ Անհամբեր աչքերը ծուէն անդին յա-

ΕΚΔ. ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ,,ΑΜΡΟΤΣ''

ած կ'սպասէր։ Ու յանկարծ երեւցաւ Ջահին լոյսը, հրճըւանքէն խեղթեցած նման, Լեանդրոս նետուեցաւ ջուրերուն մէջ։ Ժամ առաջ սիրուհիին մխիթարելու ցանկութեամբ, ալիքները ճեղքելէն յառաջացաւ երբեմն խորերը կ'իյնար ու կը կորսնցնէր Ջահը բայց երբ վերստին կ'ելնէր ջուրին երեսը ու կը նշմարէր լոյսը,կը սրտապնդուէր, իր սիրուհիին հանդիպելու երեւակայութիւնով։ Հերոյի պայծառ դէմքը, ամօթխած ձեւերը եւ չիկնող այտերը տեսնել կը կարծէր ու կը նկրտէր ժամ առաջ դայն գրկելու երանութիւնը ունենալ։

Աստղիկ յաջողած էր իր ծրագրին մէջ եւ գոհ էր տեսնելով երկու սրտերու զօրաւոր սիրով մը իրար կապուելը, ուստի զօրացուց Լեանդրոսի բաղուկները որպէսզի կարող ըլլայ ճեղքել ալիքները ու ծովուն միւս կողմը անցնելով մխիթարել դինք անձկանօք սպասող սիրուհիին։ Վերջապէս հասաւ Լեանդրոս ու աչտարակի սանդուղներուն վրայ ջերմ ընդունելութեան մը արժանացաւ Հերոյէն՝ որու սիրտը կը բաբախէր անձկութեամբ, խորհելով թէ սիրահարը ի՞նչ վտանգներ պէտք էր դիմագրաւած ըլլար, մի միայն դինք տեսնելու սիրոյն։

Սիրահանութիւնը մոռցուց իրենց թէ ժամերը կը սահէին եւ չափազանց կարճ թուեցաւ գիշերը, երբ տեսան թէ Արեւլոյսը սկսած էր լուսաւորել արեւելքը։ Երկու սիրահարներ ակամայ վերջ տուին իրենց տեսակցութեանը։ Լեանդրոս վերադարձաւ Աբիդոս, իսկ Հերոն ալ իր առօրեայ գործերուն։ Այսպէս չարունակուեցաւ երկու երիտասարդ սրտերու յարաբերութիւնը ու ամէն գիշեր անմիջապէս որ աստղերը կը ծագէին, Հերոն կը վառէր աչտարակին Ջահը եւ Լեանդրոսն ալ կը փութար ջուրերը ճեղքել ու անյոգնիլ, սիրուհիին հետ վայելելու համար գիշերը։

Անարգել ու անվտանգ տեղի կունենային տեսակցութիւնները եւ ոչ ոք կռահած էր կամ կասկածած։ Հասան ձմրան փոթորկաշունչ օրերը։ Կատաղի ալիքներ սկսան ծեծել Հելլեսպոնտոսի ափերը։ Վտանգաւոր էր ծովի անցքը։ Աւտու մը, աղջամղջային արշալոյսը հազիւ թէ կը վանէր գիշերուան խաւարը, երկու սիրահարներ ստիպ-

ուած էին վերջացնել իրենց տեսակցութիւնը։ Ըստ սովորականին, Լեանդրոս պատրաստուեցաւ վերադառնալ Աբիդոս եւ սակայն Հերոն, տեսնելով բուռն քամին ու խոովեալ ծովը, աղաչեց սիրահարին որ այդ օր չմեկնի ու մնայ աշտարակը։ Դժուար էր մաքառիլ ափերը ծեծող ոհադին ալիքներու դէմ։ Լեանդրոսի սրտին ալ կը խօսէր Հերոյի տառապալից եւ սակայն քաջ երիտասարդը իրեն համար նուաստութիւն ու վախկոտութիւն նկատելով այդ, վազեցաւ Հերոյի երեսին ու արհամարհական ակնարկ մը նետեց բարձրացող ջուրերուն։ Գրկեց, համբուրեց, հրաժեշտ առաւ սիրուհիէն, ու խոստանալով գիշերը վերադառնալ, յոտ սովորականին նետուեցաւ ջուրերու մէջ ու վերադարձաւ իր քաղաքը։

Զգալբնյաւ փոթորիկը ու ամբողջ օրը կատաղի ալիքները չարունակեցին ափերը ծեծել։ Քամին կը սաստկանար հետզհետէ, մոնչելով չարագուշակօրէն։ Սպիտակ փրփուրներու կոյտեր կը դիզուէին աշտարակին ստորոտը ու ալիքները կը բարձրանային։ Մութը կոխած էր։ Սակայն ո՛չ խաւարը եւ ոչ ալ լեռնակուտակ ալիքները կը ձգէին Լեանդրոսը՝ իր սիրուհիին երթալու ծրագրէն։

Հերոն կը խորհէր թէ այդքան փոթորկոտ ու ալեկոծ ծովով, իր սիրահարը պիտի հրաժարէր այդ գիշեր այցելութիւն տալու ծրագրէն։ Հակառակ այդ բոլորին, սակայն, երեկոյին կրկին վառեց աշտարակին ջահը։ Ամէն հաւանականութեան դէմ, ուղեց որ նշանը տրուի, եթէ երբեք Լեանդրոս ճամբայ ելնէր, անտեսելով բոլոր վտանգները։ Քամին կը փչէր սաստիկ ու ջահը մարելու աստիճանին էր։ Հերոն իր ղգեստներով կը ջանար արգիլել հովը եւ քոյլ չտալ որ անցնի լոյսը։

Աշտարակի սովորական նշանը տեսնող Լեանդրոս, կը լողար ջուրերու մէջ, մաքառելով ալիքներուն դէմ։ Երբեմն չատ ուժեղ կերպով ետ կը քչուէր ու կը հեռանար աշտարակէն։ Անընդհատ կ՚ապօթէր ու կ՚աղերսէր աստուածներուն որ ոյժ ու կարողութիւն տան իրեն։ Սակայն իր աղօթքներն ալ անօգուտ եղան, քանի որ իր ձայնը կը կորսուէր ալիքներու որոտումներուն մէջ։ Ամենի ջուրե-

բու դէմ յուսահատական պայքար մղելէ վերջ, ուժասպառ եր՛ր կ՛ընկղմէր, վերջին ճիգով մը, անգամ մըն ալ երես ջուրերու երեսը ու աչքերը վերցուց ջահին լոյսը տեսնելու յոյսով։ Սակայն փոթորիկին սաստկութենէն ջահն ալ մարած էր։ Ու վերջին չունչին մէջ, Հերոյի անունը՝ չըրթներուն վրայ, սիրահար երիտասարդը ընկղմեցաւ, ծանր քարի մը նման ու ալիքները իրենց լոր կրկին մէջ ծածկեցին զայն։

Երբ ծովուն վրայ տեղի կունենար այս ողբերգութիւնը, անդին աշտարակին վրայ, ակնկառոյց սպասող Հերոն, կրկին վառած էր ջահը, առանց տեղեակ ըլլալու թէ ինչ կը պատահէր հեռուն։ Ամբողջ գիշերը, մտահոգ ու անձկալից սպասեց Հերոն։ Առտու եղած էր ու արեւու ճառագայթները սկսած էին չողալ Ջուրերու վրայ։ Իր տեսողութիւնը լարած, դիտեց հեռաւոր Աբիդոսի ափերը։ Ակնարկները նետեց չորս դին եւ սակայն ոչ մէկ բան կը նկատնար իր սիրատոչոր հայեացքին։ Ցուսահատ ու տրտում, կամաց կամաց իջաւ աշտարակէն վար, իր ամենօրեայ գործերուն երթալու համար։ Երբ աշտարակի ստորոտը հասաւ, իր ուշադրութիւնը գրաւեց հոդ ալիքներէ ծեծուող դիակ մը։ Ո՜չ չադրութեամբ դիտեց։ Չէր կրնար հաւատալ իր աչքե պարզուող տխուր տեսարանին։ Իր սիրահա՛րն էր որ կը ծփար անկենդան։ Անննկարագրելի էր իր յուզումն ու այլայլումը։ Սիրտը փշրուեցաւ ու չէր գիտեր ինչ ընել։ Փափաքեցաւ ինքն ալ մեռնիլ։ Ու վերջապէս չդաժնուելու համար, յանկարծ ինքզինքը նետեց ալիքներուն մէջ։ Հերոյի անչնչացած մարմինը ջուրերու վրայ բաւական ատեն տարուբերելէ յետոյ, վերջապէս եկաւ ինկաւ Լեանդրոսի դիակին քով, իրենց մահուանը մէջ լոկ անբաժան մնալու համար։

Այսպէս ապրեցան ու մեռան երկու սիրահարները՝ որոնց սէրը առածի կարգ անցաւ ու բազմաթիւ բանաստեղծներու ալ հարուստ նիւթ հայթայթեց։

Պերամոս եւ Թիսբէ[1]

Սիրահարներու զոյգ մը եւս՝ որոնք սակայն ո՛չ ծովով եւ ոչ ալ ցամաքով բաժնուած էին իրարմէ, այլ պատով մը միայն՝ որ կը գտնուէր երկուքին տուներուն միջեւ: Դժբաղդութիւնը հոն էր որ երկուքին ծնողները իրարու հետ կռուած ու գժտուած ըլլալով, խստիւ արգիլած էին երկու սիրահարներու տեսակցութիւնը:

Պերամոսի եւ Թիսբէի սրտերուն խորը ապրած էր զրուած արգելքն ու եղած սպառնալիքը: Երկու սիրահարներ, իրենց օրերը կ՛անցնէին հառաչանքով ու վախով: Իրենց մրմնուջը լսող Ափրոդիտէն յուզուեցաւ ու միտքը բերաւ դիւրացնել այս երիտասարդներու տեսակցութիւնն ու խօսակցութիւնը: Ու ճեղք մը բացաւ երկու տուները իրարմէ զատող պատին վրայ: Այս ճեղքէն, Պերամոս եւ Թիսբէ, սկսան իրար տեսնել, իրարու հետ խօսիլ եւ կը պատմուի թէ նոյնիսկ համբոյրներ փոխանակել:

Պատի ճեղքէն եղած գաղտագողի ու հապճեպ տեսակցութիւնները սակայն, չէին գոհացներ սիրահարներու կարօտը: Կուզէին երկար ու ազատ հանդիպումներ ունենալ: Ուստի օր մը, քաղաքին ծայրը գտնուող սպիտակ թթենիին տակ միանալ ժամադրուեցան:

Իր սիրահարը ժամ առաջ տեսնել փափաքող Թիսբէն, կանուխէն հասաւ որոշեալ վայրը: Բաւական մը ետ առաջ չըլլալով յետոյ, իր մէջ կասկածներ արթնցուց Պերամոսի ուշանալը եւ չէր կրնար մեկնել թէ ինչ պատահած կրնար ըլլալ: Այսպէս երբ կը մտմտար, յանկարծ մօտակայ մացառներուն մէջէն եկող խշրտոց մը սթափեցուց զինք: Ուրախացաւ, կարծելով որ Պերամոս պահուած էր հոդ եւ կուզէր անակնկալ մը ընել իրեն: Կը պատրաստուէր գոչել, երբ յանկարծ իր սիրահարին տեղ առիւծ մըն էր որ դուրս խուժեց: Անասունը դէպի իրեն կուգար, պոչովը կողերը ծեծելէն եւ արիւնոտ դունչը լզուըրտելէն թէ

---

1) Բաբելոնական պատմութիւն մը ըլլալ կ՛ենթադրուի:

բէն սարսափահար ճիչ մը արձակեց ու սկսաւ փախչիլ՝ փախուստի միջոցին, աճապարանքէն, քօղը ձգեց գետինը։ Առիւծը այս անգամ, իր արիւնոտ բերնովը վերցնելով քօղը, բզիկ բզիկ ըրաւ ու հեռացաւ, կորսուեցաւ անտառին մէջ։

Այս դէպքէն քիչ յետոյ, Պերամոս չնչասպառ հասաւ իրենց ժամադրավայրը։ Թխբէն չգտնելով սկսաւ տխրիլ։ Սիրուհիին ուշացումէն վրդոված եւ իրականութեան անտեղեակ երիտասարդը երբ աջ ձախ կը նայէր, տեսնելու համար թէ ոք կողմէն պիտի գար, ուշադրութիւնը դրաւեցին հողին վրայ մնացած առիւծի հետքերը եւ բզքտուած քօղը։ Այս նշաններըը բաւ եղան համոզում գոյացնելու սիրահար Պերամոսին մէջ, թէ Թխբէն եկած էր իր ժամադրութիւնը յարգելով եւ առիւծ մը յօշոտած էր զայն։ Ու յուսահատութեան մէկ նոպային, քաշեց իր դաշոյնը ու սրտին մխելով անձնասպան եղաւ։

Մէկ քանի վայրկեան յետոյ, վախցած Թխբէն, երկչոտ ու վարանոտ քայլերով մօտեցաւ, տեսնելու համար թէ տակաւին հո՞գ կը մնայ առիւծը։ Առաջին ակնարկին, աչքերուն հանդիպեցաւ, թթենիին տակ տարածուած Պերամոսի դիակը՝ որ կը պառկէր Թխբէի արիւնոտ քօղը չրթներուն պնդօրէն կպցուցած։ Այլայլած, աղաղակ մը ձգեց ու նետուելով գրկեց Պերամոսի անշնչացած մարմինը։ Համբուրեց ու չոյեց, յուսալով վերակենդանացնել իր սիրահարը։ Տեսաւ սրտին մխուած դաշոյնը եւ իր ձեռքերուն ապարդիւն մնալը։ Մեռած էր Պերամոս։ Ու ինքն ալ, իր կարգին, սիրահարին սրտէն քաշեց դաշոյնը հանեց և իր ծոցին մխելով, ինքն ալ անկենդան ինկաւ անոր քով։

Պերամոս եւ Թխբէի մահացու վերքերէն վազող արիւնը, կարմիր գոյն մը տուին սպիտակ թութին եւ այդպէս ալ մնաց այդ տխուր օրէն ի վեր։

Արձագանգն ու Նարկիսոսը

Շատ սիրուն, լեռուանի յաւերժահարս մըն էր Արձագանգ[1]։ Ոչ մէկ հոգ, ոչ մէկ հնհնուք ունէր։ Ազատ ու հանգիստ էր։ Օր մը սակայն, անտառին մէջ հանդիպեցաւ, պետաստուած կեփիսոսի գեղանի որդին Նարկիսոսի՝ որ որսորդութիւն կընէր։ Հազիւ թէ տեսած էր, սիրտը կապուեցաւ ու սաստիկ սիրահարեցաւ երիտասարդին։ Սակայն Նարկիսոս կը մնար անտարբեր։ Չէր փոխադարձեր իր սէրը՝ որուն համար ալ տխրեցաւ, բայց չյուսահատեցաւ։

Նարկիսոս, իր որսի ընկերները կորսնցուցած, սկսաւ թափառիլ։ Արձագանգն ալ հետեւեցաւ իրեն։ Ամայի վայր մը երբ հասաւ երիտասարդը, սկսաւ գոչել ու ձայն տալ, յուսալով պատասխան մը առնել իր ընկերներէն և կանչեց՝ «ո՞ւր էք» ու լսեց՝ «... էք»։ Կորհելով թէ պատասխան մը կայ, այս անգամ ալ գոչեց՝ «հո՛ս եկէք» ու լսեց՝ «եկէք»։ Ու յանկարծ ծառերուն ետեւէն դուրս ելաւ Արձագանգը և սիրոյն սաստկութենէն, ուզեց գրկել երիտասարդը։ Բայց Նարկիսոս, կոպտօրէն հրից ու անտարբեր առաւ քալեց։ Հետապնդող Արձագանգի բոլոր փաղաքչանքն ու դարմանումը ապարդիւն մնացին, երիտասարդը իրեն կապելու։ Ու իր յուսահատական մէկ վայրկեանին, պաղատեցաւ Աստղկան՝ որպէսզի սաստիկ պատժէ Նարկիսոսը՝ որ վինք կը տանջէ, չփոխադարձելով իր սիրոյ տուայտանքները։

Տխրութիւնը պատեց Արձագանգը։ Մեռնիլ կը ցանկար։ Հեռացաւ իր ընկերուհիներէն ու առօրեայ հաւաքավայրերէն։ Սկսաւ թափառիլ լեռներու եւ հեռաւոր մայրութիւններու մէջ, առանձին ու թշուառ, մինչեւ որ հալեցաւ ու մաշեցաւ։ Միեղ Արձագանգէն ոչ մէկ հետք մնաց, բացի իր քաղցր ձայնը։

Աստուածները դժգոհ մնացին Արձագանգին ցուցուցած տկարութենէն, քաջութեան ու պատուախնդրութեան պակասէն։ Ուստի իրը պատիժ, զայն դատապարտեցին թա-

---

1) ΗΧΩ:

փառիլ ամայի վայրեր ու կրկնել՝ իր ականջը հասած ամէն ձայն, որպէսզի օրինակ ըլլայ արտորանօք որոշում տուող և յուսահատող օրիորդներուն։

Աստղիկը սակայն, չէր մոռցած խեղճ Արձագանգի յուսահատական պաղատանքը։ Անիթի մը կ՛սպասէր, որպէսզի պատժէր հպարտ ու արհամարհող Նարկիսոսը։ Օր մը, երկար որսէ վերադարձին, Նարկիսոս, խիստ ծարաւի, երբ ջուր կը փնտռէր, քովէտի փոքրիկ լճակ մը հանդիպեցաւ աչքին։ Շտապեց եւ առանց այլեւայլի ծունկի գալով՝ ջուրը եղերող մարգերուն վրայ, ծռեց գլուխը՝ վճիտ ու թափանցիկ լճակին ու պապակած շրթունքները մօտեցուց ջուրին։ Յանկարծ ետ կեցաւ, զարմացած։ Լճակին յատակը ծածկող մաքուր խիճերուն վրայ գեղանի դէմք մը երեւցաւ աչքերուն։ Անքան գեղեցիկ ու անգերազանցելիօրէն հրապուրիչ երեւցաւ իրեն եւ խորհելով թէ ջրանուշ մըն էր լճակին ջինջ ջուրերուն մէջէն երեւցողը՝ որ գինք կը դիտէր, խակոյն սիրահարեցաւ։ Սրտին հրայրքէն, ուզեց գըրկել ու համբուրել, ջուրին ներքեւ տեսնուող գեղեցիկ մարմինը։ Երկարեց թեւերը, սակայն հազիւ թէ մատին ծայրը դպաւ ջուրին, կորսուեցաւ ջրանուշը։ Խեղճ սիրահար երիտասարդը, զարմացած ու յուսախաբ, ետ քաշուեցաւ, քիչ մը հեռուն գնաց եւ սպասեց դարանակալ, յուսալով որ դուրս կուգայ ջրանուշը։

Լճակին յուզուած ջուրերը հանդարտած էին ու վերըստացած՝ իր թափանցկութիւնը։ Նարկիսոս, ոտներուն ծայրովը, երկչոտ ու զգոյշ, դարձեալ մօտեցաւ։ Մարմինը հեռու պահելու եւ չ՛երեւնալու նախազգուշութիւնովը, գլուխը միայն երկարեց ու անձկալից դիտեց ջուրը։ Եւ ի՞նչ զարմանք, հոդ տեսաւ նախ գանգուռ եւ վար իջնկած մազերը, յետոյ՝ ուշադիր ու հետաքրքիր աչքեր։ Խորհեցաւ որ ջրանուշն է՝ որ իր պահուըտած տեղէն դուրս երթալ կը փորձէ, չորսդին հետազօտելու համար Նարկիսոս, աւելի համարձակ, հետզհետէ ծռեցաւ ջուրին վրայ ու տեսաւ պեղանի գլուխն ու չնորհալից դէմքը՝ որ իրեն կը նայէր՝ պճլտուն աչքերով ու սիրուն ակնարկներով։ Սկսաւ քաղցր խօսքերով արտայայտուիլ։ Այս անգամ, ջուրին մէ-

ԱՐՋԱԳԱՆԳ

ջէն բացուեցան՝ անուշ ու առատականման չրթները՝ որոնք կարծես կը պատասխանէին իրեն, թէպէտ չէր լսեր որեւէ ձայն։

Երիտասարդը, աւելի քաջալերուած եւ խորհելով թէ կը փոխադարձուէր իր սէրը, ակաւ չարժուեցաւ ընել, որոնք կը կրկնուէին ձիւնապիտակ թեւերու կողմէ։ Նարկիսոս, աւելի սիրտ առած, իր չարժուեցութեամբ կրկնուելէն, այս անգամ տարածեց թեւերը ու գրկել փորձեց Ջուրին մէջ երեւցող Լրանուշը։ Սակայն դարձեալ, հազիւ թէ մատները դպչեցան Ջուրերուն, կրկին անհետացաւ տեսիլքը։ Անհամբեր սպասեց եւ խռոված Ջուրը երբ հանդարտեցաւ ու գեղեցիկ դէմքը վերստին պարզուեցաւ Ջուրին մէջ, գէթ համբոյր մը խլելու յոյսով, կամացուկ մը ծռեցաւ։ Քանի կը մօտեցնէր սիրատուչուր շրթները, Ջուրին մէջ ալ դէպի իրեն կուգային՝ համբուրելու պատրաստ շրթներ։ Վճռական չարժումով մը երբ շրթունքը Ջուրին դպչեցան, յանկարծ կորսուեցաւ տեսիլքը ու երիտասարդ սիրահարը ետ քաշուեցաւ, հիասթափուած։

Նարկիսոս կրկին ու կրկին փորձեց գրկել Ջուրին մէջ երեւցող յաւերժահարսը եւ սակայն իւրաքանչիւր անգամուն ալ կ'անհետանար, հազիւ մատները կամ շրթունքը Ջուրին կը հասնէին։ Չէր կրնար բաժնուիլ լճակէն։ Սիրոյն աստուածենէն պեղնեցաւ ու ուժգունեցաւ։ Ջուրին մէջ կը նայէր եւ նոյն երեւոյթը կը տեսնէր նաեւ Լրանուշին վրայ ու կը խորհէր թէ նէ ալ կը տառապէր, հաւատարապէս։ Վրայ հասաւ գիշերը։ Սկսան փայլիլ աստղերը։ Պայծառ լուսնի ճառագայթները ինկան լճակի Ջուրերուն վրայ։ Նարկիսոս անգամ մըն ալ ծռեցաւ, տեսնելու համար թէ արդեօք Լրանուշն ալ կ'սպասէ՞ր, իրեն նման անքուն ու անձկալից։ Եւ իսկապէս, տեսաւ որ կը դիտէր գինքը, ցանկալի ու կարօտագին աչքերով,

Կերուխուժէ հրաժարած, անօթի ու ծարաւ, Նարկիսոս, հոգ անցուց իր օրերն ու գիշերները։ Հալեցաւ ու մաշեցաւ եւ վերջ ի վերջոյ մեռաւ, առանց գոյզն իսկ կաթկածը ունենալու թէ Ջուրերուն մէջէն տեսածը ոչ թէ Լրանուշ մըն էր, այլ ի՛ր իսկ ինքերը՝ որ կը ցոլանար վճիտ

ջնակին երեսը[1]:

Վրէժը լուծուած էր Աբձագանգին: Աստուածները, սակայն, դիտելով Ողիմպոսէն, կարեկցեցան երիտասարդին եւ զայն իր իսկ անուններէն, Նարկիսի փոխակերպեցին որպէսզի բուսնի ու ծաղկի խաղաղ ջուրերու եզերքը[2]:

Պիգմալիոն եւ Գաղատէա

Պիգմալիոն, Կիպրոսի թագաւորն էր եւ նշանաւոր արձանագործ մը: Իր պարապոյ ժամերուն, աստուածներու եւ աստուածուհիներու արձանները պատրաստելով կ'զբաղուէր: Օր մը որոշեց քանդակել գեղանի կնիկան մը արձանը: Այս նոր գործը այնքան յաջող ու գեղեցիկ դուրս եկաւ, Պիգմալիոնի վարպետ ու փորձառու ձեռքերուն տակ, որ տակաւին կխաւարտ վիճակին մէջ, սիրահարեցաւ իր ձեռակերտին: Արձանը երբ վերջացաւ, Գաղատէա (=կաթնաթոյր) կոչեց զայն: Նման գեղակերտի մը անկենդան ձնալուն չկարենալով հանդուրժել, խնդրեց Ափրոդիտէէն որ կեանք տայ արձանին, մանաւանդ որ ինքն ալ նման գեղեցկութեամբ կին մը կուզէր ունենալ:

Ամուսնութիւնը միշտ մերժող մը եղած էր Պիգմալիոն եւ յայտարարած էր թէ ինք ամուրի պիտի մնայ:[3] Այս անգամ, սակայն, Ափրոդիտէն երբ տեսաւ թէ նոյն այդ մարդը ամուսնանալ կը փափաքէր եւ սիրոյ գոհը գտած էր, հաւանեցաւ գոհացում տալ անոր խնդրանքին:

Աւրիթը չ'ուշացաւ: Օր մը Պիգմալիոն, իր քանդակած Գաղատէան կուրծքին սեղմած երբ համբոյրները կը

---

1) Ասոր համար է որ հիները մահուան նախագուշակութիւն կը նկատէին, ջուրի մէջ մէկուն արտացոլացումը տեսնելը:

2) Նարկիսը նկատուած է հայիլ մատելու եւ մահուան խորհրդանիշը եւ Հադէսի նուիրական ծաղիկը: Պերսեփոնէն երբ կ'առեւանգուէր Պլուտոնի կողմէ եւ կը փոխադրուէր Հադէս. խեղճ աղջիկը հազիւ նարկիս մը փրցուց եւ անով իջաւ անդիի ափխարհը:

3) Ամբուսայի կիներու ըսուայսութեանը եւ անառակութեանը ականատես եղած Պիգմալիոնի մէջ բուռն զզուանք ու խորշանք մը ստեղծուած էր իգական սեռի հանդէպ եւ որոշած էր ամուրի մնալ:

դրոշմէը անոր չբթնեըուն, իր եըկար գըկուքին ապդած ջեըմուքեննէն տաքցաւ մարմարէ մարմինը։ Հետզհետէ, վարդագեղ գոյն մը ստանալ սկսան՝ չբթնեըն ու այտերը։ Սիրոյ գինովուքեննէն տարուած Պիգմալիոն, եըկար ատեն գըկած մնաց արձանը։ Իր չունչին ապդեցուքեանը տակ, Գալատէայի թոքերն ալ սկսան ուռիլ եւ երակներուն մէջ չըյագայիլ՝ ջեըմ արիւնը։ Պիգմալիոնի հրճուանքը չափ սահման չունէը, երբ կենդանացած գտաւ իր մարմարեայ ձեռակերտը՝ որուն չնչաւոր կնոջ մը վերածուելէն զգացած անհուն երանուքեան եւ բաղդաւորուքեանը տակ, ամուսնացաւ հետը ու երջանիկ զգաց ինքզինքը։

Բեռենիկէի մազերը

Պատերազմ յայտարարուած էր ու Բերենիկէի ամուսինն ալ պիտի մասնակցէր։ Իր ամուսինին հանդէպ անհուն սէր տածող Բերենիկէն կը վախնար որ ողջ պիտի չդառնար, սակայն հնարաւորութիւն չկար պահելու։ Դատաստանի անպատուութեննէն կը վախնար։ Միակ յոյսն ու ապաւէնը աստուածներն էին, իսկ ամենաթանկագին նուէրը՝ իր հարուստ ու երկայն մազերը։ Ուստի Բերենիկէն գնաց Ափրոդիտէի տաճարը, աղօթեց եւ ուխտ ըրաւ՝ ամուսինը պատերազմէն ողջ առողջ դառնալու պարագային, իր մազերը սիրով նուիրել աստուածուհիին։

Անցան օրեր ու ամիսներ ու վերջապէս Բերենիկէ աղօթքը ընդունուած ըլլալով, ամուսինը յաղթական վերադարձ մը ունեցաւ։ Ուրախ ու երջանիկ կինը պահելով իր խոստումն ու երդումը, կտրեց իր գեղեցիկ մազերը ու տարաւ զետեղեց Ափրոդիտէի բագինը։ Ատեն մը յետոյ, տաճարէն կորսուեցան Բերենիկէի մազերը։ Ջէրն գիտեր թէ ով առած էր։

Այդ օրերուն կ'ապրէր Կոնոն անուն նշանաւոր գուշակ աստղաբաշխ մը՝ որուն դիմեցին ու խորհուրդ հարցուցին, ուզելով հասկնալ թէ ո՛ւր գացած էր եւ ով գողցած էր Բերենիկէի մազերը։ Աստղաբաշխը յայտնեց թէ աստուածները գողցած են մազերը ու աստղերու մէջ զետեղած։ Եւ իսկապէս, դուրս հանելով իրեն դիմողները, երկնակա-

մաբը ղաբդաբող աստղերու մէջէն ցուցուց գիսաւորը մը եւ հաւաստեց, թէ ի պատիւ Բեբենիկէի կնոջական անձնազոհութեանը, երկինք փոխադրուած էին անոր մազերը, որպէսզի հոդ աստղերու մէջ փայլին եւ օրինակ ըլլան ուրիշներու։

Էրոս— Սիրոյ աստուածը

Սիրոյ աստուածն է՝ Էրոս (Սէր)։ Աստուածներու ամենէն սիրունը, ակնահաճոն, մանկական ձեւերով, անփոյթ ու քմայքոտն է՝ որ ոչ ոքի կը լսնայէ, կաշկանդելով՝ մարդոց եւ աստուածներու լսկ սրտերը։ Ոսկեղէն թեւերով զարդարուն եւ Ջեւսի նուիրած աղեղովն ու չվրիպող նետերովը զինուած, անողոքծրէն կը ծակէ բոլորին սիրտը՝ ըլլայ այդ նոյնիսկ իր մայրը։

Էրոսը, ինչպէս տեսանք ստեղծագործութեան մէջ[1], Քաոս եւ Գէայի հետ՝ կը կազմէր երրորդ սկզբնական աստիճանը։ Բաղադրիչ եւ չաղկապող ոյժն է՝ որ անջատ տարրերը կը մղուցնէ։ Անպարտելի զօրութիւնն է՝ որ ինչպէս մարդկային նոյնպէս եւ ծովու ու երկրի կենդանական աշխարհին մէջ, սեռերը կը մերձեցնէ ու կը չաղկապէ[2]։ Այսպէս, հին հեղինէները Էրոսի ազդեցութիւնը ամբողջ բնու-

ԷՐՈՍ

---

1) Տես մասն Ա. Գլուխ Ա.— «... Խաւար ի վերայ անդնդոց» խորագրին տակ (էջ 7)։

Աւանդութեան մը համաձայն, Էրոսի եւ Քաոսի միաւորումէն ծնան մարդերը, անասուններ եւ նոյնիսկ աստուածներ։ Հոմերոս չյիշեր Էրոսի անունը, սակայն Հեսիոդ զայն կը ներկայացնէ իբր աստուածներու ամենէն պզտիկն ու սիրունը։

2) Այս վարկածը մեծ տեղ գրաւած էր եւ կարգ մը հելլէն փիլիսոփա-

քեան կը տարածէին և ասկայն հետզհետէ մասնաւորուեցաւ մարզկուքեան։

Յատաջիկայէն Էրոս նկատուեցաւ Ափրոդիտէ և Ա-րէսի որդին ու կը ներկայացուէր թեւաւոր մանուկի ձեւով, մերկ, աղեղով ու նետերով լեցուն կապարճով մը, երբեմն ալ չքնաղակ պարծենալու, դիւրիկ արձակելու, յաւերժահարսի մը հետ պբօսնելու, թիթեռնիկ հալածելու և կամ վարուցած ջահով մը խաղալու ձեւով։ Ուրիշ անգամներ ալ մօրը մօտ, ամախեղչիւրի մը վրայ խաղալու, կարապ մը պրկելու եւ կամ մէկ ոտքը վերցուցած՝ չարաճճիութիւն մը խորհելու ձեւով կը ներկայացուի։

Էրոսի խորհրդանչանն է սիրտը։

Հինները, Ափրոդիտէի հաւատարիմ չուքով կը տօնէին ու կը պաչտէին Էրոսը եւ կը հաւատային թէ անոր պղծութիւնը կը տարածուէր, ոչ միայն երկինք, երկիր և ծովու վրայ, այլ եւ մեռելներու աշխարհը։ Իր եղբայրն էր՝ տխատարձ սիրոյ աստուածը՝ Անտերոսը, իսկ ընկերներն էին՝ Պոթոս (= ցանկութիւն), Հիմերոս (= տուիանք), Պիթով (= համոզանք), Մուսաներն ու Քարիտայի։

Էրոսի գլխաւոր ու ամենահին կեդրոններէն մին էր Թեսպիան։ Իր տօնակատարութիւնները՝ որոնք ծանօթ են Էրոտիա կամ Էրոտիդիա անուններն տակ, չարունակուեցան մինչեւ Հռոմէական կայսրութեան օրերուն։ Հինգ տարին անգամ մը մեծ հանդիսութեամբ տեղի կունենար իր տօնախմբութիւնը՝ որուն մաս կը կազմէին մարզական ու երաժշտական մրցումներ։ Իր արձանը կը կանգնուէր Հերմէսի եւ Հերակլէսի մօտ ու կ՚անձնաւորէր երիտասարդներու եւ մարդոց միջեւ ուխտեալ, անձնուէրը բարեկամութիւնն ու սէրը, մասնաւորաբար պատերազմի եւ արկածալից արշաւանքներու մէջ յայտնաբերուած բարեկամական օգնութիւնն ու օժանդակութիւնը։ Ասոր համար էր որ Սպարտացիներն ու Կրետացիները, պատերազմ չգացած, գոհեր կը մատուցանէին Էրոսին։ Ասոր համար էր նաեւ որ Սամոսի

ներ ինչպէս Պղատոն եւ բանաստեղծներ՝ ինչպէս Սոփոկլէս եւ Եւրիպիդէս կը փառաբանէին ու կը դրուատէին սիրոյ անսահման եւ անպարտելի ներգործութիւնը։

մէջ, ի պատիւ իրեն կը կատարուէր Ազատութեան տօնը եւ Ա.Քէնէդի մէջ կը պաշտուէր իբր քաղաքին պատարագը։ Իր արձանը կը գետեղուէր մարզարանին մէջ՝ ուր արական ազգը կը հովանաւորէր։

Էրոսի ամենահին արձանը՝ որ կը գտնուէր Թեսպիա, անտաշ, կոշտ քար մըն էր։ Իսկ իր ամենէն նշանաւոր արձաններըը պատրաստած են Լիսիպոս, Սկոպաս, և Պրաքսիտէլէս, մանաւանդ վերջինինը՝ որ նկատուած է գլուխ-գործոց և անգերազանցելի։

Էրոս եւ Պսիքէ

Հին օրերուն կ՚ապրէր թագաւոր մը՝ որ երեք գեղանի աղջիկները ունէր։ Ասոնց կրտսերագոյնը Պսիքէն, այն աստիճան գեղեցիկ եւ աննմանօրէն հրապուրիչ էր որ թագաւորին հպատակները, փոխանակ Ափրոդիտէի, զայն պաշտել առաջարկեցին, իբր գեղեցկութեան դիցուհի։ Այս վերաբերմունքէն եւ իրեն հանդէպ եղած արհամարհանքէն խիստ սրտնեղած Ափրոդիտէն, զայրացաւ՝ մանաւորապէս Պսիքէի դէմ՝ որ չէր մերժած ժողովուրդին կողմէ եղած առաջարկը։ Ուստի վճռելով այդ տգէտ ժողովուրդին ցուցնել թէ Պսիքէն մահկանացու էակ մըն է և կարելի չէ պաշտել զայն, կանչեց իր որդին Էրոսը եւ հրահանգեց երթալ սպաննել թագաւորին կրտսերագոյն դուստրը։

Նետուին ու աղեղովը զինուած Էրոս, հետն ալ թոյն մը առած, ճամբայ ելաւ Ափրոդիտէի յանձնարարութիւնը կատարելու համար։ Գիշերանց հասաւ թագաւորին պալատը։ Քնացող պահակներու մէջէն անցաւ անձայն ու աննըշմար։ Ամայի սանդուխներէն իջնելով հասաւ Պսիքէի յարկաբաժինը։ Գաղտագողի մտաւ գեղանի աղջկան ննջասենեակը ու մօտեցաւ անոր պառկած անկողինը։

Պատուհանէն, աղջկան դէմքին լոյսի շողերուն լոյսովը պարզուած Պսիքէի աննման գեղեցկութենէն ապշած, յանկարծ ետ քաշուեցաւ Էրոս։ Իր այս չարժմանը ընթացքին, ձեռքի սիրոյ նետերէն մին պատահաբար հանդիպեցաւ իր վարդագոյն մարմնոյն եւ արիւնեց, իր սրտին մէջ անմիջապէս ստեղծելով սիրոյ կայծը։ Իր ստացած վէր-

քէն անտեղեակ էրտա, երկար ատեն կախուած մնաց ապրելական վրայ, համբուած ու յափշտակուած։ Կարծես հոգիին խորը կուզէր փոխադրել Պրիքէի հրապուրիչ դէմքը։ Անհնար էր, իրեն համար, ապաշնորհ աչքեր սիրուն ու անմեղունակ ապրիկ մը, Ալ խնայելով Պրիքէին, եկած ճամբով դարձա եղաւ ու հեռացաւ, անձայն ու անշշուկ։

Երբ արշալոյսը բացուեցաւ ու ծագեցաւ արեւը, Ափրոդիտէն անհամբեր կ՚սպասէր իր մրցակցուհիին դիակը

ԷՐՈՍ եւ ՊՍԻԽԷ

տեսնել։ Սակայն իմանալ յուսախաբութիւնն ու զժգոհութիւնն, տեսաւ որ Պրիքէն, քան սովորականին, կ՚գթասնուր հօրը պատկառելի պարտէզը։ Համոզուեցաւ թէ Էրոս չէր գործադրած իր հրահանգը։ Այս անգամ Ափրոդիտէն սկսաւ գանատանձնելով անխնայօրէն հալածել խեղճ ապրիկը։ Այն աստիճան գազանացաւ կեանքէն որ Պրիքէն փախաւ իր հայրենի

քնահաճանքէն, հաստատապէս որոչելով անձնասպան ըլլալ հնարքը անտանելի գտրնած կը իրմէն։ Ո՛չ խաղաղութիւնն եւ ոչ ալ աշխարհը վայելելու յոյսը ունէր այլեւս։ Ուստի՝ որ որոշումը գործադրելու մտադրութեամբ, Պիքէն մտաբերեցաւ եկած տեղ լեռնէ մը վար ու հասնելով ահաւոր գահավէժին եզերքը, վար ձգեց ինքզինքը, նպատակ ունենալով անյապելի խորխորատին յատակը գտնուող ժայռերուն վրայ իյնալ ու ջախջախուիլ։

Ամբողջեակէն բոլոր հալածանքները բուռն գայրոյթով եւ սակայն ակամայ դիտող էրան, չէր գտած սակայն Պիքէն հետապնդելէ, անընշմար ու մօտէն։ Երբ տեսաւ թէ խեղճ աղջիկը անձնասպանութիւնն կը փորձէը, անմիջապէս կանչող Զնփիւռոսը եւ խնդրեց որ իր քնքուշ ու գորաւոր թեւերուն վրայ առած՝ աղջիկը փոխադրէ հետու կղզի մը։ Ուստի Պիքէն, փոխանակ որբընթաց, անողոք ու մահացու անկում մը ունենալու, դղաց որ մեղմօրէն կը քշուի լեռ, ձոր ու շողշողուն ջուրերու վրայէն։ Իր այս ճամբորդութեանէն ոչ մէկ յոգնութիւն պատճառ օբիւրգը, պճնազարդ պարտէզի մը ծաղկալից մէկ եզերքին՝ վար դրուեցաւ։ Պիքէն չփոթած ու մտացիր, կամաց կամաց ոտքի եղաւ, չփեց իր մէրուն աչքերը ու չէր գիտեր թէ իրականութիւ՞ն էին տեսածները, թէ ոչ երազ։ Հեղիկ հեղիկ յառաջացաւ ծաղկաստանի ապահեստն ու հասաւ՝ աքաղելի ու հոյակապ պատառ մը։ Դանդաղ քայլերով ինքնամոքացաւ։ Ինքնաշէն ձայներ ներս կը հրաւիրէին ուղեկորոյս աղջիկը, իսկ անտեսանելի ձեռքեր պատառէն ներս կ՚առաջնորդէին զայն։

Երբ գիշեր եղաւ ու խաւարը պատեց ամէն կողմ, էրան իր սիրուհին գնատոնէ եկաւ։ Ընկաւ ու ոտքերուն մէջ գտնելով զայն, իր սէրը յայտնեց, անուշտհատ մթնշաղին մէջ։ Քէպէտ ազատ յոյսը բաւական չէր իր անձնանօթ սիրահարին դէմքն ու ձեւերը տեսնելու եւ գնահատելու, սակայն Պիքէն, անմեքենական հաճոյքով մը մտիկ ըրաւ էրոսի քնքուշ խոսքերը եւ հաւանեցաւ հետը ամուսնանալու։ Այն ատեն էրոս խնդրեց որ չփորձէ անունը կամ ով ըլլալը իմանալ կամ դէմքը տեսնել եւ ճանչնալ ուզել, այլապէս հարկադրուած պիտի ըլլար ձգել հետանալ ու անգամ

մըն ալ չդատնար Պոլքէն հանդիսաւորապէս խոստացաւ յաջորդ գրուած աջգնելքն ու՝ պայմանները ու գոհացուած տալ սիրահարին փափաքին։ Ու ինքզինքը յանձնեց էրոսի ընկերակցութեան վայելքին։ Ամբողջ գիշեր նստան միասին ու սիրատրանեցան։ Երբ առաւօտեան առաջին շողերը սկսան լուսաւորել աբնակները, էրոս հրաժեշտ առաւ իր աքսուհիէն ու հեռացաւ, խոստանալով վերադառնալ, երբ եւ բնակչեան առաւելքները վերատին տարածուին։

Պոլքէի խնկքն ու միտքը օրն ի բուն իր սիրահարին վրան էր ու կարօտով կ՚սպասէր ան՝ որ վերադարձը։ Երբ

ՊՍԻՓԷ ԵՒ ՋԵՓԻՒՈՍ

Նկար՝ HARRY BATES

աբնակը մարը մտաւ, չտապեց տարիներայն տակ՝ ուր քարշուններն կը գեղգեղէին իրենց երկնային քաղցր երգերը։ Հոս, անձկալից սպասեց մինչեւ որ սիրահարը եկաւ իր քովն։ Ներկուան ժամերը, առանձնաբեան մէջ ինչքան որ անվերջանալի ու երկար կը թուէին, պիշերուան ժամերն ալ նոյնքան կարճ ու դիւրաստահ կը գտնուէին, սիրահարին քաղցր ներկայութեանը։ Իր բոլոր բաղձանքն ու խնդրանքը կը կատարուէին անմիջապէս եւ առանց այլեւայլու։ Ուստի Պոլքէն քաջալերուած իր սիրահարին ազնիւ ու հանդիսակատար ընտանութենէն, գիշեր մը խնդրեց որ անգամ մըն ալ տեսնէ իր քոյրերը՝ որոնց կարօտովը կը տառապէր ու կը հառաչէր։ Թէպէտ Պոլքէն նշմարեց քէ պժկամակութեան եւ կամ երկընտրանքի ձեւ մը ունեցաւ

իր սիրահարը եւ սահմանը հրաշքով երխտասրդին համար անհաբելի եղաւ մնալով իր սիրուհիին սրտապին բաղձանքը։

Ճաշերդ օր Պոլքէն երբ կը շրջապատէր առանձնութեանը մէջ, յանկարծ իր դէմը եկաւ իր երկու քոյրերը։ Կարօտագին գիրկընդխառնուեմէ յետոյ, երկուստեք սկսաւ հապճեպ հարցուփորձերու տեղատարափ մը։ Անկէնէ մը ետոտաւ, որպէսզի կարենան իրար վայելել՝ այդքան երկար կարօտէ մը վերջ։ Պոլքէն ծայրէ ծայր պատմեց իր արկածալից կեանքը։ Գարդեց քէ ինչու եւ ինչպէս փոխուած էր անձնասպանութիւնն եւ ինչպէս հրաշքով ազատուած էր բառոյզ մահէ եւ օդին մէջէն ճամբորդելով ինչպէս բերուած էր կախարդական պալատը ուր հոգ հիւրընկալուած, քէ ինչքան խոր սիրով մը կապուած էր իր պիշնըրային այցելուին, վերջապէս ինչ բաներ որ անցած դարձած էին հայրենի բնակարանէն բաժնուելէն ասդին։

Պոլքէի քոյրերը աղջէն կը նախանձէին իր զբաղանքի զեղեցկութիւնը, խակ այժմ որ տեսան իրենց կրասերագոյն քոյրը փառքիամ շրջապատուած եւ սիրահարին հանդէպ ունեցած զմայլանքն ու հիացումը, զօրաւոր նախանձէ մը տարուեան, ուզեցին խանգարել երջանկութիւնը՝ զոր չէին կրնար վայելել իրենք։ Ուստի իրենց բոլոր կարողութիւնովը ջանացին համոզել Պոլքէն քէ սիրահարը անպայմանօրէն մը կամ տպեղ մէկը ըլլալու էր։ Այլապէս ինչո՞ւ կը խուսափի օր ցերեկով երեւնալէ եւ գիշերուան մութին միայն կուգայ իր այցելութիւնը։ Տարակոյս չկայ որ իր այլանդակութիւնը ծածկելու հնարաւորութիւն ունենալու համար, որպէսզի տեսնելով չզանի եւ չմերժէ ընկերակցիլ իրեն։ Աւելցուցին նաեւ քէ գուցէ այդ հրէշը մարդիկ է, յարմար առիթով մը, ապտանելու Պոլքէն. ուստի յանձնարարեցին արթուն ու պատրաստ ըլլալ։ Քեպտիներին յամբաւ ու զաչոյն մը պահել ննջասենեակը, սիրահարը իր քովը քնացած միջոցին կամացուկ մը երթալ, լոյսը վառել ու տեսնել անոր դէմքը, քէպչէ իրենք վստահ են քէ հրէշ մը միայն պիտի գտնէը։ Հետեւաբար այդ պարագային, յաւէ որ տեղն է տեղօք ապտանէ ու ազատի անոր վտանգէն։ Այս

մէն պարտականութիւն կատարել զուարթ ու պոռնադակութիւնամբ, սիրաշահելով Գեղեցկութիւնան աստուածուհին, հաճոյացած ըլլալով քէ այս ձեւով օր մը չէ օր մը երկու սիրահարներ իրար կը գտնեն եւ վերջ ի վերջոյ հաշտութեամբ կը նորոգուի իրենց այնքան երջանիկ յարաբերութիւնը՝ որ ժխտգէտ օր մը կորանցուցած էին:

Պոխքէն հետեւելով Դեմետրի հրահանգներուն, յաջողացաւ Ամիրոդիտէի ծաղկեանը ընդունելու Հանգուցեալի բարի պաշտօնութիւններու եւ յուղարկաւորութեամբ կատարեց սիրուհիին հրամաններըը: Ջանաց ամէն կերպով գոհ ձգել զայն: Աստղիկը կրկին ու կրկին փորձեց Պոխքէի կորովը ու հաւատարմութիւնը եւ վերջապէս ուզեց գաժան փորձէ մըն ալ անցնել: Հրամայեց Հոգէս իջնել եւ տուփ մը ձմանելիք բերել: Այս ձմանելիքը հրաշալի յատկութիւնը ունէր զորձածողները անմահանօրէն գեղեցկացնելու՝ որուն գեղագիրը սակայն, մխայն Վերսեփոնէն ունէր: Ճամբայ ելաւ Պոխքէն՝ իր հին բարեկամը Զեփիւռոսն ալ առաջնորդեց գինք: Ապահով ու հանգիստ անցնելով ճամբու սարսափներէն ու դժուարութիւններէն, Հոգէս հասաւ, յանձնեց իր պատգամը եւ տուփ մը ստանալով վերադարձաւ: Երբ իր առաքելութիւնը վերջացած էր, Հոգէսի դէմքերը գոցուեցան իր եռեւէրն: Ճամբու ընթացքին յանկարծ իր մէջ փափաքը արթնցաւ բնքն ալ ուզենալու այդ ձմանելիքէն: Ճամբորդութիւնը ընթացքին անցուցած անքուն գիշերներէն եւ քարփած արցունքներէն գէմքին վրայ առաջ եկած կնճիռները կուզէր ջնջել: Ուստի կամացուկ մը բացաւ տուփին կափարիչը: Ամկայն տուփին մէջ Քունի ոգիէն տարբեր բան չկար՝ որը յանկարծ յարձակելով վրան, գինք անզգայ ձգեց ճամբուն եզերքը:

Պոխքէն բաւական առեն քնացած մնալէ վերջ, պատահմամբ այդտեղէն կանցնէր Երոս: Աստուածիկը մօտեցաւ, տեսաւ իր սիրուհին եւ ցաւով նշմարեց անոր կրած վիշտերուն հետքերը: Ցիշեց իր անցեալի կապը: Սէրն ու տառապանքը խառնեցին գինք ու կարեկցելով սկսաւ կոտիլ

Ֆուռնին հետ երկաթ պայքարէ մը վերջ յաջողեցաւ իր տուփին մէջ դնել Ֆուռնը ու գոցել կափարիչն։ Այն ատեն ձռնչով համբոյր մը դրոշմեց Պսիքէի վշտակիր այտին ու աբջնեցաւ։ Իրար գտած էին երկու սիրահարներ։ Մոռնալով անցեալի ձախաւերումները, ձեռք ձեռքի տուած հասան Ողիմպոս։ Երբ ատենապետը մոտաւ, էքոս ներկայացուց իր հարցնացուն։ Հոգ հաւաքուած աստուածները, բոլորն ալ խոստացան ներկայ բլլալ հարսանիքին։ Նոյնիսկ Ափրոդիտէն, մոռնալով իր նախկին նախանձն ու ատելութիւնը, սիրահար ամոլին երջանկութիւնը տեսնելով, սիրով ողջունեց, ամօթխածութենէն չխինուղ Պսիքէն[1]։

---

1) Մեր պատմութիւնը առնուած է Ապուլիս (ծնած 130 Ք. Տ.) լատին գրողին Ո ս կ է ա ւ ա ճ ա կ ը էրկէն։

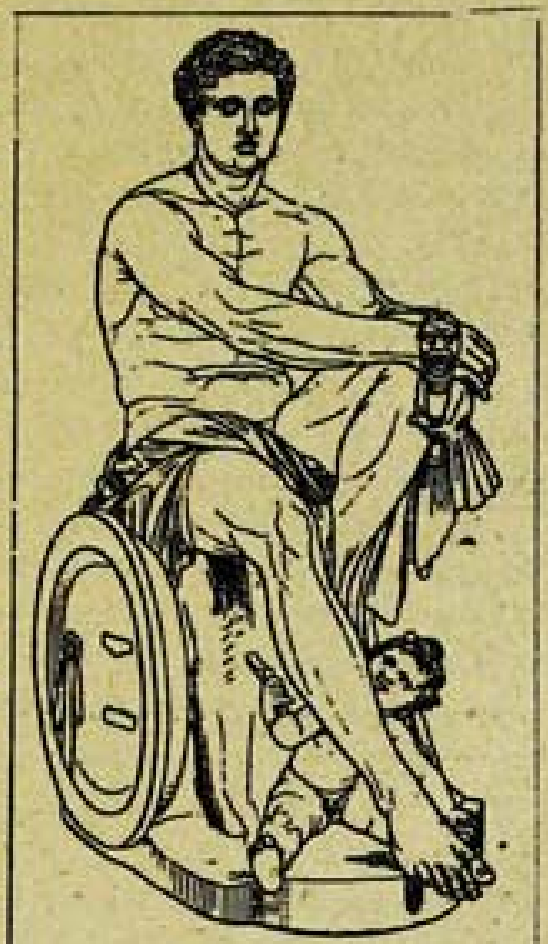
Պ ս ի ք է (հոգի) մարդկային հոգիին մարմնացումն էր։ Իր անմահութիւնն ու թիթեռութիւնը խորհրդանշելու համար, թիթեռնիկի թեւերով կը ներկայացնէին եւ կը հաւատային թէ հոգին թիթեռնիկի ձեւով կը թռչէր մեռնող մարդու բերնին ետեւէ։ Պսիխէն ներկայացուած է էրոսէն հետապնդուող թիթեռնիկի կամ թիթեռնիկի թեւերով օրիորդի մը կերպարանքով։

ԳԼՈՒԽ Է.

ԱՐԷՍ

Պատերազմի աստուածը

Հելլէն պատերազմի աստուածն էր՝ Արէս որդին էր Զեւսի եւ Հերայի։ Պատերազմասէր էր, կատաղի պայքարող եւ արիւնհեղութիւնները մեծ ախորժոյզ իր անունը ոչ միայն ռազմական յաղթանակ եւ համարձակութիւն համանիշ էր, այլ եւ անոր ահաւորութիւնը, երբ ինքնամոռացութեան մէջ խօսքին պարզութիւն չէր ճանչնար ու արիւնարբու անառնայելի պատկառելի է որ կը տիրէ իր մէջ, երբ ուրիշ աստուածներ պատերազմներու կը մասնակցէին լոկ իրենց ժողովրդին ու ռազմիկները պաշտպանելու համար հոմանուագութեան համար։ Ո՛չ քաղաքակիրթ եւ ոչ այլ քաղաքի կը ճանչնայ Արէս իր մէջ պատերազմի սէրը միայն ի՛նքնին։ Աստր համար Աթենասը իրեն համար ատելի է եւ հակառակորդ, որովհետեւ աստուածուհին Աթենասին ներկայութիւնը պարտութիւն միայն կը բերէ իրեն։ Աթէնի վերաբերեալ յատկութիւններու պատճառ եղած են որ

ԱՐԷՍ
(Հռոմի՝ Վիլլա Լուդովիզի)

արհամարհած կամ արհատրդի կոչումին պատերազմի հերոսներն ու հերոսամահ կոուողները:

Ուստի, Արէսը՝ հելլէն մտքին կը ներկայանար՝ հերոսական արտաքինով, հսկայ հասակով, աչխոյժ, արագաքայլ, արիւնածարաւ և մահասփիւռ աստուածութիւն մը: Իր երկար սէկերովը կը ծակէ ու կը պատռէ վահաններըմարտզի մարմինը արոյրածածկ է ևպրահէն բոցեր կը արձականեր երբ հետիոտն կ'երթայ, սրասափ կ'ազդէ պատերազմական կուռքերու, իսկ երբ ինքն է որ հեծեալ կը մասնակցի, իր կառքը կը քաշեն ռազմատենչ ոսկեղէն ձիոյզներ՝ որոնք փոքրիկին ձեռն կ'արշաւեն:

Երկրի մրոյ, պատերազմի աստուծոյն սիրական բնակավայրն էր՝ Քրակիացիներու վայրն ու բոնաւուն երկիրը: Ինչպես ինք՝ Արէսը, նոյնպես ալ իր հետեւորդները՝ սպրսան մխայն կը տարածէին: Առանցմէ առաջինն էր իր քոյրը՝ Երիսը (= Հեռ, գժտութիւն, երկպառակութիւն), պատերազմի եւ աւերումի աստուածուհին՝ Ենիոյ, իր զաւակները՝ Դիմոս եւ Փոբոս (Երկիւղ եւ Արհաւիրք՝) որոնք հաւատարմօրէն կը ծառայէին պատերազմի աստուծոյն եւ անոր կառքը կը յծէին եւ անոր իւրացանչիւր քայլին կը հետեւէին: Առանցմէ զատ, Արէսին կ'ընկերանային, մարզկային արիւնով արբուած զգեստներով Կէրերը՝ որոնք պատերազմի դաշտին մրոյ մխրատարծայրերն ու մեռուլներըը կը քաշկռտէին: Վերջապէս, կոթծանումի ու արիւնհեղութեան գեւերը: Այս բոլորը կը ներկայացուէին վայրի անասուններու ու գազաններու հերպրանքով եւ ատոր համար է որ Արէսը երբեմն ալ կոչուած է՝ Քերթաս եւ իրը այս տպաւորութիւնները՝ փոքր չուներ կը զոհէին իրեն:

Պատերազմի աստուծոյն նուիրական էին այն անասուները՝ որոնք կը քաշտուին պատերազմի դաշտերը, այրինքն շուներ եւ անդղներ: Քէպէօ տասներկու մեծ աստուածներէն մին է եւ ատկայն այնքան ալ կարեւորութիւն չէ գտած իր պաշտամունքը: Ո՛չ մէկ քաղաք եւ ոչ մէկ շրջան պինդ ձանձցած է իրեն իր գլխաւոր կամ սեփական աստուածը: Իր յատկանիշներն են՝ գեղարդը, տաղտապատն ու

բոցավառ ջահը։ Փողի գործածութենէն առաջ, իբր պատուոգրի յայտարարութիւն, Աքէոս երկու քուրմերը կը յաջակցէին բանակի առջեւէն եւ ջահեր կը նետէին։

Աքէա ուղեցաւ եւ իր սիրայիր յարաբերութիւնները Առանց կարգին է Ախրոպիտէի հետ անցուցած կեանքը՝ որմէ ուղեցաւ Էրոս, Անտերոս, Դիմոս եւ Փոթոսը, ինչպէս նաեւ Հարմոնիա անուն ազջիկ մը՝ որ կապիտոլի կիներ, հետեւաբար Թերեզիներու մայրը եղաւ։ Աքէա ամուսնական յարաբերութիւն ուղեցաւ նաեւ Ագրաւլոսի հետ՝ որմէ ուղեցաւ Ալկիպպէ անուն դուստր մը։ Օր մը, Պոսիդոնի որդին Հալիրոթիոս, առեւանգելով Աքէսի ազջիկը, կը բռնաբարէ զայն։ Պատերազմի աստուածը, սիրայ հառնելով, սպրդելի ի տես օձապաշտ բռնաբարիչը։ Ասոր վրայ, Պոսիդոն, կը դիմէ աստուածներու քարձրագոյն դատարանին, և Ալքէսի պատժուելը կը պահանջէ։ Այդ օրերուն, այս դատարանը կը գումարուէր Ակրոպոլսին մօտ, բլուրի մը վրայ եւ գիշերուան մութին, որպէսզի դատաւորները չ՚ազդուին ամբաստանեալի կամ ամբաստանողի արտաքինէն եւ արդիւնաւէտ էին հոնտորակաձեւ ձեւերնին ալ։

Ողիմպոսի աստուածները առնան կազմեցին այս բազմաթոն վրայ։ Աքէս պատմեց եղելութիւնը եւ իր ականատեսի վկայութիւնները բերաւ։ Դատարանը, նկատի առնելով հարցը, ապատ ու անպարտ հռչակեց Աքէսը։ Այդ օրէն սկսեալ, առեանին կազմուած բլուրը, Աքէսին անունովը կոչուեցաւ՝ Արիսպագոս կամ Արեոպագոս (=Աքէսբլուրը) իսկ դատաւորներն ալ՝ Արիոպագոսեաններ։

---

1) Ալ. Ֆիլաւէլֆէվս այս մասին կը գրէ.— Արիոպագոս անունը՝ Արէս-էն չէ որ կուգայ, ինչպէս կ՚ենթադրեն առհասարակ եւ ճոյնիսկ այդպէս կը կարծէր՝ Եսխիլոս, այլ զուտ ծագած է Արայֆ (ΑΡΑΙ — Անէծք, Ցոզմ) անունէն, որմէ Երինեայ-է ստացեր բաներ չէին եւ որոնց դատաստանը ոգիմպեան աստուածը Արեսիւէն շատ առեղի հին եր։ (MONUMENTS D'ATHENES էջ 187—188)։

Ծանօթ.— Ազամէմնոն եւ իր ամենաստալի կրտսեր եւ միակ արդիւ Որեստէս՝ իր մարդ մեղսակցութեամբ սպաննուած հօրը վրէժը նրա կը լուծէ. Եսան տարեկացին, սպաննելով իր մայրն ու նոյնպէսը, երինեայց կողմէ կը չարչարուի ու ցնորքներով կը հալածուի։ Ապողոնի յանձնարարութեամբ, Աքենի Արիսպագոսին կը ներկայանայ՝ Որեստէս եւ իր ծնողասպանութեա-

Աբուհասի մէջ, Արէս ներկայացուած է՝ երիտասարդ, գեղեցիկ, գօրաւոր եւ ջղուտ, կաքաւ ուսնախնամ խոպոպիքով, փոքր աչքերով, քաց ոսկեզօծով, խոժոռիկէ նայուածքով, հին սէր մէջ՝ մօրուքով, իսկ աւելի վերջը՝ անմօրուս եւ սպասուորուով։ Բայց առասելապէս կը պատկերացուի զրնքէ քոլորովին մերկ, առիւծի պատկերով մը պարտպուած կատարեալ չափահասութեան մէջ երիտասարդի մը կերպարանքով։ Երբեմն Ափրոդիտէի ընկերակցութեամբ՝ ուր իրենց որդին Էրոսն ալ կը խաղայ հօրը քեւերով։ Ներկայիս գոյութիւն ունեցող իր ամենէն նշանաւոր մէկ արձանը կը գտնուի Հռոմի Վիլլա Լուդովիսիին, ուր Արէս կը ներկայացուի հանգստանալու վիճակի մը մէջ, զէնքերը մէկ կողմ ձգած եւ Էրոսն ալ ոտքերուն մօտ խաղալու ձեւով։

Հելլադական Աշխարհ

Հակառակ իր քաջ եւ յարձակող բնաւորութեանը, միշտ ալ յաղթող չէր Արէս։ Ասկէ առաջ տեսանք թէ ինչպէս ցաւագին մը մէջ գերազանցուեցաւ Հեփեստոսի կողմէ, իր սիրուհին Ափրոդիտէի հետ գիրկընդխառն պատկած միջոցին։ Ուրիշ շատ մը պարագաներու տակ ալ գրնքէ նոյն ձեւով կը տեսնենք ու Արէս կը պարտուի։

Նման եւ շատ յատկանշական պարտութիւն մը ուներ՝ Պոսիդոնի եւ Իփիմեդիայի որդիքը եղող Ալոադներու կողմէ։ Հսկաներու պատերազմին, մեծ եւ զօրաւոր դեր ունեցած էր Արէս եւ սակայն իր եռանդին ու խանդավառութիւնը չնպաստեցին, երբէք հոգ չէր տարած ինքնապաշտպանութեան։ Այս բանը պատճառ եղաւ որ Եփիալտես եւ Ոտոս անուն Ալոադները չդիմադրեցին զինեն պատերազմի սառուցած։

Այս երկու հսկաները՝ որոնք ինը կանգուն չափ եւ

ճշ համար կը դառնա՝ : Հոս, փրէմի ասեղնագործներէ կը կանգնին իր արձանները, իսկ Ապոլոն՝ իր վկայ եւ պաշտպան։ Վէնիի տուժող ազգի համար հանրածանօթ է երէց արուեստագէտներ, Աքենեասի կոպիճը կը խաղայ մինչ ինք ու երիտասարդը ամպարտ կ՝արձակուի։

քսանը եօթը կանգուն քարքարուքիւն ունէին, իրենց մանկուքիներէն ցանկուքիւն մը ունէին աստուածներու բնակարանը երթալու եւ երբ հակառակը պատերազմը ծագեցաւ, ատոնք ապստամբին Ոսա լեռը դնել Ողիմպոսի վրայ, իսկ Պելիոնն ալ՝ Ոսայի վրայ ու երկինք հասնիլ: Այս պայքարի ընթացքին զեւսափարելով Արէսը, չղջիկի պարկին ու գիշեր ցերեկ խիստ հակուղուքիւնն ննջասրկեցին, որպէսզի որեւէ մէկուն կողմէ ապստամբելու կամ փախցուելու փորձ մը չըլլայ:

Արէս, տասներեքերէք երկար ամիսներ ամաց իր ծանր շղթաներուն տակ տառապելով, մինչեւ որ այս հիւսիսներու խորքի մայրը երթալ, հղիկուքիւնը պատմեց Հերմէսին: Վերջինը՝ չափազանց վարպետուքիւնովը եւ գաղտագողի հասնելով, քակեց Արէսի շղթաները ու ազատեց: Ասոր վրայ պատերազմի աստուածը, խնդրեց Ապոլոնէն որ քանդնէ այս պատուհասները՝ որոնք նոյնիսկ աստուածներու բնակարանը երթալ կ՝ազատեն: Ապոլոն եւ Արտեմիս, իրենց մահացու նետերովը ծակեցին ու ազատեցին Եփիալտէսն ու Ոտոսը, այսպէս վերջ տալով անոնց վտանգաւոր ու անմտանալի գործերուն:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՀԵՐՄԷՍ

Ծննդեան ու գործը

Զեւս մեծ տկարութիւն ունէր կեղեցկիներու հանդէպ։ Դէմը եկած գեղեցկուհիներու հետ յարաբերութիւնը կը մշակէր։ Այս պատճառով, երբեք ալ հաւատարիմ ամուսին չէր եղած, տեղի եւ առիթ տալով իր կնոջ՝ Հերայի դիտողութիւններուն, պարզաբանութիւն ու բողոքներուն։ Այսպէս, որ մը, երբ արուեստ եկած էր, հանդիսացաւ պաշտաբուա աստուածուհին Մայայինն։ Այնքան գեղեցիկ ու գրաւիչ էր Մայան՝ որ Զեւս չկարողացաւ խուսափիլ անոր հրապոյրէն, սկսաւ պարպտանել ու չուշացաւ իրենց յարաբերութիւնը։ Մայան յղի մնացած ըլլալով, Արկադիոյ Կիւլլինէ լեռան մէկ քարայրին մէջ ունեցաւ իր ծննդաբերութիւնը, աշխարհ բերելով մանչ զաւակ մը՝ որ կոչուեցաւ Հերմէս։

Մանուկ աստուածը խիստ չարաճճի ու կատակասէր էր եւ չէր նմանէր սովորական երեխաներուն։ Հազիւ քէ ծնած, փաստը տուաւ իր պիտուր յատկութիւններուն— հնարամտութիւն, ճկունութիւն, շուտիկութիւն, խորամանկութիւն, կախարդանք։ Առաւ ծնած, կէսօրին վար ցատկեց մօրը գրկէն եւ գետինը ինկած կրիայի խեցի մը բռնեց առաւ։ Մարմնը ծակեց քովէրէն ու մէջէն առաստաղ անցնելով, չինեց առաջին քնարը։ Ակսաւ քնարը պարզել մատներով։ Այնքան քաղցր ու ներդաշնակ երաժշտութիւն մը յառաջ բերաւ, որ բոլորը հիացան։

Երեկոյեան անօթեցած էր։ Տեսաւ որ մայրը կը քնանայ, ուստի չուզելով անհանգիստ ընել, կամացուկ մը քարայրէն դուրս սպրդեցաւ եւ ուսկիլք փնտռել եկաւ։ Գէտք չունեցաւ շատ հեռուները երթալու։ Ընդարձակ մար-

գազանին վրայ տեսաւ որ Ապողոնին հօտերը կ՚արածին։ Ուշագրութիւնը գրաւեցին պարարտ գուարներըն։ Բոլորն ալ մատաղ էին տակաւին։ Հետեւաբար, խորհելով որ մխիթարին ալ քարտ, կակուղ եւ հիւթեղ պիտի է ըլլան, կամացուկ մը յիսուն դյուխ գարձուց եւ որպէսզի հետքերնին կորնչցնէ, գուարներուն ոտքերը փաթաթեց ծառի տերեւներով ու քշեց տարաւ, քաղցուց ամայի վայր մը։ Երբ ինքզինքը ապահով զգաց եւ գառնան էր քէ գողութիւնը երեւան պիտի չելնէ, Հերմէս մորթեց երկուքը ու ճաշակեց փառաւորապէս։

Գուարներըն կորնչցուցած Ապողոն, խիստ սկսաւ փափել աչ ձախ ու ջանալ գտնել[1] գողին հետքը։ Այ մէկ վրատոհելի կամ բաւարար ապացոյց կար բաց ի ծառերէն ինկած տիւղերն ու տերեւները։ Ծանկարծ յիշեց որ այդ օր առաւօտ Ղիմպոսի վրայ ծաղուցուած էր քէ մանուկ մը ծնած էր եւ գողերու առաջնութիւնը նշանակուած էր։ Առանց երկար բարակ յոգնելու եւ նոր փնտռտուքի երթալու, խորհեցաւ Մեռնիլ կամ ուղղուեցաւ։ Տեսաւ որ Հերմէս մշիկ մշիկ կը քաշուի իր օրօրոցին մէջ։ Գոչտ ցնցուսմով մը արթընցուց երեխան եւ պահանջեց վերադարձնել իր գուարները։ Հերմէս բացարձակ ուժմեղութիւն կեղծելով, ուրացաւ։ Սակայն Ապողոն[2] բարկացած, բռնեց խեղճ մանուկը ու քաշկռտելէն առաջ Ղիմպոս։ Հոս գողութիւնը ապացուցուելով, Հերմէս պատրաստուեցաւ վերադարձնել գողացածները։ Ներքինելով արձակուած վճռին, Հերմէս վերադարձուց ձեռացած քառասուն եւ ութը գուարները, խոկ պակսող երկու գլուխին փոխարէնը ալ Ապողոնին տուաւ իր նոր չինած քնարը[1]։

Նուիրուած քնարը այնքան հաճոյք պատճառեց Ապողոնին[2] որ փոխարէնը ինքն ալ փափաքելով նուէր մը տալ Հերմէսին, իր կերիկեոն[3] կոչուող գաւազանը տուաւ։ Ապ-

---

1) Հիները կը հաւատային թէ Ապոզոն (Աբեւ.) մեծ հոսեր ունէր ոչխարի եւ արջառի— (Ամպեր)։ Հերմէսը կ՚անձնաւորէր ճոխը՝ որ գիշերացը փչելով կը ցրուէր ամպերը, իր ճամբան վրայ ձգելով միայն մոմիր մուր ամպեր— (տերեւներ ու ոստեր)։

2) Լատին Կադուկէոս։

դի, հարստութիւնն եւ գուշակութիւնն ունկնդէն այս ցպիկը-պօրութիւնը ունէր կոտոշ տարբերը խաղացնելու եւ պայքարները դադրեցնելու։ Հերմէս, տեսնելով գաւազանին վերադրուած կարողութիւնը փորձելու հետաքրքրութեամբ, պոյծ ձգեց երկու կոտոշ ամերսու մէջեն։ Ամերը իսկոյն դադրեցուցին կռիւը ու իրարու վրայ մոռցան։ Գաւազանին չուքին Բարեկամութիւնն ալ մը էր այս եւ այնքան հաճելի խուճապ ձեւերը որ Հերմէս խնդրեց ամերէն, ետ բնչպէս որ էին։[1]

ՀԵՐՄԷՍ
(Հնավաճառի մի գոյնեա)

Հերմէս այնքան հակամէտ էր գողութեան, որ նոյնիսկ գողցաւ Ապողոնին նետերն ու կապարճը, Պոսէյտոնի եռաժանին, Աֆրոդիտէի գօտին, Արէսի սուրը, Զեւսի մականը եւ Հեփեստոսի կաղդ մը գործիքները։ Աստուածներուն ուշադրութիւնը գրաւեցին Հերմէսի այս ձեռպիկութիւնները եւ Զեւս զայն իր սուրհանդակը նշանակեց։ Իր այս պաշտօնէն դուրս, աստուածներու ժողովին կը մաս-

---

1) Նոյնիսկ մեր օրերուն եւ նկեղեցական ասիճաններուն վարդապետ, եպիսկոպոս։ կրած հարոզակներ՝ իրենց գլխուն կը կրեն քրիստոսեան երկու օձեր, յատ եւ նման Հերմէսի գաւազանին։ Վերջինի հովանական հանգամանքէն, ինչպէս նաեւ ակր ու համբաւախտութիւն խորհրդանշող պտուղ ճկէն առնուելո՞ է, արդեօք, որ կրճակաւ հոլիւներուն ձեռքն ալ տրուած է նոյնաձեւ հարոզակներ։

նակդէը քաթպամանի եւ պոլիբի հանգամանքով։[1] Զնւա զբ-նահատելով Հերմէսի յատկութիւնները, քնեւաւոր գլխաբկ-մը նուիրեց անոր, քնեւաւոր սանդալներ[3] տանելու եւ կարճ սուբ մը, որպէսզի կարող ըլլայ ամենայն արագու-քնեամբ համբորդել տիեզերքի որեւէ մէկ կողմը։

Եւ կապեաց ոտիցն 'զոսիւճ քգքեւամոյկօլմ դեղեցիկս.
Ոսկեղէնս. անհոծապանս՝ որ զնա բարձեալ թռուցանէիցն
Ընդ ոլոյն ասրր եւ ընդ անհուն երկիր՝ ըզնոյ հոգմացն 'ի զոյգ։[4]

Հերմէս պաշտպանն էր հովիւներու եւ համբորդ-ներու, ինքն էր առաջին «մարդ Հովիւը»[5] որ կորսուած գառնուկը ուրը առած կը բերէր հօտին։ Մեանկներէն ինք կ'առաջնորդէր Հադէս, վերի եւ վարի աշխարհի միջ-նորդի[6] հանգամանքով։ Պաշտպան ատուած էր[7] ճարտա-սաններու, բեմբասացներու, վաճառականներու, ինչպէս նաեւ գողերու, դրամաշորթներու եւ անպարկեշտ միջոց-ներով հարստացողներու։[8] Գողերու իշխանը Աւտոլիկոս իր որդին էր։ Իր կորովին, ճկունութեան եւ անձնական հը-մայքին համար՝ նիատուած էր նաեւ մարզական հմուս-

---

1) «Տիր ունէր բաւական սեր պատօճ ի Հայս եւ ճամարէր՝ գի-տութեանց, դպրութեան, պերճախօսութեան ազդեցող եւ պատգամ։... Գի-տութեանց խնամակալ էր եւ Աստուզդայ դպիր, որպէս Հերմէսն ճունաց եւ Մերկուր Լատինաց, պատգամատար եւ դպիր էին Դիոսի» («Հին Հաւատ Հայոց»)։

2) ΠΕΤΑΣΟΣ.

3) ΠΕΔΙΛΑ.

4) Իլիական Ռ. 335—338.

5) Այս պատօճին մէջ Հերմէս կը կրէր Ψυχοπομπός (= Հոգեառ) անունը, զուգէ ճաւասարելով մերազնեայ ճեթանոսական Գրող կամ Անուճակին։ «Ինչուան ճիմայ իբր ճաստատակաց ճաւատ է թէ մեռնուան ճրեշտակ մի կ'առնու տեսասականներց ճոգին, զոր Գրող կոչեն։ Սա՝ ըստ ոմանց իբր ճոգւոց գործերը գրող է, որ պիտի կարդացուին Աստուծոյ դատարանին, ըստ այլոց՝ ճոգիներն կրող եւ տանող։... Հին ժամանակ ճաւատացէն բացի Գայլոց եւ ճամանեաց՝ կայր եւ ճոգեկան ոգի մի, Անուճակ կոչուած» («Հին Հաւատ Հայոց», Հ. Գ. Ալիշան)։

6) Առաջին կինը՝ Պանդորան, իմն էր որ օժած էր սուտ խօսել-ու կատարելութիւնով, տպաճարքող եւ տոմար լեզուով եւ խարտանկութիւնով։

քնան աստուածը Աւելի նոր քուականներուն, նոյնիսկ նկատուած էր գիրերու, քուանչաններու, մաթեմաթիկի և աստեղագիտութեան հնարիչը։

Ոզիմպոսի գլխաւոր աստուածներէն մին էր Հերմէս։ Ամբողջ հին աշխարհը տաճարներ կանգնած, սեղաններ չինած եւ քազիններ նուիրած էր իր պաշտամունքին։ Իր արձաններուն տրքատաղ նշաններ՝ լինն ամմանագլուխներու եւ մահուամբ կը պատժուէին գանոնք վնասողները կամ քանդողները։ Ճանչցուած էր իբր ճամբաներու, պողոտաներու եւ փողոցներու պաշտպանը։ Ի պատիւ եւ ի յիշատակ իրեն, քառուղիներու վրայ ոչ միայն քարակոյտեր կը կազմուէին եւ իւրաքանչիւր անցորդ քար մը կը նետէր վրան, այլ եւ կը կանգնուէին քառակուսի սիւներ՝ Հերմէ անուանով[1] ճամբու վրայ գըտնուած որեւէ անանկակոյ իր՝ կը կոչուէր Հերմէսի նուէրը։

Հերմէսի պաշտամանը ամենէն հին կեդրոնը եղած Արկադիոյ մէջ մասնաւորաբար եւ ամէն տեղ, ընդհանրապար, ճանչցուած էր աստուած մը՝ որ պտղաբերութիւնն եւ արգաստութիւնը կը չնորհէ արօտավայրերուն եւ հօտերուն։ Հովիւներու իրը պաշտպանը, իր ժամանակը առհասարակ կ՚անցնէր խաչնարածներու մէջ եւ կը սիրապանէր յաւերժահարսներու հետ՝ որոնցմէ ունեցաւ բազմաթիւ զաւակներ՝ որոնցմէ էր նաեւ Պանը։ Սակայն համաձայն էր գուքէ որ իր խորհրդանչաններէն եղած էին խոյն ու աստանդամբ՝ որ սահմանագլուխներու եւ առհասարակ բոլոր Հերմէսներու վրայ կը գտնուին։

Հերմէս ճանչցուած էր նաեւ քազուած ու քազուն

---

1) «Սկիզբներ Հերմէս Ճանճասպի մէջ կը պատուէր հառակուտի կոճղի կամ սիւնը ձեւ։ Հին Իտալական յատարհաւատական արարողութիւններուն, մեռելոյն մնխերներ սափորի մը մէջ դրուելով սիւնի մը գագաթը կը գեռեցուէր՝ որ կանգնուած կրլլար գերդաստանական կայուածին սահմանագլուխ։ Մեակ ժողովուրդի մը համար կենսական ճանճակութիւն ունէր սահմանակարերու պահպանումը։ Ինչպես էր ատեմն, ապահով ար իրենցմէ բաժնուողներու հոգիները՝ երկիրն ու հանճարը եւ տպգնապի օրերուն ալ իրենցներ պատսպարելու պատճառ ունենան։ Այսպէս ատեմն, կը բացատրուի՝ Հերմէսին սկզբնական սիւնէն զարգացալով աստուծոյ ճանգամանք ստանալը»։

«THE OUTLINE» WEEKLY, 7 APR. 1928.

հարատեւքիւններու եւ հանգիրու պնդմանը աստուածը կը կոչուէր Նաեւ Ոճիրապահպան (= երդում-ընդհան, երդապահ) եւ Հանդիսաւոր էր երդին եւ քուեի աստուածը: Հին սովորութիւն էր քնանալէ առաջ վերջին պիներնին կամ ջրանոցը կատարել Հերմէսի անունին:

Ցայգեամ հոգւոցըն համաճեաց ձայն այր Հերմէս կիլլինեաց.
Բառնալ ի ձեռն գեղեցիկ եւ ասկեղէն գաւազան,
Նովաւ նա այլ, որոց կամի, արթուն մարդկան աչագ հուն,
Թառնալ ի նոյն եւ ըզքնարեալս զարթուցանէ ի բընոյն.
Նովաւ յայցեամ նա այր հարդաց հոգւոցն այնմիկ երեվոյն,
Նոքա ևն մեծ արձակելով եւ խաւոն ըզնիս զբնայինն:[1]

Հերմէսի ամենահին պատկերները զինք կը ներկայացնեն մարմնաւոր, քանի մը երկար մօրուքով, լրջատեսիլ ու խոհուն: Պելլոպոնէսեան պատերազմէն յետոյ է որ (ն. ա. 400) Հերմէս կ'սուռնայ հնչէն մարդկի երիտասարդի կերպարանքը՝ որոնց հետ լանուռորդն ու մարմնամարզութիւնն պաշտպանը կը նկատուէր:

Ծորմոյ տարին ծնած ըլլալուն, չորս քիւրք նախնական էր Հերմէսին: Ամէնքի մէջ խնամքանչիւր տարուան չորրորդ օրը, գոհեր կը մատուցուէին իրեն: Իր անգաներն իրը գոհ կը ընդունէին հորթեր եւ առաւելապէս լեղու, իրը նորատառնութիւնն աստուածը: Համաձայն իր բազմազանութիւնն յատկութիւններուն, ներկայացուած է բազմազանութիւն ձեւերով: Երբեմն կոթիռանուկի մը վրայ դատած, մէկ ձեռքը իր ցուպը, իսկ միւսովը ալ ձկան քաշուլը բռնած ձեւով կը ներկայացուի: Ուրիշ անգամներ՝ առանձին ու առանձին երիտասարդի ձեւով՝ որ ձեռքը քսակ մը կը բռնէ, իրը պաշտպան աստուածը՝ վաճառականութիւն, քիւրքին տակ աքլոր մը՝ իրը խորհրդանշանը աքլորութիւն, տակաւին ան հաստատակ ներկայացուած է՝ իրը աստուածներուն առաջնորդակը, քիւրաւոր ոտներով եւ գլխարկով, ձեռքն ալ ուղղելով իր ոսկեգալար ցպիկը:

Փիդիասի, Պոլիկլիտոսի, Սկոպասի եւ Պրաքսիտելէսի նման

---

1) Ոդիսական Ի. 1—6:

համբաւաւոր արուեստագէտներու կողմէ քանդակուած են իր արձաններըն։ Ոլիմպիա կատարուած պեղումներուն (1877) գտնուած արձանը Պրաքսիտելէսի մէկ գլուխ-գործոցն է՝ որ Հերմէսը կը ներկայացնէ գիրկը՝ Դիոնիսոսով, ձեռքը բռնած՝ քսակ մը եւ գեղագէմ երիտասարդի մը կերպարանքով։

Ցուլ եւ գլխուն եկածները։

Հերմէս, իրը Զեւսի սուրհանդակը, մեծ ծառայութիւններ կը մատուցանէր աստուածներուն արքայինն։ Այնքան հաւատարիմ ու վստահելի էր որ ամենէն գաղտնի, կարեւոր ու նուրբ խնդիրներու մէջ իսկ գնահատելի դեր ունեցած էր։ Առանց կաթգին էր, գեառերու աստուածը Ինաքոսի՝ աղնիմաս գեղեցկուհիսմբ գուսարը Ցուլի հետ Զեւսին ունեցած սիրայինն յարաբերութեան մէջ բերած աջակցութիւնը։

Կինը Հերայի գիտութիւններէն ու սոգոստանքէն ազատ ըլլալու համար, Զեւս սովորականէն շատ աւելի մեծ գաղտնօրէն կը կատարէր իր սիրարանութիւնները։ Իր այցելութիւնները կուտար այն տեղն մինչեւ, երբ վտահ կըլլար թէ քնացած էր կինը։ Ապահովի ըլլալով, այս անգամ, իրը կանխազգուշութիւն, իրենց ժամադրավայրին վրան տարածած էր քաղձր ամպ մը, որպէսզի Ոլիմպոսի բնակիչները չկարենան տեսնել, անցած գործածը։

Այդ օր ամէն ինչ կարգին էր ու պարապանները նպատակաւոր։ Կէսօրէ վերջ Զեւս երկինք փուքաց, իր սիրուհին Ցուլի հետ հանդիպի ժամանակ մը անցնելու համար։ Ամպերուն մէջ գալ գետին եզերքը։ Տաք չէին գարու վերջն էր որ աղեւուն կիսիչ ճառագայթները չէին քափանցներ քաղձր ամպէն վար։

Հերայի քունը չէր տարած տակաւին։ Կէսօրէն վերջ, սովորականէն կանուխ երեւ անկողնէն։ Տեսաւ որ Զեւս կը բացակայէր։ Կասկածեցաւ ու սկսաւ փնտռել Ոլիմպոսի վրան։ Այդ միջոցին իր ուշադրութիւնը գրաւեց երկրին մօտ տարածուած քաղձր ամպ մը։ Ինք հրամայած էր որ ամպերը, միշտ իր աչքին առջեւ, տարածուէին միայն ծո-

վու վրայ, այդ ինո՞ր կըլլար օր իր կարգադրութիւնեան հակառակ քան մը տեղի կունենար։ Կասկածը զօրացաւ իր մէջ եւ անմիջապէս դէպի երկիր քաշելով, մէկ կողմ քշեց ամպը, տեսնելու համար թէ ինչ կար ներքեւը։

Հերացին մատնուելը եւ ամպին քաշուիլը տեսնող Զեւս, կոահեց թէ կը հետապնդուէր Ուտի, հոտը չհաներու համար, հագիւ ժամանակ ունեցաւ երթալու երկինքի փոխակերպելու եւ չձգելու որ Հերան գիւղ անվերջ հարցապնդուներու ենթարկէր։ Ու սկսաւ երկինքին շուրջ դիզուիլ, անթափանցիկ։ Ցուղը հասնող կիներ, հարցուց թէ ինչո՞ւ կը դիտէ այդ անասունը։ Հմամանակ անցնելու համար երկինք մը ստեղծելուն, կը պատասխանէ Զեւս։ Այս պատասխանը, սակայն, չէր գոհացներ նախանձոտ Հերան։ Կասկածեցաւ որ գազտագողի սիրաբանութիւնեան մը ետեւէ էր իր ամուսինը եւ նոյնիսկ ենթադրեց որ Զեւս երկինքի փոխակերպած էր իր սիրուհին, քանի որ այդ անասունէն տարբեր ոեւէ արարած չկար գոնէ ու շուրջը։ Սակայն չհասկընալ ձեւացնելով, ամուսինէն խնդրեց որ իրեն նուիրէ ստեղծած այս նոր անասունը։ Զեւս անելի մատնուած էր, սակայն չէր ալ կրնար մերժել կիները եւ համակերպեցաւ սկսմայ ու գիկամակութեամբ։ Հերան կոահեց սմուռնոյին հոգիկան վիճակը եւ իր մէջ ատելի զօրացան կասկածները։ Ո՞ւ Ցուլը հետը առած, մեկնեցաւ երկինքէ քաշուհին տարաւ եւ իր վատահելի պահապանը Արգոսին յանձնեց, որպէսզի հսկէ։ Արգոս հարիւր աչքեր ունէր՝ որոնց կէսը երբ կը քնանային, միւս կէսը բաց ու արթուն կը մնային, ուստի Հերան պատուիրեց որ չափազանց ուշադիր ըլլայ ու ոեւէ նորութիւնեն ու արտասովոր լուր իսկոյն իրեն հաղորդէ։

Կերպարանափոխուած Ցուլ շատ տխուր էր։ Իր հայրը՝ ու քոյրերը կ՝ապրէին իր շուրջէն ու մատները, նոյնիսկ ատեն ատեն կուգային ու կը չոչկէին պինք եւ սակայն ինչպէ՞ս յայտնէր ինքզինքը։ Ուզեց խօսիլ եւ հագիւ բացաւ բերանը, այնպիսի բառաչիւն մը գուրս եկաւ որ ինքնիրմէն վախցաւ ու սկսաւ պոռալ։ Անցան մէկ քանի օրեր, տխուր ու չուաքուն, առանց գիտնալու թէ ինչպէս հասկըցնէր թէ ինք Ցուլն է։ Ծանկարծ հնարք մը խորհեցաւ

Անուանը չատ կարճ էր եւ դիւրին, ինքն ալ գիտէր գիր գրել, ուստի կճղակովը սկսաւ գրել աւազին վրայ։ Քովը կանգնած հայրը զարմանքով ու ապշած՝ դիտեց անասունը՝ որ նոյն ատեն քնքշօրէն կը լզէր իր ձեռքը։ Իմաքտու հասկցաւ որ իր կրօնաւոր աղջիկն էր՝ որ երբեմնի փոխուած, կը փորձէր ինքզինքը յայտնել։ Անմիջապէս փաթթուեցաւ անոր, համբուրեց ու լացաւ։

Այս բոլորը տեսնող եւ եղելութեան տեղեկացող Արպոս, լուրը անմիջապէս հասցուց Հերմէին՝ որ չափազանց գոհ ձայնով Արգոսի նաւատորմութենէն, պատուիրեց աւելի մօտէն հսկել։ Ատոր վրայ հաբիւրաչեան պահապանը չուաներ մը կապեց անասունին եղջիւրներուն ու քաշեց տարաւ, քարձր ու ամայի վայր մը, որպէսզի կարենայ օրեւէ մօտեցող տեսնել ու չձգել որ գողնան երինջը։

Հերմէս եւ Արգոս

Այս միջոցին Զեւս չափազանց մտահոգուած էր։ Օրերը անցած էին ու տեւէ ձեւով ո՛չ կրցեր էր պատմել Իոյին եւ ոչ ալ միջոցը գտնել եբեայ հետը խօսելու։ Վերջ ի վերջոյ կանչեց Հերմէսը եւ խնդրեց որ հնարք մը խորհի ու ձեւով մը պատառ իր սիրուհին։

Հերմէս հովիւի դիմակ հագած եւ գրպանը ափ մը խաչխաչ դրած, եկաւ գնաց Արգոսին մօտը։ Արգոս որ ձանձրացեր էր առանձնութենէ, կանչեց հովիւը որպէսզի խօսակցին ու ժամանակ անցընեն։ Պատուած Հերմէս սկսաւ անուշ անուշ երգել եւ առաստղներ պատմել։ Այնքան հաճոյք պատճառեց պահապանին որ խնդրեց չդադրեցնել։ Այս անգամ Հերմէս, փոխանակ դուարճալի ու հաճելի պատմութիւններու, սկսաւ երկարատեւ պատմել, տափակ ու քնարեր բաներ պատմել։ Արգոսին աչքերը հետզհետէ գոցուեցան ձանձրոյթէն։ Այդ միջոցին Հերմէս, կամացուկ մը խաչխաչները ցանեց Արգոսի գլխուն, մինչեւ որ փակուեցան հարիւր աչքերն ալ ու Արգոս քաղուեցաւ խոր քունի մէջ։

Ճիշդ առիթն էր։ Առեն չկար ապատելու Իոյտի Հերմէս, հրէշին մէջքէն խլելով սուրը, շնչատակը ու զօրաւոր

հարուածով մը գլուխը անջատեց մարմինէն: Քէպէտ գործին կէսը կատարուած էր եւ ամէնքն վերջնական յաջողութիւնը ձեռք չէր ձգուած տակաւին: Հերմէս՝ խելօք սկսաւ քշել երիվարը: Հազիւ կարճ ճամբայ մը կտրած էին, եղելութիւնը հասկցող Հերան, խոշոր բոռ մը դրկեց անասուններին վրան, որպէսզի տանջուին ետեւէ երիվարը, տատցած ահռելի խայթուածքներէն կատղած, սկսաւ մէկ երկրէն միւսը աբշաւել: Անցաւ գետերէն ու վերջապէս հասաւ ծովի Մթաճուեցաւ ջուրը՝ որ իր անունովը կոչուեցաւ Ծոնխական: Անցաւ նեղուցէ մըն ալ՝ որ պարձնայ իր անունովը կոչուեցաւ՝ Վոսփորոս (Երընգանցք) եւ երկար ճամբաներէ յետոյ վերջապէս հասաւ Եգիպտոս: Հոս Զեւս գիներ վերադարձուց իր նախկին վիճակին: Ծով վերստացաւ աղջիկնուքեանը բոլոր գեղեցկութիւնն ու համակրելիութիւնը: Հոգ ծնաւ իր նպաստաւ անուն տալին՝ որ Մեմփիս քաղաքի հիմնադիրն ու առաջին թագաւորը եղաւ:

Հերան չափազանց ոգեաց Աբգոսին կորուստը: Անմխիթար էր, այդքան հաւատարիմ մէկ ծառայէ զրկուելուն համար: Ուստի հաւաքելով անոր քաշուած հարիւր աչքերը, ցանեց իր սիրական թռչունը՝ սիրամարգին պոչին վրայ, որպէսզի յաւիտեան մնայ Աբգոսի յիշատակը:[1]

---

1) Այս պատմութեան մէջ եւս կայ՝ այլաբանական իմաստ մը: Ծովը (թափառական) կը ներկայացնէ լուսինը՝ որ կը թափառի, իսկ Աբգոսը, աստղածածկ երկինքն է՝ որ կը ճակէ լուսնի ճառագայթները: Հերմէս ալ, ճարճի է ու անձրեւը՝ որ ամպերը կը բեռ եւ առատօր կը ծածկէ, տպաւինելով Աբգոսը: Ցովին (Լուսնասուսուածը) երեչի նմանցուելը, պէտ է ներշնչուած ըլլայ՝ եղջերածին լուսնկայէն: Ցովը եգիպտոսի մէջ նոյնացուած էր Իսիսի հետ՝ որ նմանապէս կը կրէր կովու եղջիւրներ եւ մէջտեղն ալ լուսնագուցդը:

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՀԵՓԵՍՏՈՍ

Դարբնոցապետ աստուածը

Զեւսի եւ Հերայի զաւակն էր Հեփեստոս[1] Աստուածը՝ ջերմուցանող եւ լուսաւորող կրակին, հնոցի, դարբնոցի եւ այն բոլոր արհեստներուն՝ որոնց մէջ պէտք կունենայ կրակը: Գաշտպան աստուածն է բոլոր դարբիններուն, երկաթագործներուն եւ այլ գործածական արհեստաւորներուն:

Հեփեստոս ծնած է տխեղծ ու ոտից, Հերան, ամօթէն եւ որպէսզի չունենայ ուրիշ աստուածներ, նորածինը երախան երկինքէն վար նետեց: Ովկիանոսի փրփրադէզ ալիքներուն վրայ ինկող մանուկը, տարակոյս չկայ որ պիտի խեղդուէր կամ ջախջախուէր, քէ որ Եւրինոմէն ու Թետիսը հասնելով չընդունէին Այս երկու Ովկիանիդներն, Հեփեստոսը տարին քաղցուցին ովկիանոսին ներքեւը քարանձաւ մը: Հոգ խնամեցին ու հոգացին երախան՝ որ մեծցաւ ու պարզացաւ եւ հսկայ դարբնոց մը չինելով երկրին խորը, այնտեղ գտնուող հանքերէն չինեց շատ մը օգտակար ու հաճելութեղ իրեր:

Հեփեստոս կ'ակնկալէր որ մայրը հետաքրքրուէր իրմով եւ տակաւին Հերան, ամենափոքր հետաքրքրութիւնն

1) Աւանդութեան մը համաձայն, Հերան նախանձելով Զեւսի՝ որ գանկէն ճաճած էր իր Աթենաս դուստրը, իմն ալ ուզեց գործ մը բերել, առանց ամուսնացնելու: Ուստի, ծագիկներու առաւածուհիին Ֆլորիսի յանձնարարութեամբ, հսոսեց ծաղիկ մը եւ յղի մնալով ծնաւ Հեփեստոսը: «Անարատ յղութեան» կամ Ցիսուսի կուսէ ծննդեան նախանշա՞ն է արդեօք, բանի որ Հերայի համար կ'աւանդուէր թէ ամէն տարի կը լողար Արգոլիսի նաճդոճ կաչուած աղբիւրը եւ կը վերասնար իր կուսութիւնը:

անգամ չցուցուց, հանգնարու համար քէ ի՛նչ եղած էր գաւակը եւ կամ ուր կը գտնուէր։ Այս անտարբերութենէն ու անհոգութենէն չափազանց վշտացած էր երիտասարդը, կ՛ուզէր գոռ մը տալ իր մօրը։ Ուստի, ահեղէն գոռ մը չկրնար, շատ խորամանկ մեքենականութիւնով եւ աւարտելու, իրը նուէր ղրկեց Հերայինն։ Այս գոռը ունէր[1] շատ մը գաղտնի գործառնականներ ու. չղթաներ։ Արտաքնապէս ոչ մէկ անասնական երեւոյթ ունեցող այս գոռը մէջ մէկը նստելուն, իսկոյն կը շարժէին գործառնականները ու չղթան գոցուելով, կը սեղմուէր նըստողին շուրջ, անկարելի դարձնելով մէջէն ելլել։

ՀԵՓԵՍՏՈՍ
(Գոռոզ տեսակ Իւիանկր. քանգարան)

Գոռը գեղեցկութենէն եւ նուրբ հատուցուածքէն հմայուած Հերան, սիրով ընդունեց իր գաւկին ղրկած նուէրը եւ անմիջապէս քաղմելով մրան տակաւ հպարտանալ։ Շատ կարճ տեւեց իր մայրը տակայն, երբ տեսաւ որ քանատրհուած էր ու չղթաներով կաշկանդուած։ Զուր փորձեց մէջէն ելլել եւ ապարդիւն ելաց։ Հոգ գտնուող աստուածներուն փութկոտ ջանքերը[1] Հերան ազատելու համար իր չքեղ գոռը ճանչնալէն։ Այնքան զօրաւոր էին ու ճարտարօրէն կառուցուած[1] գոռը գաղտնիները[1] որ ոչ ոք կրցաւ արձակելու ու ոյժը կարգազատ բանալ կամ քանդել չղթաները։

Հարկ էր Հեփեստոսը կանչել, որպէսզի իր չինած

գահուն շրթաներբէն ազատէ մայրը։ Պաշտօն տրուեցաւ Հերմէսին, որ երթայ ու Ողիմպոս հրաւիրէ, իրը թէ գիւանագիտական կարեւոր հարցի մը շուրջ կուզեն իր կարծիքն ալ ունենալ եւ այս պատրուակով Հերան փրկենու Հերմէս խակոյն ճամբայ ելաւ, գնաց ու Հեփեստոսը գտաւ, իր զարբնոցը։ Իր բոլոր պերճախօսութիւնը եւ Ողիմպոս երթալ համոզելու փորձերը ապարդիւն մնացին։ Հակակրութիւնը մը առեղծուած էր իր մէջ, Ողիմպոսի հանդէպ եւ չէր ուզեր երթալ։

Առաքելութիւնեանը մէջ ձախողած Հերմէս երբ Ողիմպոս վերադարձաւ ու պատմեց եղելութիւնը, աստուածները սկսան խորհրդածել։ Այդ եզրակացութիւնեան եկան թէ, գինիի աստուածը Բաքոսը որ գրկեն, գուցէ յաջողուի համոզել Հեփեստոսը։ Ճամբայ ելաւ Բաքոս, ընտիր գինիով լեցուն կուժ մը գրկած։ Ներկայացաւ Հեփեստոսին ու պատաք մը ըմպելի հրամցուց։ Դարբնոցին կիրճութենէն քրտնած եւ օրուան աշխատանքէն յոգնած ու ծարաւի զարբնոցապետը, հաճոյքով ընդունեց գաւաթը։ Առաջին գաւաթին առնած հաճոյքէն մղուած, Հեփեստոս սիրով ընդունեց, յաջորդաբար հրամցուող գաւաթները ու գինովցաւ։ Բաքոս կէս ըրած էր իր յաջողութեան համբան, ուստի առիթէն օգտուելով, Հեփեստոսը առաջնորդեց դէպի Ողիմպոս։ Երբ արքեցած էր գինովութենէն, պարտադրեցին որ գահուն շրթաներբէն ազատէ երկնից թագուհին։ Հերան ներեց իր զաւկին եւ ուզեց որ իր մօտ մնայ։ Թէպէտ Հեփեստոս կը նախընտրէր իր զարբնոցը վերադառնալ եւ սակայն աստուածներու խնդրանքին տեղի տալով, յանձն առաւ իւրացնելիրին համար ոսկեղէն պալատներ կանգնել Ողիմպոսի բարձունքներուն վրայ, շինել մեծաղէ կահ կարասիներ ու զարդարել քանկագին քարերով։

Իր մօր հետ հաշտուած Հեփեստոս, ժրդովմունքով կը գիտէր հօրը բիրտ վերաբերմունքը ու անհաւատարմութիւնները։ Զեւսի յանախական պատահող սիրաբանութիւններուն եւ այս պատճառով բացակայութիւններուն առիթ կը մխիթարէր իր մայրը։ Օր մը, Զեւսի մէկ նոր սպօրինի յարաբերութեանը ծանօթացող Հերան, սրտնեղած,

նախանձէն չափազանց խիստ պրոտեստանտ ամուսնոջ։ Ջեւս բարկացած, կշտամբեց կինը ու ոսկի շղթայ մը անցնելով ոտքերէն, իրը պատիժ, երկինքէն կախեց։ Այս ոչ տեսաւ Հեփեստոս, չկրցաւ հանդուրժել ու բռնելով շղթան, սկսաւ զնը քաշել մայրը։ Հազիւ քէ պիտի ազատուէր Հերան, զրայ հասաւ Ջեւս իր սիրային կամ ամուսնական խնդիրներուն մէջ պահին դէմ առանիկ բարկացած, ոտքերէն բռնելուն պէս երկինքէն վար գլորեց Հեփեստոսը։

Հեփեստոս հազիւ մէկ գիշեր ու մէկ ցերեկէն հասաւ երկիր ու ինկաւ Լեմնոս կղզիին Մոսիքլոս լեռան կատարը։ Այդքան բարձրութենէ վար ինկող մը, կասկած չկայ որ կտոր կտոր ըլլար ու Հեփեստոս, հակառակ աստուած մը ըլլալուն, պարձակալ անձնասէր չմնաց ու մէկ ոտքը կոտրեցաւ։ Այդ երկրին բնակիչները[1] որ Սինտոններ կը կոչուէին, խնամքով հաշմուած Հեփեստոսը ու ամկան մինչեւ վերջը ալ կաղ մնաց։ Այդ օրէն Լեմնոսը սրբական քնակավայրը դարձաւ պարբերոցապետին։[2]

Վարպետ կղզանգործէն մըն էր Հեփեստոս ու իր հնարամիտ գիւտերը անթիւ էին։ Կիկլոպներու օժանդակութենով ինք շինած էր Ջեւսի ահաւոր շանթերը, երան սէր ներշնչող սլաքները Աֆրոդիտի գէնքերը. Ագամեմ-

---

1) Հեփեստոսի ընդհանուր հարացմաւի մը մէջ մնայր ու Լեմնոսի հանդէպ ունեցած սէրը, զուգէ հիմնուած ըլլայ հրաբխային երեւոյթներու ու հրաբխային կրակի ընդհանուր զարմանէութեան վրայ։ Լեմնոսի մէջ գտնուող Մոսիկլոս հրաբուղիղը, զարհօն վիճակ մը ունէր, նոյնիսկ մինչեւ Մեծն Ազեքսանդրի օրերը։ Հին օրերուն, հնչէն հողն ու ծովը հարուստ էին այդ երեւոյթներով։ Նոյնիսկ մօտաւոր թուականներուն, Թիրան (Սանթորինի) ելլն. ներկայացուցած են նոյն բնական երեւոյթները։ Նորագոյն ուսումնասիրութիւնը, Հեփեստոսի բնակավայր կը ներկայացնէ Սիկիլիոյ Եթնա լեռան ներքեւը եւ նաւիրական կղզին կամ Հեփեստոսի կղզին՝ որ կը գտնուէր Լիպարեան կղզիներու մէջ։ Ուղիղ ներշնչուած, հրաբուղխներու խառնարաններ՝ Հեփեստոսի դարբնոցին ձխնելոցներ կը նկատուէին։

Երբ հրաբուղխները դադրէին բոցեր դուրս տալէ եւ հանգարտ մնային, ժողովուրդը կը խորհէր թէ Հեփեստոս մեկնած է Ոլիմպոս եւ իր դարբնոցին ձխնելոցը չմխար։ Նկատելով որ հրաբխային հողերը լաւ պղինձներ կը ճասցնեն, զուգէ այդ պատճառով է որ Իտալոն կը վերագրեն Հեփեստոսը հանգչելու կամ ներբ բարեկամանալու պարագան։

Նաեւ մականը, Հարմոնիայի մանեակը եւ մեռածներ քոքոր գլուխ գոքծոցները՝ որոնց կը հանդիպինք աստուածներու մօտ։ Բայց ամենը կը գերազանցէին ոսկիէ չինուած եզեկու ազախինները՝ որոնք իրական մարդու նման կը քալէին եւ կազացող Հեփեստոսը անոնց օժանդակութիւնն էր որ կ'ներքեւնկէր։

Հակառակ որ ոտքէ ու կազ էր Հեփեստոս, միշտ կը մնար իր դարբնոցը, մրոտ ձեռքերով ու դէմքով եւ սակայն հետու չէր մնացած սիրոյ տուայտանքներէն ու դիցուհիներ գայթակղելէ։ Առաջին անգամ ուղեց ամուսնանալ Աքենասի հետ եւ սակայն աստուածուհին ուխտած էր յաւիտեան ամուրի մնալ, մերժեց Հեփեստոսը։ Ջեւս սակայն ուղեց մխիթարող մը տալ՝ խաւարին դարբնոցին մէջ քրտնաքոր աշխատող աստուածուն։ Գեղեցկուհիներ դիցուհին, առաջին անգամ որ Ողիմպոս ներկայացած էր, մերժած էր իր ձեռքը խնդրող աստուածները եւ նոյնիսկ Զեւսի ամուսնութեան առաջարկը մերժած էր։ Զեւս, քէ՛ իբր պատիժ եւ քէ իբր յաւիտենական ընկերուհի մը, Աստղիկը ամուսնացուց Հեփեստոսի հետ։ Դիցուհին, առաջին օրերուն գոհ երեւոյթ մը ունէր։ Փոփոխութիւն մըն էր իրեն համար, աստղերկրեայ մէյին խորշերուն մէջ ապրիլ, պատահարդ քաղաքներ տեսնել եւ տարօրինակ ձայներ լսել։ Սակայն կարճ ժամանակ մը վերջ, իր բոլոր հրապոյրը կորսնցուց՝ Հեփեստոսի խաւարին քնահավայրը։ Ոչտեղ Աստղիկ, լքեց իր ամուսինը ու հեռացաւ, աւելի գեղեցիկ ու հաճոյականաց ամուսիններու հետ յարաբերուելու համար։

Հեփեստոսի պաշտամունքը ընդհանուր էր եւ մասնաւորաբար կը պաշտուէր Լեմնոս՝ ուր ի պատիւ իրեն տօներն մէկ անգամ տօնակատարութիւն կըլլար։ Ինն օր կը մարէին կրակները եւ այս միջոցին տեղի կունենային պաշխարութիւնն եւ սրբագործումի արարողութիւնները։ Ինը երորդ օրը սրբատան նաւով մը Դելոսէն կը բերուէր քարմ կրակ եւ անկէ կը բռնկցուէին բոլոր կրակները եւ նոր կեանք մը կ'սկսէր, ինչպէս որ կ'որակէին, Աքէնքի մէջ, Աքենասի եւ Պրոմեթէոսի գուգահեռ կը պաշտուէր՝

Ակադեմիայի մէջ[1] հոգեմարքերին, երկաթագործներն ու ձուլիչները կը տանէին մեռազգագործներուն տանը՝ Քալկեա անուանին տակ։ Իրը հրատոս աստուած, Ջահնը կը վա-

ՄԻՓՐԱՒՍ ՋՈՀԸ
(Լուվրի թանգարան, Բարիզ)

ուէին, երգեր կ'երգուէին և ի վերջոյ, Հեփեստոսի մէջ տեղի կ'ունենար[2] ջահաբաչա մը։

Հեփեստոս աս հասարակ կը ներկայացուի կաթնահասակ, քրտնաթոր, մօրուսաւոր, կաղ, գործաւորի պզակը

---

1) Իրեն կը զոհէին՝ ճարք եւ առու խոզ՝ առանձ ամրողջութեամբ կողջակիզուէին։

2) Ջահաբաչին մասնակցողներ, իրար կը փոխանցէին բոցավառ ջանը, խարճղանեղով մարդկային կեանքը՝ ան սեռունէ սեռունդ կը փոխանցուի։ Եւ ով ար առանց մարելու կը հասցնէր ջանը, առաջնոյ վայրը, կ'առանար մրցանակը։

գլուխը, մրոտած գէմքով ու մազերով, կաթն բանկոն հագած, ձեռքը երկաթագործի մուրճ եւ ուրնիլքով ջղուտ մարդու կերպարանքով։ Նոյնպէս կը ներկայացնեն՝ պաբբնոցին փչելու ձեւով, մէկ ձեռքը ուրնիլքով, իսկ միւսովը մուրճը վերցուցած, սալին վրայ կը դարբնէ Զեւսի չանքերը, քանի ալ աքցիս մը կ'ապահէ, պատրաստուածները ոզիմպոս փոխադրելու համար։[1]

---

1) «Ինչպէս չատուածոց ճաւատն եւ կերպարանքն այլայլեցաւ կամ խառնուեցաւ ընդ յաւելականաց, երբ ասոնց կուռքերն բերուեցան ի Հայս, Հեփեստոսն ալ զուգեցաւ ընդ Միհրայ եւ եղաւ որդի Աստղադրայ. զոյգ «ոչ բնութեամբ» այլ կոչմամբ»։ Այս առեգակնային ճրայիւն չատուածոյ կուռքն կանգնեցաւ ի Բագաւիճ՝ ի Դերջան գաւառի սանմանակցի եկեղեցոյ եւ Խառանադեաց։... Հիներն արեգական, կրակի, եղանակաց տեսուչ ոգի մի համարէին զՄիհր»։— (Հին Հաւատ Հայոց)։

«Համակ Արեգակն է՝ երիտասարդ ու ճառագայթարձակ Մ ի հ ր ը (Հեփեստոս), որդի եւ բան Աստղադրայ եւ երբայր Անահիտ ահկնէդ, միջնադդ ճոր եւ մարդկան միջեւ, յոյս ամենատփիւռ եւ կենդանարար, աստուած ճշմարտախոսութեան, առդարութեան եւ ուխտապահութեան, յորս ամենայն՝ ար ճարար ականջ ունի ու բիւր աչիւր։ Անոր բնաւիւն էր՝ ար լեռներ կը զարդարուէին պէտպէս ծաղիկներով ու բոյսերով, ար յոյսն երկիրն երկիր կ'իջնէր, իրեն առյաւիտեանս ընտրութեան պատկեր կը բնաւէ եւ ուխտադրուժներ կը պատժէ»։— (Պատմութիւն Հայոց— Հ. Ս. Տէր Մովսէսեան՝ էջ 184)։

Եւ սակայն այս բոլոր աստուգիիմ ու յատկութիւններ՝ ար կը վերագրուին Միհրի, ոչ թէ Հեփեստոսի, այլ Ապոլոնի հետ պէտ է նոյնացնէինք։ Հելլէն դիցաբանութեան մէջ Ապոլոնն է ար ունի այդ բոլոր հատկանիշները։ Միւս կողմէ, Միհրը զուտ հայկական աստուածութիւն մը չէ։ Միհրը (= Միթրաս), Զրադաշտականութեան զարգացումը եղող Միթրայականութեան կեդրոնական աստուածն է, պարսկական աստուածը՝ սեռնուած յոյսի եւ երկրային բոլոր իմաստութեան։ Ժամանակի ընթացքին է ար նոյնացաւ արեւաստուծոյն հետ— յաղթողը՝ խաւարի դէմ։ Արեգակն Աղդարութեան եւ լուսոյ աստուածն էր Միթրաս՝ ար կը ներկայացուէր անպարեզի երիտասարդ, առեւելեան զգեստով, «ճայագդեակ՝ գուլի մը վրայ հեծած կամ ծնկով կոքնած, զոր կ'ուզէ փողոսել, Հարայի մը մէջ, օձ, կարիճ, մշիւճ՝ ցրլոյ ճերին անդամց վրայ փակչին, հակը կայ ետեւ մին, Հարայի երկու կողմերը, գուլի առջեւի եւ ետեւի մասին, կանգնած են երկու Դաչեր, մին դէպ՝ վեր, իսկ միւսը դէպի վար գառնած մէյմէկ վառուած ջահ բռնած են աջ ձեռքով իսկ ձախովը՝ եղանակի հանճարները։ Գտակերը կը ներկայացնէ ցերեկն ու գիշերը եւ կամ գարունն ու ամառը, կեանքն ու մահը, որովհետեւ հինները, Հարայը կը նկատէին անդրաշխարհը՝ ուր կը փոխադրուէր մարդկային հոգին, իսկ վարազ արիւնով պիտի լուացուէր, մաքրուէր ու

արուէր մեկուսր մարդկութիւնը եւ պիտի սաանար «վերսին ծնունդ» ու նոր կեանք:

Իբր յատուկ աստուածը, Միթրաս՝ բարոյական ուխտարկի մէջ ալ ընկատուեցաւ ճամարտութեան աստուածը՝ որ կը ջնջէ չարը եւ չար ոգիները, կը պատպանէ ճոգիները եւ կը փրկէ: Միթրայականութեան գագաթի ձէսերն ու խորհուրդներր շատ մեծ նմանութիւն ունին Քրիստոնէութեան՝ որուն ամենամեծ մրցարդը եղաւ, մինչեւ 8. Տ. 376 ու իր շատ մր դաւանանքի ու հաւատալ! Հռոմէական-Քրիստոնէութեան կեդրոնը իւրացուելովն է որ ճեզնեալ դարերցաւ խախտիլ եւ տեղի տալու: Եւ այսօր, Քրիստոնէութեան հարազատ շատ մր բաներր, առանց այլեւայլի, Միթրայականութիւն է: Միթրան ծնած էր ժայռէ մր, հովիւներ եկած էին երկրպագելու, ճամբարձած է երկինք եւ ճոգ կը մնայ՝ պատպանելու ճամար ճաւատարիմներր: Հաւատացեալներու սկրտութեան, չուրի եւ ճացի (կամ գինիի) ճաղորդութեան, զոհաբերութեան, արհայութեան եւ ցժոխքի, վերջին դատաստանի, յաւիտենական կեանքի ճաւատքն ու հարազատութիւնը նոյնութեամբ կան Միթրայականութեան մէջ: Ցիսուսի ննան, Միթրասն ալ սպաներ է մարդկային մարմին, մարդեղացած, մարդութեան ճամար չարչարուած ու զոհուած է եւ նոյնիսկ յարութիւն առած: Միթրայականութեան գլխաւոր հայրենիքը եղած է Տարսոն, Պօղոս առաքեալի ծննդավայրը: Ասոր ճամար է զարմ, որ վերջինը Աւետարաններուն եւ Թուղթերուն մէջ Միթրայականութեան արտ բառգաւարում մր կը տեսնենք:

Երկար մէջբերումներ եւ Քրիստոնէութեան ներ շատ մր նմանութիւններ կարելի է յիշել եւ սակայն մեր նիւթէն դուրս է: Այս ճարցի շատ լաւագոյն հրատարակութիւններէն է՝ «THE PAGANISM IN OUR CHRISTIANITY», ARTHUR WEIGALL. — (PUB. HUTCHINSON, 7 | 6 NET):

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ՊՈՍԻԴՈՆ

Մովերու ատտուածը

Կռոնոս եւ Հռէայի որդին եւ Զեւսի հրաման՝ եղբայրն էր Պոսիդոն՝ ջուրերու, ծովերու և ամէն տեսակ հեղուկներու աստուածը։ Տիեզերքի իշխանութեան բաժանումին, ինչպէս որ երկնքի իշխանութիւնը բաժին եղած էր Զեւսի, ծովու եւ անոր մէջ բնակող աստուածներու եւ ալքատածներու իշխանութիւնն ալ բաժին եղած էր՝ Պոսիդոնի։ Ոչ միայն ովկէանոսները, ծովերը, գետերը, լիճերն ու աղբիւրները ենթակայ էին իր իշխանութեան, այլեւ կարողութիւնը ունէր երկրաշարժներով ցնցել՝ ծովն ու ցամաքը, կղզիներ դուրս հանել՝ կամ ընկղմեցնել։

Իր ծովերու աստուածը, Ովկիանոս չէր բնակիր, այլ Սգէի մօտ[1] ծովուն խորը, բուսատեղէն խոտչերով ոսկեղէն պալատի մը մէջ։ Երբ պալատէն դուրս կ'ելլէր, կը հագնէր ոսկեճամուկ պզնատ մը, պղնձէ սմբակներով, ոսկեթաշ ու արագավազ երիվարներէ քաշուող կառքի մը վրայ կանգնած ու ձեռքի ոսկեղէն խարազանը ճօճելէն կը քշէր՝ ո-

---

1) Ըստ Հեսիոդի՝ հրեց եղբայրը։

2) Պասիդոն՝ իր այս հանգամանքով կը պատուէր հեռաւորժի նեբտակայ երկաննեռու մէջ, ինչպիսին էին Սպարտան, Թեսալիան եւլն.

3) Ինչպէս որ ծովուն յատակէն դուրս հանած էր Դելոս կղզին, պատսպարելու համար Լետոի համար։

4) Ըստ ոմանց, Պելոպոնեսոսի հիւսիսային ափերուն, Հելիկէ կոչուած վայրը՝ որ հետագային կործանեցաւ երկրաշարժէ մը։

ՊՈՍԻԴՈՆ
(Արձանի մասն բաց գառան)

փուռն չուրջ կը խաղային եւ կը ցատկոտէին ծովու բոլոր անասուններըն

Ինչպէս որ Չհաս չանքեր կը կրէ՝ ձեռքին մէջ, Գոմիշոնն ալ ուներ իր եռաժանին՝ որով կը յուզէ ջուրերը, կը ճեղքէ ժայռերը ու գուբռ կը հանէ՝ ջուրի աղբիւրներ կամ երեսմարներ։ Ինչպէս որ փոքրիկներու եւ նաւաբեկուհիներու պատմուն է ու ղրկողը, հաւատարմութեամբ ատուածն է նաւատորը. հովերու եւ խաղաղ նաւարկութիւններու։ Ծովու վրայ եւ ծովեզերեայ ամէն տեղ գրաղում եւ արհեստ, նաւարկութիւն, ձկնորսութիւն նայլն ենթակայ են իր իշխանութեան։ Ինքն է որ կ՚ապահովէ ծովայինն յաղթանակները իր մեկ խօսքովը յաւէլ կուգան կատաղի ալիքներ եւ նոյն ատեն կը հանդարտին՝ իր մեկ հրամանովը։

Գոմիշոն կը ներկայացուէր՝ հոյակապ, մինչեւ տասնըմէկ, կապոյտ՝ երկար մազ ու մօրուքով, իւնչան ծովու կապոյտներանը, ջրիմուռէ քաղով ու ձնոքը՝ եռաժանին բռնած։ Իր խորհրդանշաններն էին նաեւ ցուլը՝ իբր առատութեան փոքրկում ծովու եւ դելփինը՝ իբր աստուածը խաղաղ ու հանդարտ ծովու։ Այս պատճառով, իր սիրեցեալ ու նուիրական անասուններն էին՝ ցուլը, դելփինը եւ ձին, իսկ հասկրտ մէջ՝ կաղնին։

Ընդհանուր էր Գոմիշոնի պաշտամունքը եւ ամէն տեղ՝ հրուանդաններու, պարանոցներու եւ ցամաքային լեզուներու վրայ կը կանգնուէին իր տաճարները։ Պաշտօնեան էր ծովայինն մարդոց, ձիավարժներու եւ այլն. որոնք նեղութեան մէջ կը դիմէին անոր օգնութեանը։ Երբ Գոմիշոնի անունով երդում կ՚ընէին, սովորութիւն էր ձեռքը դնել ձիու մը վրայ եւ այնպէս երդնուլ։ Ի պատիւ Գոմիշոնի, կը տարբուէին ձիարշաւներ ու ցլամարտներ։ Նշանաւոր էին Գարանոցեան[1] ազգային տօնախմբութիւնները՝ որոնք Կորնթոսի մէջ կը կատարուէին չորս տարին անգամ մը։ Հոս հուգայինն, աչխարհի ամէն կողմէն, հանդիսականներ ու մրցուներու մասնակցողներ։ Տեղի կունենային ըմբշամարտ, կոփամարտի, վազքի, երաժշտական,

1) Տարեթուի պարագայը՝ որ 1893ին չրանցքի վերաձեւեցաւ։

քանատեղծական և այլ մշտուհիներ եւ յաղթականները կը պսակուէին կաղնիէ պսակներով։

Պոսիդոնը կը նկատուէր Ծովախան ցեղի նախահայրը։ Ծովեցիները, շատ հին օրերէն, Պոսիդոնը կը պաշտէին իբր իրենց ազգային աստուածը։ Պելոպոնեսոսի հնախոյս ափերուն իրենց հայրենիքէն Փոքր Ասիա փոխադրեցին զայն ու Միկալէի[1] հրուանդանին վրայ կանգնեցին անոր տաճարը։ Հոգ կը տանէին իրենց ազգային տօնը եղող Պանյոնիականը։ Իրենց գլխաւոր պոհն էր ցուլը որ ազնկիպուեւրոս առեն ՔՀ որ բառացէտ, բաբեդէպ ու եքսանեկի կը նկատուէր, ձայնին ծովու որոտման նմանելուն, Պոսիդոնին սիրելի ու հաճելի ըլլալ կը կարծուէր։

Կորնթոսի մէջ ծովատաժին տաճարը կը պարպարէր հրաշակերտ խմբանկար մը։ Ակնիպոսկրեաց այս գլուխգործոցը Պոսիդոնը կը ներկայացնէր, բացի անասունէն, որուսանկիւ չինուած կառքի մը վրայ կանգնած՝ որ կը քաշեն փղոսկրեայ չորս ձիեր։ Պոսիդոնին քով դլիւնի մը վրայ կանգնած են իր կինը Ամփիտրիտէն[2] եւ ծովատուած մը Պալեմոնը։ Մատրոսը կը տարածուի ծովը՝ որու գլուխը պսակած է Ափրոտիտէն՝ իր շուրջը ունենալով ծովանուշները[3]։

Լատմեդոն եւ Հեսիոնէ

Տրեղերքի իշխանութենէն բաժանեմաս առնելէ, իրենց ինկած բաժինէն գժգոհ Պոսիդոն, աստուածներու ազնուութեամբ Հեւսը գահընկեց ընելու համար պատերազմին մը մտքեցաւ՝ իր ծրագիրն ու նպատակը, սակայն, նախ քան գործադրութենանը, երեւան հանուելուս Հեւսի կոպմէ՝ իր այս մտադրին իրը պատիժ, երկնից Աքքան, Պոսիդոնը երկիր աքսորեց ու Իլիոնի քաղաւորը Լատմեդոնի հաշուոյն,

---

1) Սամոս կղզիին հանդիպակաց, Փոքր Ասիոյ ափերուն եւ եփեսոսի մօտ գեղեցիկ հրուանդանը։

2) «Ամենահին ժամանակներէ Սեւանի աւազանը քաղաքի էր։ Երբ ջակայ լեռներու մէջ գեղեցիկ եւ խառէ սիմուած վիշապներ, որոնք իրր չրարաբեւթեան չատատուծուհի, կը պատասէ ե 6)))) տարի առաջ, Հայաստանի ժողովրդան կոդմէ։ Լիսիա Պաֆ— ժողովուրդ ու Մոսոս։

Տրոմայի պարիսպները կանգնել պատապարտուեցաւ ի՛նչ ժարձատրութիւնի իր այս ծառայութեանը, Լաոմեդոն խոստացաւ իր աղջիկը կնութեան տալ Պոսիդոնին։

Այդ օրերուն, Ապոլոն ալ աքսորուած էր երկինքէն, որը եկաւ միացաւ Պոսիդոնին եւ օգնեց, իր քնարին քաղցրը նուագին ձայնովը քարերը չարժելով իրենց տեղերէն։ Յաջողութեամբ վերջ գտաւ՝ Պոսիդոնի յանձն առած աշխատանքը։ Սակայն ատոհ ու անուղղամիտ թագաւորը, դրժեց իր խոստումը ու մերժեց իր գուատրը կնութեան տալ Պոսիդոնին։ Բուռնախտը ու զայրացած Պոսիդոն, անոնց ծովու հրէշ մը առեղծելով դրաւ ծովեզերը։ Հոգ, հրէշը ակսաւ անցնող գարձողը եւ Լաոմեդոնի երկրին բնակիչները կուլ տալ, չորսդին սարսափ տարածել ու աւերել։ Տրոմացիները, փրկուելու համար այս մահապիսա ճիւաղէն, տանար երթալով պատգամ խնդրեցին։ Ըսին՝ պատգամուեցաւ որ պէտք էր գեղեցիկ օրիորդ մը նուիրէին հրէշին՝ որ պատ յանելէ յետոյ իսկոյն պիտի հեռանար երկրին սահմաններէն։

Վիճակ ձգեցին ու գեղանի գեռատի օրիորդ մը ատին ու ծովեզր տարին։ Հոս քունքը, իր խիկ ձեռքերովը ժայռին շղթայեց աղջիկը ու վերադարձաւ։ Հեղձ աղջկան պարադանքն ու ծանօթները աչքի արցունքներով պիտեցին եւ երբ հեռացան ծովեզրէն, ճիւաղը գուրս եկաւ իր քաղաստոցէն ու կուլ տուաւ իր զոհը։ Տարի մը ամբողջ այ չերեւցաւ հրէշը ու Տրոմայի բնակչութիւնն ալ հանգիստ էին եւ սակայն գոհունակ երեւցաւ ու սկսաւ իր սովորական նախճիրները գործադրել։ Նոր զոհ մը եւ տարի մըն ալ հանգստութիւն։ Ուրիշ ճար չկար եւ որպէսզի հանգիստ մնան, տարուէ տարի շարունակեցին զոհել օրիորդ մը։

Վերջապէս օր մըն ալ վիճակը իննկաւ թագաւորին գուստրը Հեսիոնէին։ Այդ տարուան զոհն ալ էիտի ըլլար այս աղջիկը։ Շատ ծանր եկաւ Լաոմեդոնին։ Ինչպէ՞ս բաժնուէր իր սիրելի գուստրէն։ Զափազանց գժուար էր ու ծանր։ Չէր կրնար հանդուրժել իր աղջիկը վիշապի որկորը ձգելու անհաւորութեանը։ Մտածո՛ւմն խիկ տարտափ կ՚ազդէր, ուստի ամէն ջանք ու հնարք գործածեց, Հեսիոնէն ապատելու հա-

մաբ՝ այդ պիտույք վախճանէին իրը վերջին մխիթ ու փորձ, լուր պրկեց մուննատիններով ու երկրին ամէն կողմը հաղորդեց թէ կը խաստանայ մեծ պարգեւ մը տալ անոր՝ որ կը յաջողէր ապաննել հրէշը։

Այդ օրերուն, Հերակլէս կը վերադառնար իր քաջագործութիւններէն մին կատարած։ Տեղեկացաւ Քադմեացւոց յայտարարութեանը։ Ցանձն առաւ ապաննել հրէշը եւ պատանել Հեսիոնէն, պայմանաւ որ Զեւսի կողմէ Լաոմեդոնին նուիրուած մոզական նժոյգները իրեն տայ իրը պարգեւ։ Համաձայնելով, Հերակլէս գնաց ու յարձակելով հրեւոյին վրայ, ապաննեց, Հեսիոնէն գետ չկոչուած։

Կասկած չկայ թէ Լաոմեդոնի ուրախութիւնը չափ ամէն չունէր, երբ վիշտին ապաննուիլը իմացաւ, սակայն հաւատարիմ իր քաւարարութիւնը, այս անգամ ալ մեծ տալ խոստացած պարգեւը, կարգ մը պատրաստութիւններով ու առարկութիւններով։ Հերակլէս խիստ նեղացաւ Ոքտիոց կեցպով մը վրէժ լուծել ու պատժել խաղաշնադրութիւնը Քադմեացւոց։ Ամէն մը վերջ, Հերակլէս ուշադրած ըլլալով նախքան մեռ իր ծառայութիւնը, ընտրեալ զօրաշարժով մը եկաւ Լաոմեդոնը պատժելու։ Ոքտիոցի քաղաքին վրայ ու գրաւով մը գրաւեց։ Պատնեց քաղաքը իր կիներն ու զաւակները գերի տարած ըլլալուն։ Հեսիոնէն կնութիան տուաւ իր բարեկամը Սալամիսցի Քադմեացւոց Տելամոնին, ինչպէս քաղաքին որդին Պրոմաստին եւ գայն Տրոմայի քաղաքը կարգեց, որովհետեւ խոչընդոտուած էր հոգը, որպէսզի յարգէ իր խոստումը։

***

Գոսիդոնի պատժի չքնաղը լրացած էր այս, վերահաստատուեցաւ իր նախկին ու բարձր դիրքին վրայ, վերըստանալով իր նախասահմանուած պաշտօնները։ Իր կրած ծանր պատիժէն տակտից, տակտաւին չէր պաատացած։ Իր մէջ տակաւին կը պահէր փառամոլութիւնն ու մեծամտութիւնը։ Որով, Տրոմայէն հազիւ վերադարձած, վիճաբա-

1) Լաոմեդոնի խռովմոգրժութիւնն էր ու Ապոլոնի եւ Գոսիդոնի թշնամութիւնը առաջացուցին Տրոմացիներուն ճակատագրական մեծ դեր խաղաց Տրոմայի դէմ հելլէններուն մղած պատերազմին մէջ։

նուքնան մը քոնուեցաւ Աքինեասի հետ Պահանջից որ ինք դէպ Կիկրոպիայի մայրաքաղաքին անուանը: Առուամանեքը մինչամոխով, մրցում մը սարքեցին՝ որուն մէջ Աքինեասի յաղխարծ գնանէն բուսցուցած ձիքնեին ուխլի յարդի նըկատուեցաւ քան Պոսիդոնի դուբս հանած ձին՝ որ կը խոհրդապանէր պատերազմի նախձիրները միայն Ու այսպէս, Աքինեասի անուանով՝ Աքէնք կոչուեցաւ քաղաքը[1]:

Պոսիդոն չափազանց գաղանացաւ եւ ինքզինքը նախատուած պատկառ. Աքինեասի հետ երկրորդ մրցումի մը մտաւ, Տրնդէնէի գերբնականութիւնը ձեռք ձգելու համար Վէճը հարթնց Զեւս եւ որոշնց որ մինանաքար պաշտուին այդ քաղաքին մէջ: Ասոնի քաղաքին պաշտպանութիւնը յանձնուեցաւ Աքինեասին, իսկ քաղաւորութիւնն այ՝ Պոսիդոնին:

Կորնթոսի պատանոցին իշխելու իրաւունքին չուրջ Պոսիդոն ուրիշ վէճ մը ունեցաւ Ապոլոնի հետ: Երկու կողմերու իրաւարար ընտրուեցաւ Հարիւրձեռնեան Բրիարէոս՝ որ նկատելով թէ Զեւսէն յետոյ ամենէն զօրաւոր աստուածը Պոսիդոնն էր, անոր չնորհեց Կորնթոսի պատանոցը, իսկ արբանեակն այ՝ Ապոլոնին:

Պոսիդոնի ալիւանուրիւնները

Իր դուստրը Պերսեփոնէն կորսնցուցած Դեմետր երբ կը շարունակէր իր երկար փնտռտուքները, Պոսիդոնն այ դինք կը հետապնդէր, յայտնելով իր սէրը Աղջկանը կորուստին մորմոքովը թափառող աստուածուհին՝ ձանձրացաւ Պոսիդոնի անվախկան հետապնդումներէն ու գարշահարումներէն, ուստի ձեւով մը խուսափելու եւ ազատուելու դիտաւորութեամբ, գամբիկի կերպարանքը առաւ Իսկ Պոսիդոն աստուածը սակայն, չխաբուեցաւ այս վարչութենքէն եւ ինքն այ իր կարգին ձիու կերպարանքը առնելով շարունակեց իր փաղաքշանքն ու գարշահարումը, ու յաջողեցաւ սիրաշահիլ Դեմետրը և հետը յարաբերութիւն հաստատեց[2]:

---

1) Ակէնի անուանումին առիթ տեսնել Մառ Ա. Գլուխ Գ. էջ 68:

2) Իբր բեղմնաւոր ջուրի աստուածը, Պոսիդոն, տառ ալ տեղեր թե-

Այս ձիու ամուլէն ծնաւ Արիոնը կոչուած զարմանալի քեւաւոր երիվարը՝ որ օժտուած էր նաեւ խօսելու կարողութիւնով: Արիոնի սկզբնական կրթութիւնը յանձնուած էր ծովանուշներու՝ որոնք զայն վարժեցուցին, հօրը կատրը՝ ալիքներու վրայէն անընթեռնելի արագութեամբ մը քալելու: Պոսիդոն զայն նուիրեց Պելոպսի որդին Կոպրէոսի՝ որ իր կարգին՝ ան ալ նուիրեց Հերակլէսի եւ վերջ ի վերջոյ, այս տարօրինակ ձին հասաւ Արգոսի թագաւորը Ադրաստոսին՝ որ այս քեւաւոր երիվարին շնորհիւ միշտ յաղթական կը հանդիսանար նեմեան կառարշաւներու մէջ:

Պոսիդոն, նոյնպէս սիրահարեցաւ Քէոփանէ անուն օրիորդի մը: Վախնալով որ գուցէ աղջիկն քաշմաքիս հետապնդողները իրմէ առաջ կը գտնեն՝ համակրութիւնը ու ի՛մ ուռնանան հետը, անմիջապէս ոչխարի փոխակերպեց Քէոփանէն ու փոխադրեց Կրետէ յանկիւն: Պոսիդոն ինքն ալ, խոյի կերպարանք առնելով, հոգ չտրուեցաւ իր գործակատուին ու փախաքշանքը՝ որ իվերջոյ արգասաւոր եղաւ եւ իրենց միացումէն ծնաւ ոսկեգեղմն խոյ մը: Այս խոյն էր որ Փռիքսոսը ապահով կերպով փոխադրեց Կողքիս եւ երբ փրկուած էր կիանքը, Զեւսին գոհաց խոյը՝ որուն ոսկեգեղմն մորթին էր որ գրգիռն ու նպատակակէտը եղաւ Արգոնաւորդներուն արշաւանքին:

Պոսիդոն սիրեց ու ամուսնացաւ նաեւ Մեդուսային՝ որուն կտրուած գլխէն վազող արիւնը երբ կաթիլցաւ ազի ծովու փրփուրներուն վրայ, ծովու աստուածը, Պեգասոս կոչուած շնորհալի ու քեւաւոր ձին յառաջ բերաւ ազկէ[1]:

Պոսիդոն հայրն էր նաեւ Ոռոս, Սիփայրգէս, Նեյէոս Պելիաս եւ Պոլիփեմոս անուանով հսկաներուն:

***

Պոսիդոնի իրական եւ օրինաւոր կինը ու Ալկէանոսի

կերացուած է պզտաթերութեան առասածուհին Դեմեար ն: Մասնաւորապէս Արկադիոյ մէջ կը հաւատային թէ Պոսիդոնն է Դեմեարի դաւադր Պերսեփոնէին հայրը: Եւ սա առասպանական է որ սիրոյ զոհ տեսնէին Պոսիդոնի եւ Դեմեարի միջեւ, իրենց վերայիեցնալ հանգամանքերուն համար:

1) Սպիտակափրփուր կոհակներ նմանութիւն ունենալով յառաջացող փրփրեալ ու սպիտակասեռ ձիերու, պլլաթանօրէն անոնք նկատուած են Պոսիդոնի զաւակներ կամ իր կառքը քաշող երիվարներ:

քաղաքին եղաւ, սակայն, Ամփիտրիտէն, Թորխա եւ Նեբէոսի չխտուն գնդապետ մըն եղող Լրտեսուշ մը։

Օր մը Գոսխդոն, իր ապագայ կինը տեսաւ քոյրերուն հետ, ծովեզրեայ պարտէզ մտնել։ Այնքան հմայուեցաւ որ սկսաւ հետապնդել ու գաղտագողի։ Կոյս մնալ ուխտած Ամփիտրիտէն, սխալէն փախաւ նաքսոս կղզին, որպէսզի իր երեւելի սիրահարը առիթը չունենայ իրմէն հրապուրանք։ Լրտեսուշին այս ընթացքը վշտացուց Գոսխդոնը։ Ուստի դիմեց մը գրկեց, որպէսզի համոզէ իր գահուն բաժնակից ըլլալ համոզել ու բերել գեղեցիկ Ամփիտրիտէն։ Սուբհանդակը՝ շարժելով իրեն եղած հրահանգին համաձայն եւ տրուած ուղղութեամբ, իմաստութեամբ կառավարեց իրեն վստահուած առաքելութիւնը ու յաջողցաւ համոզել Լրտեսուշը, որպէսզի կինը ըլլայ ծովերու քաղաւորին։

Գոսխդոն չափազանց ուրախացաւ այս բարի լուրէն եւ վարձատրելու համար դիմիները, պարն երկինք փոխադրեց ու համաստեղութեան մը վերածեց։ Գոսխդոն եւ Ամփիտրիտէն ամուսնացան եւ այս երջանիկ ամուլէն ծնան բազմաթիւ զաւակներ։ Անոնց մէջ մեծ համբաւ ունէր կէս մարդ, կէս ձուկի մարմնով Տրիտոնը՝ որ իր բոլոր արուզաւակները կոչեց իր անունովը՝ Տրիտոնայք։

Ամփիտրիտէն բաժնեկից եղաւ ամուսնոյն բոլոր աստուածային պատիւներուն եւ մասնաւորաբար Կոբնքոսի մէջ. Գոսխդոնի տաճարին, արձան մըն ալ կանգնուած էր իր պատիւ։ Ամփիտրիտէն սովորաբար կը ներկայացուէր իր գեղեցիկ ու մեծ Լրտեսուշ մը՝ Լրիմաուոով պարսակուած ու դիմիններէ քաշուող մարգարտակճեալ կառքի մը մէջ տարժուած ձիւով, իսկ ուրիշ անգամներ ալ, մասիքը վարսակալի մը մէջ առնուած, խնչափառ ձանկերով պարզարուած քագով, Տրիտոններու, դիմիններու կամ ուրիշ ծովային աստուածներու կոնակը կամ կճեպներէ կառքի մը վրայ նստած քաշուելու ձիւով[1]

---

1) Ինչպէս անուշն ալ կը ծանօթանէ, Ամփիտրիտէն կապարագոյն ծովային ափերուն՝ անոր ալիքներուն, ծովեզերներն ու ժայռերը ծեծող կոհակներուն եւ աշտարակներուն պլպաշնակաւ մարմնացումն է։

Իր քաջագործութիւններովը ու գինուորական աչքառութիւնովը համբաւ վաստակած երիտասարդ մըն էր Իգաս։ Մասնակցած էր Աբգոնաւորդներու արշաւախրին եւ այժմ սիրոյ հուրը բռնկած էր սրտին մէջ, ինչպէս բոլոր երիտասարդները։ Սիրահարած էր գեղատեսուհի Եւանեան գուստրը, Մարգեանա անուն շատ գեղեցիկ եւ համակրելի օրիորդի մը։ Աղջիկն ալ սիրած էր երիտասարդը եւ ամէն Իգասի քայլը ջանքերը օգտակար սրինաւոր միջոցներով ու համբոյր ամուսնանալու, ձեռքին առնելու Քիւրոսցւոց համոզել Մարգեանայի ծնողքը, օգտակար իրեն հնարքներ տալին գայն։

Այս պարագաներուն տակ, Իգասին կը ձեռք, առեւանգել Մարգեանան։ Սիրոյ սիրահարներ համաձայնեցան փախչիլ, բայց կը վախնային որ կը ձերբակալուին. փախուստ համբուն։ Շուարած ձեացած էին երիտասարդ սիրահարները գժուարին կացութիւնը ուշադրութիւնը գրաւած էր Գաւրիգոնին՝ որ անատրքեր չէր ձեռք մարդկային յոյզերու հանդէպ։ Ուստի, գիտնալով, խորհելով գիւրացնել անոնց ձրագիրը, անմիջապէս իր անփական կատքը տրամադրեց, որպէսզի նաւին ու հեռանան, որեւէ արգելք ու ստնձողութենէն ազատ ու գերծ ձեալով։

Եւանեան երբ իմացաւ իր աղջկանը առեւանգումը, սկսաւ հետապնդել, բայց մի՞թէ հնարաւոր էր հասնիլ Գաւրիգոնին տրամադրած արագընաց կատքին՝ որուն մէջ կը չուէին երկու սիրահարները։ Ուստի, յուսահատ հայրը, թարկուելնէն՝ որ չէր կարողացած ձեռք ձգել աղջկանը առեւանգիչը, ինքզինքը նետեց ու քնկզմեցաւ վնասի մը մէջ որը չեռոյ իր անուանովը Եւանեան կոչուեցաւ։

Իգաս եւ Մարգեանա քաւականի հեռացած էին ու ինքզինքնին ապահով կզգային։ Ուրախութենանե նշոյլներովը կը շողային սիրահար աչքերը։ Իրար կը չնորհաւորէին այս երջանիկ ու յաջող փախուստին առթիւ կատքին ընթացքը դանդաղցուցած, սիրակէզ չրթներ հոգիի քէ մօտեցած էին, դիրաբ համբոյրներու համար, Ապահովեցնի անանկնակալ երեւումը խանգարեց երիտասարդները

Իր քաջագործութիւններովը ու գինուորական աչքառութիւնովը համբաւ վաստակած երիտասարդ մըն էր Իգաս։ Մասնակցած էր Աբգոնաւորդներու արշաւախրին եւ այժմ սիրոյ հուրը բռնկած էր սրտին մէջ, ինչպէս բոլոր երիտասարդները։ Սիրահարած էր գեղատեսուհի Եւանեան գուստրը, Մարգեանա անուն շատ գեղեցիկ եւ համակրելի օրիորդի մը։ Աղջիկն ալ սիրած էր երիտասարդը եւ ամէն Իգասի քայլը ջանքերը օգտակար սրինաւոր միջոցներով ու համբոյր ամուսնանալու, ձեռքին առնելու Քիւրոսցւոց համոզել Մարգեանայի ծնողքը, օգտակար իրեն հնարքներ տալին գայն։

Այս պարագաներուն տակ, Իգասին կը ձեռք, առեւանգել Մարգեանան։ Սիրոյ սիրահարներ համաձայնեցան փախչիլ, բայց կը վախնային որ կը ձերբակալուին. փախուստ համբուն։ Շուարած ձեացած էին երիտասարդ սիրահարները գժուարին կացութիւնը ուշադրութիւնը գրաւած էր Գաւրիգոնին՝ որ անատրքեր չէր ձեռք մարդկային յոյզերու հանդէպ։ Ուստի, գիտնալով, խորհելով գիւրացնել անոնց ձրագիրը, անմիջապէս իր անփական կատքը տրամադրեց, որպէսզի նաւին ու հեռանան, որեւէ արգելք ու ստնձողութենէն ազատ ու գերծ ձեալով։

Եւանեան երբ իմացաւ իր աղջկանը առեւանգումը, սկսաւ հետապնդել, բայց մի՞թէ հնարաւոր էր հասնիլ Գաւրիգոնին տրամադրած արագընաց կատքին՝ որուն մէջ կը չուէին երկու սիրահարները։ Ուստի, յուսահատ հայրը, թարկուելնէն՝ որ չէր կարողացած ձեռք ձգել աղջկանը առեւանգիչը, ինքզինքը նետեց ու քնկզմեցաւ վնասի մը մէջ որը չեռոյ իր անուանովը Եւանեան կոչուեցաւ։

Իգաս եւ Մարգեանա քաւականի հեռացած էին ու ինքզինքնին ապահով կզգային։ Ուրախութենանե նշոյլներովը կը շողային սիրահար աչքերը։ Իրար կը չնորհաւորէին այս երջանիկ ու յաջող փախուստին առթիւ կատքին ընթացքը դանդաղցուցած, սիրակէզ չրթներ հոգիի քէ մօտեցած էին, դիրաբ համբոյրներու համար, Ապահովեցնի անանկնակալ երեւումը խանգարեց երիտասարդները

եքսանութիւնը։ Մինչ այդ Արեւատուածը մօտեցաւ ու բռնեց Իգասի կառքին ձիերուն սանձերէն եւ կեցնելով հարցուց թէ ո՞ւր կը տանի իր սիրուհին Մարդնատը։ Իգասի համար անակնկալ մը ըլլալով հանդերձ, պատուոյ հարց մըն ալ էր։ Պարզապէս դայթակղեցուցիչ էր Ապոդոնի ընթացքը եւ մարտահրաւէր մը։ Ապոդոն ամէնէն առաջ եքսիայով, յաջորդական քէ քաղեր որ ինք կը սիրէ Մարդնատը, քանի չկրնար ատել որ մրցակիցը մը ունենայ, հետեւաբար պէտք է որ խափանի իրեն քաղաքի ուրիորդը։

Համբերութիւնը սպառած ու արժանապատուութիւնը վիրաւորուած Իգաս, անմիջապէս կառքէն վար ցատքելով, յարձակ իր ազնիւ ու պիտի արձակէր ներս՝ Ապոդոնին, երբ յանկարծ ահագնադղրդիւ ձայնով չաղիք մը պոռաց անոմմ եքսիներէն ու ինկաւ իրենց մօտ։ Սարսռազդու հրամայողական ձայն մը՝ որ կը յայտարարէր քէ հարցը լուծելու եւ կռուին վերջ տալու միակ իրաւասուն ինքը ներկայացնող էր։ Ջեւան էր որ ընդհատեցնելու կը քաղաքը օրհրդիր։

Այս որ լսեցին, Իգաս ձեռքը ետ քաշեց ազնիւէն, Ապոդոնն ալ ձգեց ձիերու սանձը։ Այլեւս ուղղուեցան Մարդնատի վրայ՝ որուն սիրահարելու համար, անհամբերութեամբ կ՚սպասէին անոր արձակելիք վճռին ու որոշումին։ Ջեւան գիտէր ակնարկ մը ներսեցիկ սիրահար երիտասարդներու վրայ եւ պիտեց անոնց դէմքերը։ Երկուքն ալ կորսին ու սիրուն էին եւ ասկից որո՛ն պէտք էր տալ նախապատուութիւնը։ Ապոդոն՝ աստուած մը ըլլալով, անմահ մըն էր, իսկ ինք՝ մահկանացու, հետեւաբար տարբերութիւն կը տեսնէր, կարծեցնելով իր գերեզկութիւնն ու հրապոյրը, կրնար ըլլալ որ չգոհէր իր ամուսինէն, մինչդեռ Իգասը, իրեն նման մահկանացու մը ըլլալով, միայն ժամանակ պիտի ձերբազատէր, հետեւաբար կը ներկայէր գիրար սիրել այնքան ատեն որ կեանքը կուներ։ Այս մտածումով, Ջեւան երկնցուց Իգասին եւ իր կեանքը անոր բաղդին կապել նախընտրեց։

Այս ընտրութեան հաւանեցաւ Ջեւան ու պարտուած Ապոդոն ձգեց հեռացաւ։ Սիրահար ամբոխը

քնելով հասաւ տպահով վայրը մը եւ վերադարձնելով Պոսիդոնի աքանչելի կառքը, մեծ երախտապարտութիւնը յայտնեցին որ պիրենք մեծ ազէտէ մը փրկած ու պատճառ եղած էր իրենց վտիտքին իրագործմանը։

Պրոտեոս

Մովսէսին երկրորդ ստեղծագործութիւնը մըն էր Պրոտէոս[1] Պոսիդոնէն առացած էր մարգարէնալու, ապագան յայտնելու եւ գուշակութիւնը չնորհքը։ Պաշտօնատունէը Իմիխորխէի ծովահորքերու հօտերը արածելու եւ առհասարակ կէտօրնները Փարոս կղզին կ'երթար քնանալու համար։ Իր խորհուրդին պէտք պզտոյնները կը հետապնդէին գինք ու կը խնդրէին պատգամները։ Ու ասկայն յաճախագնդ դժուարին էր մօտենալ իրեն եւ կամ գտնել գինք, խոկ գտնուելու պարագային ալ մշտի կը խուսափէր պատասխանե տալէն։ Կարգուքիւնը ունէր գտնագան ձեւեր բռատնալու կամ հերպարանքներ մտնելու։ Այնպէս որ երբ չէր ուզեր պատասխանել, խիտյն եւ անհատատալի արտգութիւնամբ կը մտնէր վագրի կամ առիւծի հերպարանքին եւ կամ կ'ատեղեւութեանաբ՝ բոցի, մրրիկի կամ վազող ջուրի մէջ։ Հակառակ այս բոլոր ձեւափոխութիւններուն տակայն, գինք հետապնդողներուն եւ իր պատգամը խնդրողներուն կուտար չափազանց մանրամասն ու մանրակրկիտ պատասխանները[2]։

Այսպէս ար մը, Սպարտայի քագաւորը Մենելաոս, ուզեց հասկնալ թէ իր առեւտրագուած կինը Հելէնէն ո՛ւր

---

1) Պրոտեոս ճատարկութիւնը կը խորհրդանշէ, որովհետեւ զանազան ճատանագիտութիւններէ հասնող ճատարկուն է ար հայրենիքէն հեռու վայրեր ապրողներուն կը բերէր լուրեր եւ տեղեկութիւններ։ Հին աեղներ ճատարկութիւնը սրովհետեւ կը կատարուէր առհասարակ, եգիպտացիներէ եւ Փիւնիկեցիներէ եւ ճանչցուած էին իբր մոգեր ու կախարդներ, յայտի խաբեբաներ, այսպէս Պրոտեոսն ալ կը նկատուէր ճարպիկ ու տուժիկ հնարագործ մը։

2) Պրոտեոսի իբր բնակավայր Փարոս կղզին ցուցնելը, տարակոյս չթողուր ար հին դիցաբանութեան համար օտար ասատուածութիւն մըն է։ Ու սակայն տաս տարով տեղ գրուեց իբր հին ծովային աստուած մը՝ ար հազար ու մէկ տեղ կ'արձնէ, եւ չթռնուիր։ Հետաքրքրական աշխոյժ է ան՝ ար հավերտ ազդեցութեանը տակ խաղադիրով, ծովեզր կ'երթայ՝ հնանալու։ Եւ սրովհետեւ խաղաղ ու հանդարտ ծովը չտեր ու ճատարկութիւն կը յայտնէ ամէն ճշմարտութիւն, Պրոտեոս նկատուած էր անսխալական պատգամախօս ու մարգարէ։

տարած է Պաբխոս Միսկ վատահելի եւ հաւատարիմ ազգակիցը՝ ուրկէ կրնար իմանալ իրականութիւնը, Պրոտէոսն էր։ Երբ ճամբայ ելաւ գոնելու համար այս պատգամախօսը, ասոր աղջիկը իզոքէան ելաւ դէմը եւ յանդիմանեց Մենելաոսի փախուստը, խորհուրդ տուաւ եւ բացատրեց թէ ինչպէս կրնան ձեռք անցնել իր հայրը։ Ուստի հետեւելով տրուած հրահանգին եւ որպէսզի չփախցնէ, երկար պինդ մարգերով եւ ծովահորթերու մորթերով ծպտուած, քնացած մի քանիին վրայ հասան ու յանկարծ բռնեցին։ Թէպէտ Պրոտէոս փորձեց հազար ու մէկ ձեւերով պրծիլ գինք ձերբակալողներուն ձեռքէն եւ տակաւին երբ չյաջողեցաւ, յայտնեց Հելենին ալ պատուիրեց։

Նմանօրինակ յաջողութիւններ ունեցաւ նաեւ Աքիլլէս եւ Հերակլէս։

Զկնորս Գլաւկոս

Ծովային տարօրինակ աստուածութիւն մըն էր նաեւ Գլաւկոս։ Կը պատմուի թէ առնօք Անթեդոնի խեղճ ու աղքատ մէկ ձկնորսն էր։ Առտուընէ մինչեւ երեկոյ, հոգին բերանը կուգար, օրապահիկը հանելու համար։ Օր մը, ուռկանը նետած էր ծովուն վրայ։ Անակնկալօրէն լեցուած դուրս քաշեց։ Անհամբերութեամբ յաջողութիւն մըն էր եւ կ՚ուրախանար թէ այդ օր բաւական կլորիկ դրամ մը ձեռք պիտի ձգէր, ձուկերը ծախելով։

Ուռկանը երբ ծովէն դուրս քաշեց ու ամէն կողմ չտպագրուած խոտերուն վրայ հանեց, ձուկերը՝ փոխանակ անմիջապէս մեռնելու, սկսան ճարպկիլ՝ իրենց ներքին գլանուող խոտերը։ Ձուկերը հետզհետէ կենդանացան, սոսկացան եւ ատոնցմէ ետք ծովը նետուեցան։ Ուռկանին մէջ ձուկ չէր մնացեր։ Գլաւկոս, կնանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով կը հանդիպէր նման երեւոյթի մը եւ չէր կրնար մեկնութիւն մը տալ։ Գահ մը խորհեցաւ թէ արգելօք խոտերը ունէին արտակարգ կարողութիւն մը՝ որուն ազդեցութենէն տակ ձուկերը վերստացան իրենց կենդանութիւնն ու կայտառութիւնը։

Այս մտածումներով, ինքն ալ ծամելով խոտերէն փորցուց եւ սկսաւ ուտել։ Գաղնի կ՚ուտէր այնքան առատ փափաք մը կ՚արթնանար իր մէջ, ծովը նետուելու։ Ու վերջ-

ջապէս, չկարենալով դիմագրել՝ իր մէջ ստեղծուած քաղաքականութեան, մտաւ ջուրը ու տուղեցաւ խորերը։ Ինկոյն իր կերպարանքն ալ փոխուեցաւ եւ պահելով իր երկար մազերով, մօրուսաւոր ձերունի մարդու գլուխը, ստացաւ քիւրասանի ձուկի տեսք, ու կուրծքը ծածկուեցաւ՝ կնճիռներով եւ չբխմուռով։

Մոլագոյն, փոյլուն մարմինով Գրակոս, սկսաւ քաշտարիլ կղզիներ եւ տարին մէկ չբլաներ ընել. Միջնակարգ ծովու ափերուն կ'օգնէր ձկնորսներուն եւ մանուկներուն։ Երկիւղաւ, երբ հովը կ'սկսէր փչել, Գրաւկոս (= կապտամորթները) կը յառաջանար իր գուշակութիւնները հաղորդելով՝ մեծաձայն։ Ձկնորսները խոհոյն խորերը կը ձգէին իրենց ուռկաններըը եւ իրենց մակոյկներուն մէջ խռնարհած եւ ծոմապահութեամբ ազօթքներ եւ խնկարկութիւններ կընէին, այս ծովատուժոյն, որպէսզի հեռացնէ փոթորիկը։ Առջ համաբ, Գրաւկոսին վերապրուած էր մարդաբէնալու կարողութիւնը։ եւ կը հաւատային թէ նեղութեան հետ պատգամներ կուտար Գերտան մէջ։ Ճանչցուած էր ձկնորսներու եւ մանուկներու պաշտպանը։

***

Գրաւկոս,օր մը, Սկիլլա անուն ծովանուշի մը սիրահարեցաւ։ Ծուսալով որ պիտի կընաբ յաջողիլ իր զարպառումներուն մէջ եւ պիտի տիրանար հետը, ժամկնեբ եւ ծովածիծաղ վտանգներ տարաբ աներ, որպէսզի սիրուհին՝ հետը պրծնում եւ չուարձանայ։ Սկիլլա տեսնելով Գրակոսի տատիկ ձէրն ու արցունքները, մէղքցաւ ու փափաքեցաւ տիրանալ հետը ու մխիթարել զայն։ Ծովանուշին մրցակիցուհին Կիրկէ, տակաւ, նախանձէ մղուած քոյր քաշեց, Սկիլլայի լողացած տղրութը ու քուեաւորեց։

Սկիլլան յանկարծ տեսաւ հրեշային կերպարանք մը։ Կէսէն վեր աղջկան եւ մէջքէն վար ձկան մարմնով ու տգեղատեսիլ չնորով զօտեւորուեցաւ։ Սկսաւ կաղկանձել եւ ահաւոր ձայներ արձակել եւ շանաձկերու ու ծովային արձածներու չարագուշակ մարմնաւորումով զարձաւ։ Ծուսահատ Գրաւկոս, այդ վայրկեանին, չար, չարագուշակ եւ աղետարեր խաղաւսածք մը տեսաւ։ Սկսաւ մտածել ու խորհիլ, արտասմ ու սիրուբ։ Կ'ողբար ու մնոնիլ կը ցանկար, իր քաղցրածէն անմխիթար։

ՊԵՐՍԵՓՈՆԻ ԱՌՆԱՆԴՈՒՄԸ
(Լուսավիղ քանդակ)

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ԴԵՄԵՏՐ

Դեմետր եւ Պերսեփոնէ

Ջեւսի քոյրը, իսկ Կռոնոս եւ Հռէայի դուստրն էր՝ Դեմետր։ Աստուածուհին էր երկրագործութեան, ցանքի, ցորենի, հունձքի եւ քաղաքակրթութեանն։ Ի՛ր անունը կը նշանակէր՝ «Մայր Երկիր» (ΓΗ-ΜΗΤΗΡ)։ Ջեւսի բազմաթիւ համանուհիներէն մին ալ Դեմետրն էր՝ որմէ ծնած էր Պերսեփոնէն՝ բուսնդէն աշխարհի աստուածուհին[1]։ Դեմետր Յասիոնէն ունեցաւ Պլուտոս անուն զաւակ մը՝ որ հարբուստ քանց աստուածը եղաւ, իսկ Պոսիդոնէն ունեցաւ Երխոնէը[2]։

Պերսեփոնէն այնքան գեղեցիկ ու չնորհալից էր որ նոյն իսկ իր հայրը Ջեւս սիրահարելով, օձի կերպարանք առաջաւ ու աղջիկը խաբելով փաթթուեցաւ մարմնին չուրջ, որպէսզի վայելէ անոր փափկութիւնն ու չնորհազեղութիւնը։

Հիլլէն ժողովուրդին համար քնութիւնը կենդանի ու բուռն ոյժերու ցուցադրութիւն մըն էր, իսկ բուսական աշխարհի ծրումն ու փթթումը, բողբոջումն ու ծաղկումը՝ հրաշագործութիւններ էին, իրենց երեւակայութեանը առջեւ։ Այդ բոլորին մէջ կը տեսնէին աստուածային գեր ու գործունէութիւն եւ իրը այդ ալ կը պաշտէին, կրօնական

1) Դեմետի ազգական բուն անունը կարէ (ΚΟΡΗ orĥarդ, դուստր) է՝ արմատ կազմած ու պատճառած է Աւտիկէի մէջ։ Հազէսի կեանքին առնչութեամբ է որ կ'սանանայ Պերսեփոնէ անունը։

2) Տես «Պոսիդոնի սիրահարութիւնները», եջ 209։

այլազանազան հանդամանք մը տալով հունաբերու բնագնաւորութեան ու արդասաւորութեան։ Մուք եգիպ. խոր. հունաբերուն քաղուխը եւ ձկնով լոյս աշխարհ գալը, հնչէն մտքին ներկայացուցին անմահութիւնն ու անոր պատկերը։ Երբ ծնունդն ու մահը կը տեսնէին ծագիկներու եւ բուսականութեան՝ որ կը վերածնէր ու վերստին կը մահանար տարուէ տարի, առիթով ուրախութիւն եւ ցաւ՝ իրենց յաջորդական ծագումին ու քաոսամելուն, այդ բոլորին անձնաւորումը տեսան Դեմետր եւ Պերսեփոնէի մէջ։

Իրը երկրագործութեան ու ամուսնութեան քաղաքացիական իրաւունքին հիմնադրուհին, Դեմետր կը պաշտուէր եւ մասնաւորաբար կը տօնուէր՝ Աթէնք։ Իրը այդ, ամէն տարի Պիանեպսիոն (Նոյեմբեր) ամսոյն 9—13ին, տօնակատարութիւններ կը լլային՝ Թեսմոփորիա[1] անուանին տակ։ Այս խորհուրդներուն մասնակցիլը խիստ պայմաններու ենթակայ էր։ Ջուտ Աստիկեան եւ օրինաւոր ամուսնութենէ ծնած անբասիր ամուսնացեալ կիներ միայն կը մասնակցէին։ Ութաքանչիւր չրջանէ երկու ամենահարուստ եւ խիստ յայտնի կիներ իրը ներկայացուցիչ կընտրուէին, պարտականութեան նախապատրաստելու համար։ Աստղ պաշտօնեան էր տօնական ճաշը պատրաստել։ Այս պարտականութեան միայն կիները կրնային մասնակցիլ եւ նոյնիսկ գլխաւոր քրմուհին ամուսնացեալ կին մը կըլլար։ Տօնակատարութեան վերջին օրը Դեմետր կը պաշտուէր Կալիգենիա (=լաւ, օրինաւոր մանուկներու պաշտպան աստուածուհի) անունին տակ։ Ամուսնական միացումէ՝ կամ՝ կը նկատուէր Դեմետրի չնորհը, հետեւաբար ինքն ալ կը պաշտուէր իրը ծնունդներու պաշտպանը։ Այս պատճառով սոյն տօնն ալ կը կոչուէր «Ամուսնութեան տօն»։

Դեմետրի պաշտամունքը, գրեթէ ամէն տեղ, կը կատարուէր աղջկանը հետ՝ իրեն ի յիշատակ, Էլեւսինի մօտ Հռոբեան գաշտը կը հերկուէր հանդիսաւոր կերպով ու կը ցանուէր։ Դեմետրի պաշտամունքին իրը դոհ կամ նուէր կը մատուցուէր՝ մեղր, կով եւ մատակ խոզ, ի նշան աբ-

1) ΘΕΣΜΟΦΟΡΟΣ (—Օրէնսդիր, կանոնագիր, կարգադիր)։

պատասխանեց։

Առհասարակ կը ներկայացուէր՝ գեղանի, մայրական դէմքով կնկան ձեւով, քոյլ ու ողողուն գլխատով, հասկերով պսակուած, ցորենի տոյտ մը ու մանգաղ մը բռնած եւ կամ իր տաքրուն առջեւ ունենալով ար-տոր մը եւ պտուղներով, ծաղիկներով յորդ ամա-քիղջիւր մը։ Ցորենի հասկը եւ մեկոնը իր առօրեայ-լիքն են։ Նկատելով որ Դի-մոնեասս եւս արգասաւորու-քեան աստուած էր, յաճախ Դեմետրի հետ միասին կը պաշտուէր։ Իսկ ուրիշ պա-րագաներուն Պոսիդոնին կը նմանցուէր, քանզիեւ-որով ջուրի աստուածի հան-գամանքով։ Դեմետր կոչ-ուած է՝ հաց եւ ցորեն, ինչ-պէս որ գինիի ու խաղողի համանիշ եղած էր Դիոնի-սոս։

ԿՆԻՒՈՒԻ ԴԵՄԵՏՐ
(Բրիտանական թանգարան)

Պերսեփոնէի առեւանգումը

Դեմետր եւ իր գուստրը, երբ կը լրացնէին իրենց պարտականութիւնները, ժամանցի համար կը քաշմայլին Սի-կիլիա՝ կղզիին գեղեցիկ տեսարաններէն, ծաղկաւէտ պաշ-տօրը, կանանոցաւէտ մարգերը եւ ջրնջ առուակները՝ հա-ճելի վայրեր էին Պերսեփոնէի համար։ Օր մը աչխատանքէն վերադարձին, Պերսեփոնէն իր ընկերուհիներով սկսաւ ժուռ գալ կղզիին անմարդաբնակ վայրերը։ Մադիկ հաւ-քելով, երգելով ու խնդալով կ'երթայիւ վարդ, քրքում,

մանրիշակ, յակինթի ու ամէն տեսակ ծաղիկներէ բրնդց հրապոյրն ու անուշահոտութիւնը կը տարածէին։ Պերսեփոնէն գոհունակութենէն ատեն ատեն կ՚արձակէր գուարթ խընդութիւններ։ Մութը կընթանար անդոզ ու անփոյթ, երգելով ու պարելով որոնց մէջէն գոյլ կըլլար Պերսեփոնէի ձայնին քաղցր ներդաշնակութիւնը, սոխակի դայլայլիւնին նման, զոր վէմավէտուն այլիքներու պէս հեռուներէ կըառնէր փչող մեղմ զեփիւռը։

Պատահմամբ այդ կողմերէն կ՚անցնէր Պղուտոն՝ իր տեւատեսութեան-քառաձի կառքին վրայ նստած։ Հազէսի անախորժ ու խժալուր ձայներէն յոգնած լսողութենէն չէր կըրնար վրիպիլ այդ քաղցրահնչիւն երգեցողութիւնը։ Գաչեց աականջները ու կառքը կանգ առաւ։ Վար իջաւ ու ճչզելով ձայնին ուղղութիւնը, սկսաւ հետզհետէ մօտենալ։ Ընդդէմ, խիտ քուփերու, տապալքաստատ ծառերու մէջէն, պղուշաւոր ու գաղտապղտի, հետզհետէ մօտեցաւ ու նշմարեց գուարթ ու անհոգ խումբը։ Գայթ գադրեցաւ այս մինչեւ ականջները ու Պերսեփոնէն նստաւ դայլայլելով քովը մը վրայ։ Ընկերուհիները սկսան ծաղիկներ ու պրատաններ նետել աստուածուհիին։

Պերսեփոնէի բոլորտիքը չըլլանակ կազմած խումբին նկատելով տեսարանը, քաջմուքեամբ ու շնորհքով օժտուած յաւերժահարսները եւ իրենց կեդրոնը բազմող գոյնզգոյն ծաղիկներով զարդարուն, ամենափայլ մազերով եւ ապրիլեան երկնքի նման լազուարթ աչքերով աստուածուհին, չէր կրնար վրիպիլ Պղուտոնի տեսողութենէն։ Պերսեփոնէին անձեռնի գեղեցկութիւնը, փափկանուշ ու համակքաղցր արտաքինը՝ գերած էր Հազէսի աստուածը՝ որ յափշտակուած՝ աչքերուն պարզուղ այս անձնախընձոյց տեսարանէն չէր կրնար բաժնուիլ։ Մրթմրթը կը բարբաջէր զուժպին եւ համոզուած էր քէ իր երջանկութիւնը կրնար ապահովուիլ, Պերսեփոնէին տիրանալով միայն։ Մինչեւ այդ օրը, շատ մը աստուածուհիներու յայտնած էր իր սէրը, փորձած էր պարպատել եւ համոզել որ իրեն կնութեան գան եւ սակայն բոլորն ալ մերժած էին եւ չէին քաղձար քաղուհին ըլլալ երկրի մը՝ ուր ո՛չ արեւու ճառագայթները

/կը քափանցէին, ո՛չ քոչուն գեղգեղ կը լսուէր եւ ոչ ալ տանուշահոտ ծաղիկներ կը բուսանէին:

Կենակցուհիի մը մխիթարուքիներէն ու վայելքէն զրկուած Գղուտոն, իր սիրոյ փորձերէն ձեռնունայն դուրս ելած, քաղմաքիւ մեքենայներէ սրտաբեկ, որոշած էր չամուսնանալ եւ այլեւս ոչ ոքի առաջարկ ընել կամ դաբասպանել: Ծաղաքավարական ձեւերը եւ կամ ընկալեալ սովորութիւնները ոչ մէկ կերպով նպաստաւոր եղած էին իրեն համար: Վերսեփոնէի հանգէպ, սրտին մէջ առեղծուած յանկարծական առինքնուքը տակայն, գինք կը մղէր վճռական քայլեր առնել: Անիմաստ էր փորձուած ձեւերը ամբողջ մը ալ փորձել: Ինչո՞ւ մտածելը քնքշութեամբ եւ առաջարկէր կամ հրաւիրէր իր քաղուհին ըլլալ եւ յաւախտութիւն, մերժուելու վախը ունենալ: Ուստի որոշեց առեւանգել Վերսեփոնէն[1]:

Որոշում եւ գործադրութիւն իրար յաջորդեցին: Անմիջապէս յառաջացաւ Գղուտոն իր բիրտ ու հուժկու տարերքն տակ, մացառներն ու քուփերը սկսան կոտրտուիլ: Ճառագ եկած ճաքրտուքն ու խշրտուքը՝ ուշագրութիւնը գրաւեց գրօսնող աղջիկներուն: Սարսուռ մը տարածուեցաւ բոլորին վրայ: Լուռ ու երկչոտ, աչքերնին դարձուցած, ձայնին եկած կողմը, անձկութեամբ կ'սպասէին: Ծանկաթ երեւցաւ Գղուտոնի խաւարամած ու խոժոռ դէմքը: Հագէր աստուծոյն սեւ ու ճամի արտարքինին ազդած տարտափէն, աղջիկները ահաբեկ ճիչ մ'արձակեցին ու Վերսեփոնէի շուրջը բոլորուեցան, վտանգի պահուն իրենց մօրը շուրջ հաւաքուող գառնուկներու նման: Վեր կանգնեցաւ Վերսեփոնէն: Զինք ծածկող ու զարդարող ծաղիկները քափեցան վրայէն: Այս ինքնակոչ այցելուէն զգացած ցնցումէն ապշած, հնարաւորութիւնն իսկ չունեցաւ ինքնապաշտպանուելու եւ փրկութեան միջոցի մը

1) Տարբեր աւանդութեան մը համաձայն, Վերսեփոնէն երբ ծաղիկ կը հաւաքէր, աւետարբիւնը գրաւեց գեղեցիկ նարկիս մը: Ուրախացած, ապատեղով վազեց, երկու ձեռքերը երկարեց ու փրցուց ծաղիկը: Ճանկարծ նարկիսի խոռոչած արմատին տակի հողը ճեղքուեցաւ եւ դուրս ելաւ սարսափելի խաւարին աքսորի աստուածը ու առհասարակ Վերսեփոնէն: Նարկիսը կը խորհրդանշէր մահը, հանը, ընդարմացումն ու թմրութիւնը:

գիմելու Պղտատն, ան ու ուրիշ ամեն յարձակելով, իր քաւ ու չղուտ քեւերուն մէջ առած էր խնդ աստուածու-հին՝ որ ի գուր կը փորձէր ու մարդանցէր գինք սպակող կոչտ ու հուժկու քեւերէն ազատիլ։ Ինդրանք ու աղա-չանք, աղերսանք ու աղցուանք չէին շարժեր գաժան ու ա-նողորմ Պղտատնի սիրտը՝ որ կարեւորութի՛ւն իսկ չտալով այդ բոլորին, իր որսը գրկած, փուքաց գինք սպատող կատ-քին։ Մէկ ձեռքովը բռնեց սանձերը, իսկ մխտովը՝ Պերսե-փոնէն, մի գուցէ փախչի, որոտալից՝ քշեց իր ձիերը, վազ-ցընելով քաոսամբակ, որպէսզի ոչ ոք կարենայ հասնիլ ու ձեռքէն խլել իր պատուական ու գեղանի աւարը։

Պերսեփոնէի ընկերուհի յաւերժահաղթները իւր գուր հետապնդեցին ու Պղտատնի ձեռքէն ազատել փորձեցին իրենց սիրական սիրուհին։ Ի գուր կանչեցին ու ողբացին ծպտիկ աստուածուհին՝ որ հետզհետէ կը հեռանար իրենց տեսողութենէն։ Պղտատն աւելի ու աւելի կ'արագացնէր իր ընթացքը, մինչոց չտալու որ որեւէ մէկը հասնէր իրեն կամ տեղեկանար թէ ուր կը տանէր առեւանգուած Պերսե-փոնէն։ Այդ պահուն դէմերնին ելաւ Կիլլանէ անուն յա-ւերժահաղթ մը՝ որ նշմարելով Պերսեփոնէի դէմ գործա-դրուած բռնութիւնը, փորձեց կասեցնել Պղտատնի կատ-քը ու ազատել աստուածուհին։ Պղտատն, սակայն, գայ-քացած՝ այս անակնկալ ու անհաճոյ միջամտութենէն, գե-տի վերածեց Կիլլանէն, որը այս անգամ սկսաւ փոխորկիլ ալեկոծիլ ու յորդիլ ու քիչ էտալ որ յառաջանայ առե-ւանգիչը։ Հադէսի քարտուղարը չհամարձակեցաւ գետին վը-րայէն քալել իր կառքը, վախնալով մի գուցէ յորձանքէն քշուին, իսկ նա դառնայն ալ վտանգաւոր էր։ Գէտք էր տարբեր մի ճամբայ ու ուղղութիւն ընտրել։ Դեմետրի հետա-պնդումէն կարենալ խուսափելու համար՝ Ուստի վեր ա-ռաւ իր երկժանին ու գոչաւոր հարուածով մը ճեղքեց գե-տինը՝ Առաջ եկած բացուածքէն ներս, իր կառքովը ու ա-ւարովը միասին, խոյացաւ դէպի Հադէս։

Երբ հողը ճեղքուեցաւ Պղտատնի հարուածին տակ ու սեւասաւառ երիվարները դէպի բացուածքը ուղղուեցան, Պերսեփոնէն արցունքոտ այլերով վերջին ակնարկ մը ևս

Նեսոնց իր սիրական երկրին ու իր չնորհիւը ծագկագործուած լեռնալանջերուն։ Շատեռնապէս կը քաշուէր այդ րոլորէն ու իր սիրասուղտ մօրմէն։ Ու որպէսզի գաւկնկրոյա մայրը, գինք գտնելու յոյսով քափառած մինդոլին կարենայ գէթ իր հետը գտնել, ակնթարթի մը մէջ քակնց հանից մէջքի գօտին ու նետեց Կիյանէ ջրառուչին ու խնդրեց որ յանձնէ Դեմետրին։

Կառքը բաւական առաջացաւ ու Գղուտոն ինքզինքը ապահով զգալով, խորհեցաւ թէ առնը հասած էր ալեւլելու իր սրկածախնդրութիւնները պտուղը ու ձեռք ձգած գեղանի աղջիկը։ Իր քաղաքավարութիւնը սահմաններէն ներս մնած էր, իսկ ինքն ալ չէր կարող աւելի համբերել։ Ուստի Գերսեփոնէն ուժգին սեղմելով կուրծքին, անյապօրէն համբուրեց անոր քարմ ու քնքուշ այտերէն՝ որոնք սկսած էին աստիճանաբար կորսնցնել իրենց վարդ գոյները։ Այս րիւր զբկումէն սարսափահար աղջիկը սկսաւ աւելի յորդ արցունք քափել ու իր սեւ ճակատագիրը ողբալ։ Գղուտոնի հանգստացնելու կամ սրտապնդելու փորձերը ոչ մէկ օգուտ կընէին։ Գերսեփոնէն կը դողար վախէն, իսկ ձիերը արագօրէն կը քաշէին կառքը՝ որ կանգ առաւ մի-այն երբ հասաւ Գղուտոնի գահուն առջեւը։

Ի ենդիր Գերսեփոնէի—Դեսներ եւ Տրիպտոլեմոս

Երեկոյ եղած էր։ Աբեւը մարը մտած։ Դեմետր տուն դարձաւ, իր առօրեայ աշխատանքը լրացուցած, արտերու հասկերն ու ցանքերը մեծցուցած։ Մոլորակներն նմանապէս այդ երեկոյ, աղջիկը Գերսեփոնէն չէր փուքացած գիմաւորել գինք ու գիրկը նետուելով համբուրել։ Դեմետր խորհեցաւ թէ գուցէ ներքեւ է եւ յոգնած։ Բայց երբ տուն մտաւ, գետին ցանցնուած ծաղիկներ տեսաւ։ Կանչեց իր աղջիկը, սակայն պատասխանող չկար։ Ձկա՞ր Գերսեփոնէն։ Չէր կրնար ըմբռնել թէ ո՛ւր կրնար գացած բլլալ։ Գերսեփոնէն կ՛ուշանար տուն վերադառնալ, իսկ քանի մամները կ՛անցնէին, այնքան կը տագնապար Դեմետրի անձկութիւնը։ Հազար ու մէկ չար մտածումներ եկան մտքին եւ սկսաւ կասկածիլ ու լալ։

Գիշեր եղած էր։ Յաւետը պատած՝ ամէն կողմ։ Ո՞ւր երթալ, ուրկէ՞ գտնել Վերսեփոնէն։ Մտիպուած ջահ մը վառեց Դեմետր ու չարունակեց իր փնտռտուքը։ Անքուն ու անդուլ, ամբողջ գիշեր քարափառեցաւ, ո՛չ մի հետք եւ ոչ մէկ արդիւնք կարենալ ձեռք ձգելու։ Արշալոյսը ծագեցաւ, արեւու առաջին շողերը սկսան յուսաւորել տէր ու Ձոր եւ գաւկիկորոյս մայրը տակաւին կը չարունակէր փնտռել իր հոգեհատորը։ Ծոգնած ու սրտաբեկ, ձեռնունայն ու անմխիթար, անցաւ լեռներէ ու դաշտերէ, անտառներէ ու պուրակներէ եւ հասաւ Էլեւսին քաղաքը։ Երթեւեկող ճամբորդներէն չկրնալով տեղեկութիւն մը ձեռք ու կիրպարանքը առած եւ յուսահատ ու ընկճուած, նստաւ ճամբուն եզերքը։

Հոգ փղձկեցաւ եւ սկսաւ լալ՝ վշտէն։ Այդ տեղէն կ՚անցնէին երկրին քաղաւորը Կելէոսի դուստրները, որոնց ուշադրութիւնը գրաւեց ճամբուն եզրը նստած յացող կինը։ Մօտենալով հետաքրքրուեցան ու սկսան հարցուփորձել։ Մակաւն Դեմետր, ծածկելու համար իր ինքնութիւնը, քաւ ծովահէններէն առեւանգած էին իր աղջիկը, իսկ գինք ալ ամայի ծովեզր մը ցամաք հանելով անհետացեր էին։ Քաղաւորին աղջիկները կարեկցեցան իրենց համար անծանօթ այս կնկան։ Երբ պալատ հասան, պատմեցին իրենց տեսածն ու լսածը եւ խնդրեցին իրենց ծնողքէն որ առնեն քերեն այս վշտաբեկ կինը։ Իրենց խընդրանքին գոհացում տրուեցաւ եւ աղջիկներէն մին վարից պատաւ Դեմետրը եւ առաջարկեց որ հետը պալատ գայ։ Երբ պալատ հասաւ Դեմետր, աղջիկները խորհեցան քէ գաւկիկորոյս մօր մը սիրտը ամոքելիք չափ մարդոյն բանը գաւակ մը միայն կրնար ըլլալ։ Ուստի իրենց փոքր եղբայրը Տրիպտոլեմոսի[1] գայեկութիւնն ու խնամելու հոգը առաջարկեցին իրեն։

Դեմետր չափազանց գոհացուած իրեն հանդէպ ցու-

---

1) Տարբեր աւանդութեան մը համաձայն, Դիաւլոս (— Էրեկթէոս)ի արդի՛ն էր Տրիպտոլեմոս՝ որուն բուն անունը Դեմոփոովն է։ Դ ի ա ւ լ ո ս անունը իր յատկանշական իմաստովը անուանուած պիտի է ըլլայ հողագործութեան աստուածուհի Դեմետրի հետ։

ուած կաքսկցուքիւնէն, սիրով ընդունեց առաքելութիւն։ Բբբկից մանուկ Տրիպտոլեմոսը, համբուրելց խանդագատանքով անոր գունատ ու նիհար այտերէն։ Դեմետր հպիւ քէ չբիանելը դրած էր մանկան այտերուն, իր հպումին տակ սկսան վարդագունիլ նոր կեանք մը եկաւ հիւանդկախ տղուն վրայ ու կարճ առանուան մը մէջ աղեկցաւ ու գիրցաւ, ի մեծ զարմացում ու հրճուանք, արքայական ընտանիքին ու արքունիքին։

ԴԵՄԵՏՐ ու ՊԵՐՍԵՓՈՆԷ
կ ՕՎԵՆ ՏՐԻՊՏՈԼԵՄՈՍԸ
(ելեւսիս հնութիւնները)

Իրենն հանդէպ յայտնուած համակրանքն ու կաքսկցուքիւնը փոխադրինելու փափաքով, Դեմետր ուզեց աւելի մեծ բան մը շնորհել իր խնամքին յանձնուած մանուկին։ Ուստի, զայն անմահացնելու համար, սկսաւ անոր մարմինը օծել նեկտարով ու չիկացած կրակի վրայ դրաւ, որպէսզի անկէ հնոցանէ մահկանացու ամէն բնչ մինչ այդ, քաղուհի մեստանիրա, խորհելով քէ այդքան ալ խոհեմ բան չէ իր զաւակը առանձին ձգել օտարականի մը մօտ, հետախոյզ զազտագողի ու անձայն մօտեցաւ Դեմետրի տրամագրուած խուցը։ Դուռին ծակէն դիտեց, սակայն առաջին ակնարկին իսկ երբ տեսաւ որ զաւակը բոցերու մէջ ձգուած է, տարտափահար ճիչ մը արձակեց, դուռը բացաւ ու խոյանալով կրակէն դուրս հանեց մանուկը։ Գրկին մեջ, սկսաւ քննել տղուն ամէն կողմը։ Երբ վստահ եղաւ քէ ոչ մէկ այրուածք կամ վնաս կրած էր երախան, ջղայնացած ու զայրագին, գոռգոռաւ ու յանդիմանանց անհոգ զայնակը։ Բայց յանկարծ իր դէմը գտաւ ոչ քէ խեղճ ու պատաւ կին

մը, այլ իր խնկական կերպարանքը առացած երկրագործութեան աստուածուհին։

Դեմետր բացատրելով իր նպատակն ու ծրագիրը՝ որ ձախողութեան մատնուած էր քաղուհիին անպէտ ու աննպատակ միջամտութիւնովը, փափկօրէն յանդիմանեց զայն, Տրիպտոլեմոսի անմահացմանն արգելք հանդիսանալուն համար։ Ամօթահար ու զղջացած Մեսանիրա երբ աչքերը վեր առաւ, հոն չէր Դեմետրը։

×

Զաւեկոտոյս աստուածուհին չարունակեց իր փընտրտուքները եւ իր ճամբան գինք առաջնորդեց Կիլանէ գետը։ Գետափը կանգնած կը դիտէր ջուրերը, որոնք կը շոգային արեւու ճառագայթներուն տակ, երբ անակնկալօրէն աչքին երեւցաւ երկար, ժապաւէնի նման փայլուն բան մը։ Հետաքրքրուելով մօտեցաւ ու տեսաւ որ պզիքանը գօտին էր՝ վեր առաւ ու արցունքոտ աչքերով կբրկին ու կրկին համբուրեց Գերսեփոնէէն ձեռացած այդ նշխարը։ Մեծ էր ուրախութիւնը քէ դէք հետքը գտնելու յոյս մըն էր։ Գօտին ափերուն մէջ բռնած կը քալէր երեսներուն։ Անոր վրայ կը ձեւար տափաւին պզիկանը անուշահոտութիւնը՝ որ իր ոտնդիքը կը գգուէր։ Ու այսպէս քալելով հասաւ աղբիւրի մը մօտ ու նստաւ մի քիչ հանգըստանալու համար։

Արեթուսա ու Ալփեոս

Օգը շատ տաք էր ու ճամբու յոգնութենէն չէր կարող ուելի առաջ երթալ։ Աստուածները Ոլիմպոսի գագաթէն դիտելով մեղքցան Դեմետրը՝ որ աշխարհի չորսը կ՚ընէր պզիկը գտնելու համար։ Ու կարեկցելով, մըրափող աստուածուհիին վրայ խաչխաչներ ցանեցին, որպէսզի գէք քնանայ ու մոռնայ իր վիշտը։

Դեմետրի օրերով քափառումէն եւ այսպէս իր պաշտօնէն քեքանալուն զստճառով, ո՛չ ցօղ եւ ոչ ալ անձրեւ իջած էր երկրի վրայ։ Հունձքերն ու արտերը սկսած էին խամրիլ ու ցամքիլ եւ աղբիւրներն ջուրն ալ նուազած էր։

Դեմքերի՝ քունը տարած, հագիս քէ առաւամասէս մոռցած էր իր կակիծը, յանկարծ աղբիւրին ջուրը չտեսաւ ու կարկաջիւնը զօրացաւ։ Սովորականէն տարբեր հնչականութիւն մը առած էր աղբիւրը եւ աստուածուհին, իր քունին մէջն իսկ հասկցաւ քէ աստուածները կը խօսէին առուր մէջէն։ Զէր սխալած, երբ արթնցաւ ու մոխկ ըրաւ աղբիւրին ձայնը, որ գինք կը հրաւիրէր։ Ըսելիք խօսքեր ունէր ու աղբիւրը սկսաւ իր պատմութիւնը ընել հետեւեալ ձեւով.—

«Մի՛ կարծեր որ ես աղբիւր մը եղած եմ հինէն իվեր։ Աբտեմիսի խուժդին պատկանող յաւերժահաս մըն էի ու Ելիս կը քնանկէի։ Անուշա Աբնքիւսա է՝ Մեր երկրէն կանցնի Ալփէոս գետը։ Օր մը շատ տաք կ՚ընէր ու փափաքեցայ գետը լողնալ։ Այգերէ հետու, սաղարթապատ ծառերով ու քաղցր քունիերով եզերուած կէտի մը վրայ հանդիպ ոտնամանները ու զգեստս եւ մտայ ջուրը։ Դեմին ջինջ ջուրերուն ներքեւ, չստակօրէն կը տեսնուէին խիճերը։ Մտերու տարածուն ու կախուած տերեւախիտ ճիւղերը արեւու նշոյլն իսկ չէին ձգէր վար քափանչել։ Զափազանց գոհ ու երջանիկ էի։ Անհուն հրճուանք կզգայի, երբ ջուրը գլխուս վրայ կուգար ու փոքր ալիքներ կը կազմէր մարմնիս չուրջ։ Մինչեւ այդ պահուն, խաղալ ու հանգստրտ վազող գետը, ստկայն, յանկարծ յոգնեցաւ, յուզուեցաւ ու փոթորկեցաւ։ Վախէս, անմիջապէս ջուրէն դուրս ցատկեցի ու գետափը՝ ծառի մը կոճղին տեղ կըտկըտացայ։

«Ու ձայն մը հասաւ ականջներուս։ Ձեռ կրնար երեւակայել քէ ինչքա՜ն վախցայ։ Երբ հասկցայ քէ գետաստուածը Ալփէոսին ձայնն էր, մարմինս սկսաւ դողալ։ Սկսած էր գիս գարշապարէս եւ ազաչողական ձեւով մը կը խնդրէր որ չփախչիմ ու ականջ տամ իր սիրոյ խօսքերուն։ Քանի նա կը քաշուէի նս, գետը աչքաս կատաղի կը վազէր ու քիւեերը կը ներսէր ափերուն վրայ, որպէսզի գիս չփշտակէր։ Մարթափահար սկսայ փախչիլ։ Ալփէոս, ստկայն, չարունակ կը հետապնդէր գիս։ Աչքաս վազելի որ ծունկերս սկսան կքոտիլ ու քայլերս դանդաղեցան։ Կը

մասնաւոր Ալփէոս եւ տարակոյս չկար որ ձեռքը պիտի իջնար, ուժեղ հաւաքեցի ու վերջին հիւղ մը ըրի փախչիլ եւ տակաւին շատ չանցած ինկայ չնչահատ։ Հագիւ լսելի ձայնով մը, օգնութիւնս կանչեցի Արտեմիսը եւ ապաչեցի որ դիս ազատէ սիրահար Ալփէոսի հետապնդութիւնէն։ Աղօթքս լսուեցաւ եւ խկոյն քաղձր ամպ մը իջաւ իմ եւ Ալփէոսի մէջեւ։ Այն ատեն Արտեմիս ազբիւրի մը փոխակերպեց զիս։

Ամբոխին հետքը կորնցուցած Ալփէոս, սկսաւ աչ ձախ փնտռել։ Զիս կը կանչէր սիրատուչը։ Մակայն ամպին տարածած խաւարը արդելք կըլլար որ զիս տեսնէր։ Յանկարծ, Ջեփիւռին մէկ չարաճճիութիւնովը, փարատեցաւ ամպը ու ազբիւրը հանդիպեցաւ Ալփէոսի աչքերուն։ Խակոյն կոահեց խաղը։ Որովհետեւ գիտէր թէ նախապէս ազբիւր գոյութիւն չունէր այդ կողմերը։ Ջնա կրնար երեւակայել թէ ի՞նչ մեծ ահ ու դողի մատնուեցաւ, երբ Ալփէոս վրաս յարձակեցաւ, անզուսպ յորձանքի մը վերածուած։ Ջօրաւոր քեւերովը կը փորձէր գրկել զիս, երբ օրհասական վազքով մը, սկսայ փախչիլ՝ քարերու եւ թուփերու մէջէն։ Մանր ու վտանգաւոր կացութիւնս նըշմարելով, Արտեմիս, գթաց ու գետնին վրայ ճեղք մը բացաւ, որպէսզի հոգ ապաւինիմ։ Ո՜հ, որքա՜ն տաժանելի էր ինձի համար, ձգել չողչողուն ու լուսաւոր երկիրը ու Հադէսի խաւարին խորքը մտնել։ Մակայն, փրկութեանս համար, ակամայ առջակեցայ ճեղքէն ներս։

Երբ ոյր մոյր վար իջայ ու մութ ճամբաներէ անցայ, յանկարծ աչքիս հանդիպեցաւ Պերսեփոնէ՝ որ Պղուտոնի քովը, սեւ գահոյ մը վրայ նստած էր։ Առեն ու հնաբաւորութիւն չունեցայ խօսիլ հետը, որովհետեւ կը վախէի Ալփէոսէն ազատուելու համար, մինչեւ որ Արտեմիս երկրորդ ճեղք մը բացաւ ու հետաւոր Սիկիլիան գաշտերուն վրայէն վերադարձայ երկիրը։

Ազբիւրը վերջացուցած էր իր խօսքերը, երբ սկսաւ վազել իր սովորական գլգլումովը։

Դեմետր հասկցած էր իր ազգականը ուր ըլլալը, ուստի «Ձայս քաջով» ըսելով ազբիւրին, չարունակեց իր

ՊԵՐՍԵՓՈՆԻ ՎԻՐԱԴԱՐՁԸ

Գործ՝ LORD LEIGTONի

ձամբան։ Աստուածուհին հազիւ քէ հեռացած էր աղբիւրի քովէն, անհաւատ ազմուկով ջուրի հոսանք մը հասաւ՝ պոռտաքլոյտ։ Այփէո՛ն էր։ Ծաչոցած էր Արեթուսայի հետքը գտնելէ ետքը աղբիւրը՝ կարելիութիւնը չունէր փախչելու ուրուն, Այփէոս հասնելով, իր սիրատուչը քեւերովը գրկեց իր սիրուհին՝ որուն ի խնդիր այդքան երկար ու վտանգաւոր ճամբաներ քափառած էր։ Ի՛նչ կարօտութիւն չքաներուն համբոյրներովը ողողեց Արեթուսան՝ որ ան ալ այժմ, գոհունակ երեւոյթ մը ստացած էր եւ երջանիկ ըլլալու էր՝ որ մբմունդով մը գիրկընդխառնուեցաւ իր սիրահարին։

Պերսեփոնէի վերադարձը

Դեմետր հասկցած էր քէ Պղուտոն առեւանգած ու իրեն քաղուհի ըրած էր Պերսեփոնէն։ Սակայն ինչպէ՞ս ազատէր ոչ մէկ հնարաւորութիւնէն կը տեսնէր։ Ուստի, յուսահատ, վշտահար ու արտասրնկ, ամայի քարայր մը առանձնացաւ եւ սկսաւ խոկալ, լալ ու ողբալ։ Պերսեփոնէն փրկելու անկարելիութիւնը գայթոյթ կը պատճառէր իրեն։ Այսպէս, բարկութիւնը մէկ նոպայէն, վճռեց երկիրը ամուլ դարձնել, չքողուլ որ սերմ կամ հունձք հասնի ու մարդկութիւնը մահուան սովի ու մահուան, մինչեւ որ աղջիկը վերադարձուի իրեն։

Ու ժողովուրդը մատնուեցաւ անձկութեան։ Սովը կ՛ապառնար։ Ամէն կողմէ աղօթքներ ու գոհեր կը մատուցուէին, որպէսզի Դեմետր գթայ ու ողորմելով հեռացնէ սովի վտանգը։ Սակայն աստուածուհին, իր վշտին մէջ քաղուած, խուլ էր դարձած օդնութեան աղաղակներուն։ Մարդկութիւնը, յուսահատ, հաւկատքուեցաւ դիմել Զեւսին ու յայտնել իրենց տառապանքն ու անոր պատճառը։ Ներգնին ու ազաչեցին որ ողորմի իրենց ու գթայ Դեմետրին, իր կորսուած աղջիկը վերադարձնելով, որպէսզի աշխարհէն հեռանայ սովի արհաւիրքն ալ։

Դեմետր տեղեկանալով մարդկութեան կատարած դիմումին, ինքն ալ եկաւ գնաց Ողիմպոս։ Գանգատեցաւ Զեւսին եւ պահանջեց որ պատժէ առեւանգիչը։ Աստուած-

ներու արքան ի գուր համոզել աշխատեցաւ քէ Պրուտոնը անաբժան մէկը չէր Դեմետրի ազգականը համար, սակայն անկարելի եղաւ հանդարտեցնել աստուածուհին։ Ուստի, Ջեւս, հարկ ըրկնց Հերմէսը՝ որպէսզի իր մօրը վերադարձնէ Պերսեփոնէն, պայմանաւ որ հոգ գանուած մինչեւ ցին ոեւէ բան կերած չըլլայ։ Դժբաղդաբար, սակայն, երբ Հերմէս հարկ հասաւ եւ գտաւ Պերսեփոնէն, Պրուտոնի կողմէ անոր վրան դրուած պահակ Ասկալափոս յայտարարեց քէ քագուհին այդ առաւս նղիւսեան գաշտերը ժուռ եկած միջոցին, ամուսնոյն հրամցուցած նռուէն[1] վեց հատիկ կերած էր։ Պերսեփոնէն չափազանց նեղացաւ այս յայտնութենէն ու ափին մէջ ջուր առնելով նետեց եւ քուն փոխարկնց Ասկալափոսը։ Սակայն չկրցաւ ուրանալ իրականութիւնն ալ։ Այս պարագան հաղորդելով, Ջեւս վճռանց որ տարուան վեց ամիսը Հարկս անցնէ Պերսեփոնէն, իսկ մնացած վեց ամիսներն ալ՝ իր մայրը Դեմետրի մօտ։

Բոլորին եւ կանանչուքեան աստուածուհին Պեր-

---

1) Այս աւանդութեան եւ հունձի աստուածուհի Դեմետրի եւ Պրուտոնի մեռելոց աշխարհը փոխադրուած Պերսեփոնէի յիշատակին կատարուած արարողութեան մը բարուճակութիւնը պէտք է նկատել այն սովորութիւնը՝ որ յոյները մինչեւ այսօր ալ նկատի կամ պերճմանաւտուն, ձմեռոցքի համար հատիկ (խաշած ցորեն) կը տանին՝ որուն վրայ անպայման կը դնեն նուռի հատիկներ, ազատելով եւլն., արդեօ՞ք իրե մոգրանք. որ ի. րենց ճանգուցեալ սիրելին գէթ առեն մըն ալ իրենց մօտ ապրի, քէ ոչ խնդրանք մըն է՝ մեռելներու թագաւոր եւ թագուհիին ուղղուած։ Պէտք է նկատի առնել որ Դեմետր պատուած էր ճաւ իր Հարէսեան աստուածուհի մը։ Հին Հելլէններ նուռը կը նկատէին բեղմնաւորութեան եւ ամուսնութեան խորհրդանշան, յայտնելով Պրուտոն եւ Պերսեփոնէի միացման սրբազան հուսկիները։

Նկատելով որ իր Պրուտոն կինը՝ Պերսեփոնէն կը նախէր մարդկային մռելներու վրայ, հիները կը հաւատային քէ ոչ ոք կրնար հոգին ուանդել, քէ որ աստուածուհին կամ իր պատուհան Ներատես չկարէր հանգուցեալի գլխէն քիլ մը մազ։ Այս աւելորդապատութեան հետեւանքը այն էրաւ որ սովորութիւն դարձաւ մեռելին գլխէն քաւ մը մազ կարել ու տանը դրանք առջեւ ցանել, իբր նուէր Պերսեփոնէի։

Ննջեցեալներու հոգւոյն հանգստեան համար մասագ տալ սովորութիւն էր Հայոց մէջ. նուէր կրնային ըլլալ ճաւ արմենի (ճաս)։ Նոյնպէս սովորութիւն էր մեռելներու գերեզմանին գինի թափել, իբր յիշատակութիւն։ Գինի կը թափէին ճաւ սուրբ որուած յիշատակի ճաշերուն։ Այս սովորութիւնը կար նոյնպէս Հելլէններու մօտ։

անփոնէի առեւտրատունէն եւ խանութի աշխատիքը փոխադրուելէն ի վեր երկրի վրայ ամէն ծագիկ ու տունիկ քոտմած, տխուր երեւոյթ մը առացած էր չորսդին։ Դաշտերն ու արտալանջերը կորսնցուցած էին իրենց գունագեղութիւնն ու բուրմունքը։ Բայց երբ Հերմէս Հադէսէն գուրս բերաւ Վերսեփոնէն՝ որ մօրը չանձնէ, քնութիւնը խափչ ծածկուեցաւ ծիծաղով։ Դաշտերն ու մարգերը ծաղկեցան ու գալարեցան։ Երփներանգ քիքիճոնիկները սկսան քոչտիլ ծագիկ ծագիկ ու մեղուները սկսան մեղր հաւքել բացուող կոկոններէն։ Փքքոզ ծառերն ու ծաղիկներու վրայ սկսան քոչկոտիլ տխակներն ու քոչուններըը, ամէն կողմ ոզոզելով իրենց ուրախ ու գուարթ գայլայլիւններովն ու էրուռուղումներով։ Երկինքը վերստացած էր իր լազուարթութիւնը, իսկ երկիրը կը ծիծաղէր պայծառ ու չէնշող։

Ծուգիչ էր Վերսեփոնէի եւ Դեմետրի հանդիպումը։ Մայրը տեսնող աղջիկը ուրախութենէն ճիչ մը արձակելով նետուեցաւ անոր գրկին մէջ։ Իրար համբուրեցին կարօտագին եւ ուրախութենէն արցունքներուն։ Դեմետրի հրճուանքը չափ սահման չունէր։ Իր վիշտն ու մորմոքը փարատած էին եւ սակայն կասկած մը միայն կը տանջէր մխքը՝ որ հարցուց.

— Կորէ՞, որեւէ քան կերա՞ր Հադէսի մէջ։

Նեղճ աղջիկը խոստովանեցաւ քէ կերած էր։ Չէր կրնար ուրանալ, ինչ որ արդելք եղաւ Դեմետրի ուրախութենէն լիակատար ըլլալուն եւ սակայն այլքանին ալ փառք տուաւ եւ գոհացաւ որ գէթ վեց ամիս իր հետը պիտի ձեռք աղջիկը։ Ուստի խնդրի փուքաց իր պարտականութենէն գլխուն՝ որ երկար տեւնէ ի վեր երեսի վերայ ձգած էր, մարդկութիւնը գաստապարտելով սովի ու անօթութենան։ Շատ չանցած երկիրը լեցուեցաւ օրհնութիւններով ու առատութեամբ։ Արտերը լեցուեցան ոսկեդէն հասկերով ու հունձքի ու կալի նոուզերն ու խնդութեան ձայները լսուիլ սկսան ամէն կողմ։ Շուքմարանները լեցուեցան ոսկեհատիկ ցորենով ու ջաղացքներէ գուրս սկսան գալ ալիւրաթաթախ անասուններ։

Վեց ամիս յետոյ Վերսեփոնէն տխսուած էր Հա-

դէս վեհապատնաղ ի հարկէ տխուր էր քաժանումը. սահմանը մայր ու աղջիկ կը մխիթարուէին թէ վեց ամիս յետոյ վերադարձին պիտի միանային։ Այսպէս, երբ Գերանփոնէն կը ձգէր երկիրը ու Հադէս կը վերադառնար, քնուքիւնը կը կորսնցնէր իր գեղեցկութիւնն ու կանանչութիւնը, ծառերը տերեւաթափ կըլլային, երկինքը կը կորսնցնէր իր կապոյտութիւնն ու պայծառութիւնը եւ տխրութիւն կը տիրէր ամէն կողմ։ Բայց գարնան, երբ երկիր կը վերադառնար, կը ծլէին հունտերն ու բոյսերը, կը ծաղկէր ամէն կողմ ու քնութիւնը կը վերստանար իր գեղեցկութիւնը։

×

Իր աղջիկը վերջապէս գտած Դեմետր, ապահոված ըլլալով նաեւ տարեւոյն կէսը իր մօտ ունալը, այժմ պարտք սեպեց Ելեւսիս երթալ եւ այցելելով իրեն ասպնջականութիւն ցուցնող Կէլէոսի պալատը, յայտնել իր երախտապարտութիւնը, հոգ դնաց եւ իրը յիշատակ, երկրագործութեան գաղտնիքները տրվեցուց՝ իր խնամքին յանձնուած Տրիպտոլեմոսին։ Անոր տուաւ իր օձերէ քաշուող կառքը եւ հրահանգեց ամէն կողմ երթալ եւ մարդոց տրվեցնել՝ հոգը հերկել, ցանել ու հնձել։ Այս քաներէ դուրս, օրհնեց ու յանձնարարեց տարածել ամուսնութեան օրհնութիւնները, հաստատել քաղաքային օրէնքները եւ հիմնել քնակութեան վայրեր՝ նոյն ատեն հրահանգեց տանաք մըն ալ կանգնել ի պատիւ իրեն։

Ելեւսիսեան խորհուրդներ։

Անյիշատակ ժամանակներէ, Ելեւսիսը, Դեմետր եւ դուստրը Գերսեփոնէի նուիրուած երկու մեծ ու խորհրդաւոր նուիրական տօնակատարութիւններու կեդրոնը եղած էր։ Այս պատճառաւ, պաշտամունքն ու ծիսակատարութիւնը, քաղաքին անունովը կոչուած էին Ելեւսինեան խորհուրդներ։ Ելեւսիսը, հելլէններու համար սուրբ հող էր՝ ուր կոխած էր աստուածուհին։ Հո՛գ էր որ Դեմետր տատապած էր իր մայրական զգացումին ու գուրգուրանքովը, հո՛գ էր որ մահկանացուներուն ներկայացած էր իր աստ-

ուածային վիհուքիւնովը ու փառքովը, հոգ էր որ մարդոց տրվիցուցած էր իր պաշտամունքը և հիմնել տուած էր տաճար մը, ի պատիւ իրենու Բարեպաշտ ու հաւատարոր ուխտաւորը հնչէնեանքը, այդ քաղաքին մէջն ու շուրջը, իրենց այքերովը կը տեսնէին այն քարը՝ որուն վրայ նստած էր յոզնած աստուածուհին, այն տունը՝ ուր հիւրընկալուած էր, վերջապէս այն բոլոր վայրերը՝ ուր գըտնուած էր վշտահար պատկերոյս Դեմետրը, իր փնտռտուքի ճամբուն վրայ։ Այնքան խոր պաշտամ ու յարգանք ունէր ժողովուրդը Սլեւսինեան խորհուրդներուն, որուն ընծայումն ու նուիրակատարութիւնը տեղի ունէին Ք. Ա. 381ին Քէտոսոսյոս կայսեր մէկ հրովարտակը ջնջեց ու քանդեց հեղինէ գերապանց ուխտավայրը ու հաւատքի այս կեդրոն ու համահեղինեական տօնակատարութիւնը։

ԴԵՄԵՏՐ ՅԻ ԿՈՐԻՔ
(ելեւսինի հնութիւններէն)

Դեմետր— «Մայր-երկիր»— անբմերու, հունտերու, հունձքի եւ հոգեպտղաբերութեան մարմնացումէն զատ, աստուածուհիին տրուելաս նաեւ կրօնական հանգամանք մը, նկատելով որ բոլոր իրենց տարտատը կը ձգեն երկրի խորքին՝ ուր կը գտնուէր նաեւ մեռելներուն աշխարհը։[1] Այս ըմբռնումով Դեմետր միշտ ըն-

1) Նմանութեան ծոր կարելի է գտնել Յիսուսի հետեւեալ խօսքին հետ՝

կերացած է իր աղջիկը Պերսեփոնէին եւ որոնք կը կապմեն Ելեւսինեան խորհուրդներու կեդրոնական ու առաջնորդող դէմքերը։

Ըստ պատմութեան, Ելեւսիսը յաղթուած ու գրաւուած էր Երեքքէոս Քազաւորին կողմէ, ինչ որ Աթէնքին իրաւունք տուած էր Ելեւսինեան խորհուրդներու մասնակցիլ։ Այսպէս, Փոքր Ելեւսինեականը կը տօնուէր Աթէնք, իսկ Մեծ Ելեւսինեականը՝ Ելեւսիս։ Բարձրադոյն քրմութիւնը ժառանգական սեփականութիւնը եղած էր Ելեւսիսի որոշ ընտանիքներուն։ Մեծ Ելեւսինեականը կը տօնուէր Հոկտեմբերի մէջ և կը տեւէր իննը օր։ Առաջին օրերը յատկացուած էին տօնի պատրաստութեան, ծովու լոգանքի, մաքրութեան, զոհամատուցման ու սբբացումի վեցերորդ օրը, ուխտաւորներու ընծայեալ քահոլը՝ Աթէնքէն մեկնելով տօնական պզետներով ու մըրտենիներով պսակուած, դէպի Ելեւսիս կը յառաջանար, Յաքոսի պատկերը կրելով իրենց առջեւէն։ Ճամբան գտնադան կայաններու մէջ տեղի կունենային նուիրումի և ընծայման արարողութիւններ և հոգիս երեկոյեան ուշ ժամանակ կը հասնէին Տելեսթերիոն կամ Ընծայարանը՝ որ հոյակապ տաճար մըն էր։[2] Ծաղորդող գիշերները, տաճարի գանադան մասերուն վրայ կը կատարուէին՝ կորսուած դուստրը գտնելու համար վշտացից Դեմետրի փնտռտուքները եւ ուրախութիւն հանդիսացումը։

Ամբողջ պաշտամունքը կը քաղկանար Պերսեփոնէին կոթուտը, Դեմետրի փնտռտուքը, Հադէսի կեանքը և հոգիի երկիր վերադարձը եւ կրկին Պղուտոնի մօտ երթալը պատկերացնող արարողութիւններէ։ Հետեւաբար վշոէն, ուրախութիւն եւ կրկին անոր յաջորդող տխրութիւնը

«երբ ոչ հասն ցարհնոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի, իմն միայն կայ, ապա երբ մեռանիցի, բազում արդիւնս առնէ»։ (Աւետ. Յովհ. ԺԲ. 24)։

1) Ճ ա ք ո ս՝ ar I ա ք ո ս ի մօտաւոր հնչում ունի, կը հաւատացուէր թէ որդին էր Զեւսի եւ Դեմետրի, ճշտիւ՝ երջայրն էր կարէին։ Ասոր համար երեքը միասին կը պաշտուէին Ելեւսիս։

2) Դեմետրի այս տաճարը ճոխիզուած ու բաճդուած էր պարսկական պատերազմին եւ ետքը կանգնած էր՝ Պերիկլէս։

պատկերացնող կատարեալ բնապաշտական քաղաքակրթութիւն մըն էր, կենդանի գիծերով կը ներկայացուէր այս սրբապան քաղաքակրթութիւնը՝ ուր մարդկային հոգին վերայ ըզդայ կուտար երկու աստուածուհիներու կլած տառապանքըն ու վիշտը, հրճուանքն ու յաղթանակը. ինչպէս նաեւ Հապէսի սարսափները։ Ամոր լուսիններ մէջ խորհրդաւոր մթնոլորտ մը կ'ստեղծուէր՝ որու մէջէն հրաշալից պատկերներով կը ներկայացուէր։ Երկար խաւարային տարաբաղդութիւններէ ու խորհուրդներէ յետոյ, յանկարծական առոտայից և չոզարձակ լուսաւորութիւնը կապրէր լոյսերին վերայ, հոգին ու սիրտը կապելով քուրմերու կատարած գերեզմանուն։

Մինչեւ Պերսեփոնէի գոնեուելու ներկայացմանը, տարաբաղդութիւնն մասնակցութիւնը կը շարունակուէր ժամապահութիւնամբ, որու առթած ուրախութիւնէն յետոյ միայն կը խմէին ջուրի, ալիւրի, անուխ և մեղրի մածուց կամ տեսակ մը անուշապուր, այն հաւատքով թէ Դեմետր առաջին անգամ այս ըմպելին խմած էր Եւեւսիսի մէջ ունեցած ընդունելութիւնը առթիւ։ Յետոյ կ'սկսէին խորհուրդները, որոնք կը կատարուէին քաղաքական խաւարի մէջ, ինչ որ պաշտամունքի մասնակիցները կը պահէին չարուած վիճակի մէջ, ակնկալու ու անձկալից։ Յետոյ քրմապետը, լուսափառ եւ ակնախտիղ լոյսերով շողշողուն հանդիսութեամբ մը կը ներկայացնէր Դեմետրի, Պերսեփոնէի և Յաքոսի շիբիմները, բացատրութիւններ կուտար, սրբապան երգեր կ'երգուէին ու խորհրդաւորութիւնը կը հասնէր իր գագաթնակէտին։ Ու կը վերջանար ջրօրհնէքով մը։

Այս երկու դէմքերու այլաբանական ներկայացումը նպատակ ունէր հաւատացեալներու մտքին ու հոգիին մէջ ուժգնօրէն տպաւորել հանդերձեալ կեանքի եւ վարձատրութեան կամ պատժի գոյութիւնը։ Այնպէս կ'ներքաշէին քէ այս պաշտամունքներուն մասնակիցները իրաւունքը կունենային տիրանալու խորհուրդներու մէջ խոստացուած ուրախութիւններու եւ երանութիւններու։ Տեսակ մը քաւութեան, ապաշխարութի, կեանքի բարուք-

ման, վերածնունդի, հոգիի սրբացման աղաչողութիւն մըն էր, որ նուիրեալներու կամ ընծայեալներու մենաշնորհն էր, իսկ չմասնակցողները կը հաւատային թէ, կը դատապարտուէին Տարտարոսի տանջանքներուն։

Փոքր Ալեւտինեան խորհուրդները կը կատարուէին Անթեատերիոն (Փետրուար) ամսոյն եւ Աթէնք, Իլիսոս գետին վրայ գտնուող Դեմետր և Կորէի տաճարին մէջ։

Խորհուրդներու դրութիւնը և իր մխիթարական հանգամանքը, արեւելեան ազգերու մէջ կը յայտնէ եւ ապացոյն, Ծուենաստանի մէջ ինքնատիպ և ազգային կրօնական հանդամանք մը ստացաւ։ Վերոյիշեալ տօնակատարութիւնները, սովորական հանդիսութիւններէն տարբեր, ուրոյն հաւատքի ու կրօնական քարոզչութեան դրութիւն մը ստեղծեցին։ Անդիմադրելի կեանքի համար պատրաստութեան, մաքրագործումի, խոստովանանքի, քաւութեան կամ ապաշխարումի, սրբացումի եւ հաղորդութեան խորհուրդները այնքան գօրաւոր ազդեցութիւն գործած էին հաւատացեալներու վրայ, որ զրկիլ նոյնութեամբ փոխադրուեցաւ քրիստոնէութեան մէջ և իւրացուեցաւ։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ՀԵՍՏԻԱ

Հայրենի օճախի աստուածուհին

Հեստիան՝ կրակարանի, կրակեղջի, օճախի, հետեւաբար հաստատուած բնակութեան աստուածուհին էր։ Ընտանիքի եւ պետութեան հիմնադիրը ու հոգածուն, մարդկութեան պահպանը հրեշտակը, քաղաքային ներքաշնակութեան եւ աստուածներու հանդէպ հաստատակեան յարգանքի քաւարանը էր։ Անդրանիկ զուարճն էր Կրոնոսի եւ Հռէայի, հետեւաբար քոյրը Զեւսի, Պոսիդոնի, Պլուտոնի, Հերայի եւ Դեմետրի եւ այս հանգամանքովը, կը բազմէր բոլորէն վեր գահու մը վրայ եւ ամէն պատիւ ու պաշտամունքի մէջ առնէր նախապատուութեան իրաւունքը։

Ողիմպեան տաճարներու աստուածուհիներէն մին էր Հեստիան եւ կը զանազանուէր անով, թէ իրը ընտանիքի յիշատուն աստուածուհին, երբեք չէր հեռանար Ողիմպոսէն։ Հին օրերուն ընտանեկան օճախը շատ մեծ նշանակութիւն ունէր։ Ոչ մէկայն առանին ու տովորական պէտքից համար կը գործածուէր օճախը, այլ եւ բազմիմ մըն էր՝ ուր գոհեր կը մատուցուէին աստուածներու, հետեւաբար սրբազան էր, հաստատակաց տաճարներու եւ աստուածներու նման։ Առը համար, երբ Հեստիան աստուածացին հանգամանք ստացաւ հելլէններու մէջ, ընտանիքի առաջին աստուածուհին նկատուեցաւ։ Տան հիշդ կեդրոնը կը գտնուէր Հեստիան, որուն ծուխը բնաբիկով մը դուրս կ՝ելլէր տանիքէն։ Այս կրակեղջերը բոլորակ

ձեւ մը ունէին, բակի նման։[1]

Ուրիշներու կարգին, Ապողոն եւ Պոսիդոնէ ալ պաշտուած էր Հետիոն։ Սակայն աստուածուհին կուսութիւն ուխտելով, հրաժարեցաւ ամուսնութենէ։ Ձեւս գնա հատելով Հետիայի այս վարմունքը, անոր չնորհեց պաշտպանութիւն պատիւը։ Հետեւաբար իրը պաշտպան աստուածուհի, կը պաշտուէր՝ ըլլայ մարդկային բնակարաններու, ըլլայ եւ տաճարներու պարուրանններուն։ Դիւնեձնքի, գոհամատուցութիւններու սկիզբն ու վախճանը, ինչպէս նաեւ իւրաքանչիւր ծնունդի կապուած էր յիշատակութեան։ Ասոր համար է որ աղօթքներու սկիզբը, ինչպէս նաեւ հանդիսաւոր երգութիւններուն, նախ կը յիշատակուէր Հետիայի անունը եւ յետոյ ուրիշ աստծու։

Իւրաքանչիւր տան մէջ Հետիայի նուիրուած կրակմտը կը կազմէր ընտանեկան կեանքի կեդրոնը։ Ասոր համար է որ հնդկներուն «հայրենի օճախը» անձնաւորէր, մարմնացուցեր են, Հետիայի մէջ։[2] Հոդ կը կատարուէին ընտանեկան ծնունդներուն արարողութիւնները, սեղանը էր՝ որու վրայ կը կատարէր իր աղօթքը՝ ընտանիքի հայրը։ Հոդ է որ օտարականներն ու փախստականները կը գտնէին հիւրընկալ ապաստան եւ կը գառնային անբռնաբարելի ու անձեռնմխելի։ Ընտանեկան կրակը՝ որ կը վառէր, ինչպէս նաեւ տաճարներու արարողութիւնները, կը հաւատային քէ երկնային ծագում ունէին, հետեւաբար, համայնական կամ ընտանեկան քաղքենի դէպի երկինք բարձրացող ծուխը, իր հետ կը տանէր մարդոց մաղթանքն ու ըղձանքը եւ գիրքնք հաղորդակցութեան կը դնէր՝ աստուածներու հետ։

Իւրաքանչիւր քաղաք ունէր իր հատարակաց կրակմտը՝ Պրիտանիոնի մէջ— Քաղաքապետարան— ուր մշ-

---

1) Հայերը Հ ա ւ ր—բ ա կ կը կոչէին իրենց կրակարաններ կամ հրաձիեր։ Ո ւ ռ կ՝ որ լուսնի կամ արեգակի տարբ կը նմանայի, երբեմն ես հեթանոսական ժամանակներ կամ հրաձիեր ալ բոլորակ էին, ինչպէս էին հեղինակաց մէջ։

2) Հոյոց Վեստան քազաւորին, մանուկ աղկոզին, վերջին խոսիեր՝ ո՞ տայր ինձ զնալ ի Յրիտանիս տոգեօ՛ մեզ չա՞ր այն կարծիր թէ հայոց մէջ ալ տեսակ մեծարեալ եւ պատեհի հանգամանք մը ունէր հարենի օճախը։

ամվան կը ձևար Նուխրահան կրակը։ Իրենցմէ բաժնուած զաղութներու կիանքին կեդրոնն էր այտեղ՝ որու արքան հուրէն կը տանէին պատարագներու ատեն եւ տունվ կը բռնկեցնէին ուրահատատ զաղութին Հեստիայինկրակը, իրը մայր երկրէն փոխագրուած։ Ինչպէս որ խնամքանդիւր տան մէջ ընտանիքի հայրը կամ մայրը կը կատարէր Հեստիայի պաշտամունքը եւ կը մատուցանէր զոհերը, նոյնպէս ալ Պրիտանիոնի մէջ, բարձրատիճան պաշտօնատարներ կը կատարէին, իրը քաղաքին կամ պետութեան ներկայացուցիչներու։ Այստեղ խնջոյքներ կը տարքուէին՝ ի պատիւ արժանաւոր քաղաքացիներու եւ օտար դեսպաններու։ Հոս կը դարմանուէին անխրատուածներ՝ որոնք կը դիմէին պետութեան պաշտպանութեանը։

ՀԵՍՏԻԱ
(Տաղնիայ քանդակ)

Ծուխատանի կրօնական կեանքին կեդրոնը, Դելփեան տաճարի տարուշանին հուրն էր։ Հելլէն հաստատակաց մշտավառ հրաւքն էր այս՝ որմէ կը վառէին, ուրիշ տաճարներ, իրենց հանգած կրակը։ Հոգ կը գտնուէր Նուխրահան «պորտը»[1] գոր բնանկար աչխարհի առանցքը կը նկատէին յոյներ։ կը պատմուի թէ Զեւս երկու արծիւներ թռցուած էր աչխարհի երկու ծայրէն— Արեւելքէն եւ Արեւմուտքէն— եւ որոնք իրարու հանդիպելը էին՝ Դելփիի վրայ համաձայն էր որ Ապոլոնի Դելփիքի տաճարը գտնուղ Հեստիան, քաղաքին կեդրոնքի կ'արժանանար։

Հեստիայի տարնքները կը կանգնի Զեւս, իրը հիւրընկալ

1) ՕՄՓԱԼՈՍ.

կայսրքեն եւ երդումի պաշտպանը։ Սոյն աստուածուհին յաճախ ընկերացուած է Հերմէսի, մին ընտանեկան հաստատուած կեանքի, իսկ միւսը՝ անհանգստութիւն կեանքի աստուածները. նեղկայացնելով կեանքի երկու զլխաւոր տարբերակները։ Ժամանակի ընթացքին եւ փիլիսոփաներու ազգեցութեանը տակ, Հեստիան նկատուեցաւ մարմնացումը երկրի՝ որ իր կեդրոնը կը պահէ անդէպ հուրը։ Եւ որովհետեւ ոչ չիուամ եւ ոչ ալ կարող ուներ աբեւոս հետ, որը միայն արեւամուտին կը մերձենայ եւ սահմայն չմխանաք երկրին եւ ոչ ալ ովկէանոսի հետ, որ պինդ կը շրջապատէ և սահմայն չկրնար հասնիլ իր կեդրոնին. Հեստիան նկատուեցաւ մարդուր ու յաւիտենական կոյս մը, որ ոչ ոքի հետ կը յարաբերուի[1]։

Իր արձաններուր, ըլլայ գահոյ վրայ նստած, ըլլայ կանգնած վիճակի մէջ, միշտ ալ բացարձակ անշարժութեան արտայայտիչ կեցուածքը ունի, ուղիղ հատատուած, ձեռքերը, ձգտանակութեամբ, Պրիտանիոններու մէջ կանգնեցուած արձաններուր Հեստիան կը ներկայացնէին համապատասխան իր հանգամանքին, յուրջ բայց քաղցրադէմ, ընդոստած կլոր կանգնած վիճակով եւ հանդարտատեսիլ, իսկ իր ձեռքը կրնայ երկար մական մը։ Իր ամենատարածուած արձանը, որ գոյութիւն ունի, ծանօթ է Գիւստինեանի Հեստիան անունով՝ որ կը գտնուի Տորլոնիոյ քանդարանը եւ կը ներկայացնէ պարզապետ, անպատմուճան մազերով և լայնակիր, ալ ձեռքը դրած է ազդրին, իսկ ձախը վեր կեցած է, ցուցամատը վեր բռնած, որը նախապէս կը կրէր իր մականը։

Հեստիայի պաշտամունքը ծնունդ առաւ Ք. Տ. 380ին, Թէոտոսիոս կայսեր կողմէ եւ մարտուեցաւ կրակը յաւիտենապէս։

---

1) «... Հաւանելի է որ սա այլ հին բլայ կռակի պատճէն ի Հայս։ .. Ասձնեւացեաց կամ Հռոմոց վանքաց Պարզոդիմեայ առաքելոց եւ հռաջաւոր Պաղեսի Տիրամօրն կոչեին՝ Տ ա ւ ն կ ր ա կ ի, ա ն յ ա գ տ ր ա յ, ա ն դ ա դ ա ր այրամոն աստուածոցն, որ ճշմարտիւ՝ թէ միսս վառ էր ակռին ի քնէ, բայց թուի թէ եւ դէսէն ցիւր կաւելցրնէին կռակի աստուածութեան կամ պատեհութեան անյագութեամբ եւ այսու յայտ է, որ լոկ պահապանիչ մը չէր այլ ակռւոյն ընծայուած, այլ եւ աստ-

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ՐՈՒՄՊԵԱՆ ՍՏՈՐԱԴԱՍ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆՔ

Թ ե մ ի ս

Ուրանոս եւ Գէայի դուստրը, Տիտանուհիներէն մին եւ Զեւսի երկրորդ կինն էր Թեմիս: Արդարութեան եւ օրէնքի աստուածուհին էր՝ որ աստուածներու ժողովին հնաւ իրը անոր ակոռակիցը, կը ներկայացնէ աստուածային արդարութիւնը՝ մարդկութեան հանդէպ ունեցած իր բոլոր յարաբերութիւններով։ Հիւրասիրութեան, աստիճանաւորութեան իրաւունքները, ձեյուած եւ անիրաւուածները իր պաշտպանութեանը տակ կը գտնուին։

Մարդկութեան հանդէպ ունեցած իրաւունքի պաշտպանութեան պաշտօնէն զատ, Ոլիմպոսի կարգն ու կանոնին հսկիչն ալ իրեն յատկացուած է։ Զեւսի կինը Հերան եր կը վերագառնայ աստուածային արքունիքը, Թեմիսն է որ կը գիմաւորէ եւ ներկայութիւնը կը հրամցնէ։ Ան է որ Զեւսի անունով ժողովի կը հրաւիրէ աստուածները

ուածական կարծիք եւ հաւատք մի։ ... Ոչ միայն զրացի կամ զինւոր կուգէին պատերազմ, այլ եւ ամբողջ մարդակերպ պատկեր մը կուտային եւ այս պատկերը իգական էր, որուն Քայր անուանուած, նաեւ փիլիսոփայութեան Քայր Հոյ։» Հ ի ն Հ ա ւ ա տ Հ ա յ ո ց.— Հ. Գ. Ալիշան (էջ 47-49)։

Ի՛նչ մեծ նոյնութիւն ճնշելէն ճաւատքն հետ, ուր Հեսթիան (կրակ) ալ իգական է սեռով, իսկ Գասիդոնը (ջուր)՝ արական եւ սոսկ Քայր եղ բայր եղ իրաւ։

2) Այս պլաթանական մեծաւելէն ծնած է Ապոլոն (Արեւ) եւ Գասիդոն (ովկիանոս)ի, Հեսթիայի հոգիէն ունեցած սիրահարութեան կամ դարպասուի պատմութիւնը։

Եւ այսպէս աքաքոզապետուհիի պաշտօնը կը կատարէր իբր աշխարհի կարգ ու կանոնին հսկող, Թեմիսին վերագրուած էր ապագան գիտնալու կարողութիւնը:

Պատգամախօս Թեմիս

Ասիկ ծագում առած իր մարգարէական եւ գուշակելու յատկութիւններէն, Աստր համար, կը պատմուի թէ, Դելփեան պատգամատուներին Ապողոնի ձեռքը անցնելէն առաջ, Թեմիսն էր հոգ պատգամներ արձակողը՝ Մասնաւորաբար Ափէնք, Դելփիք, Թեբէք, Ողիմպիա եւ Տրեզենէ, մեծ յարգանք կը վայելէր Աբուեհատի մէջ ներկայացուած է պատկառազդու եւ իշխող տեսքով հինգ ձեռով՝ որ մէկ ձեռքը կշիռք մը կը բռնէ, իսկ միւսին ալ սմաքեզիւբ մը՝ խորհրդանշելով արդարութիւնը ու կարգ կանոնի օրէնքները: Ըրդէն Թեմիսի յոգնակին՝ Թեմիտես, կը նշանակէ՝ օրէնք, մարդկային արդարութիւնն վերաբերեալ, որով Զեւսի վճիռներն ալ կը կոչուէին՝ Զեւսի թեմիսթերք: Եւ իբր Հեսիոդ աստուածագիտին իրեն առաջին կիներէ՝ Մետիսը, իսկ իրեն երկրորդը՝ Թեմիսը կը ցուցնէ, որքան է Զեւսի վերագրուած մտքի եւ կարգ ու կանոնի անձնաւորումի ըմբռնումը:

Հորայէ (= ժամեր, եղանակներ)

Բնութեան կարգ ու սարքին հսկող աստուածութիւնները էին՝ որոնք եղանակները կը փոխեն իրենց յաջորդականի ընթացքովը եւ ծնունդ կուտան ամէն բանի։ Իրենց հսկողութեամբն է որ կը ծաղկի, կը պտղաւորի ու կը հասունանայ ամէն բոյս։ Բնութիւնը կը ծաղկազարդուի, նոյնպէս եւ մարդը կ'օժտուի իր կեանքի եղանակներուն

ՀՈՐԱՑՔ ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՆՈՒԼԻՆԵՐ ԿԸ ՏԱՆԻՆ ՊԵԼԷՈՒԻ
(Բարիզ՝ Լուվրի թանգարան)

համաձայն, Հորաներուս հոգածութեան տակ եւ անոնց կարգադրութեամբը։

Հորայք՝ դստերքն էին Զեւսի եւ Թեմիսի Դիոդանի ու Չնորհալի, Եըքոտան ու Քեքեւուտան օրիորդներ են՝ բարերար աստուածուհիներ՝ որոնք կը հսկեն մարդկային կեանքի բարեյաջող աշխարհին։ Հորայք էին որ ծաղկազարդեցին Պանդորան, Աֆրոդիտէն դիմաւորեցին կիպրոսի մէջ, ամէն տարի կ'ընկերանան Պերսեփոնէին՝ երբ Հադէսէն աշխարհ կուգայ, յաճախ ալ կ'ընկերանան Դիոնիսոսին երկնքի ու Ողիմպոսի դռներուն պահապանութիւնը

իրենց յանձնուած էր եւ երբ Հոբայքի սրահին դուռը կը բացուէր, լաւ ու պայծառ օրերը կուգային։

Աքէնքի մէջ կը պաշտուէին Քալլոյին եւ Կարպոյին անուններուն տակ, առաջինը իբր գարնան ծագիկներուն, իսկ երկրորդը՝ իբր ամբան պտուղներուն աստուածուհիներ։ Առհասարակ երեք օրիորդներու խումբի մը ձեւով կը ներկայացուին՝ որոնցմէ առաջինը ձեռքը կը բռնէ ծաղկափարդ ոստ մը, երկրորդը՝ ցորենի հասկ մը, իսկ երրորդը՝ որթատունկի ճիւղ մը, այսպէս խորհրդանշելով Գարունը, Ամառն ու Ձմեռը։ Բանաստեղծները, ասելի պզտատուրներով, այս աստուածուհիները՝ անոնց տեսին նման անուններ— Նէնոմխա,[1] Իրկէ[2] եւ Իրնէ[3], Նէնոմխան կը հակէր կարգ ու սարքի եւ անոնց ընթերցած գործածքներուն։ Իրկէն՝ Զեւսին կը հաղորդէր մարդոց հանդէպ գործուած անիրաւութիւններէն եւ բացատրականէս բարոյական հանգամանք ունէր։ Իսկ Իրնէն՝ որ լրջամտիլ էր ապրիւրն էր բոլոր բարութիւնն և կեանքի ամէն տեսակ վայելքին ու երջանկութիւնը, ատոր համար է որ յանախ Դիոնիսոսի հետեւորդներուն մէջ կը գտնուէր։

Այսու հանդերձ, յանախ ալ չորս Հոբայք պոյուքիւն ասնենալը կ՚ուսանղուէր, համապատասխանելով տարուոյն չորս եղանակներուն։

Քարխտայի (=Շնորհներ)

Առանք շնորհքի եւ մարդկային կեանքի ու բնութեան հրապոյր ու գեղեցկութիւն պարգեւող ամէն բանի աստուածուհիները էին։ Երեք շնորհալի քոյրեր էին՝ Նափռոսիճե (ուրախութիւն), Թալիա (մատղաշութիւն, փքիթ) և Ագլայա (պայծառութիւն) անուններով և գուարթներն էին Զեւսի եւ Եւրինոմէի[4]։ Կրասերագոյնը՝ Ագլայան, կիներն էր Հեփեստոսի։

Ամէն տեսակ արուեստի, ինչպէս՝ երաժշտութեան, քանդակագործութեան, գիտութեան, ճարտարապետութեան, գե-

---

1) Բարեկարգութիւն։ 2) Աղգարութիւն, խրատմի։ 3) Խաղաղութիւն։
4) Ըստ ասրիր աստղագիտաց, Հելիոսի եւ Եգլէի։

ՊՈՂՈՎՆԱՍԻ ՆԻԿԷՆ
(Ոզիմպիայի Զեւսի տաճարը)
Ուսերուն վրայ յոյսին են կռռւած թեւերուն առնաւշերը։

պնդկուքիան եւ կեռնքի մայնլուժին համար, անհրաժեշտ էին Շնորհներու նեբշնչուժը։ Ատոր համար Մուսաճիոու հետ անոր յարաբերութիւն ունէին եւ անոնց հետ միասին կը բնակէին՝ Ողիմպիու Պայծառ ու գուաբք այս ապրիկներբը, յաճախ կ՚ընկերանան Ապոլոնի, Աքիլեսի, Հերմէսի, քայց մասնաւորապէս՝ Էրոսի, Ափրոդիտէի եւ Դիոնիսոսի։ Կը պաշտուէին՝ Ափրոդիտէի եւ Դիոնիսոսի ապրնքներ ի պատիւ իրենց կը կատարուէր Քարիեսիա անուն տօնը՝ ուր երաժշտական մրցումներ տեղի կունենային։

Քաբիտաչք կը ներկայացուէին գեղանի օբիորդներու ձեւով, երեքը ձեռք ձեռքի տուած։ Հին պատկերներուն մէջ վրաներն կը կրեն հագուստ եւ տակաւ նորագոյն քուականերուն կը ներկայացուէին՝ քիքիւօբէն ըզգեստաւորուած եւ կամ բոլորովին մերկ։

Ամէնք եւ Սպարտա, միայն երկու Շնորհներ կը ճանչցուէին ու կը պաշտուէին՝ Կլեցա (Ջայն) եւ Փաեննա (Լ՚ոյս) անուններով։ Ամենահան Քաբիտաչք կը կոչուէին Հեկեւոնճ (Քագուհի) եւ Աւճոս (Ամուսի)։

Նիկէ—Տիճէ—Հերճ

Ջեւսի կցորդներբէն գլխաւորն էր Նիկէն՝[1] յաղթանակի աստուածուհին։ Պալլասի եւ Մարսքսի գուաբն էր՝ որ մօբը կողմէ Ջեւսին մատուցուած էր, վերջնոյն Տիտաններու դէմ մղած պայբարին ընթացբին իրեն ծառայելու համար։ Այդ օբէն ի վեր Ողիմպոս կը Ժառ Նիկէն, Ջեւսի մօտ, միշտ անոր հրամանը կատարելու պատրաստ իր ծառայութիւնները մէջ պընդան գոհ ձգած էր Ջեւ-

1) Առասպազէտներ զայն կը ներկայացնեն յանախ յաղթանակ երեսոհող աստուածուհիներու առընթեր։ Օրինակի համար, Աբէնի Ակրոպոլիսին մէջ Ողիմպիական Ջեւսի ու Աբենասը՝ իրենց մէկ ձեռին մէջ կը բռնէին Նիկէի մէկ արձանը։ Առհասարակ կը ներկայացուէր թեւաւար, գլխուն ծաղկեպսակով եւ ձեռին արժանիքի ճիւղով։ Առաւելապէս հռովմայեցիները կը պատէին զինք ու յաղթական զօրավարներ ծաղրանակի արձաններէն կը կանգնէին կապիտոլի մէջ։ Ասոնցմէ ամենէն ճանաչուածն էր Օգոստոս կայսեր կանգնածը ի յիշատակ Ակտիոնի իր յաղթանակին։

ը՝ ոք աստուածապետը Նիկէի մէկ պատկերը կը կրէր իր ձեռքին մէջ։

Ջեւսի մօտ կը յիշատ Տիեկ[1] քազմի աստուածուհին՝ որ կը կանգնէր մարտիկ մը վրայ։ Այս ատենով աչխարհ կը չքնէր ու ատենապիր ձեռքով կը քաչխէր իր նուէրները, ազ ու ձախ կը չռայլէր իր ժպիտները ու կը բաժնէր իր շնորհները։

Նիկէ
(Փասէլի քանդարան)

Առանցմէ պատ կար նաև Հերկիւ՝ յատկանշական երիտասարդուքեան աստուածուհին, աստուածներու մատուռակը՝ որ նեկտար կը լեցնէր անոնց գաւաթներուն մէջ։ Ջեւսի եւ Հերայի դուստրն էր այս՝ որ Հերակլէսի հետ ամուսնացաւ անոր աստուածացումէն յետոյ։

Օր մը այս սիրուած աստուածուհին, խնջոյքի մը պատուն երբ նեկտար կը մատրուակէր, անպարկեշտ ձեւով մը ինկաւ։ Այս բանէն անտրգանք զգալով Ջեւս, Հերքէն պաչտօնազուրկ ըրաւ Հերքէն կը նեղկատցուէր՝ մարդկութիւնը իր չըքնաղութենէն ու կատարելութիւններէն զրկուելուն համար։ Ասոր համար իր տօնակատարութիւնները կըլլային մեծ ուրախութեամբ ու անդուլ խրախճանքով։

---

1) Բազդը հինհրու մօտ ճանչցուած է իբր զօրաւարագոյն աստուածուհի մը։ Ըստ Հոմերոսի, Ովկէանոսի դուստրն էր։ Ժամանակի ընթացքին ամէն կողմ կը պաշտուէր իբր բարգաւաճման աստուածուհին, որ մասնաւար հոգածութիւն ունէր իր հովանաւորութեանը ներքեւ։ Այս աստուածուհին կը ներկայացուէր մէկ ձեռքը տմարեկիւր մը բռնած իսկ ասիրուն առաջ թե-

Նոր մասունակ մը գտնելու հաքկին տակ. Զեւս արծիւի կերպարանքը առած, առաւոտնեցաւ երկրքա վրայ կարճ քայլքէ մը վերջ. բլուրի մը վրայ տեսաւ Գանիմեդէս անուն գեղանի ու պատուական երիտասարդ մը՝ որ առաջինն որսի ելած էր: Իսկոյն վրան խուժեց Զեւս ու իր հուժկու քաթերովը վեր առնելով, Ողիմպոս փոխադրեց զայն: Հեբէին պաշտօնը յանձնեց Գանիմեդէսին. Այնքան չուտ վերջացաւ ու չաւ կատարեց մա-

ԱՌԻԱՆԴՈՒՈՂ ԿԱՆԻՄԵԴԷՍ

տուականութիւնը՝ որ Զեւսին սիրելին գտնէ. Գանիմեդէս՝

ւաւոր էրոս (սիրոյ աստուածը) մը: Բեավթիայ մէջ արձան մը ունէր՝ ուր կը ներկայացուէր Պլուտոս (հարստութեանց աստուածը) իր թեւերուն վրայ առած, ըսել ուզելով թէ բաղդը աղքիւր մըն է՝ ուրկէ կը հոսին հարստութիւնն ու պաճոյը: Բուպալոսին գմիւռնիացիներուն համար շինած արձանին վրայ Բաղդը կը ներկայացուէր ձեռքը ամաթեղիւր բռնած, իսկ գլխուն վրայ ալ կրկով աստղ մը: Տարբեր առուեստագէտներ ալ գիտէ ներկայացուցած են այծեղջ-կապուտած, մէկ ձեռքովը ամաթեղիւր մը իսկ միւսովն ալ ղեռաթաւալ-աքիւ մը բռնած. խարհրդանշելով, փոփոխականութիւն, աննաստատութիւն կամ յեղյեղկութիւն:

1) Գանիմեդես Դարդանիայի (Տրոյա) թագաւորը Տրոսի որդին էր՝ որ բոս ամանց հորը այխարները առածնելու ատեն, իսկ բոս աւրիսներու, որոնք գաճուած միշտին էր որ առնուանգուելու: Սովորաբար կը ներկայացուի իբրև արծիւի մը վրայ նստած եւ թռչուն ալ որպէսզի չցաւցնէ երիտասարդը, մանաւանդ հոգածութեամբ մը, թաթերովը անոր ոսկրէն բռնած ձեւով:

Չենք գիտեր թէ գիտուններն ու լեզուաբաններն ինչ կը խորհին եւ ասկայն արդեօ՞ք անէ կապ կամ նոյնիմաստութիւն չկայ յունարէն Գանիմեդէս (ΓΑΝΥΜΗΔΕΣ մասունակ, ջրեաս) եւ արմատէն ոյ ա ճ յ մ է ք (— առատութիւն, լիութիւն, յարգութիւն) բառերուն միջեւ, մանաւանդ այն առնչութեամբ թէ ժամանակի ընթացքին Գանիմեդէս նկատուած էր Նեղոսի աներուն աղին:

Գանիմեդէսի առնուանգման ատչ տարբեր կարծիք ունեցողներ ևս

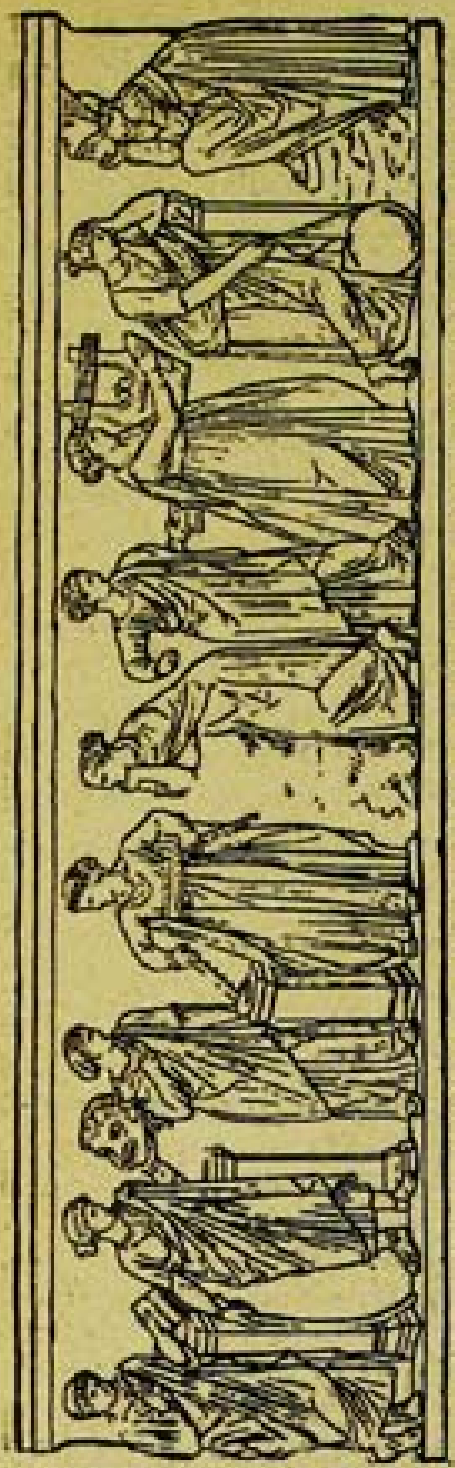
Իրեն Մուսաները, քանաստեղծութիւն, երաժշտութիւն, պար եւ բոլոր ազատ արուեստները հովանաւորող կոյս աստուածուհիները էին։ Առնց առաջնորդն էր Ապոլոն (Մուսագետես)։ Մուսաները Զեւսի եւ յիշողութեան աստուածուհին Մնեմոսինէի դուստրներն էին։ Ապոլոնի հետ, հաղորդակից կըլլային անցնալի, ներկայի եւ ապագայի ոգիմպոս, այստուածներուս տեղանին, Ապոլոնի քնարին կ'ընկերանային իրենց քաղցր երգերովը եւ կը ներչնչէին քանաստեղծները։

Մուսաներուն երիցագոյնն էր Կլիո (Ներբողիչ)՝ որ կը հովանաւորէր պատմութիւնը, կ'աբձանագրէր բոլոր մեծ արարքները եւ հերոսական գործերը եւ անոնց հեղինակներուն անուններն։ Սովրաբար կը ներկայացուէր գաթնեպսակ մը գլխուն, մէկ ձեռքը արձանագրութեան տետր մը, իսկ միւսին ալ փետրագրիչ մը բռնած։

Եւտերպէ (= գուարթացնող) կը կոչուէր՝ Տիւթիին երգող։ Կը ներկայացուէր քաղցրահոտ ծաղիկներէ պսակով ու ձեռքը կրկնաբերնի մը բռնած։ Քնարերգակ երաժըշտութեան պաշտպան աստուածուհին էր։

Թալիա (=Ծաղկեցնող), հովուերգութեան, կատակերգակ բանաստեղծութեան եւ խրախճանութիւններու պաշտպան աստուածուհին էր։ Կը ներկայացուէր սիւնի մը կռթնած, աջ ձեռքը կատակերգակի դիմակ մը եւ ձախին ալ հովիւի ցուպ մը բռնած։ Իր գլխուն ուրիշներէ աւելի կաթճ էր եւ անպաճոյճ, իսկ գլուխը կը կրէր վայրի ծաղիկներէ եւ բազեղէ հիւսուած պսակ մը։

կան, քան որոնց Զեւսի կրծքուն գոհացում տալու համար էր որ տղիի մը միջոցաւ Ողիմպոս փոխադրուած էր գեղջկի երիտասարդը (CLASSICAL DICTIONARY, J. LEMPRIERE, D. D.)։ Այս կարծիքին լսլալ կ'ներթադրեմ եւ Հ. Ղ. Մ. Ալիշանը, երբ կը գրէ՝ «... քան առասպելաց յատուց, Աւրա. հագոյ մատուռակի գեղեցիկ պատանին Գանիւմիդես կոչուէր, զոր լեռայ այլ խոյատուակ ճարճ առաւանոց (Աւրամ զգ)՝ վերարկեց ի Զրհոս համաստգութիւն կամ կենդանակերպ, Զեւսը տակելով «խոյատուակ», (Հին Հատոր Հայոց էչ 259),

Մելամաղձին (= բզգող) կը համաձայնուէր ծղրիքը-գուքիւնը։ Աւելի լրջամտիլ էր ու կը նեղկայացուէր մէկ ձեռքը սուրով խակ մխաին ճոկան մը բռնած։ Ոզբերգուի դիմակ մը ունէր եւ գլուխը կը կրէր ոսկի թագ մը։

Տերպսիխորին (= պարտէզը) պարի մուսան էր, քեքեւոան, ճկուն ու դիւրաքիք։ Կը նեղկայացուէր պարելու պատրաստ կեցուածքով, գլխուն գամենեպսակով ու ձեռքը քնար մը բռնած։

Ներատով (= սիրուն) քնարերգակ, քնգուշ ու սիրային բանաստեղծութեան պաշտպան մուսան էր։ Կը նեղկայացուէր վարդերով եւ մրտենիներով պսակուած, աջ ձեռքը փոքր քնար մը, խակ ձախը վիթ մը բռնած։ Երբեմն իր մօտը կը կենայ Սէրը՝ ձեռքը լուծ մը բռնած, խակ ինքն ալ մտախոհ, երբեմն ալ զուարթ ու ոգեւորուած երեւոյթով։

Պոլիմնիաց (երգասուն) հռետորութեան, սրբազան երգերու մուսան էր։ Կը նեղկայացուէր սպիտակ հագուստներու մէջ, ձախ ձեռքը մակաո մը բռնած, խակ աջը

Մելպոմենեն, երգասուն, եւ Թալիա, երգասուն, եւ Տերպսիխորին, ուրախնու մելպոմենեն

վեր բարձրացուցած, կարծես կ'պատնախօսէ. ուրիշ ամպամիներ ալ կը ներկայացուէր քօղածածկ ու մտածկոտ։

Կալիոպէն (= գեղածայն) դիւցազներգութեան մուսան էր։ Կը ներկայացուէր աջ ձեռքը փող մը, իսկ ձախին գրքեր բռնած, գլխուն ալ պափնեպսակ մը։[1]

Ուրանիան (= երկնային) աստղաբաշխութեան մուսան էր։ Կը ներկայացուէր երիտասարդ օրիորդի մը կերպարանքով, երկնագոյն զգեստով, աստղերով պսակուած ու ձեռքը կրնկով մաթեմաթիկական գործիքներ, իսկ առջեւը ունենալով գունդ մը։

Մուսաներու սիրական յանախավայրերն էին որոշ աղբիւրներ՝ որոնց մերձակայքը տաճարներ և արձաններ կանգնած էին հին հելլէններէն։ Պարնասոս և Հելիկոն լեռներու գագաթները հաւաքատեղիներ կունենային Մուսաները և հոդ վիճաբանութիւններ կ'ընէին բանաստեղծական գիտական և երաժշտական հարցերու շուրջ։ Աքեներգիները դպրոցներու մէջ, իսկ Ապարտացիները պատերազմէ առաջ, գոհեր կը մատուցանէին Մուսաներու։ Ծաւերժահաբեր և գիցանուհիներու նման, Մուսաներն ալ կանուխէն կապակցուեցան Դիոնիսոսի։

---

1) Ըստ Հեսիովդի, Մուսաներու գերապանծն էր Կալիոպէն։ Մէկ ձեռքը կը բռնէր մեղրամոմէ տախտակ մը, իսկ մյուսին՝ գրիչ մը։

2) Հին Հայոց մէջ Մուսաներու համապատասխանող երկրագական դիմի են՝ յաւերժահարսունք։ Այս մասին Հ. Գ. Ալիշանի «Հին Հաւատ Հայոց» երկասիրութեան մէջ (էջ 222. 223) կը կարդանք.—

«Լաւագոյն ազիւ, լաւագոյն եւ գեղեցիկ եւս անուամբ, ըսյսպէս եւ ազեղութեանց մէջ գեղեցիկ ծնունդ ճեթանոս Հայկազանց մեաց՝ են Յաւերժահարսունք կամ Յաւերժակաց Հարսունք, քերեւս եւ գերագոյն ցանկալիք համ զամեն դիւցականս օտար ազգաց։... Անուամբ յայնմի իրենց սեռը, իբր հրեշտակունի ըմծայելով, բնական կամ ըչյած սեղեռինի՝ բնութեան զաւարճալի կողմամբ են, մարզեր, մայրիք, գեհեղեռ, կարողութեամբ Մուսայից ընծան գիտնականի, ինչպէս բացատրեն հին մեկնիչք, թէ «բնութեամբ ունին, առնեն, գիտութիւն եւ ոչ ուսանելով»։

Էոսն՝ սիրելի կցորդն էր Ապողոնին։ Աբեւաստուածը իր ոսկեղէն կառքին քաշմամբ երբ պիտի սուրաք, ամէն առաւօտ գեղեցկահեր և ապիտակաթեւ Էոսին (= Աբջալոյս) էր որ իր վարդ մատնեբոյսը կը բաշնար աբեւելքի մարգարտէ դռնեբը։

Տրոյայի քաղաւորը Լաոմեդոնի որդին Տիթոնոս խիստ գեղեցիկ երիտասարդ մըն էր։ Քաշմ ու գեղեցիկ երիտասարդներէ ախորժող Աբջալոյս, գայն տեսնելով օր մը, սիրահարեցաւ ու հետը ամուսնացաւ։ Աստուածներուն իրեն հաղորդակից ունեցած համակրանքին չնորհիւ, Էոսն խնդրեց Զեւսէն եւ անմահութիւնն արժանացուց իր ամուսինը։ Բայց ինկ եւ ուրիշ տարբներէ յետոյ, Էոսն երբ տեսաւ թէ իր ամուսինը կը ծերանար տարուէ տարի, գըլացաւ որ յաւիտենական երիտասարդութիւնը եւս չէր խնդրած Զեւսէն։

Տիթոնոս հետզհետէ կորսնցուց իր երիտասարդական աւիւնն ու կարողութիւնը։ Կորաքամակ դարձած, կը դողդղայր ձեռքերն ու ոտքերը։ Առանց օգնականի չէր կըրնար տեղէն շարժիլ ու վերջապէս ձայնը բնո մը դարձած էր Աբջալոյսին։ Էոսն գիտէր թէ պիտի չմեռնէր, յաւիտենական կեանքով օժտուած Տիթոնոսը, սակայն, ինչպէ՞ս ազատուելու էր այս անզոհացուցիչ ու տխուր կացութենէն։ Ու խելք մը խորհելով, Աբջալոյս, մարախի վերածեց իր ամուսինը։

Այս ձեւով իրեն բնո դարձած Տիթոնոսէն ազատուած Աբջալոյս, սկսաւ սիրել երիտասարդ որսորդ Կեփալոսը[1]։ Զայն հետապնդեց եւ ամէն կերպով ջանաց իր կինը գրկիրեէն քաշնելով հետը ամուսնանալ։ Այսպէս, Էոսն, Կեփալոսէն ալ ունեցաւ երկու զաւակներ՝ Մեմնոն[2] եւ Էմաթիոնը։

---

1) Տես Կեփալոս եւ Պրոկրիս, էջ 99։

2) Երթեւեկութեան բազաւորն էր Մեմնոն։ Եղբայրը Էմաթիոն գահընկեց բռաւ զայն եւ իրմէ տիրացաւ Լեհաճուքեամբ։ Հերակլէս, սակայն,

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ՅԱՒԵՐԺԱՀԱՐՍՈՒՆՔ

Նիւմփայք (= յաւէրժահարսուններ), բնութիւնն քաոտրագաս աստուածուհիներն էին, որ կը բնակէին պուրակներու, անտառներու եւ քարայրներու մէջ, աղբիւրներու, գետերու եւ առուակներու մօտ. Առհասարակ իրենց բնակած վայրին բարերար ոգիներն են. Ագատ կեանք մը կը վարեն, պարելով, երգելով, գուարճանալով, զբօսնելով եւ երբեմն ալ որսալով. Մարդկութիւնն հաւզէպ մինչ յաւէրժահարսուն են եւ նոյնիսկ աստուց հետ կ'ամուսնանան. իրենց վայրերուն եւ տեսակներուն համաձայն, զանազան յաւէրժահարսուններ ճանչցուած են, զանազան անուններով, որոնց մասին, հոս կուտանք համառօտ ծանօթութիւններ:[1]

Նայադներ (= Ջրանուշներ, գետանուշներ).

Ասոնք գետերու եւ աղբիւրներու յաւէրժահարսներն

Հնապաշտութեան խնդիրները ձեռք ձգելու համար իր կատարած արեւաւանիին, Մեմնոնը վերադառնալէ իր գահուն վրայ: Ցոյները կը կարծէին թէ Համերոսի կողմէ յիշատակուած երկու եթովպ աներեւոյթ միս, Մեմնոնի բազուկներն էր՝ որ կը գործէր արեւելքի եւ Էոսի քնակավայրին մօտ: Այս պատճառով Մեմնոնը նկատուած էր Սուսայի ահռելակոծ դղեակը կառուցանողը. Գիտական հետազոտութիւններու շնորհիւ յայտնի է եգիպտական եթովպիան էր այդ եւ Թեբեսի մօտ գտնուող Ամենոփիս ճակատ արձանին հետ առնչութիւն ունի: Այս «Մեմնոնի արձանը» մինչեւ այսօր կանգուն կը մնայ, նախատակ որ Ն. Ք. 27ին տեղի ունեցած երկրաշարժէ մը մեծապէս վնասուած էր: Այս արձանին, արեւելեան առաջին ճաղերուն գարնանային ճամած ճերմակաւուն ձայնը՝ Մեմնոնին իր մայրը՝ Աւրոռայս աստուածուհիին առած բարեւը կը նկատուէր:

1) Հերոդոտոս հայերն ալ կը ճանաչային բարի ոգիներու եւ կ'ընդունէին թէ անոնք մարդացմէ գերազոյն եւ աստուածներէն առաջին էակներ էին: Իսկ յունագիրները կը նամարուէին՝ Ո ւ բ ե ր ժ ա ճ ա ր ս ա ւ ն ի, որոնք

էին— գետանուշները, ջրանուշները: Արգասաւորող ու բեղմնաւորող անուշ ջուրի աստուածուհիները էին նախագները: Հարուստ էին չնորհներով, տուներնին, հասերն ու մահճակացուները կը պաղպաքէին: Ասոր համար ամուսնութեան պաշտպան աստուածուհիները կը նկատուէին ու ամուսնական արարողութեան անյետաձգելի մասը կը կազմէր հարսին վրայ ջուր սրսկելը:

Շատ մը աղբիւրներու եւ ակերու բուժիչ եւ նեղչընդոց յատկութիւններուն բերմամբ, նախագներուն վերագրուած էր նաեւ բուժելու եւ մարգարէանալու կարողութիւնը: Ուստի, կը հաւատային թէ այս գեղանի յաւերժահասները կը բնակէին վճիտ ջուրերու յատակը եւ կը նկատուէին բանաստեղծութեան ու երգի սեղականեր պաշտպանները:

Ներէիդներ (= Մոմանուշներ):

Մոմանուշները քուռմ չիտուն գեղանի յաւերժահասներ էին եւ գուստրները՝ պատկառելի Երեւոյթով Նէրէոսին՝ որ Եգէական ծովու խորքերուն, լուսաշող քարայրի մը մէջ կը բնակէր: Նէրէիդները՝ իրենց հօրը նման բարեգործ արարածներ էին, մահկանացուներու հանդէպ յաւերժօրէն արամադրութիւն ունէին: Անոնք այ ծովուն խորքերը կը բնակէին, իրենց հօրը հետ և առանձ առանձ մակերեսը կ՚ելլէին գբօսնելու եւ օգնելու արկածահար կամ նեղութեան մէջ եղող նաւաստիներուն:

Նէրէիդները կը ներկայացնեն՝ ծովուն բարերարութիւնները, հաւատարմութիւնը, դիւրաւթիւնը՝ որ կուտայ մարդուն եւ իր վաճառականութեան նոյնպէս, կ՚արտայայ-

---

կը քնակէին կամ կը երչէին մարգերու վրայ, գետերու եղերքը, ծառերու միջեւ: Սակայն հայկական յաւերժահասուհիներ իրենց վրայ կը միացնեն նաեւ հելլէն մուսաներու կարողութիւններ եւս: «Ինամկաց կարծիք է թէ Յաւերժահասուհիք յաստուկ խնամազ են իրենց սեռի ազայոց, ընկոնալ ի հուրասենեաց մինչեւ յերկուս եւ ի ազարքես, նաեւ անոնց պրչուացաց եւ յուացմանց եւ թէ հիմայ այլ տեղ տեղ կանայք տարին երկու անգամ (ի գարնան եւ յաշնան) ուրախութեան հանդէս կատարեն ի բաղանիս. կան կարծողք որ երբեմն Յաւերժահասուհիս ունեն արժանաւոր փեսայք երիտասարդք այլ կու երչինս: (Հին Հաւատք Հայոց — Հ. Ղ. Ալիշան):

ան՝ ծովու բոլոր հրապոյրը, չնորհքը, գօրութիւնն ու քաղցրութիւնը, ծիծաղկոտ անդորրութիւնը, լազուարդութիւնը, չարժելու արագութիւնը, ծովեզրներու եւ կղզիներու խորշերն ու անձաւները՝ ուր կը սահի կը մտնէ ծովը, երբ գնփիւռը կ՚ըկալը փչել և ջուրերը չարժելով կ՚ուռչէր ծովը, հին հեղինեները կըսէին թէ նեբէիդները՝ իրենց հօրը խոր քնակաբանէն և իրենց կուսական գրաւչութիւնովը, սահելով ալիքներու վրայէն, գետափներ, ծովափներ, ծովախորշեր կուգան, պարելու եւ ուր ծովն ու ցամաքը կ՚արձագանգեն անոնց երգերուն ու մրմունջին քաղցր ձայները։

ՏՐԻՏՈՆ եւ ՆԵՐԻԻԻ

Մասնաւորաբար կղզիներու մէջ, ծովեզրները, գետաբերանները կը պաշտուէին՝ նեբէիդներու։ Լճակատի մէջ կը պատկերացուէին՝ քնքնաօրէն հագուած կամ բոլորովին մերկ, հրապուրիչ աղջիկներու կերպարանքով եւ յաճախ ալ գլխիններու կամ Տրիտոններու վրայ հեծած ձեւով։

Որիադներ (= Լլեռնուհիք, լեռնադուհիք)։

Ասոնք յատկապահասները, լեռներու ամայութիւններուն մէջ կ՚ապրէին։ Անոր վայրեր նկող յոգնած ու մոլորած ճամբորդները կ՚առաջնորդէին եւ ոյրուտներէն ապահով կը հասցնէին իրենց երթալիք տեղերը։

Դրիադներ (= անտառանուհիք[1])

Ասոնք կանանչուքնան, տերեւու եւ ճորերու պաշտպանները, պտղաբերութնան հոգ ու խնամք տանող

---

1) Հին հայերը կը հաւատային թէ ամէն բնութեան, այգիներու ու գինի ունէցող իրենց պատգամ դիրք, Պ ա ն ղ ա ր ա մ ե ր ը (Բակխոս), ասկից կը ծնեցնուէին Գողթան մատաղները։ Ասոր ետեւէն կը խմբուէին Ց ա ւ կ ա պ ա ր ի կ ն ե ր ը (Մենիադներ), հանդարտ ու ցածկի պա-

յաւէրժահաքսերը էին։ Առհասարակ ձորերու մէջ կը քափա-ռէին, իրենց հոգածութիւնը տարածելով բուսական աշ-խարհի վրայ։

Համադրիաղներ (= ծառնանուշք)։

Այս յաւէրժահաքսերը[1] իրենց բնակարան ունէին ծառերը։ Ասոր համար, կը կարծուէր թէ անասուն մէջ թէ համբանելու եղբը գտնուող խնբաքանչիւր ծառ ունէր իր անփոխան աստուածուհիները[1] Համադրիադ անունով՝ որ կը պաշտպաներ ու կը հոգար ծառին գոյութիւնը։ Որովհետև իր կեանքը անոր կապուած էր եւ անով կ՚ապրէր, անով ալ կը մեռնէր։ Հետեւաբար, ծառասնուշները անմահ չէին, այլ երկարակեաց եւ կախում ունէին ծառին գոյութենէնեբը ծառ մը կը կտրուէր, անոր յաւերժահաքսն ալ մխանին կը մեռնէր։

Այսպէս, ուրեմն, ծառերը՝ որոնց մէջ կ՚ապրէին յաւէրժահաքսերը, կը նկատուէին աստուածայինն ինչք եւ ոչ ոք անպատիժ կը ձեռք, քէ որ համարձակէր ձեռք երկայնել կամ կտրել։

Մադկաճառ Դրիոպէն

Առնօք Դրիոպէ անուն գեղանի եւ չնորհալի իշխանուհի մը կար։ Երբ չափահաս եղաւ, չատ մը երիտասարդներ խնդրեցին իր ձեռքը եւ փորձեցին զարթուցանել։ Ոչ ոք կուզէր կորսնցնել նման աղջիկ մը եւ ամէն գնով կ՚աշխատէին տիրանալ անոր։ Սակայն աղջիկը այնքան ալ քե-

---

րաւիներու եւ պարիկներ, Ծովազարուն ու Ծովազան, որ Ծուլաց Սահրաներուն ճամբ՝ կը խոհրդանշէին քնութեան վարքին ուժերը։ Բուսականութիւնը գործ է Մարդահաղ Պայ-ին, աստուած ճովիւներու՝ որ Ծուլաց Պաճին պէս՝ անասունական ու լեռնային է։ Գեղա՛ի կ՚ենթ՚ կոչուած Ծահրածաճառուսուճ՝ որ կ՚առաջնորդեն քնութեան հրաւոյրը՝ են Վայրաց Շահապներ (Դրիադներ), վառուցքի, անասուներու, ձորերու, լեռներու եւ գետերմանուներու պահապաններ։ Բայց Հայոց ազգային բովանդակ բուսականութիւնը աստուածացած էր ամենայն Ամանորի կամ Նաւասարդի պատուհերուն մէջ, որ այգիներու եւ պարտէզներու աստուածն էր։ (Գաւմ. Հայոց — Հ. Ս. Տ. Մալխասեան)։

քեւսուլիկներէն կամ ամուսնանալու համար անապարոշներէն չէր։ Կը փափաքէր ամուսնանալ և տակաւին կուզէր լաւ քնարուքիւն մը ընել եւ երջանիկ ըլլալ։

Ուստի, Դրիսպէն համբերեց եւ Անգրեմոն անուն շատ չնորքով երիտասարդի մը հետ ամուսնացաւ։ Իրենց երջանկութիւնը աւելի մեծ եղաւ, երբ մանչ զաւակ մըն ալ ունեցան։ Տան մէջ խինդն ու հրճուանքը, երանութիւնը ու սէրը կ'լչխէին։ Ամէն օր, Դրիսպէ, իր սիրուն մանչուկը առած, պալատին մօտիկը լճակին ափը կ'երթար եւ կ'զբօսնուր, գոյզգոյն ծաղիկներու մէջ՝ որոնք կը զարդարէին ջուրին եզերքը։

Մանուկը բաւական մեծցած էր եւ սկսած էր քալել։ Օր մը, քով առիթութիւնը, լճակը իջած էին։ Ծանեցած Դրիսպէի աչքին հանդիպեցաւ նոր ծաղիկ մը։ Նուենուփատ մը ծաղկեր էր այդ օրը։ Անմիջապէս մատովը ցուցուց զաւկին՝ որ ծաղկին փայլուն էութենէն եւ վառ գոյնէն գրաւուած, ձեռքերը երկարեց եւ փրցնել ուզեց։ Ատոր վրայ Դրիսպէն, զոհացնելու համար տղան, ինք փըրցուց եւ տուաւ մանուկին ձեռքը, որ ուրախութենէն սկսաւ պռաւրիլ ձայներ հանել։

Զաւկին հրճուանքէն վերցած Դրիսպէն, պահ մը երբ գլուխը դարձուց, տեսաւ որ ծաղկին կոթէն արիւնի կաթիլներ կը վազեն։ Այլայլած եւ անկարող որեւէ բացատրութիւն տալ այս անօրինակ երեւոյթին, յանկարծ ահաներին հասաւ ձայն մը, խղդուկ քայլց ամբաստանող՝ որ կը յայտնէր թէ գաշտերու եւ հօտերու պաղպաքերութեան աստուածը Պրիապոսի հետապնդումէն ազատուելու համար, նուենուփատի կերպարանքը առացած Լոդիս յաւերժահարսն էր ինք՝ զոր ապանած էր Դրիսպէն, փրցնելով իր մարմինը։

Այս որ իմացաւ Դրիսպէ, սարսափեցաւ, շուարեցաւ եւ ուզեց փախչիլ։ Սակայն քայլ մ'իսկ չէր կրցած առնել։ Ոտքերը՝ կարծես գամուած էին գետինը, չէր կրնար վեր առնել։ Փեշերը վեր առաւ՝ տեսնելու համար թէ ինչ բան կը կաշկանդէր զինք։ Բայց սոսկալիօրէն երբ նկատեց թէ ծառի մը բունը եւ իր հաստ կեղեւները կը մեծնային ու կը բարձրանային արուեստներուն չուրջ։ Հետզհետէ մեծցաւ

ծառը, ծուռնկռէն ու մէջքէն վեր երեւ ելեր Դրիսպէի ապառաժոտ հողմավաքքային ճիգերը ապարդիւն կը մնային, իսկ ինք խելացնոր կերպարանք մը ունէր։ Ոչ ոք օգնութեան կը հասնէր իրեն։ Ուստի, քեւերը բարձրացուցած, աստուածներուն սկսաւ աղօթել եւ խնդրել որ ազատեն զինք։ Եւ սակայն, այս անգամ ալ քեւերն ու ձեռքերը ճիւղերու եւ ոստերու վերածուեցան։ Սկսաւ տերեւներ դուրս տալ եւ չատ չ՚անցած, տաղտկալի ծառի մը կերպարանքը առաւ։

Դիւրին ու արտասուալից պէմքը մխոյն մնացեր էր։ Իր վերջին չունչովը օրհասական ճիչ մըն ալ արձակեց։ Զայնը լսող ծնողքն ու ամուսինը օգնութեան փութացին եւ սակայն մինչեւ անոնց հասնիլը, կնգեւը արդէն խակ բարձրացած էր ու չուտով ծածկեց նաեւ գեղանի դէմքը եւ այլքերը՝ որոնք արտակեղեքօքէն կը նայէին իր հոգեհատորին վրայ։ Ասոր համար, երբ ծառերը կը խըշրտային, փչող հովերէն ու տերեւները կը սրսփային, հինները կըսէին թէ՝ «Դրիսպէն իր գաւակին կ՚օրօրեզէ»։

Սառապատպաճ Հոիկոս

Զափազանց բարեպաշտ եւ աստուածասէր երիտասարդ մըն էր Հոիկոս։ Օր մը անտառէ մը անցնելու պատահեր, տեսաւ որ կաղնի մը փոքրիկէն ծռած ու արմատահան ըլլալով իյնալու վիճակին հասած էր։ Անմիջապէս մոյթ մը գետեղելով, ծառը փրկեց տապալուելէն։ Հոգով ծածկեց արմատը, ջրեց ու կը պատրաստուէր մեկնելու, երբ Համադրիադը, ծառին մէջէն սկսաւ խօսիլ։

— Ո՜վ երիտասարդ, շնորհակալ եմ քու հոգածութեանդ համար։ Երախտապա՜րտ եմ որ պիտ մահուընէ ազատեցիր։ Արդ, խնդրե՜մ, ըսէ՛, ի՞նչ կուզես իրը վարձատրութիւն։

= Սէ՜րդ կուզեմ, պատասխանեց երիտասարդը։

— Գայմանաւ որ պիտի յաբատեւես սիրոյդ մէջ եւ հաւատարիմ մնալով պիտի չփոխես միտքդ։

Երիտասարդը հանդիսաւորապէս խոստացաւ եւ յաջորդ քանի մը յաւիտեան անքաժանելի կուգէ մնալ իր հետ։ Ասոր վրայ ծառաձուկը յարեց.—

— Ուրեմն, խնդրեմ, արեւամուտէն ժամ մը առաջ եկուր ինծի հրաւիրեմ հիշդ ատենին։ Անհոգութիւն մի՛ ընէր ու անմիջապէս եկուր։

Հոիկոս անգամ մըն ալ խօսք տալով, ուրախ գուարթ իր սիրուհիին երազովը վերջացած, քաղաք դարձաւ։ Արեւամուտին քաւականն ժամանակ կար տակաւին։ Ուստի իր ընկերներուն հետ սկսաւ զանազան խաղեր խաղալ։ Այդ միջոցին մեզու մը սկսաւ բզզալ ու երիտասարդին չուքջը քաֆտոիլ։ Ատեն ատեն աւելի մօտենալով, ականջին կը բզզար՝ ուժգին։ Ու սակայն Հոիկոս, խաղէն կյանուած, բոլորովին մոռցած իր չուքջը, գինք անհանգիստ ընող մեղուն քչեց, ձեռքի հարուածով մը։

Վռնտուած մեղուն, քաց պատուհանէն դուրս երթալով կը հնոտանար, երբ Հոիկոս ուշադրելով անդրադարձաւ երթալին։ Հետուն, բուրաստեղ մը տեսնէր ալեւոր մարը կը մտնէր։ Ցինց առուտան խոստումը եւ վրդովեցաւ, իր անգգուշութենէն։ Ետեն ու ընկերները մէկ կողմ ձգած, անմիջապէս դուրս ելաւ եւ սկսաւ վազել։ Արեւամուտէն առաջ իր սիրուհին գտնել կը փափաքէր։ Շնչահատ հասաւ ծառին քովը։ Զորս գինն նայեցաւ ծառատուչը գտնելու յոյսով։ Անհամբեր էր՝ տեսնելու եւ գրկելու սիրուհին՝ որուն համար ունեցած սէրը յորդած էր սրտին մէջ։

Այդ միջոցին, ձայն մը եկաւ՝ տխուր ու հառաչոտ.—

Հոիկո՞ս, Հոիկո՞ս, ինչո՞ւ ուշացար, ինչո՞ւ վռնտեցիր սուրհանդակս։ Ո՞ւր է խոստումդ, ինչո՛ւ չկատարեցիր։ Տե՛ս, արեւը մարը մտած է ու խաւարը կը տարածէ իր սեւ քեւերը։ Այլեւս ո՛չ ցերեկը եւ ոչ ալ գիշերը պիտի տեսնես գիս։ Մեղք որ սիրոս կապեցի քեզի։ Դու անհաւատարիմ Հնացիր, ուստի ես կորած եմ այլեւս, քեզի համար։

Երիտասարդը ի գուր կուրծքը ծեծեց, լացաւ ու աղաչեց աղոտաուսուլիւր։ Ներողութիւն խնդրեց եւ սակայն այդքերը կորանցուցած էին իրենց տեսողութիւնը եւ մինչեւ իր կեանքին վախճանը Հաց կոյր ու անօգ։

Ծանձախ պուբաքնեք կը նուխթուէին Դեմեարին, Ա֊յնքան նուխթականը կը նկատուէին այս վայրերը՝ որ անկէ ծառ կտրողը կ՚ենթարկուէր ամենածանր պատժի։ Սակայն օր մը Երևխթցոն անուն մարդ մը մտաւ այս պուբաքնեըէն մէկուն մէջ ու կացինը ձեռքը, դնաց ծառեր կտրելու։ Առտուանուհին հաւատացող մէկը, տարակոյս չիկայ թէ պիտի չընէր այս ամբարշտութիւնը կամ անարգանքը։ Բայց Երևխթցոն, այդ օր խնձոյք մը պիտի տար եւ կ՚ուզէր իր սրահը ծառազարդել, կանանձուքիւններով պատել։ Ձորս կողմը նայեցաւ մարդ մարդասանք չկար, ուստի վերցուց կացինը ու հազիւ թէ առաջին հարուածը տուաւ ծառի կոճղին, սկսաւ արիւն վազել, կտրուած տեղէն։ Կացինին ձայնը լսող մարդերը, վրդոված պուբաքէն նեբա վազեցին, գըտնելու համար թէ ո՛վ էր այդ ամբարիշտը՝ որ կը յանդգնէր նուխթական ծառեր կտրել։ Եղած յանդիմանութիւններն ու արգիլելու փորձերը անօգուտ եղան, քանի որ Երևխթցոն, չիմաթի նման սկսաւ ճօճել իր սուր կացինը և մէկ քանի հոգիի ալ մահուան պատճառ եղաւ։ Ծաթիքոտ ու փորձառու մարդեր խրատեցին, յորդորեցին, սակայն խօսք չէր մտներ կատղած Երևխթցոնի ականջը։ Ու գործը չարունակելով տապալեց ծառը, արբանպժութիւնը հասցնելով կատարելութեան։

Դեմեար, վիրաւորուելով իրեն հանդէպ գործադրուող այս ծանր անարգանքէն, իրը պատիժ, դրկեց Սովը, որպէսզի կրծէ Երևխթցոնի ստամոքսը։ Ահաւոր անօթութիւն մը ինկաւ ամբարիշտ մարդուն վրայ։ Կ՚ուզէր շարունակ ուտել, իսկ ոչ մէկ բան կը կշտացնէր զինքը։ Այնքան որկրամոլ ու անկուշտ դարձաւ որ առնը մէջ ուեհացած չունեցած ուտելիքը կերաւ հատցուր։ Իր դրացին ալ հատաւ ու ատիպուեցաւ աղջիկը ծախել, որպէսզի փոխարժէքովը ուտելիք գնէ։ Ինչ որ ըրաւ անօգուտ եղաւ։ Կշտացընել այս մարդը՝ որ վերջ ի վերջոյ հարկադրուեցաւ իր

անպատմելը գտնել եւ ուսուլ, այսպէս կրնայով իր ամբաստանութեանը պատճառ[1]

---

1) «Հայկազանց բնակավայրը եթէ չունէր յատնական հսկայ կաղնիներ, ունէր հսկայազայլ Ա ս ս իններ: Հին Հայոց 'Խոդոնն այլ էր յԱրմաւիր, ըստ աւանդութեան հինաւուած Հայկայ թոռնիրէն, իսկ մօտ ծառերն' աներ անդրանկան' Արմենակայ ձեռաւաւնկն էին. եւ իր ցեղին վերչին պայազան' Ա ճ ե ա ն' նոյն իսկ ծառոցն անուամբ Սոս կոչուեցաւ: Հայ իրենք զիրենք կը նուիրէին այս ծառերուն եւ աւել' կամ պակաս պատոն մասուցանէին:... Միայն Սոսին չէր պատուել եւ պատեհալ ի Հայոց. կային անտառ եւ ուրիշ ծառ. որոց մէկ նեանաւարն էր Ո ա ր ա ի: — «Հին Հաւատ Հայոց».— Հ. Ղ. Ալիշան:

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹԵՐՈՒ

		էջ
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	ԱՆ. ԱՆԱՄԱՆԳԻՈՅ	ե
Յառաջաբան՝	Ատամ. Ատամանտիու	թ
Նկարագրութիւն՝	Մ. Յ. Բաբգիխեան	ԺԴ

ՄԱՍՆ Ա.

Տիեզերագրութիւն
Աստուածային ծննդաբանութիւն
Արարչագործութիւն

ԳԼՈՒԽ Ա.— ՏԻԵԶԵՐՔ ԵՒ ԻՆԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

«... Քաւաբ ի վերայ անդնդոց»	5
Աշխարհքը՝ ըստ հին հելլէնների	7
Իշխանութիւնքեան պայքարը	8
Ջեւսի ծնունդը	11
Կռոնոսն ալ կ՚իյնայ	14
Հոխանների պատերազմը	15

ԳԼՈՒԽ Բ — ՊՐՈՄԷԹԷՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՋՐՀԵՂԵՂ

Մարդու առեղծուածը— «Պրոմեթէոս հրակիրք»	20
Կնոջ առեղծուածը— Պրոմեթէոս և Պանդորա	22
«Պրոմեթէոս չղթայակիրը»	29
Ջրհեղեղը	32
Հելլէն Նոյը	34

ՄԱՍՆ Բ.

Ոգիմպեան Աստուածութիւնք
Երկոտասանցները

Երկոտասաններու կաճառը	39

ԳԼՈՒԽ Ա.— ԶԵՒՍ

Ջեւս (Աքամապդ)	40

Փիլիմոն եւ Բաւկիս 45
Եւբոպայի առեւանգումը 47
Ի խնդիր Եւբոպայի 49

ԳԼՈՒԽ Բ.— ՀԵՐԱ

Հերա 53
Կալլիստո եւ Արկաս 57
Պաբծինեկոտ Այդոնը 58

ԳԼՈՒԽ Գ.— ԱԹԵՆԱՍ

Աքենասի ծնունդն ու կոչումը 60
Աքէնք եւ իր աշուաձուումը 62
Պաբծինեկոտ Աբաքենէն 71

ԳԼՈՒԽ Դ.— ԱՊՈՂՈՆ

Ապողոն 75
Լետով — Ապողոնի ծնունդը 82
Ապողոն եւ սիբուհին Կորոնիս 88
Բժշկապետն Ասկլեպիոս 90
Ապողոնի տարբագրուքիւնը— Ադմետոս եւ Աղկեստիս 92
Յաճինթոսի պատմուքիւնը 94
Կիպարիսոսի պատմուքիւնը 95
Դափնէի պատմուքիւնը 96
Կեփալոս եւ Պրոկրիս 99
Մէքէն լքուած Կլիտիան 102
Մրնգահաք Մարսիաս 103
Իշու ականջներով Միդասը 104
Որփէոս եւ Եւրիդիկէ 106
Փայեթոնի անկումը 110
Ամփիոն եւ Զեթոսի պատմուքիւնը 115
Աբիոնի պատմուքիւնը 117

ԳԼՈՒԽ Ե.— ԱՐՏԵՄԻՍ

Որսի աստուածուհին 121
Ժուժկալ Հիպպոլիտոսը 128

Գաբեննկոս Նիոքէն 129
Էնգիմիոնի պատմութիւնը 131
Քաջ որսորդն Օրիոն 133
Դիտակն Ափոէոն 137

ԳԼՈՒԽ Զ.— ԱՓՐՈԴԻՏԷ

Գնդեցկուհիներ եւ սիրոյ աստուածուհին 141
Ափրոդիտէ և Ադէնի սիրահարութիւնը — պահակ Ատէնաիոն 146
Ադոնիսի պատմութիւնը 150
Ափրոդիտէն եւ Անդրիսէսը 153
Հերոյ եւ Լեանդրոս 154
Գեղամոս եւ Քիպէլ 159
Արձագանգն ու Նարկիսոսը 161
Պիգմալիոն եւ Գալատէա 166
Բնբնդիկէի մազերը 167
Էրոս— Սիրոյ աստուածը 168
Էրոս եւ Գաիքէ 170

ԳԼՈՒԽ Է.— ԱՐԷՍ

Գատեքացմի աստուածը 179
Շղթայակապ Ադէսը 182

ԳԼՈՒԽ Ը.— ՀԵՐՄԷՍ

Մինուձդն ու գործը 184
Ծով եւ գլխուն եկածներըը 190
Հերմէս եւ Արգոս 192

ԳԼՈՒԽ Թ.— ՀԵՓԵՍՏՈՍ

Դարբնոցապետ աստուածը 194

ԳԼՈՒԽ Ժ.— ՊՈՍԻԴՈՆ

Ծովերու աստուածը 202
Լամեդոն եւ Հեսիոնէ 206
Պոսիդոնի սիրահարութիւններըը 209

Իդաս եւ Մարպեսա 212
Գլաւկոս 214
Զկնորս Գլաւկոս 215

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.— ԴԵՄԵՏՐ

Դեմետր եւ Գերսեփոնէ 219
Գերսեփոնէի առեւանգումը 221
Ի խնդիր Գերսեփոնէի— Դեմետր եւ Տրիպտոլեմոս 225
Աքեքսուսա եւ Ափիէոս 228
Գերսեփոնէի վերադարձը 233
Էլեւսինեան խորհուրդներ 236

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.— ՀԵՍՏԻԱ

Հայրենի ճամբի աստուածուհին 241

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.— ՈՂԻՄՊԵԱՆ ՕՏԱՐԱԴԱՍ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆԻՆ

Թեմիս 245
Հորայք 247
Պաքխոսյք 248
Նիկէ-Տիկէ-Հեբէ 251
Մուսաներ 254
Ափշայոյս եւ Տիքոնոս 257

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.— ՑԱԽԵՐԺԱՀԱՐՈՒՈՒՆԻՆ

Նիւմփայք 258
Նայադներ 258
Ներէիդներ 259
Ոքիադներ 260
Դրիադներ 260
Համադրիադներ 261
Մազկահատ Դրիոպէն 261
Մատապաշտպան Հոլիկոս 263
Երեսիքթոնի պատժումը 265

Ծանկ Նիւքերու 267
Վերիպակը 271
Երկու խօսք 273

ՎՐԻՊԱԿ

Է.Գ	ՏՈՂ	ԼԵԼԻ	ՈՒՂԻՂ
Ի	14	'Αρχαιϛ	'Αρχαίως
Ի	40	Գիբիաս	Փիղիաս
8	5	ձամբաձԼեր	ձամձաբացածՇԼԵ
8	34	Փեքէ	Փիքէ
8	35	Թէմիս	Թեմիս
9	վարէՑ 11	մոՑչիւՑ	մոՑչիւՑ
10	22	փեքէ	փիքէ
11	պաակերին ակ	կ'աւսայ	կաւսայ
14	5	խազՑ	խազՑ ա.
16	14	ճայՇել	ճայՇել
16	ձաճօք ազ 1	առաալից	առաալից
22	12	ագիմպաս	ՈգիմՓաս
25	պաակերին ակ	Ննար	Դարձ
29	վերչին ազ	աՆար	աՆար
31	վարէՑ 6	գաղՑաւի	գաղՑաւի
43	4	'Իագոճա	Դադոճա
43	վաէէՑ 5	Գնկաելիկոսեան	պեՆեՃիկոսեաՑ
44	15	Լէզով	Լեսով
41	16	Լադոճա	Լաոոճա
44	պաակերին ակ	ագիմպեակաՑ	ագիմպիակաՑ
44	վարէՑ 1	ԱպաղոՑ	ԱպաղոՑ
48	վարէՑ 3	եզած	եյած
48	23	ազնին	ազնի
49	3	ՄիՆոս:	ՄիՆոս,
51	8	ԽաՀուէր	ԽաՀուեր
54	վարէՑ 2	Թեղ'ս	Թեյիս
57	վարէՑ 12	ԼիկաովՑ	ԼիկայովՑ
59	16	Իսելոս	Իսիլոս
61	23	Ազաքանգելոս	Ազաքանգելոս
66	11	կալլինեիրիա	կալլինեարիա
66	վարէՑ 3	ԹարգալիովՑ	ԹարգելիովՑ
67	11	ԹարգալիովՑ	ԹարգելիովՑ
67	13	ՀեկաթոմբէաՑ	ՀեկաոոմբէաՑ
72	վարէՑ 5	կոթՑելով	կոքՑելով
76	9	Գիւքէոս	Գիւքիոս
90	5	ԳղաոոՑ	ԳղուոոՑ
113	վարէՑ 6	ՐՆքաՑալ	ՐՆքաՑալ
118	4	ԽՆրգիՆՆքը	գիՆՆքը

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
122	28	Ազգիկէ	Ազգիկէ
129	3	անպատուել.	անպատուել
131	վարէն 6	ծանեռ	ծանեռ
132	18	ռնել	ընել
133	վարէն 11	վայեցին	վայելեցին
134	վարէն 3	Ազլաս	Ազլաս
136	2	ոչ ոչ	ոչ ոք
136	14	ընավ	ընող
137	4	նոսաւ ու	Նոսաւ իր
137	19	տեսաւ իր	տեսաւ որ
137	23	խստռաւ	խստռաւ
150	վարէն 2	Թեմիսն	Թեմ ն
153	վարէն 7	սաւր	սաւր
158	վարէն 10	չեր	չէր
167	վարէն 15	պատերազմէն	պատերազմէն
171	վարէն 1	զզուեցաւ	զղուեցաւ
182	18	զերավարուեցաւ	զերեվարուեցաւ
183	6	զերավարելով	զերեվարելով
186	23	Հնփեսդոս	Հնփեսսոս
189	13	լեզու	լեզու
190	վարէն 8	թափանձեր	թափանցեր
194	վարէն 6	Աքեմաս	Աքեմաս
206	«Լաոմեդոն եւ Հեսիոնէ» գլխ. տակ	Հեսիոնէ	Հեսիոնէ
208	վարէն 3	ու	որ
209	10	Տրեզենէ	Տրիզենէ
210	19	Փռիմոս	Փրիմոս
216	7 եւ 25	Պլակոս	Պլաւկոս
216	8	Միչեկրակաս	Միչեկրակաս
216	վարէն 5	դարձաւ	դարձաւ:
235	վարէն 5	եուզեր	եուզեռ
237	21	Թեռոսիոս	Թեոդոսիոս
244	վարէն 9	Թեռոսիոս	Թեոդոսիոս
257	22	Տիբանոս	Տիբռնոս
260	5	կ'ըկսէր	կ'սկսէր
260	վարէն 3	Սպանդարամեռ	Սպանդարամեռ
261	վարէն 8	Մարզամաղ	Մարզամաղ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Երկասիրութեանս Ա. հատորով ամփոփած եղանիք, Հելլէն Դիցաբանութեան սեռնդագործական-սիեզերագրական Ա. ի մասնաւորի Ողիմպեան աստուածութեանց վերաբերեալ մասերը: Բ. հատորը, տալով նաեւ ուրիշ աստուածներու — Պղուտոն, Դիոնիւսոս, Հողմաստաւածներ եւլն.— մասին ծանօթութիւններ, գլխաւոր բովանդակութիւնը պիտի ըլլայ՝ կիսաստուածներ եւ հերոսներու վերաբերեալ խիստ հետաքրքրական դրուագներ: Պիտի նկարագրուին Պերսեսի, Բելլերեփոնտէսի, Հերակլէսի, Թեսէոսի, Յասոնի, Մելէագրոսի եւլն.ի հաշգործութիւնները:

Մօտ 100 էջ պիտի գրաւեն Տրոյական պատերազմն ու Ոդիսեւսի արկածները՝ որոնք իմիմիկ ամենկան երկու գլուխներ կը կազմեն:

Մասն Ե.ով, իբր յաւելուածական ծանօթութիւններ, ամփոփ եւ լրիւ տեղեկութիւններ պիտի տրուին Ակրոպոլսի յիշատակութեանց արժանի մասերուն, տաճարներուն եւ յիշատակարաններուն տարբ:

Աւարտին գլուխով մը, պիտի տրուի պատճառանց վայրերու՝ պատմութեան եւ յարակից պատճենահանութեան մասին տեղեկութիւններ: Պիտի ծանօթացուին նեղլէն տաճարները, մեհեանները, հատորը, բազիլը, զոհարանը, զեղարանը, Դելփեան պատգամատունը, ինչպէս նաեւ պատգամները, գուշակութիւնները եւ նետաղիտութիւնները:

Իսկ վերջաւորութեան, պիտի տրուի, երկիս մէջ գործածուած 1000 է աւելի անուններու մէկ ցանկը՝ իրենց յատարէններովը, նետաղուած ըլլալով նաեւ որ էջի վրայ գտնուիլը: Այս մասը, իր մասնաւոր օգտակարութիւնն ու տեղեկանութիւնը ունի բոլոր անոնց համար, որոնք կուզեն գիտնալ անունի մը բնագիրը, ինչպէս նաեւ հայերէնի թարգմանուած ձեւը:

Ինչպէս Ա. հատորի մէջ, նոյնպէս Բ.ին երկու գարդարուած պիտի ըլլայ հազուագիւտ եւ գեղարուեստական բազմաթիւ պատկերներով եւ կը կարծենք թէ պիտի ըլլայ մօտ 400 էջ:

Մեր սեփական ակար ուժերովը յաջողեցանք լոյս ընծայել Ա. հատորը: Շնորհակալութիւններ կը յայտնենք կանխիկ բաժանորդագրուած յարգելի ազգայիններուն՝ որոնք մեզ հաչալերեցին: Ցաւով նկատենք թէ Ա. հատորի երեւումը մեզ պիտի բերէ նոր նոր բաժանորդներ եւ միւրաշէս օժանդակողներ, որոնց շնորհիւ պիտի ապահովենք նաեւ Բ. հատորի հրատարակութիւնն ու ամբողջացումը:

Այս առթիւ, հրապարակային շնորհակալութեան պարտ կ'զգանք Աղեքսանդրիոյ Տիար Յակոբ Ալագեանի՝ որ ազնուութիւնը ունեցաւ մեզ ապահովելու Բ. հատորիս պատրաստութեանը համար անհրաժեշտ կարգ մը գրքեր:

Ինչպէս մեր ներածութեանը, հոս եւս աւելորդ չենք նկատեր կրկնել, թէ հետաքրքրասիրութեամբ պիտի ընդունինք բարեմիտ եւ շինարար դիտողութիւններ եւ թելադրանքներ, որոնց համար կը յայտնենք մեր կանխաւ շնորհակալութիւնները:

Աթէնք, Փետր. 10, 1937

Մ. Ե. ՊԱՐԹԻԿԵԱՆ

Printed in Greece

AQROOSHAM PRESS, 49 MENANDROU STREET, ATHENS, GREECE.

Բ-3

ԳԻՆ

Ծուխպատաճ 85 Տրախմի

Ուրիշ երկիրներ 5 Շիլինգ

կամ համարժեք դուռարը

Գիմել՝

ՄԻՔԱՅԷԼ Յ. ԲԱՐԹԻԿԵԱՆ

Փոստարկղ թիւ 94 — ԱՔԷՆՔ

ԳԱԱ Հին ձեռագրերի գիտ. գրադ.
FL0022518

A
M
5810